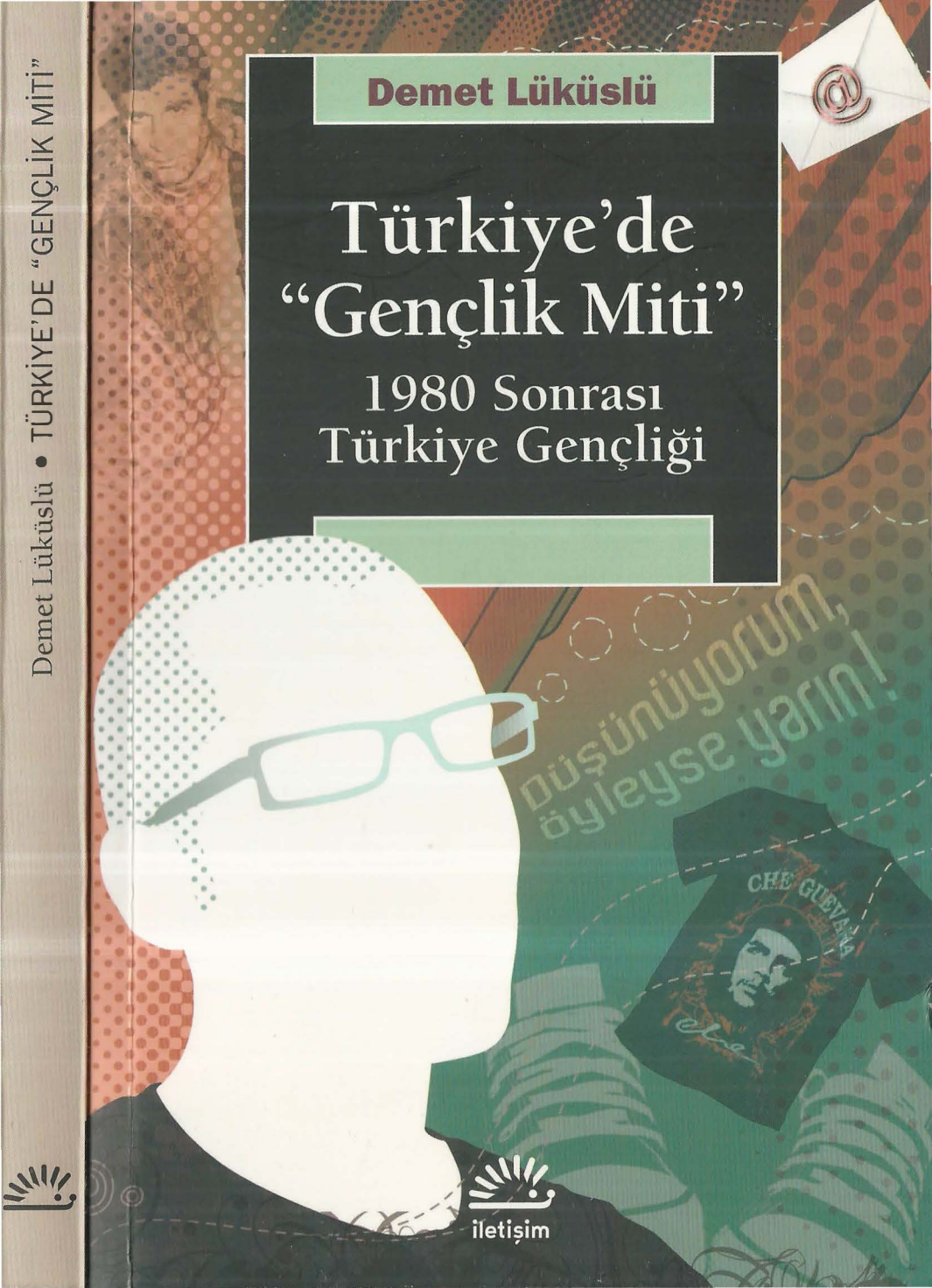
Demet Lüküslü • TÜRKİYE'DE "GENÇLİK MİTİ"

Demet Lüküslü

Türkiye'de "Gençlik Miti"

1980 Sonrası Türkiye Gençliği

iletişim

DEMET LÜKÜSLÜ

Türkiye'de Gençlik Miti

DEMET LÜKÜSLÜ 1977'de İstanbul'da doğdu. Üsküdar Amerikan Lisesi ve Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi'ndeki eğitiminin ardından yüksek lisans ve doktorasını Paris'te Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de (EHESS) sosyoloji alanında yaptı. 2006'dan beri Yeditepe Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İletişim Yayınları 1385 • Araştırma-İnceleme Dizisi 232
ISBN-13: 978-975-05-0670-3
© 2009 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1-3. BASKI 2009-2014, İstanbul
4. BASKI 2015, İstanbul

EDİTÖR Begüm Güzel - Kerem Ünüvar
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KARİKATÜR Mehmet Çağçağ (sayfa 142'deki karikatür çizerin izniyle yayımlanmıştır)
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DİZİN Özgür Yıldız
BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

DEMET LÜKÜSLÜ

Türkiye'de "Gençlik Miti"

1980 Sonrası Türkiye Gençliği

iletişim

Annem Vildan Ertem Lüküslü'ye...

İÇİNDEKİLER

Teşekkür *9*

Giriş *13*

BİRİNCİ BÖLÜM

Türkiye'de Gençliğin İnşası ya da "Gençlik Miti"nin Doğuşu *19*

"Gençlik" kavramı ve gençliğin tarih boyunca serüveni *19*

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e gençliğin devlet tarafından inşası *22*

Cumhuriyet'in yılmaz bekçileri gençler (1923-1950) *40*

Birinci Bölüm'ü bitirirken: "Gençlik" ve "Kuşak" kavramları üzerine tekrar düşünmek *45*

İKİNCİ BÖLÜM

"Gençlik Miti" Devam Ediyor: '68 ve '78 Kuşakları *49*

1950-1980 arası Türkiye'de siyaset ve toplum *51*

Mitlerden uzaklaşarak '68 ve '78 gençliğini anlamaya çalışmak *57*

Gençler ve siyaset: Dönemin politize gençliği *79*

Şiddetin ötesinde dönemi anlamaya çalışmak: Gündelik hayat, arabesk müzik, mizah ve sinema *103*

İkinci Bölüm'ü bitirirken *110*

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 Sonrası Kuşak: "Yeni" ve "Farklı" bir Gençlik "Gençlik Miti"nin Sonu mu? *117*

1980 sonrası siyaset ve toplum *117*

"Yeni" ve "Apolitik" bir gençlik tahayyülü *120*

1980 sonrası kuşağın özellikleri *143*

Üçüncü Bölüm'ü bitirirken: Gençlerin başlarının çaresine bakma sanatı: "Zoraki Konformizm" *189*

SONUÇ

"Mit"ten Uzaklaşıp Gençliği Anlamaya Çalışmak *195*

KAYNAKÇA *203*

DİZİN *214*

Teşekkür

Bu kitap, Şubat 2005'te Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'de (EHESS) savunduğum "*La jeunesse turque actuelle: la fin du 'mythe de la jeunesse'*" başlıklı doktora tezimin Türkçeleştirilmiş ve gözden geçirilmiş halidir. Gençlik üzerine çalışmaya ilk olarak Marmara Üniversitesi Fransızca Kamu Yönetimi bölümünde okurken Prof. Dr. Füsun Üstel yönetiminde yaptığım bitirme tezi sırasında başladım ve EHESS'te yaptığım yüksek lisans ve doktorada çeşitli açılardan gençlik üzerine çalışmaya devam ettim. Böylece 2009 yılı itibarıyla gençlik üzerine yaptığım çalışmalarda sekiz yılı devirip dokuzuncu yılıma girmiş bulunuyorum ve bu yıllar boyunca bana çeşitli şekillerde burada andığım ya da anamadığım pek çok kişi yardımcı oldu. Hepsine çok teşekkür etmek isterim. Gençlik üzerine çok kapsamlı ve sağlam bir giriş yapmamı sağlayan Füsun Üstel'in yanında yine üniversiteden hocam Ferhat Kentel'in gençlik üzerine yaptığı çalışmaları hem benim gençlik üzerine kaynaklara ulaşımımı kolaylaştırdı hem de önemli kapılar araladı; tüm bu seneler boyunca çalışmalarımın hepsini okuyup tez jürimde yer alarak önemli katkılarda bulundu.

Yüksek lisans ve doktora sırasında EHESS'in akademik birikimim açısından sayısız faydaları oldu. EHESS'te ders veren ve

Türkiye üzerine çalışmalara uzak kalmamamı sağlayan seminerleri ile Hamit Bozarslan ve aynı zamanda tez jürimde de bulunan Nilüfer Göle şahsım ve bu çalışma açısından büyük bir şans oldu. Nülüfer Göle'nin jüride tez hakkında yaptığı eleştiriler ve katkılar bu kitabı yeniden yazarken bana kılavuzluk etti. Yine EHESS'te seminerlerini takip ettiğim ve tez jürimde de bulunan Georges Vigarello ve onun beden ve beden tarihi çalışmaları benim içim çok zihin açıcı oldu. Gerek yüksek lisans gerek doktora sırasında yabancı öğrenci olmanın da etkisiyle tüm bürokratik işlerimle Lidia Meschy'nin başını çok ağrıttım ve o, dört buçuk yıl boyunca bana pek çok konuda danışmanlık yaptı. Hem yüksek lisans hem de doktora çalışmasını birlikte yürüttüğümüz François Dubet, gerek gençlik sosyolojisi çalışmaları, gerek yazdıklarımı dikkatli takibi, yaptığı katkılar ve de tanımadığı bir toplum olan Türkiye'yi bu kadar çabuk kavraması ve anlaması ile beni her zaman etkilemiştir. Hiç şüphesiz onun bu kitabın her köşesinde çok önemli katkıları var.

Association Française de Sociologie ve European Sociological Association'ın o dönemki Gençlik ve Kuşak ağlarının başkanlığını yürüten Jean-Charles Lagrée benim Türkiye dışındaki gençlik hakkında da bilgi edinmemi ve doktora yazımı sırasında bana hem eğlenceli hem de öğretici bir ortam sunan ULISS'e (Unité de Liaison Internationale en Sciences Sociales) katılmamı sağladı. Leyla Neyzi ise genelde elektronik posta aracılığıyla iletişim kurmak zorunda kalmamıza rağmen, gerek gençlik üzerine yaptığı çalışmaları, gerekse de verdiği gençlik kültürü dersi ile çalışmalarım için öncü oldu. Ayrıca Paris'te doktora yaparken Bediz Yılmaz Bayraktar ile Ulaş Bayraktar'ın büyük çabalarıyla kurulan GERIT (Groupe d'Etudes de Recherches Interdiciplinaires sur la Turquie) yine tezimin konusunu ve bulgularımı ilk paylaştığım grup olduğundan bu toplantılara katılan tüm arkadaşlar fikirlerimin netleşmesinde önemli katkılarda bulundular.

Doktora tezini bitirmemden bu yana iki yıl geçti ve bu süre içerisinde bana hocalarım Prof. Dr. Yaşar Gürbüz ve ardından

Prof. Dr. Jale Civelek, Yeditepe Üniversitesi Fransızca Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, ardından Prof. Dr. Aykut Toros Sosyoloji Bölümü'nde huzurlu ve zevkli bir çalışma ortamı sundular. Böyle bir ortam olmasaydı tezi Türkçeleştirmem ve gözden geçirmem de kuşkusuz kolay olmazdı.

Tezi Türkçeye çevirmemde beni en çok yüreklendiren ve yol gösteren kişi Ülkü Doğanay oldu. Kerem Ünüvar ve Tanıl Bora tezin Türkçe versiyonunu dikkatle okuyup çok önemli eleştiri ve katkılarda bulundular ve de daha okunur bir hal almasını sağladılar. Begüm Güzel kitabın edisyonu ile olduğu kadar kendi kuşağı ile ilgili yaptığı yorumlarla da beni çok mutlu etti.

Hiç kuşkusuz benimle görüşme yapmayı kabul eden 80 genç olmasaydı bu çalışma da olmazdı. Benimle görüşmeyi kabul ederek, bir buçuk-iki saat boyunca bana dünyalarını açtılar ve gençlikle, kendi kuşakları ile ilgili çok değerli fikirlerini benimle paylaştılar. Tez bitiminden sonra önce yaz dönemi boyunca ardından sene içinde verdiğim B.Ü Sosyoloji Bölümü'nde "Gençlik Kültürü ve Gençlik Çalışmaları" dersinde benimle gençlik üzerine tekrardan düşünen öğrenciler de tezde söylediklerimi tekrardan düşünmemi sağladılar. Bu arada bu dersleri vermemi sağlayan Boğaziçi Üniversitesi'nde Sosyoloji Bölüm başkanları Faruk Birtek ve Nükhet Sirman başta olmak üzere tüm bölüm hocalarına teşekkür borçluyum. Tezin bulgularını heyecanla ve zevkle paylaştığım, çalışmalarıma değer verildiğini hissettiğim Bilgi Üniversitesi Gençlik Çalışmaları Birimi'ne –başta Yörük Kurtaran olmak üzere– teşekkür ederim. Ayrıca Esra Şengülen, Maral Coşkun, Zeynep Atademir, Sıla Çehreli, Ayşe Yılmaz, Nevra Aydemir, belli bir süre aynı evi paylaştığım Gülfem Saydan ve Meltem Öztürk tüm süreç boyunca yanımda olarak bana çok önemli desteklerde bulundular. Aslı Ünüvar, bana verdiği destek dışında Kerem Ünüvar ile aramda bol bol aracılık yaptı. Geoffrey Pleyers ve Ayşen Uysal ile konularımız belli noktalarda çakıştığı için katıldığımız pek çok konferans ve kongrelerde de sunumlarımız çakıştı ve onların çalışmaları bana çok şey öğretti. Berrin Osmanoğlu ve Serdar Torlak kaç gece sabahlama pahasına tezin her kısmı ile ilgilendi-

ler ve çok önemli yorumlarda bulundular. Ayşe Zarakol kendisinin de çok yoğun olduğu bir dönemde kitabı okuyarak çok önemli önerilerde bulundu.

"Uzun" eğitim yaşamımın her aşamasında tüm ailem (sadece çekirdek aileden bahsetmiyorum) seferber oldu; bana her konuda destek oldular. Doktora ve sonrasında bu kitabın yazım aşamasında da anneannem ve dedem Nermin ve Memduh Ertem, kuzenlerim Öykü ve Özlem Ertem ve babam Tacettin Lüküslü'nün bana çok önemli yardımları ve destekleri oldu. Kardeşim Devrim Lüküslü ise kendi kuşağı hakkında benimle düşüncelerini paylaştı, tüm teknoloji ile ilgili dertlerimi çözmeye çalıştı ve ruh sıkıntılarımdan çok çekti. Ama sanırım en büyük cefayı annem Vildan Ertem Lüküslü'ye çektirdim. Ayrıca annem Türkiye'de olmadığım sürece gazetelerden televizyona, gençlikle ilgili tüm yayınlarda benim Türkiye'deki gözüm oldu.

Hiç kuşkusuz tüm bu saydığım kişi ve kurumlara teşekkür borçluyum. Ancak tabii ne bu kurumlar ne de bu kişiler burada ifade edilen fikirlerden sorumludurlar.

DEMET LÜKÜSLÜ
Nisan 2009, İstanbul
dlukuslu@yahoo.com

Giriş

"Ya... bu politika konuları beni çok sıkıyor zaten. Konuşamıyorum da yani, anlamışsındır. Hiç ilgi alanım değil böyle. Bunları tartışmak, konuşmak istemiyorum. Politik fikirlerimi insanlarla paylaşmama da gerek yok. Belli bir yaşam görüşüm var, onunla beraber yaşamak istiyorum. Diğer insanların nasıl göründüğü, nasıl yaşadığı beni ilgilendirmiyor. Hiç ilgilenmiyorum onlarla. Bu ülkenin geleceği nasıl olacakmış, yok şu mu olacakmış, bu mu olacakmış, yani beni ilgilendirmiyor. Hiçbir şey yapmam ben bu ülke için, yapamam da... Ya benim sadece kafamda yapmak istediğim fikirler var. Onları yapmaya çalışıcam. Kendim için yaşıyorum, başkası için değil. Ya da ülkem için değil... Aslında böyle sadece kendini düşünmek çok bencilce, çok yanlış belki ama... Yok yani hiçbir şey olmaz bu ülkeden, hiçbir şey değişmez bu ülkede..."

Üniversite 3. sınıf öğrencisi Birol'un[1] yukarıda dile getirdikleri, gerek politikayla ilgili olmadığını söylemesi gerek "Ülkem için değil, kendim için yaşıyorum," demesi Türkiye'deki gençlik ta-

1 Belirtmek gerekir ki, metinde geçen görüşme yapılan kişilerin isimleri kendi adları değildir. Görüşme yapılan kişilerin kimliklerini gizli tutmak amacıyla görüşmecilerin isimleri değiştirilmiştir.

rihi açısından bakıldığında önemli bir değişikliğe işaret ediyor. Bilindiği gibi, 19. yüzyıldan itibaren Türkiye siyasal tarihinin önemli aktörlerinden biri olan gençler, 1980 sonrasında "sessiz bir kitle"[2] haline dönüştü ve bu onların pek çok eleştiriye maruz kalmalarını beraberinde getirdi. Hiç şüphesiz 1980 sonrası kuşak olarak adlandırdığımız kuşak, Cumhuriyet'in tüm kuşakları (hatta kendi kuşakdaşları) tarafından eleştirilere uğrayan, "apolitik", "depolitize", "bencil", "kayıtsız", "vurdumduymaz" bir kuşak olarak çoğunlukla olumsuz bir şekilde nitelendiriliyor ve bu kuşaktan bahsedilirken önceki kuşaklar ile bir kopuşa gönderme yapılıyor. '80 sonrası kuşağın öncesi ile tamamen ayrıldığının düşünülmesi kuşkusuz 12 Eylül 1980 askerî darbesine ve 1983 sonrası Turgut Özal hükümetinin uygulamış olduğu neoliberal ekonomik politikalara dayanıyor. Modern Türkiye tarihi içinde siyasi sahnede aktif bir rol oynamalarına alışkın olduğumuz gençlerin, ilk defa 1980 sonrasında siyasal sahnede görünür olmamaları günümüz Türkiye gençliğine getirilen eleştirinin ana nedeni. Günümüz gençlerinin "eski"si gibi olmadıkları vurgulanırken ve onlara eleştiri getirilirken, aslında onların artık eskisi gibi "siyasal bir kategori" olmadıklarından bahsediliyor.

Bu kitap çerçevesince beraberce düşünmemizi istediğim ilk konu, gençlere bu eleştirileri getirmeden önce gençliğin tanım gereği siyasal bir kategori olup olmadığı üzerine kafa yormak olacak. Öyle görünüyor ki, gençlik her ne kadar siyasal bir kategori olmasa da Türkiye tarihinde gençler 19. yüzyıldan itibaren hep önemli bir rol oynadı ve bu, Türkiye toplumunda bir "gençlik miti"nin oluşmasını sağladı. Avrupa'da gençlik tarihi araştırmaları, toplumsal bir kategori olarak gençliğin 19. yüzyılda belirdiğini ve toplumsal ve siyasal alanda önemli bir yer edinmeye başladığını gösteriyor. Türkiye'de gençlik tarihini incelediğimizde ise –ki burada hemen belirtmeliyim ki Türkiye sosyal bilimlerinde gençlik hareketleri dışında (bunlar da za-

2 Hatırlatmak gerekirse İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi'nin Konrad Adenauer Vakfı için yapmış olduğu, basında da geniş yankı uyandıran 1999 yılında yayımlanan araştırmanın başlığı *Türk Gençliği '98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* idi.

ten yeterli sayıda değiller) ayrıntılı bir gençlik tarihi çalışması bulunmuyor– Tanzimat ile birlikte Avrupa'daki gelişmeleri izleyen Osmanlı sarayı ve bürokrasisinin eğitimde modernleşme hamleleri ile modern okullar oluşturduğunu, burada eğitilen gençler aracılığıyla imparatorluğun çöküşünü durdurmaya çalıştığını gözlemliyoruz. Bir başka deyişle, 19. yüzyılda kurulan modern kurumlarda ülkeyi kurtarması beklenen bir gençlik devlet tarafından inşa ediliyor. Buna paralel olarak bu dönemde yetişen kuşağın –Jön Türk kuşağı– devlet tarafından kendilerine verilen rolü içselleştirdiklerini görüyoruz. Bilindiği gibi bu kuşağın düşünce sistemi tamamen devlet merkezlidir: Amaç, imparatorluğu kurtarmak için reçeteler aramaktır. İşte bu devlet merkezli düşünüş, gençliğin siyasal bir kategori olarak inşa edilmesi ve tanımlanması, Türkiye siyasal kültürünün önemli mitlerinden birini, "gençlik miti"ni oluşturuyor.

Kökleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarına dayanan bu "gençlik miti", Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber – bu kez çok daha şiddetli bir şekilde– devam ediyor ve bunun ötesinde, gençlik, Cumhuriyet'in sembolü haline geliyor. Örneğin Mustafa Kemal Atatürk, Gençliğe Hitabe'sinde Cumhuriyet'i gençlere emanet ederken, bir yandan gençliğe verdiği önemi gösteriyor, diğer yandan gençliği devlet merkezli düşünmeye ve hareket etmeye çağırarak gençliği politik eksende tanımlıyor, yani gençlik mitinin devamını sağlıyordu. Cumhuriyet'in birinci kuşağının yani 1923-1950 döneminin öğrenci hareketlerini incelediğimizde ise gençlerin de kendisine verilen devlet merkezli ve politik eksenli rolü içselleştirdiklerini görüyoruz. Benzer bir şekilde, '68 ve '78 kuşakları da gençlerin siyasal sahnenin önemli aktörlerinden biri oldukları dönemlere işaret ediyorlar. Bu dönemde –özellikle '70'li yıllarda– gençler sağ ve sol arasında kutuplaşmış olsalar da her iki grubun da asıl hedefi "memleketi kurtarmak"tır ve düşünceleri devlet merkezlidir yani düşüncelerinin asıl amacı devleti kurtarmaktır. Bu yüzden de '60 ve '70'li yıllar dönemi gençliği "gençlik miti"nin devamı niteliğindedir ve '80 sonrası kuşaktan ayrılırlar.

Gençliğin politik bir kategori olması, devlet merkezli dü-

şünmesi olarak tanımladığımız "gençlik miti", 1980 sonrasında bir kesintiye uğrar. Bu kuşak politik bir kuşak olarak değil, "apolitik" ya da "depolitize" bir kuşak olarak tanımlanır; düşünce ve davranışları devlet eksenli olmaktan çok birey eksenlidir. Bu gençlik mitine göre gençler nasıl tanımlanır? Gençler, ülkenin geleceğini yani ülkenin gelecekteki insan kaynaklarını oluştururlar; gençler ülkenin sorunlarına karşı çok duyarlıdırlar ve kendilerini düşünmeksizin ülkenin geleceği için kendilerini feda etmeye her zaman hazırdırlar. Bir başka deyişle, gençliğin misyonu devlet eksenli olarak tanımlanır ve bu tanımlamada bireye çok da yer yoktur. Bu çalışma etrafında ben '80 sonrası kuşağı gençlerini eleştirirken sorduğumuz "Gençler neden apolitik?" sorusu yerine "Gençlik siyasal bir kategori midir?" sorusunu sormayı öneriyorum. Bu çalışma etrafında ilk sorguladığım konu gençliğin tanımı gereği siyasal bir kategori veya kimlik şeklinde tanımlanıp tanımlanamayacağı olacak. Gençliğin siyasal bir aktör/kategori/kimlik olarak tanımlanmasının, kökleri 19. yüzyıla dayanan, Türkiye toplumunun önemli "mit"lerinden biri olmasını, Türkiye'deki gençlik tarihini inceleyerek tartışmaya çalışacağım. Bu gençlik mitinin doğuşunu, gelişimini ve 1980 sonrası halini incelemenin son derece önemli olduğunu düşünüyorum çünkü bugünkü Türkiye gençliğini önyargılardan uzak bir şekilde analiz etmek ve layıkıyla anlayabilmek için sanıyorum öncelikle "gençlik miti"nin varlığından haberdar olmak gerekiyor.

Bir kez bu gençlik mitinin varlığından haberdar olduktan ve eski kuşaklara ait nostaljiye son vermeye çalıştıktan sonra gençlerin düşünce ve deneyimlerinden yola çıkarak bu kuşağı anlamaya/anlatmaya çalışacağım. Gerek gençler üzerine yapılan niceliksel araştırmaları analiz ederek gerek Aralık 2000-Mart 2004 tarihleri arasında farklı kategorilerden gençlerle yaptığım derinlemesine görüşmeler ışığında gençlerin deneyimleri ve siyasetle neden ilgilenmedikleri gibi konularda neden böyle düşündüklerini anlamlandırmaya çalışacağım. Bireysel olarak benimsemiş olduğum sosyolojik bakış açısı gereği kişileri pasif alıcılar olarak tahayyül etmektense onları düşünen, analiz eden,

eleştiren, görünmez de olsa, sessizce de olsa direnen bireyler olarak algılamayı tercih ediyorum. İstanbul'da 18-25 yaşları arasındaki 80 gençle yaptığım görüşmelerde de böyle pasif bir direnişi, muhalefet haline dönüşemeyen sistem eleştirisini gözlemlediğimi düşünüyorum. Bu görüşmeler gösteriyor ki, bencil, bireyci, vurdumduymaz, vs. gibi sıfatlarla tanımladığımız gençler aslında bu olumsuz sıfatlardan hiçbirini gerçekten hak etmiyorlar. Ne çevrelerindeki ya da toplumdaki hiç kimseyi umursamayacak kadar bireyci, bencil ya da vurdumduymaz, ne de toplumda ya da siyaset sahnesinde olup bitenlerden tamamıyla bihaberler. Paranın ve pazar ekonomisinin vaat ettikleri içinde tamamıyla gözlerini kapatmış hayal dünyasında yaşamıyorlar, aksine parasız kalmaktan, işsizlikten ve de sosyal güvenlik sisteminin iyi olmadığı bir ülkede hasta olmaktan korkuyorlar. Yaptığım tüm görüşmeler gençlerin vurdumduymaz ya da kayıtsız değil, tam tersine sorunlardan ve yaşananlardan kaygılı olduğunu gösteriyor. Ve en önemlisi de yine bu görüşmeler, eğer bu gençlerin söylemek ve anlatmak istediklerini önyargısız bir şekilde anlamaya çalışırsak bizim apolitizm olarak adlandırdığımız tavrın da aslında siyasal bir duruş olabileceğini gözler önüne seriyorlar. Genç kuşaktaki "pasif direnişi", "pasif eleştirileri" veya çoğu zaman acı çekerek katlanılan, benim gençleri anlattığını düşündüğüm, gerçekten inanarak değil ama başka türlüsünün mümkün olmadığı ya da ne kadar uğraşılırsa uğraşılsın değiştiremeyeceklerini düşündükleri için katlandıkları "zoraki (gerekli) konformizmi" anlayabilmek, analiz edebilmek için sanırım onlara karşı tüm önyargılardan ve gençlik mitinden kurtulmak gerekiyor. Bu yüzden ilk olarak bu mitten bahsederek başlayacağız analizimize...

BİRİNCİ BÖLÜM

Türkiye'de Gençliğin İnşası ya da "Gençlik Miti"nin Doğuşu

"Gençlik" kavramı ve gençliğin tarih boyunca serüveni

Günümüz Türkiye gençliğini analiz etmeye başlamadan önce ilk olarak gençlik kavramı ve bu kavramın tarih boyunca geçirdiği evreleri incelemek gerekiyor. Batılı gençlik tarihi araştırmacıları, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir "geçiş" dönemi olan gençliğin, modernitenin, kentleşmenin ve endüstri toplumunun bir ürünü olduğunu gösterdiler. Örneğin Philippe Ariès, çocukluk tarihi üzerine yapmış olduğu araştırmalarda bugün bildiğimiz anlamda sosyal bir kategori olarak çocukluğun Ortaçağ'da Avrupa toplumlarında görülmediğini ve o dönemde çocukların daha çok "yetişkinlerin minyatürü" olarak algılandıklarını ileri sürer.[1] Elbette çocukluğun bir sosyal kategori olarak var olmadığı bir ortamda, çocukluk ile yetişkinlik arasındaki döneme işaret eden "gençlik" de var olamaz. Gençlik tarihi üzerine yapılan çalışmalar geleneksel toplumlarda, çocukluktan yetişkinliğe geçişin (yani gençliğin) bugün olduğu gibi uzun bir süreye yayılmadığına fakat bu geçişin belirli geçiş ritüellerine dayandığını ve bugüne göre çok

1 P. Ariès, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Seuil, 1973.

daha kısa bir süre içinde gerçekleştiğine işaret ediyor. Bütün bunlar açıkça gösteriyor ki gençliğin belirgin bir sosyal kategori olarak ortaya çıkması modern sanayi toplumunun ortaya çıkmasına dayanıyor. Xavier Gaullier'nin de önemle belirttiği gibi sanayi toplumu "diğer toplumlardan farklı olarak, çalışma üzerine kurulu ve aslında yetişkin-odaklı ve seksist (yani erkek merkezli) olan bir hayat döngüsü yaratmıştır. Bu döngü üç aşamadan oluşur: Çalışma hayatına hazırlanılan gençlik dönemi, döngünün merkezi olan ve çalışma üzerine kurulu olan yetişkinlik dönemi ve bireyin daha fazla çalışamadığı emeklilik yani yaşlılık dönemi."[2] Her ne kadar modern sanayi toplumu Xavier Gaullier'nin belirttiği gibi "yetişkin-merkezli" bir toplum olsa da gençliğin önemi, gençlerin geleceğin yetişkinleri, geleceğin yurttaşları olmasından kaynaklanır. Gençler toplumun geleceğini simgeler ve bu yüzden onların eğitimi (kafalarının, ruhlarının ve bedenlerinin eğitimi) önemli bir hal alır. Tabii bu düşünce sisteminde söylemeye hiç gerek yok ki "toplumun değişiminin öncelikle yurttaşların aydınlanması ile gerçekleşeceğine inanan Aydınlanma ideolojisinin etkisini görmek mümkündür".[3]

Gençlerin siyasal sahneye çıkışları ise asıl olarak 19. yüzyılla beraber gerçekleşir. Ulus-devletlerin kurulma aşamasında gençlik çift yönlü bir rol oynar: Bir taraftan gençlik, ulus-devletler tarafından "inşa" edilen, ilerinin insan gücünü, geleceğin toplumunu simgeleyen önemli bir kategori iken, diğer taraftan ulus-devletlerin oluşumu aşamasında yeni toplumları inşa eden önemli aktörlerden biri olarak tarih sahnesinde yerini alır. Gençlik tarihi üzerine yapılan araştırmalar "yeniliği", "gücü" ve "ilerleme"yi temsil eden gençliğin devletler için önemli bir amaç haline geldiğini ve gençliğin faşizm, Nazizm ve komünizm gibi modern ideolojilerin sembolü olduğu-

2 X. Gaullier, "Ages mobiles et générations incertaines", *Esprit* (10), Ekim 1998, s. 6 (Kitap boyunca yabancı eserlere yapılan göndermelerdeki tüm çeviriler bana ait).

3 S. Luzzatto, "Jeunes révoltés et révolutionnaires (1789-1917)", G. Levi ve J.C. Schmitt (der.), *Histoire des jeunes en Occident. L'époque contemporaine* içinde, Paris, Seuil, 1996, s. 147.

nu gösteriyor. Örneğin, III. Cumhuriyet Fransası'nda gençliğin hem zihnen hem de fiziksel açıdan nasıl "terbiye (*redresser*)" edildiğini inceleyen pek çok araştırma var. Benzer bir şekilde, Laura Malvano bir makalesinde[4] faşist İtalya için gençliğin, faşizmin "*homo novus*"unu simgelediğini belirtiyor. Nazizm için de benzer bir durum söz konusudur. Eric Michaud, Nazizmin gençliğe bakışını incelediği makalesinde "Hitler konuşmalarında, gençlerine ölümsüz Almanya'nın geleceğini simgelediklerini durmadan tekrarlardı,"[5] demektedir. Aslında Nazi Almanyası'nda "genç olmak bir sosyal gruba veya biyolojik gelişimin bir dönemine gönderme yapmıyordu: Genç olmak her şeyden önce kendini kavganın içine dahil etmek, yeni bir fikre –nasyonal sosyalist *Weltanschauung*'a [dünya görüşü]– ait olmak demekti" [6] Devrim öncesi Rusya'nın devrimcilerinin zihninde de rejim ve gençliğin özdeşleşmesi söz konusudur. Lenin'in 1906'da yapmış olduğu bir konuşma bu açıdan aydınlatıcıdır:

> Biz geleceğin partisiyiz ve gelecek gençliğe aittir. Biz değişimin partisiyiz ve gençler daima değişime açıktır. Biz çıkarımızı düşünmeksizin eski kötülüğe karşı kavga içinde olan bir partiyiz ve gençlik her zaman bu çıkar düşünülmeden yapılan kavgada ilk sırada yer almıştır.[7]

Hilary Pilkington'ın da belirttiği gibi SSCB'de de tıpkı diğer ideolojilerde olduğu gibi gençlik önemli bir rol oynar:

> Yeninin oluşturulmasında, modern toplumların gençlikleri çifte öneme sahiptiler: Toplumun en genç, en eğitimli ve en modern elemanları olarak, onlar toplumun doğal ve doğrusal ilerlemesi için gerekli olarak görüldüler. [...] Aslında şunu

4 L. Malvano, "Le mythe de la jeunesse à travers l'image. Le fascisme italien", *G.* Levi ve J.C. Schmitt (der.), *a.g.e.* içinde, s. 279.

5 E. Michaud, "'Soldats d'une idée'. Les jeunes sous le 3e Reich", *G.* Levi ve J.C. Schmitt (der.), *a.g.e.* içinde, s. 329.

6 *A.g.e.*, s. 309.

7 A. Strokanov ve A. Zinov'ev, ' "Molodezh'... chast' revoliutsii"', *Pravda*, 4 Ekim 1988'den aktaran H. Pilkington, *Russia's Youth and Its Culture. A Nation's Constructors and Constructed*, Londra, New York, Routledge, 1994, s. 49.

söylemek mümkün ki, gençlik [kurulmak istenen] yeni toplumun vücudunu ve ruhunu oluşturuyordu.[8]

Özetle söylemek gerekirse, gerek ulus-devletlerin kurulma süreçlerinde, gerek milliyetçi söylemlerde ve 20. yüzyıl ideolojilerinde gençliğe önemli bir rol atfedilir ve gençler hem inşa edilen bir kategori hem de yeni kurulmakta olan toplumların başlıca aktörlerinden olarak siyasi sahnede yerlerini alırlar. Gençlik kavramı ve gençliğin tarih boyunca Batı toplumlarındaki serüvenine kısaca da olsa göz attıktan sonra şimdi Türkiye gençlik tarihi analizimize başlayabiliriz.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e gençliğin devlet tarafından inşası

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşme hareketleri ve gençlik kavramının doğuşu...

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu kadrosunda yer alanlar Osmanlı İmparatorluğu'nun son kuşağına mensuptular ve onların imparatorluğun modernleşme hareketlerinden etkilenmiş bir kuşak oldukları söylenebilir. İşte bu yüzden Türkiye gençliği üzerine yapılan derinlemesine bir araştırma 19. yüzyılda Osmanlı'daki modernleşme hareketlerine kısaca da olsa değinerek başlamalıdır. Modernleşme hareketlerinde Batı'yı model alan Osmanlı, eğitim konusunda bir modernleşme çabası içine girmiş ve böylece gençliğin zihnen ve fiziksel açılardan "terbiye"[9] edilmesi devletin başlıca görevlerinden biri haline gelmiştir.

Önceki bölümde altını çizdiğimiz üzere, her ne kadar "genç" kavramı her zaman var olmuş olsa da (örneğin insanlar kendilerini hep başkalarına göre daha genç veya daha yaşlı olarak tanımlasalar da), bir sosyal kategori olarak gençlik, moderni-

8 H. Pilkington, *Russia's Youth and Its Culture. A Nation's Constructors and Constructed*, Londra, New York, Routledge, 1994, s. 49.

9 "Terbiye (*redresser*)" kelimesini kullanırken Fransız sosyal bilimci Georges Vigarello'nun çalışmasına gönderme yapıyorum. Bkz. Georges Vigarello, *Le Corps redressé*, Paris, J.P. Délarge, 1978.

tenin bir "ürünü"dür. Batı'da gençlerin eğitimine verilen önemi gören ve çöküşünü durdurmayı amaçlayan ve bu amaçla modernleşme faaliyetlerine girişen Osmanlı İmparatorluğu için de gençlerin eğitimi önemli bir görev halini alır. Aslında III. Selim döneminden (1789-1807) itibaren, Osmanlı'da geleneksel eğitim sistemini değiştirme çabalarına rastlanmaktadır. II. Mahmut (1808-1839) ilk "laik" okulları sisteme dahil eder. Fakat "modern" eğitim kurumlarının genelleşmesi asıl olarak Tanzimat dönemi ile başlar. Bernard Lewis'in de belirttiği gibi "19. yüzyıl boyunca kurulan okullarda, yeni bir ruh ve gerçekler hakkında yeni ve daha açık bir anlayışla, yeni bir okumuş elit, yavaş yavaş ve zahmetle yetiş[ir]."[10] Eğitim alanında görülen bu modernleşme hareketleri birbirine benzeyen modern kurumlarda eğitim gören genç bir kuşağın oluşmasını beraberinde getirir. Bu gençler ileride modernleşme akımının önemli taşıyıcıları haline gelecek ve II. Abdülhamit'e karşı önemli bir muhalefet hareketi olan, Jön Türk hareketini oluşturacaklardır. Tarihçi François Georgeon, bu Jön Türk kuşağı ile beraber "nesil", "genç" gibi kavramların Osmanlı toplumunda sıkça kullanılır olduğunu, dernek isimlerinde, roman isimlerinde veya gazetelerde zihnen bu kelimelere sık sık rastlandığını belirtir.[11] Jön Türk hareketini incelediğimizde, hareketin kendilerine aşılanan misyon doğrultusunda devleti kurtarmaya odaklanmış olduğunu, devlete odaklanmış olduğu için de bireysel özgürlükleri bir kenara ittiğini, sistematik bir felsefe oluşturamadığını ve imparatorluğun çöküşünü durdurmak için pratik çözümler, reçeteler peşinde olduğunu gözlemliyoruz. Şerif Mardin'in ifade ettiği gibi "Jön Türklerin en derin özlemlerinin 'hürriyet' olmuş olduğu doğru değildir. Jön Türklerin en derin isteği Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurmaktı. Hürriyet ancak dolaylı olarak kendilerini ilgilendiriyordu. Çünkü, hürriyetin ve adaletin egemen oldu-

10 B. Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998, s. 126.

11 F. Georgeon, "Les Jeunes Turcs étaient-ils jeunes? Sur le phénomène des générations à la fin de l'Empire ottoman", F. Georgeon ve K. Keiser (der.), *Enfance et jeunesse dans le monde musulman*, Paris, Maisonneuve et Larose, 2007.

ğu bir rejimden, imparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı."[12] Bu devleti kurtarmaya odaklanmış bakış açısının egemen olmasından olsa gerek ki, II. Meşrutiyet'le beraber II. Abdülhamit'e muhalefet eden İttihat ve Terakki hükümet olduğunda parti, "devletin bekası" için en az sultanınkiler kadar baskıcı politikalar uygulamakta bir sakınca görmedi. İttihat ve Terakki dönemi sadece baskıcı politikalarıyla değil ama gençliğin eğitiminde uyguladığı politikalarla da gençlik tarihi analizimizde önemli bir yer edinir. II. Meşrutiyet ve İttihat ve Terakki hükümeti ile beraber gençliğin eğitimine yeni bir alan eklenir: Beden eğitimi.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Batı'da beden eğitimi halkın, özellikle de gençlerin mobilizasyonu açısından önemli bir araç halini alır. Fransa'da jimnastik derneklerinin kurulması 1871'deki Alman yenilgisi ve Alsace-Lorraine bölgesinin Alman idaresine geçtiği döneme rastlar. Jimnastik dernekleri, jimnastik şenlikleri, vs. ile Fransa'da III. Cumhuriyet "bugün paramiliter olarak tanımlayabileceğimiz bir seri aktiviteler oluşturur ve tüm bu beden eğitimi merkezli çalışmalarda ulusal bir başkaldırı ve intikam alma isteği belirgin bir şekilde dönemin beden eğitimi hareketlerine damgasını vurur."[13] Prusya'da ise Napolyon Savaşları sonrasında Almanya'da jimnastiğin kurucularından sayılan Ludwig Jahn, kendisini vatanseverliğin uyanışına adayarak *Turnvereine* adı verilen jimnastik derneklerini kurar. Benzer bir şekilde Danimarka da beden eğitimi aracılığıyla vatansever ruhu güçlendirmeye tam da 1864'teki Prusya yenilgisinden sonra karar verilir. Ayrıca unutulmamalıdır ki İsveç jimnastiğinin babası Henrick Ling 1810'larda vatansever "*Gothiques*" grubunun 1810'larda bir üyesidir.[14] Çeklerin, Slavların ve Moravyalıların bağımsızlık mücadelesi kültür ve jim-

12 Ş. Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 301.

13 A. Bourzac, "Les bataillons scolaires en France. Naissance, développement, disparition", P. Arnaud (der.), *Les Athlètes de la République: Gymnastique, sport et idéologie républicaine (1870-1914)*, Paris, l'Harmattan, 1987, s. 44.

14 A.M. Thiesse, *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XXe siecle*, Paris, Seuil, 1999, s. 239.

nastik dernekleri Sokollar çerçevesinde oluşmuştur.[15] Jimnastik yerine kolektif sporu benimsemiş olan İngiltere'de bile unutulmamalıdır ki izciliğin İngiliz kurucusu Baden-Powell, asker kökenlidir ve izcilik fikir olarak gençlerin savaş sırasında mesaj ve emir taşıması prensibinden doğmuştur.[16]

Beden eğitimi alanlarında Batı'daki bu gelişmeleri izleyen Avrupa'nın "hasta adamı" Osmanlı İmparatorluğu'nda da, beden eğitiminin gerekliliğine gönülden inanılarak 1913 yılında Türk Gücü Cemiyeti kurulur.[17] Savaş yenilgilerinin (özellikle Balkan Savaşları'nın) etkisiyle intikam hisleriyle dolu İttihat ve Terakki gençlerini seferber etmeyi ve sağlıklı ve güçlü askerler yetiştirmeyi amaçlar bu cemiyet. Türk Gücü Cemiyeti her ne kadar kısa ömürlü olsa da İttihat ve Terakki, gençlerin daha iyi örgütleneceği derneklerin kurulması gerektiğine ikna olmuştur bir kere. Bu sebeple Almanya'daki örgütlenmelerde deneyimli olan von Hoff ülkeye davet edilmiştir. Miralay rütbesiyle Osmanlı Genç Dernekleri Müfettiş-i Umumiliğine getirilen von Hoff'un asistanlığını, Mustafa Asım Bey ile Mekâtibi Umumiye Genç Dernekleri Müfettişi unvanıyla ileride kurulacak olan Cumhuriyet'in en önemli beden eğitimi neferlerinden olacak olan Selim Sırrı (Tarcan) üstlenir ve 1916 yılında Genç Dernekleri kurulur. "Genç Dernekleri Osmanlı gençliğini, Harbiye Nezareti'nin güdümünde zorunlu milis derneklerinde örgütlemiştir. On iki-on yedi yaş arası gençlerden Gürbüz Derneği, on yedi ve yukarısı yaşlarda olanlardan ise Dinç Derneği oluşturulmuştur."[18] Şunu belirtmek gerekir ki "Müslüman ya da gayrimüslim, Osmanlı uyruğu olan tüm gençlerin bu derneklere katılmaları zorunludur. Bu yükümlülük gençlerin fiilen silâhaltına alınışına değin sürer."[19] Böylece genç er-

15 F.G. Legrand, *L'Education physique au XIXe et au XXe siècle. A l'étranger*, Paris, Armand Colin, 1970, s. 155.

16 *A.g.e.*, s. 116.

17 Bu konu hakkında bkz. Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 2. cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

18 *A.g.e.*, s. 535.

19 *A.g.e.*, s. 535.

kekler zorunlu bir askerî eğitime maruz kalırlar. Bu eğitimin amacının sağlıklı, güçlü, iyi askerler yetiştirmek olduğunu söylemeye gerek yoktur.

Zafer Toprak bu örgütlerle ilgili makalesinde bu paramiliter gençlik örgütlerinin amaçlarını daha iyi anlatabilmek için *Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası*'nı çıkarttıklarını belgeler. Makalelerin çoğunluğunun von Hoff ve Selim Sırrı (Tarcan) tarafından yazıldığı dergide, von Hoff bir yazısında örgütlerinin amacının altını önemle çizer. "Von Hoff özellikle okula gidemeyen gençlere yönelinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Osmanlı topraklarında gençliğin yüzde sekseninin okuldan mahrum olduğunu kaydeden von Hoff, Genç Derneklerinin öncelikle bu okulsuz gençlere yarar sağlaması gerektiğini ileri sürer."[20] Son olarak bu örgütlerin sayıları ve yayılışı ile ilgili bilgi vermek gerekirse... "1917 Temmuz'unda vilayetlerde 351, müstakil sancaklarda 355 Genç Derneği kurulmuştur. En geniş örgütleme Karesi (114) ve Kütahya (105) livalarında gerçekleştirilmiştir. Bunları Ankara (77) ve Aydın (54) izlemiştir. Orta ve Batı Anadolu, Genç Derneklerinin yoğunlaştığı bölgelerdir."[21]

Yine aynı zaman diliminde Osmanlı'da ilk İdman (Jimnastik) Bayramlarının düzenlendiğini görüyoruz. 1882 yılında yurttaşlık eğitimi üzerine yaptığı bir konferansta Paul Bert'in de belirttiği gibi "özgür bir halk kamusal bayramlara ihtiyaç duyar. Bu bayramlar çerçevesinde ortak bir sempati oluşur ve bu bayramlarda kalpleri ısıtan bir iletişim gerçekleşir: Vatan'a olan inanç ve özgürlük aşkı gücüne güç katar."[22] Böyle ortak bir paylaşıma ve vatana olan inancın güçlenmesine ihtiyaç hisseden Osmanlı İmparatorluğu'nun, Avrupa'daki Jimnastik Bayramlarından etkilendiği çok belirgin olan ilk İdman Bayramı 29 Nisan 1916 yılında Selim Sırrı'nın çabalarıyla düzenlenir. Bu bayramların ikincisi 11 Mayıs 1917 tarihinde yine Selim Sırrı'nın gö-

20 *A.g.e.*, s. 536.

21 *A.g.e.*, s. 536.

22 P. Bert, *De l'éducation civique*, Trocadéro Konferansı, 6 Ağustos 1882, Paris, s. 24'ten aktaran P. Arnaud, *Les Athlètes de la République*, s. 160.

rev aldığı bir organizasyonla gerçekleştirilir. Tüm bu bayramlar Cumhuriyet'in düzenleyeceği Gençlik ve Spor Bayramlarının temelini oluşturur ve Cumhuriyet ile beraber gençliğin eğitimi devletin asli görevlerinden biri halini alır.

Cumhuriyet gençlerin ruhlarını, kafalarını ve bedenlerini eğitiyor

1923 yılında Cumhuriyet'in kurulmasıyla beraber gelecek kuşakların eğitimi Cumhuriyet'in baş görevlerinden biri halini alır. Bir kez vatan kurtarıldıktan sonra artık görev bu vatanı korumak ve geliştirmek olarak benimsenir. Cumhuriyet henüz yolun başındadır, yapılması gereken çok şey vardır ve bunları yapacak olan genç kuşaklar olacağına göre gençlere Cumhuriyet'in değerlerini benimsetecek, onları ülkeyi hem koruyacak hem ileriye götürecek bir eğitim verilmesi esas alınır. Bu eğitim, sadece kafaların, ruhların eğitimi değil, bedenlerin eğitimini de içerir.

Gençlerin eğitimine verilen bu önemi, dönemin koşullarını da dikkate alarak daha iyi anlamak mümkün. Nüfusun sadece %10'unun okur-yazar olduğunu ve 1923-1924 ders yılında sadece 72 ortaokul ve 23 lise bulunduğunu[24] göz önünde bulundurduğumuzda Cumhuriyet'in neden eğitime önem verdiğini daha iyi anlayabiliriz. Burada belirtmek gerekir ki, eğitim eksikliği "genç" Cumhuriyet'in Avrupa'nın "hasta adamı" Osmanlı'dan miras aldığı tek sorun değildir. Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan yeni çıkmış olan, tarım üzerine kurulu Türkiye ekonomisi hiç parlak durumda değildir. Nüfusun sadece %16.4'ü kentlerde, geri kalan kesimi kırsal bölgelerde, Osmanlı'nın en az gelişmiş bölgelerinden biri olan Anadolu'da yaşamaktadır.[25] Ayrıca 11-12 milyonluk nüfus

23 Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gençlik ve Spor Bayramlarının ayrıntılı bir analizi için bkz. Ö. Güven, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gençlik ve Spor Bayramları", *Toplumsal Tarih* (65), Mayıs 1999.

24 M. Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 235.

25 F.C. Shorter, "The Crisis of Population Knowledge in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, Bahar 1995, s. 18.

önemli sağlık problemleri ile boğuşmaktadır.[26] İşte sağlık problemleri ile boğuşan ülke için beden eğitimi aracılığıyla "güçlü" ve "sağlıklı" kuşaklar yetiştirmek bu yüzden çok önemlidir. Cumhuriyet'in "sağlam vücutlar" yetiştirme projesine geleceğiz ama öncelikle "sağlam kafalar" üretme projesi üzerinde duralım.

Gençlerin kafalarının ve ruhlarının eğitimi

İlerlemeyi ve güçlü bir ülke yaratmayı hedefleyen Türkiye'nin kurucu Kemalist ideolojisi –daha önce de belirttiğimiz gibi– gençlerin eğitimine büyük önem verir. Gelişme için toplumun farklı organlardan ibaret bir organizma gibi çalışması gerektiğine inanan korporatizmden etkilenen Kemalist ideoloji, öncelikle eğitimi homojenleştirmenin ve Kemalizmin prensiplerini içselleştirmiş genç nesiller yetiştirmenin önemine inanır. Bu yüzden 1924 yılında kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu geleneksel ve Batılı sisteme dayanan ikili eğitim sistemine bir son vermesi açısından önemlidir. 1928 yılında Latin alfabesinin kabulü ile birlikte, sadece genç nesilleri değil yetişkinleri de kapsayan bir eğitim kampanyası başlatılır: Yetişkinlere Halk Mektepleri aracılığıyla yeni alfabe öğretilir. Dönemin fotoğraflarında, Mustafa Kemal'i tahta önünde halka yeni alfabeyi öğretirken, Başöğretmen imajı ile görürüz.

Dönemin milli eğitim politikaları üzerine çok ayrıntılı bir analiz yapacak değilim; bu konu hakkında zaten yeterince aydınlatıcı çalışma olduğunu düşünüyorum. Sadece Cumhuriyet'in gençlere, genç nesillere bakışı ve nasıl bir kuşak yetiştirmeyi amaçladığını daha iyi anlayabilmek için birkaç nokta üzerinde duracağım. Cumhuriyet'in milli eğitim politikası iki eksen üzerine kuruludur: Bir yandan gelecek nesillere bilim ve akılcılık prensipleri eşliğinde Batı'nın standartlarında bir eğitim vermek amaçlanırken, diğer yandan bu gençlerin ulusal değerleri içselleştirmesi, Kemalist prensipler doğrultusunda hareket etmesi amaçlanır. Biri evrensel, diğeri ulusal te-

26 T. Çavdar, "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 6. cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, s. 1552.

mellere oturan bu bakış açısı hiç kuşkusuz Ziya Gökalp'in yaptığı "öğretim" ve "eğitim" ayrımının devamı niteliğindedir.[27]

Tek-parti döneminin resmî kaynaklarını inceleyerek dönemin eğitim politikasına ait daha ayrıntılı bilgiye ulaşmak mümkündür. Örneğin, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 yılı programında milli talim ve terbiyenin esas düsturları belirtilmiştir.[28] Milli talim ve terbiyenin esasları hususunda ilk olarak "Maarif siyasetimizde temel taşı, cehlin izalesidir. Maarifimizde her gün nispeten daha fazla çocuk ve vatandaş çocuk okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır," denmektedir. İkinci esas olarak ise Kemalist prensipler doğrultusunda, Kemalizmi içselleştirmiş yeni nesiller yetiştirmenin amaçlandığı şu cümlelerle belirtilmektedir: "Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi ve lâik vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburî ihtimam noktasıdır. Türk milletine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Türkiye Devleti'ne hürmet etmek ve ettirmek hassas bir vazife olarak tenkin olunur." Üçüncü olarak beden eğitimine verilen öneme vurgu yapılır şu sözlerle: "Fikrî olduğu gibi bedenî inkişafa da ehemmiyet vermek ve bilhassa seciyeyi millî derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak büyük emeldir." Programda dördüncü olarak, hedefin "bilgiyi vatandaş için maddî hayatta muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmek" olduğunun altı çizilir. Verilmek istenen terbiyenin vasıflarına gelince "terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, millî ve vatanperver olmalıdır," denmektedir. Ayrıca altıncı esas çerçevesince "her tahsil ve terbiye müessesesinde talebenin teşebbüs kabiliyetini kırmamaya şefkat ve nüvazişle itina etmekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan vikaye için ciddî bir intizam ve inzibata ve samimî ahlâk telâkkisine alıştırmak mühim olduğu kanaatindeyiz," denmektedir. Yedinci prensip ise yeni nesillerin Türk tarihini iyi bilmeleri üzerinde durmaktadır: "Fırkamız, vatandaşların, Türkün derin tarihini bilmesine fevkalâde ehemmiyet verir. Bu bilgi Türkün ka-

27 Bkz. O. Kafadar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara, Vadi Yayınları, 1997, s. 222-223.

28 Bkz. CHF 1931 Programı, M. Tunçay, *a.g.e.*, (ek bölümü), s. 479-480.

biliyet ve kudretini, nefsine itimat hislerini ve millî varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir."

Sonuç olarak, özetlersek, genç nesillere yönelik milli eğitim politikasının iki temel misyonu gerçekleştirmeyi amaçladığı söylenebilir. Vatandaşlara onlara çalışma hayatında da yardımcı olacak "evrensel" bilgiler verilirken, diğer taraftan gençlere "Cumhuriyetçi değerleri" benimsetecek Kemalist ideolojinin prensiplerini içselleştirmelerini sağlayan "milli" bir eğitim vermek. Bu bağlamda araştırmacı İsmail Kaplan'ın da belirttiği gibi Türkiye'de milli eğitim daha çok "siyasi öğretileme" niteliğindedir. "Türk milli eğitim ideolojisinin, bir anlamda, yurttaşların 'beşikten mezara kadar' itaatkâr bir tutum ve davranış içinde olması için var gücüyle çaba gösterdiği söylenebilir."[29] Eğitimin bu özelliği Mustafa Kemal'in (Atatürk) 1923 yılında yaptığı "kültür ordusu" ile "askerî ordunun" benzerliğinin altını çizen konuşmada açıkça görülmektedir. "Mustafa Kemal'e göre, öğretmenler 'irfan [kültür] ordusu[na] mensup'tur. 'Asker ordusuyla irfan ordusu arasındaki benzeşme ve uyuşma'dan söz eden Mustafa Kemal'e göre irfan ordusunun görevi 'milletin istikbalini yoğur[maktır].' Birinci ordu veya asker ordusu kadar hayati olan irfan ordusu, kutsal görevini 'ölen ve öldüren birinci orduya niçin öldürüp niçin öldüğünü öğret[erek]' yerine getirir."[30]

Mustafa Kemal 1927 yılında Gençliğe Hitabe'sinde Cumhuriyet'i, korumaları ve geliştirmeleri için bu prensipler doğrultusunda yetiştirilen gençlere emanet etmiştir.

Gençlerin "beden"lerinin eğitimi

19. yüzyıldan itibaren gençlerin Batı'da gerek zihnen gerek fiziksel açıdan "terbiye" edilmesine ve eğitimin sadece kafaları ve ruhları eğitmekle kalmayıp aynı zamanda bedenlere de hâ-

29 İ. Kaplan, *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 392.

30 *A.g.e.*, s. 141. Atatürk'ün bahsi geçen konuşması için bkz. "Kütahya'da Öğretmenlerle Konuşma", 24 Mart 1923, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, II, s. 167.

kim olmaya çalıştığına tanık oluyoruz. Michel Foucault'nun da belirttiği gibi:

> [...][B]eden aynı zamanda siyasal bir alanın içine de doğrudan dalmış durumdadır; iktidar ilişkileri onun üzerinde doğrudan bir müdahale meydana getirmektedirler; onu kuşatmakta, damgalamakta, terbiye etmekte, ona azap çektirmekte, onu işe koşmakta, törenlere zorlamakta, ondan işaretler talep etmektedir. Bedenin bu siyasal olarak kuşatılması, karmaşık ve karşılıklı ilişkilere göre, onun ekonomik kullanımına bağlıdır; bedenin iktidar ve egemenlik ilişkileri tarafından kuşatılmasının nedeni büyük ölçüde, üretim gücü olmasından kaynaklanmaktadır, fakat buna karşılık bedenin işgücü olarak oluşması ancak, onun bir tabiyet ilişkisi içine alınması halinde mümkündür (burada ihtiyaç aynı zamanda özenle düzenlenen, hesaplanan ve kullanılan siyasal bir araçtır); beden ancak hem üretken beden, hem de tabi kılınmış beden olduğunda yararlı güç haline gelebilmektedir.[31]

Avrupa'da beden eğitimi hareketlerinin bir yandan eğitimde modernleşmenin bir parçası, diğer yandan gençleri disipline etmeye ve tâbi kılmaya çalışan farklı prensipleri içinde barındırdıkları söylenebilir. Tabii tüm bunların Aydınlanma Çağının etkileri ile 18. yüzyılda başlamış olduğunun da altını çizmek gerekir. Avrupa ve Fransa'da bedenin tarihi ve beden eğitimi üzerine uzun yıllardan beri çalışan Fransız sosyal bilimci Georges Vigarello'nun da belirttiği gibi:

> Beden hareketleri dünyası ve o dünyanın simgeleri 18. yüzyılla beraber değişir. Üç taraflı, hem bilimsel, hem kültürel hem de siyasal bir değişim yaşanır klasik beden hareketleri üzerinde. [...] Sonuç daha evvel hiç görülmemiş bilgiler, egzersizler ve maceralardır; tüm bunlar beden sağlığı temasını Aydınlanma Çağı eğitim projesinin vazgeçilmez bir parçası haline getirir.[32]

---

31 M. Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2000, s. 62-63.

32 G. Vigarello, *Passion Sport. Histoire d'une culture*, Paris, Textuel, 2000, s. 68.

Bir başka deyişle, "Aydınlanma bilgi üzerine yapmış olduğu etkiyi bedensel egzersizler üzerinde de uygular görünür: Bedeni eğitilebilen ve herkes için faydalı hale getirmek. [...] Bu aynı zamanda beden eğitiminin devletin spesifik bir sorumluluğu olduğu temasının, nüfusun fiziksel olarak güçlendirilmesinin de icat edildiği bir dönemdir."[33]

Türkiye Cumhuriyeti'nin beden eğitimi politikalarını incelediğimizde, gençlerin bedenlerinin eğitiminin Cumhuriyet için önemli bir misyon halini aldığını görüyoruz.[34] Bir önceki bölümde "gençlerin kafalarının ve ruhlarının eğitimi" kısmını hızlı bir şekilde geçtim çünkü bu konuda oldukça fazla aydınlatıcı çalışma olduğunu düşünüyorum ama maalesef aynı şeyi "gençlerin 'bedenlerinin' eğitimi" konusunda söyleyemeyiz. Beden, modernleşme ve milliyetçilik hareketinin önemli bir parçasını oluşturuyor olsa da genelde bu konu gözden kaçıyor. Bu yüzden –belki gereğinden uzun bir şekilde- bu konu üzerinde ayrıntılı olarak durmaya çalışacağım. Batılı ülkeler kadar "güçlü" bir ülke haline gelmek isteyen "genç" Cumhuriyet, insan kaynağının gelişimi için entelektüel olduğu kadar fiziksel bir eğitim verme gerekliliğinin de farkına varır. "Hasta adam" Osmanlı'nın "hastalıklı" kuşaklarına karşılık, "genç" Cumhuriyet'in yeni kuşakları "güçlü" ve "sağlıklı" olmalıdır. Bu dönemde İsveç jimnastiğinden etkilenmiş olan Selim Sırrı (Tarcan) Osmanlı döneminde başlatmış olduğu beden eğitimini yerleştirme ve geliştirme çabalarına devam eder. Cumhuriyet'in ilk Jimnastik Şenliği (1928) sırasında yapmış olduğu konuşmada yaygınlaştırmak istediği jimnastiğin esaslarını ve niçin jimnastiğin önemli olduğunu şöyle açıklar:

> Muhterem Efendiler!
>
> Türkiye Cumhuriyeti maarifi tahsil ve terbiyesini üzerine aldığı vatan yavrularının fikirleri gibi bedenlerine de nasıl itina ettiğini göstermek için, her sene jimnastik şenlikleri tertibi-

33 *A.g.e.*, s. 74.

34 Türkiye Cumhuriyeti'nin beden eğitimi tarihi üzerine ayrıntılı bir araştırma için bkz. Y. Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar. Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

ne karar vermiştir. Bu şenliklerin birincisine memleketimizin muhtelif şehirlerinde kız ve erkek on iki bin Türk çocuğu iştirak etti, bugün bu dakikada istikbalin bu muazzam irfan ordusu beden müsamereleri yapmaktadır.

Muhterem Efendiler! Bilirsiniz ki cumhuriyet mektepleri hayat mücadelesine milliyetperver insan hazırlayan birer irfan ocağıdır. Gayemiz gençleri tedricen serbestiye alıştırmak, vicdanlarına ve cemiyete karşı vazifelerini öğretmek, irade ve istiklâllerini yolu ile kullanmayı kendilerine göstermektedir.

Jimnastik ne bir hüner, ne bir marifet, ne de güçlü kuvvetli olanlara inhisar etmiş bir san'at değildir. Şuurlu bir terbiye vasıtasıdır. Gençler jimnastik sayesinde kuvvetlerini tasarruf ve hüsnü idare etmeyi öğreneceklerdir. Vücut egzersizleri ruhun ve fikrin yükselmesine hadim oldukça makbuldür. Jimnastikten kadın, erkek, büyük, küçük her yaşta herkes istifade edebilir. Mekteplerimizde tatbik ettiğimiz beden terbiyesinin umumi gayesi uzviyetin sıhhat ve ahengidir. [...]

Karşınızda jimnastik yapmağa hazırlanan bu üç bin genç içtimai hayatın her türlü sıkıntılarına karşı koymak için fikren olduğu gibi bedenen de kendilerini hazırlamağa çalışıyorlar. Salim fikrin sağlam bedende bulunabileceğine hepsinin imanı vardır.[35]

Bir başka deyişle Cumhuriyet, gençliği, kurmak istediği yeni toplumun sembolü olarak seçer. Bu bağlamda her 19 Mayıs'ta kutlanan Gençlik ve Spor Bayramı üzerinde tekrar düşünebiliriz. Söylemeye hiç gerek yok ki bayramı kutlamak için seçilen gün, 19 Mayıs, sembolik bir tarihtir: Kurtuluş Savaşı'nın sembolik olarak başlangıcını temsil eden bu tarihin gençliğe bayram olarak hediye edilmesi önemlidir. Bu bayram aracılığıyla ve yaptıkları beden hareketleri gösterileriyle gençler, Cumhuriyet'e olan bağlılıklarını ve toplumun nasıl bir uyum ve birlik içinde olduğunu gösterirler adeta. Çünkü bu çeşit sportif aktiviteler eşliğinde kutlanan bayramların başlıca işlevi toplumların uyumunu ve birliği-

35 Selim Sırrı (Tarcan), *Beden Terbiyesi Oyun-Cimnastik-Spor*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 430, s. 432'den aktaran Ö. Güven, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gençlik ve Spor Bayramları", *Toplumsal Tarih* (65), Mayıs 1999, s. 34-35.

ni sergilemektir.[36] Çok belirgin olarak bu bayramlardan "beklenen amaç toplumu eğlendirmekten öte, genç kuşakların vatandaşlık şevkinin bir parçası olmalarını sağlamaktır."[37]

Spor konusuna gelince hiç kuşkusuz spor müsabakaları gelişmiş ülkeler kadar "güçlü" olmak ve bunu tüm diğer ülkelere ispatlamak isteyen Türkiye Cumhuriyeti için önemli bir yere sahiptir. Modern Olimpiyat Oyunları'nın kurucu babalarından Baron Pierre de Coubertin'in de 1922 yılında yayımlanan "Spor Pedagojisi" (*Pédagogie Sportive*) eserinde de belirttiği gibi "Spor, ilerleme isteği ile desteklenen ve risk almaya kadar gidecek bilinçli ve istekli bir şekilde yapılan kas çalışmasına tapınmadır. [...] Ateşli bir şekilde ve hatta şöyle söyleyeyim şiddetle yapılmalıdır. Spor, herkes için yararlı, ölçülü ve bilge olmaları için gerekli bir beden hareketi değildir; spor, güçlü olanların veya güçlü olmak isteyenlerin zevkidir."[38] Bu "güçlü" olma isteği 1938 yılında Gençlik ve Spor Bayramı'nda CHP'nin genel sekreteri Şükrü Kaya tarafından yapılan konuşmada açık bir şekilde ifade edilmiştir:

> Yurttaşlarım;
>
> İmkân ve emek verildiği takdirde Türk gençliği kabiliyetinin ne parlak neticeler vereceğinin en yakın ve en güzel misalini bize Nis'te, Roma'da süvari genç subaylarımız verdi.
>
> Beynelmilel binicilik tekniğinin en zor şartları içinde atlanması en güç mânialar karşısında binicilikte en ileri giden büyük milletlerin seçkin mümessilleri arasında birinci gelmek, Türk bayrağını şeref direğine çektirmek, ne talihin, ne tesadüfün, ne de millî atavik veya şahsi istidadın eseridir. Bu zafer, tekniğe dikkat ve titizlikle riayet ederek, üşenmeden, bıkmadan, usanmadan, yorulmadan, metotlu, senelerce çalışmanın, temkinli, imsakli, ve sabırlı idealist bir hayat yaşamanın güçlükle elde edilen bir mahsulüdür. Bu çetin dersin tatbiki, her imtihanda her Türke aynı muvaffakiyeti vadederler.[39]

36 P. Arnaud, *a.g.e.*, s. 162.

37 O. Ihl, *La fête républicaine*, Paris, Gallimard, 1996, s. 279.

38 Aktaran J. Defrance, *La sociologie du sport*, Paris, La Découverte, s. 97-98.

39 *Ülkü*, cilt XI, sayı: 64, Haziran 1938, s. 293.

Bir başka deyişle spor, bireysel bir aktivite olmaktan uzaktır; tam aksine sporcuların kolektif bir şekilde ülkenin onuru için mücadele ettikleri bir alandır. Partinin hiçbir özerk kurumun parti dışında var olmasının istenmediği dönemlerde, 1936 yılında Türkiye Spor Kurumu'nun partinin organlarından biri haline geldiğini ve 29 Ekim 1936'daki Cumhuriyet Bayramı'nda tüm sporcuların partiye bağlılıklarını ifade etmeleri dikkat çekicidir.[40]

İkinci Dünya Savaşı ortamının etkisiyle Cumhuriyet için gençlerin ve kitlelerin beden eğitimi aracılığıyla seferber edilmesi önemli bir hal alır. Örneğin, 29 Haziran 1938'de TBMM, 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu'nu onaylar. Doğrudan başbakana bağlı bir Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü'nün kurulması kararlaştırılır. Bu kanunun 10. maddesi "her vilayet bir beden terbiyesi bölgesidir" derken, 4. maddesinde ise "gençler için kulüplere girmek ve boş zamanlarında beden terbiyesine devam etmek zorunludur" denmektedir. 3 Nisan 1940'ta ise bu zorunluluğun kapsamı Beden Terbiyesi ve Spor Mükellefi Hakkında bir kararname ile daha netleştirilir: "Orta mektep başlangıcı olan 12 dahil yaşından itibaren askerlik mükellefiyeti sonu yaşına kadar (45 dahil) her erkek yurttaş ve (12 dahil) yaşından 30 yaşına kadar her kız ve kadın yurttaş beden terbiyesi ve spor mükellefiyetine dahil edilmiştir." Yine bu kararname uyarınca, her mükellefin haftanın yedi gününde en az 4 saatlik beden faaliyeti yapması uygun bulunmuştur.[41] Bu sportif kampanyaların gazetelerde ve özellikle *Ülkü*'de açık bir şekilde desteklendiğini görüyoruz.

Yalnız şunu belirtmek gerekir ki, Cumhuriyet her ne kadar böyle bir beden eğitimi aracılığıyla yurttaşların seferber edilmesi kampanyasını başlatmışsa da, bu kampanyadan optimal sonuç alınması için gerekli olan alt yapıdan yoksundur: Ne bu kampanya için gerekli sayıda beden eğitimi öğretmenine, ne

40 Bkz. G. İnanç, "Bir Memleket Davası: Beden Terbiyesi", *Toplumsal Tarih* (14), Şubat 1995, s. 60.

41 Beden Terbiyesi Kanunu ile ilgili bilgiler için bkz. G. İnanç, a.g.m. s. 60-62.

spor sahalarına, ne de spor ekipmanlarına sahiptir.[42] Üstelik bu iş için gerekli olan katılım da çok kısıtlı düzeydedir. Bu katılımın eksikliği göz önüne alınarak "en az 4 saat" olarak belirlenen zorunluluk, 12 Şubat 1942 yılında 2/17301 sayılı ek kararname ile "1 ila 4 saat arası" olarak değiştirilir. Bu kararnamelere karşın istenilenin sağlanamaması üzerine 3530 sayılı Beden Terbiyesi Kanunu'nun birinci maddesi değiştirilerek Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü Başvekâlet'e değil, Maarif Vekâleti'ne bağlanır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel, Beden Terbiyesi Bölge Başkanlarına tamim yollayıp okul dışı gençliğin de teşkilatlanması gerektiğini bildirir. Aynı zamanda bu dönemde radyonun da yurttaşların bu beden eğitimi kampanyasına katılmalarını sağlamak amacıyla bir araç olarak kullanılması söz konusudur. 6 Temmuz 1942 Pazartesi sabahından itibaren her sabah radyodan jimnastik hareketleri programları yayını yapılacaktır. Tüm bu çabalara rağmen istenilen sonuç alınamamış olmalı ki Yargıtay Tevhidi İçtihat Genel Kurulu'nun 18.4. 1945 gün ve 29E./8k sayılı kararı ile mükellefiyete uymayanlara cezai işlemlerden bahsedildiğini görüyoruz.[43] Tüm bu beden eğitimi kampanyası ve uygulanması düşünülen cezai işlemler İkinci Dünya Savaşı'nın bitimi ve arkasından çok partili hayata geçilmesi ile son bulur.

Sonuç olarak, 19. yüzyıldan itibaren, gençlerin devlet tarafından yeni kurulmak istenen topluma uygun bir şekilde terbiye edilmeye çalışıldıkları söylenebilir. Bu inşa politikasında vurgu özellikle "genç erkekler" üzerinedir. Kadın çalışmalarının açıkça gösterdiği gibi bu bakımdan Cumhuriyet ideolojisinin bir şekilde ataerkil sistemi yeniden ürettiği söylenebilir. Çünkü kadınlar her ne kadar kamusal alana çıkmış olsalar da, onlara verilen en önemli görev "anne" ve "eş" rolüdür. Her ne kadar Kemalist ve reformcu babalar kızlarını kamusal alana çıkmaya ve iyi bir eğitim almaya teşvik etseler de, bu babalar aynı zamanda

42 Bu sorunlar ile ilgili makaleler için bkz. N. Baba, "Bir Beden Terbiyesi Enstitüsü Esasları", *Ülkü* (91), cilt XVI, Eylül 1940 ve N. Abbas, "Halk Evleri ve Memleket Sporu", *Ülkü* (73), cilt XIII, Mart 1939.

43 G. İnanç, a.g.m., s. 62.

kızlarından "iffetli"[44] olmalarını da beklerler. Kadın çalışmaları yapan pek çok araştırmacı gibi Ayşe Kadıoğlu da bir makalesinde Türk kadınlarının geleneksel değerler ile modern değerler arasında kaldıklarını belirtir. Her ne kadar kadınlar kamusal alana girseler de, diğer yandan ataerkil sistemin "geleneksel" değerleri içinde kalırlar:

> Cumhuriyet'in yeni kadını, Batı'daki "feminen" hemcinsleriyle taban tabana zıt bir kadın imajını yüceltiyordu. Batılı kadın cinsel serbestliği ve abartılı makyajı nedeniyle şiddetle eleştiriliyordu. Cumhuriyet'in yeni kadınının "modern ancak mütevazı", sorumlu, tutumlu ve şefkatli olması bekleniyordu. Geleneksel, alaturka imaj ile iffetsizlik, yani Batılı kadınlar gibi cinsel serbestliğini ilan edecek denli aşırı modernlik arasında bir denge kurmak gibi güç bir görev yüklenmişti sırtlarına. Alaturkalık ile iffetsizlik arasındaki gerilim, Türk kadınlarının zihninde Cumhuriyet döneminin başlangıcından bu yana huzursuzluk yaratıcı bir unsur olarak varlığını sürdürmektedir.
>
> Cumhuriyet'in yeni kadını, iş ve aile çifte yükünü omuzlamış bir kahramandı. Batılı kadının açıkça belirgin cinselliğini eleştiriyordu. O, namuslu, cinsiyetsiz bir silah arkadaşıydı. Her şeyden önce sadık bir eş ve anneydi. Özverili, şefkatli, alçakgönüllüydü. Kocasının yoldaşı ve arkadaşı, sosyal faaliyetlerdeki eşiydi. Her başarılı erkeğin arkasındaki görünmez namus ve tahammül abidesiydi...[45]

---

44 "Modern" ve "iffetli" olma konusunda zihin açıcı bir tartışma için bkz. A. Najmadabi, "Hazards of Modernity and Morality: Women, State and Ideology in Contemporary Iran", D. Kandiyoti (der.), *Women, Islam and the State*, London, MacMillan, Temple University Press, 1991. Bu tartışma Ayşe Kadıoğlu'nun iki ayrı makalesinde Türkiye toplumu ve kadın konusunu tartışmak için kullanılmıştır bkz. A. Kadıoğlu, "Alaturkalık ile İffetsizlik Arasında Birey Olarak Kadın", *Görüş* (9), Mayıs 1993 ve "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

45 A. Kadıoğlu, "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 85-96.

Kadınların beden eğitimi ve beden hareketleri konusuna gelince, Cumhuriyet'in bu beden hareketlerini genç kızlara önerdiğini görüyoruz. Örneğin Selim Sırrı, 1928 yılında düzenlenen Cumhuriyet'in ilk Terbiye-i Bedeniye Şenlikleri'nde yapmış olduğu konuşmasında beden eğitiminin kadınlar için öneminin altını çizer:

> Kadınların beden terbiyesine ihtiyacı erkeklerden fazladır. Kuvvetli analar kuvvetli evlât yetiştirir. Türk kadınlığının itilâs için takip edeceğimiz yolu Büyük Gazi nutuklarından birinde şu sözlerle gösteriyor:
>
> "Türk kadını dünyanın en münevver, en faziletkâr ve en vakur kadını olmalıdır. Türk kadınının vazifesi vatanı müdafaaya kadir bir nesil yetiştirmektedir."
>
> İşte biz de vatanı müdafaaya kadir nesiller yetiştirecek Türk kadını hazırlıyoruz.[46]

Her ne kadar Selim Sırrı Tarcan'a göre kadınların beden eğitimi, onlar geleceğin nesillerini "doğuracak" ve "yetiştirecek" müstakbel anneler olduğu için önemli olsa da, kadın ve erkek vücudu birbirinden farklı olduğu için kadın ve erkek beden hareketleri birbirinden farklı olmalıdır. Selim Sırrı Tarcan'a göre:

> Kadın jimnastikleri vücuda sıhhat ve hareketlere zarafet ve ahenk verecek şekilde olmalıdır. Ondan başka havsala ve karın kuşağı adalelerini kuvvetlendirmeğe yaramalıdır. Kadınları erkekleştiren ekzersizlerden sakınmalıdır. Meselâ kadınların güreş etmesi veya boks yapması caiz değildir. Erkeğe benziyen kadının, kadına benziyen erkek kadar çirkin olduğunu hatırdan çıkarmamalıdır.[47]

Selim Sırrı'nın fikirlerine benzer fikirler, gençler için çıkarılan *Genç Liseli* dergisinde de savunulur. Ulaşabildiğim kadarıyla Ekim 1935 ile Temmuz 1936 arasında yayımlanan *Genç Li-*

46 Selim Sırrı (Tarcan), *Beden Terbiyesi Oyun-Cimnastik-Spor*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1932, s. 430, 432'den aktaran Ö. Güven, "Osmanlı'dan Cumhuriyete Gençlik ve Spor Bayramları", *Toplumsal Tarih* (65), Mayıs 1999, s. 35.

47 S. S. Tarcan, *Spor Pedagojisi*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1943, s. 52.

seli dergisi Mehmet Faruk Gürtunca tarafından çıkartılmaktadır. Çocuk dergiciliğinde önemli bir isim olarak anılan Gürtunca'nın bu dergisinin gençlere, özellikle liselilere yönelik bir dergi olduğu bu yüzden de yine Gürtunca tarafından yayımlanan *Çocuk Sesi* dergisinin devamı niteliğinde olduğu söylenebilir.[48] *Genç Liseli* dergisinde genç "kızlara" yönelik sayfaların da olduğu ("Kızlar için el ve ev işleri" sayfası veya "Kızlarımıza Sağlık Öğütleri!.." sayfaları gibi) göze çarpıyor. Derginin üçüncü sayısındaki "Kızlarımıza Sağlık Öğütleri!.." sayfasında genç kızlara beden terbiyesinin önemi anlatılırken aynı zamanda çok sert hareketlerden de uzak durulması öğütlenmektedir ve aslında yazılanlar genç kızlara bakışı ve kendilerine verilen rolleri özetler niteliktedir:

> Sağlam kadın iyi bir arkadaş, mükemmel bir aile anasıdır. Bilhassa analık bir kadının bütün düşüncelerini kavrayan en mühim ödevidir. Kadın ne kadar iş hayatına atılırsa atılsın, tabiatın kendisine vermiş olduğu en büyük ödevi yerine getirmedikçe güneş altında olan yerini almış sayılmaz. İşte bu yüksek amacın gerçekleştirilmesinde hiçbir güçlükle karşılaşmamak için sıhhatte olması şarttır.
>
> Yalnız beden mümareseleri derken şimdi kızlarımızın yaptıkları gibi yarışlar için hazırlanır gibi çok kuvvetli ve yorucu atletizm hareketlerini anlatmak istemiyorum. İtidal her işin ve bilhassa kızların yapacağı beden terbiyelerinin anahtarı olmalıdır. Güçlü ve yorucu atletizm ekzersisleri kızlarda ciddi zararlar yaratabilir. Hiçbir kız gövdesinin uzalı olmasına müsaade etmemelidir. Ağır ve şişkin sinirler bir kız gövdesinin güzel çizgilerini bozacağı gibi, gövdesi baştan ayağa kadar adale kesilmiş kızların analık çağına geldikleri zaman çekecekleri güçlükler de çok mühimdir. Kız vücudunu elverişli ve sağlam bir hale sokmakla beraber onun yumuşaklık ve elastikiyetini korumalıdır.[49]

48 Mehmet Faruk Gürtunca ve Cumhuriyet'in çocuk dergileri hakkında daha fazla bilgi için bkz. E. Tutel, "Okumayı Çizgi Romanlarda Söktüm!", *Tarih ve Toplum* (197), Mayıs 2000, s. 24-32.

49 "Kızlarımıza Sağlık Öğütleri!..", *Genç Liseli* (3), 15 Kasım 1935, s. 17.

Cumhuriyet'in yılmaz bekçileri gençler (1923-1950)

Şimdiye kadar gençliğin devlet tarafından nasıl inşa edildiğini analiz etmeye çalıştık. Önce modernleşme hareketleri ile Osmanlı'da, arkasından Cumhuriyet'in milli eğitim politikalarıyla, devletin nasıl bir "gençlik" inşa etmeyi amaçladığını inceledik. Şimdi araştırmamızın ikinci aşamasında ise Cumhuriyet'in birinci kuşağı olarak adlandırabileceğimiz dönemde 1923 ile 1950 yılları arasındaki gençlik hareketlerini inceleyerek dönemin gençliğini daha iyi anlamaya çalışacağız. Dönemin gençliğini anlayabilmek için bir yandan gençlik hareketlerini incelerken diğer yandan bu kuşağa ait kişilerin otobiyografilerinden yararlanarak "dönemin ruhunu" daha iyi kavramaya çalışacağız.

1923-1950 arası gençlik/öğrenci hareketleri

Her ne kadar gençliğe yüklenen misyon siyasal bir misyon olsa da, erken Cumhuriyet döneminde tek-parti yönetiminin gençliğin siyasal katılımının sadece tek-parti çerçevesi içinde sınırlı kalmasına çabaladığını görüyoruz. Erken Cumhuriyet döneminin belgeleri incelendiğinde partinin gençliğe bakışı ile ilgili ipuçlarına ulaşmak mümkün. Örneğin, 1923 Nisan ayı başında seçimlerin yenilenme kararından iki gün sonra, 3 Nisan 1339 tarih ve 320 sayılı kanunla Geçici Seçim Yasası'nda yapılan bazı düzeltmeler gençlik açısından önemli bir yer tutmaktadır; seçmenlik yaşının 25'ten 18'e indirilmesi ve seçmenlik için aranan vergi ödeme koşulunun kaldırılması[50] şüphesiz gençliği de ilgilendiren önemli bir değişikliktir. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1923'teki ilk tüzüğünün 75. maddesi ise "Fırka'ya mensup ve 18 yaşına dahil olan köy ve mahalle ahalisinden her zat halk kongresinin tabii azasıdır," demektedir.[51]

---

50 M. Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999, s. 44.

51 *Halk Fırkası (1923) Nizamnamesi* (M. Tunçay, *a.g.e.*, Ek Belgeler Bölümü içinde, s. 382).

1931'deki CHP tüzüğünün 6. maddesi ise, partinin içine henüz 18 yaşına gelmemiş gençleri de katabilmeyi amaçlamaktadır. 6. madde şöyle der: "Fırka henüz siyasi meşguliyet çağına gelmemiş olan bütün Türk gençlerini fırkanın tabiî namzedi sayar."[52] Bir başka deyişle, genç olsun, yetişkin olsun herkes partinin potansiyel ya da doğal üyeleri olarak kabul edilir. 1935'teki Parti programı sınıf temelli cemiyetlerin kurulmasını yasakladığı gibi siyasal içerikli öğrenci derneklerini de yasaklar. 1935 Parti Programı'nda 67. madde talebe cemiyetlerine ayrılmıştır ve şöyle der: "Talebe cemiyetleri adını taşıyan kurumlar, hiçbir suretle siyasa ile uğraşamazlar ve hiçbir suretle bulundukları okulun, fakülte ve enstitüsünün yönetgesine karşı herhangi bir harekette bulunamazlar."[53] Bir başka deyişle, gençlerin tek siyaset yapma yeri CHP, yani dönemin tek partisidir ve gençlere verilen misyon Kemalizm ilke ve prensipleri doğrultusunda, parti içinde görev yapmaktır.

Cumhuriyet'in birinci kuşağı olarak adlandırabileceğimiz dönemin (1923-1950) öğrenci hareketlerini incelediğimizde ise üniversite gençliğinin (yani eğitimli gençlerin) kendilerine verilen --devleti koruma rolü– politik eksenli rolü içselleştirdiklerini görüyoruz. Burada tabii ki şunu belirtmek gerekir ki dönemin üniversite gençliği çok sınırlı ve küçük bir nüfusu kapsamaktadır. Örneğin, toplam nüfusun 11 ila 12 milyon civarında olduğu düşünülen 1923-1924 ders yılında toplam 2914 (2629 erkek ve 285 kadın) üniversite öğrencisi bulunmaktadır.[54] Dönemin tek üniversitesi ise Darülfünun'dur. Başka üniversitelerin ve İstanbul dışındaki şehirlerde de üniversiteler açılması için 1930'lu ve özellikle 1940'lı yılları beklemek gerekecektir. Öğrenci hareketleri analizimize geri dönmek gerekirse, özellikle 1940'lara dek öğrenci hareketlerinin parti politikaları doğrultusunda yönlendiğini görüyoruz. Gerek yerli malı kullanma kampanyalarında aldıkları aktif rol, gerek "Vatan-

52 *CHF Nizamnamesi 1931*, Ankara, TBMM (M. Tunçay, *a.g.e.*, Ek Belgeler Bölümü içinde, s. 451).

53 *CHP Programı 1935*, Ankara, Ulus Basımevi, s. 50.

54 *Maarif İstatistikleri (1923-32)*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1933, s. 3.

daş Türkçe Konuş!" kampanyasındaki aktif katılımları, gerekse de Hatay'ın anavatana katılması için verdikleri çabalar, öğrenci hareketlerinin partinin politikalarıyla paralel hareket ettiklerini kanıtlar.[55] Her ne kadar 1940'larla birlikte üniversite gençlik hareketleri siyasal fikirler açısından çeşitlense de, sol öğrenci hareketleri kendilerini gösterseler de, gençlik hareketlerinin çoğunluğunun CHP hükümetinin politikalarına paralel olarak biçimlendiği söylenebilir. Üniversite gençleri, ülkede dönemin konjonktürüne bağlı olarak "iç düşman" olarak görülen komünizm ve İslamcılık karşıtı hareketleri ve dış düşman SSCB ve Yunanistan'a karşı protesto gösterileri ile siyaset sahnesinde yerlerini alırlar.[56]

Cumhuriyet'in birinci kuşağına ait olmak: Vatan için canla başla çalışmak

Her ne kadar devletin gençliği "inşasından" bahsetmiş olsak da, bu kuşağı sadece Cumhuriyet'in siyasal sosyalizasyonunun bir ürünü olarak kabul etmek doğru olmaz. Kabul ettiğim sosyolojik bakış açısından hareketle, bireyleri sistemin pasif alıcıları olarak algılamak yerine, onların karar düşünce ve duygularını göz önüne almak gerektiğine inanıyorum. Bu kuşağa ait kişilerin anılarına, otobiyografilerine, kısaca bu kuşağın tanıklıklarına kulak verdiğimizde bu kuşağın özellikle belli bir eğitim alma şansına sahip olanlarının Cumhuriyet'in değerlerini ve Kemalizmin ilkelerini içselleştirdiklerini görüyoruz. Anlaşılan o ki nüfusunun büyük bir çoğunluğu eğitimsiz olan bu top-

---

55 Dönemin öğrenci hareketleri için bkz. D. Duman, "Yeniden 'Yerli Malı'", *Toplumsal Tarih* (63), Mart 1999; D. Duman, "1930'larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: 'Yaşasın Yerli Malı Yaşasın Kumbara'", *Toplumsal Tarih* (40), Nisan 1997; V. İlmen, "Vagon-li (Yataklı Vagonlar) Olayı", *Tarih ve Toplum* (189), Eylül 1999; M. Şahin, "Darülfünun Talebe Cemiyeti Önderliğinde Gerçekleştirilen Bir Öğrenci Hareketi Örneği", *Tarih ve Toplum* (107), Kasım 1992.

56 1940'lı yıllardaki öğrenci hareketlerinin analizi için bkz. M.Ş. Güzel, "1940'larda Öğrenci, Gençlik Dernekleri ve Eylemler I ", *Tarih ve Toplum* (55), Temmuz 1988 ve M. Ş. Güzel, "1940'larda Öğrenci, Gençlik Dernekleri ve Eylemler II ", *Tarih ve Toplum* (56), Ağustos 1988.

lumda belirli bir eğitimi almış bireyler vatana gönülden bağlıdır ve ülkenin gelişmesi için önemli bir rol oynayabileceklerini düşünerek "kendilerini ülke için feda etmeye" gönüllü bir tablo çizmektedirler. Gerek "Cumhuriyet'e Kanat Gerenler" gibi belgeseller gerek Tarih Vakfı'nın bu kuşakla yapmış olduğu söyleşilerde vatan için duyulan bu sevgi ve bağlılığı okumak mümkündür. Bu yüzden denilebilir ki, gençlik bir yandan Cumhuriyet ideolojisi tarafından "inşa" edilirken, diğer taraftan "kurucu, inşa eden", yeni ulus-devleti kuran, geliştiren kurucu aktif bir rolü de vardır gençliğin.[57]

1930 doğumlu Erdal Atabek, *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik* adlı kitabında günümüz gençlerinin bir değer erozyonu yaşadığını belirtir. Kendi kuşağını, yani Cumhuriyet'in birinci kuşağını ise, günümüz gençliğinden çok farklı değerlerle yetişmiş ve Cumhuriyet'in değerlerini ve Kemalizmin ilkelerini benimsemiş bir kuşak olarak tanımlar:

> Bizim kuşaklarımız, ki Cumhuriyet kuşaklarıdır. Biz Atatürk'ün yaşadığı dönemleri de kısmen yaşamış ve o prensiplerle yetiştirilmiş kuşaklarız. Ben 1930 doğumluyum. Bizim için en önemli şey, çalışkanlıktı. Toplumu için yararlı olmaktı. En önemli şey, ailesinin ve toplumunun ortak değerlerine sahip çıkmaktı. En önemli şey Cumhuriyet'e sorumluluk duymaktı. Bu çok önemliydi. Biz kendimizi Cumhuriyet'in varlığından sorumlu tutuyorduk. Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nin doğrudan muhataplarıydık. Cumhuriyet bir tehlikeyle karşılaştığı zaman bu ülkenin polisi var demeyeceksin. Yargıcı var demeyeceksin, müdahale edeceksin. O heyecanı yaşıyorduk.[58]

Kendi kuşağının özelliklerini bu şekilde anlatan Erdal Atabek, bu değerlerin bugün ne şekilde değiştiğini ise şöyle tasvir eder:

---

57 Bkz. D. Lüküslü, "Constructors and Constructed: Youth as a Political Actor in Modernizing Turkey", J. Forbrig (der.) *Revisiting Youh Political Participation. Challenges for Research and Democratic Practice in Europe* içinde, Strasbourg, Council of Europe Publishers, 2005.

58 E. Atabek, *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2003, s. 28.

> Bugün baktığımızda ne görüyoruz? Bugün baktığımızda, bir anlamda çalışkanlığın değer olmaktan çıktığını görüyoruz. Onun yerine konan değer nedir? Tüketici olmak... Üretici olmak değil. Onun yerine konan değer nedir, değer üretmek değil, değerli şeylere sahip olmak ve onları tüketmek. Bir değer kavramı olarak topluma yararlı olmak; kendi çıkarını kollamak, kendi çıkarı için başkalarını kullanmaya dönüşmüştür.[59]

Benzer şeyleri savunan Cumhuriyet'in birinci kuşağının tanıklıklarının sayısını artırmak hiç de zor değil. Cumhuriyet'in değerlerini içselleştirmiş bu kuşak ile yapılan görüşmelerde geçmişe bir özlem ve neo-liberalizmle beraber günümüz toplumunun değerlerinin değişmiş olmasından yakınmanın izlerini sık sık görmek mümkün. Bu kuşaktan bireylerle yapmış olduğum sekiz görüşmede bu kuşağın Cumhuriyet ile ne kadar özdeşleştiklerini, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatlarındaki önemini ve onun ölümünün bir devlet başkanının ölümünden ziyade bir yakınlarının ölümü gibi anlatıldığını, eğer Atatürk'ü görme imkânları olduysa bu anın nasıl hayatlarının çok önemli bir anısı olarak hatırlandığını görme fırsatım oldu. Genç kuşakla yaptığım görüşmelerde de Cumhuriyet'in birinci kuşağına karşı bir saygının var olduğunu tespit ettim. Bu saygı onların yaptıklarından, düşüncelerinden çok günümüz gençliğinde kaybolmaya yüz tutmuş olan vatana karşı düşkünlük ve bağlılıklarına karşıydı. Yalnız burada şunu belirtmekte yarar var ki, eğitim alma şansına sahip olmuş olanlarda yoğun olarak gördüğümüz bu bağlılık ve düşkünlüğün Cumhuriyet'in birinci kuşağının özelliklerinin dönemin tüm gençlerinde görülüyor olduğunu söylemek mümkün değil. Leyla Neyzi'nin de önemle belirttiği gibi "eğitimli gençlik ile taşralı gençlik arasındaki uçurum bu dönem boyunca varlığını korumuştur."[60] Bu gözlem, gençliğin ve kuşağın tek, homojen bir kitle olarak algıla-

59 *A.g.e.*, s. 28.

60 L. Neyzi, "Nesne ya da özne? Türkiye'de 'gençliğin' paradoksu", *"Ben Kimim?" Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 117.

namayacağı ve kullandığımız kategorilerin kısıtlamaları olduğu gerçeğini hatırlatıyor bize.

Birinci Bölüm'ü bitirirken: "Gençlik" ve "Kuşak" kavramları üzerine tekrar düşünmek...

Birinci bölümü bitirirken şunu belirtmekte yarar var ki bu kitabın asıl amacı aslında günümüz gençliğini daha iyi anlamaya çalışmak, onları önyargılardan uzak bir şekilde analiz edebilmek. Bugünkü genç kuşaktan bahsederken devamlı olarak eski kuşaklara göndermeler yapılmasından ve ileri sürdüğüm gibi "gençlik miti"nin varlığından dolayı 1980 sonrası kuşağın analizine geçmeden önce Türkiye'deki gençlik tarihini inceleyerek başladım. Çalışmanın planı incelendiğinde de görüleceği gibi Cumhuriyet'in üç kuşağı sırayla analiz edilecek. Her ne kadar amaç Türkiye gençliğini daha iyi anlamak ve analiz etmek olsa da, tarihsel analizde "gençlik" ya da "kuşak" derken genel bir kategorileşmeye gittiğimizin ve bu kategorilerin tüm gençleri ya da o kuşağa mensup herkesi kapsamadığını belirtmekte yarar var. Bu yüzden Türkiye'de gençlik tarihini incelemeye çalıştığımız araştırmamız aslında "erkek"ler üzerine odaklanıyor. Örneğin, Cumhuriyet'in birinci kuşağını anlatırken çoğunlukla erkeklerden bahsediyoruz. Ve tabii yine bahsedilen gençlik taşralı, eğitim alamamış genç nüfus değil, eğitimli genç nüfus. Tüm bu sebeplerden dolayı Annie Kriegel'in kuşak kavramının asıl olarak "elitist" olduğu söylemine katılmamak mümkün değil..[61] Gerçekte yaptığımız kuşağa dair analiz, bir kuşağın tamamını kapsamaktan uzaktır. Bu noktada Karl Mannheim'ın kuşak analizinde yaptığı *generation as actuality* [dönemin kuşağı] ve *generation unit* [kuşağın farklı mensupları] ayrımını faydalı buluyorum. Mannheim'a göre, aynı dönemin tarihsel problematiği ile yönlendirilen gençlik aynı kuşak (*generation as actuality)* içinde yaşar fakat bu aynı kuşak içinde çeşitli farklı de-

61 Bkz. A. Kriegel, "Le concept politique de génération: apogée et déclin", *Commentaire* (7), Güz 1979, s. 395.

neyimleri içeren farklı alt-gruplar yani (*generation units*) vardır.[62] Her ne kadar kuşak kavramının "elitist" olduğunu kabul etsem de ve bir kuşak analizinin tüm kuşağı kapsayamayacağını, aynı kuşağın içinde farklı deneyimler yaşayan gruplar yaşadığını kabul etsem de aynı dönemi paylaşmanın verdiği "dönemin ruhundan"[63] etkilenmenin yarattığı aynı kuşağa ait bireylerin ortak paylaşımları olduğunu düşünüyorum. Her ne kadar kuşağa dair kategorilerin eksiklikleri ve sınırları olsa da (özellikle de Türkiye toplumunu anlamada) yine de iyi bir analiz alanı oluşturduklarını düşünüyorum. Leyla Neyzi'nin de belirttiği gibi:

> Türkiye örneği, hızlı bir toplumsal değişimin yaşandığı, güçlü bir aydın kesimine sahip, öznellik kurgulanırken kolektif kimliğin ön plana çıktığı ve modernleşmeci bir gençlik kavramını benimserken aynı zamanda yaşla ilgili geleneksel anlayışları da muhafaza eden toplumlarda gençleri incelerken, ortak bir tarihsel deneyimi paylaşan bir yaş grubu olarak tanımlanan kuşak kavramının özellikle yararlı olduğunu göstermektedir.[64]

Hazır yaptığımız kuşağa dair analizimizin ve gençlik tanımının sınırlılıklarından bahsederken şunu da belirtmek gerekir ki yaptığımız araştırma için kullandığımız kaynaklar (örneğin referans yapılan gençlik tarihi araştırmaları, gençlik ve kuşak tanımları, vs.) hep Batı merkezli kaynaklardır. Burada belirtmek gerekir ki Ortadoğu, Afrika, Latin Amerika gençlikleri ve kuşakları üzerinde çalışmalar bulmak, oradaki gençlik tarihini analiz etmek (dil kısıtlarını da hesaba katarak) kaynak kıtlığından dolayı hayli zor. Bu nedenle en azından şimdilik sadece Batı'nın değil dünyanın diğer bölgelerinin gençlik tarihinin yazılması ve bu gençlikler üzerine de düşünen, Batı'daki dene-

62 Bkz. K. Mannheim, "Problem of Generations", *Essays on the Sociology of Knowledge*, Londra, Routledge & Kegan Paul, 1952.

63 E. Morin, *L'Esprit du Temps. Essai sur la culture de masse*, Paris, Bernard Grasset, 1962.

64 L. Neyzi, a.g.m., s. 109.

yimle karşılaştıran, farklı kültürlerde, farklı tarihlerdeki gençliklerin analizinin ileride yapılmasını dilemek ve çalışmamızın da Türkiye örneğini inceleyerek bu tip araştırmalara bir katkı yapmasını ummakla yetinmekten başka pek bir seçenek kalmıyor bize.[65]

Kısaca özetlersek, her ne kadar kuşak analizinin sınırları olduğunu kabul etsek de, çalışmamızı Türkiye'nin üç kuşağının analizi üzerine kurduk. 1980 sonrası kuşağın incelemesine geçmeden önce Cumhuriyet'in birinci kuşağını ve '68-78 kuşaklarını incelemenin günümüz gençliğinin özelliklerini daha iyi anlamamızı sağlayacağını düşünüyorum. Xavier Gaullier'nin belirttiği gibi kuşak analizi aslında "kriz" düşüncesi üzerine kurulur. Ne zaman ki kuşaklararası eski süreç işlemez hale gelir o zaman kuşaklararası bir *new deal* oluşturmak gerekir. Çünkü yürürlükte olan toplumsal sözleşme teknolojik değişimler ve hızlı sosyo-ekonomik değişimlerden dolayı destabilize olmuştur ve işte bu yüzden yeni bir kuşak tanımı yapma ihtiyacı zorunlu olarak ortaya çıkar.[66] Bu yüzden aslında Cumhuriyet'in üç farklı döneminden bahsederken aynı zamanda üç farklı kriz ve değişim döneminden de bahsediyoruz. Bu nedenle yaptığımız gençlik analizi ister istemez Türkiye toplumu analizine de dönüşüyor.

---

65 Batı merkezli olmayan gençlik üzerine çalışmalar açısından İtalya'da 19-23 Mart 2003 tarihleri arasında "4th Mediterranean Social and Political Research Meeting" çerçevesinde düzenlenen Iman Farag ve Mounia Bennani-Chraibi'nin yönettiği atölye çalışması "Constructing Youth in the Mediterranean" önemli bir adım olarak sayılabilir. Ayrıca bkz. René Collignon ve Mamadou Diouf (der.), *Les jeunes, hantise de l'espace public dans les sociétés du Sud*, Autrepart (18), Editions de l'Aube, IRD, 2001.

66 X. Gaullier, a.g.m., s. 33.

İKİNCİ BÖLÜM

Gençlik Miti Devam Ediyor: '68 ve '78 Kuşakları

19. yüzyılın ardından gençlerin tüm dünyada (sadece Batı Avrupa'da değil aynı zamanda Doğu Avrupa'da, ABD ve Latin Amerika'da) siyaset sahnesine çıkışları ve siyasi sahnenin aktörleri rolünü oynamaları 1960'lı yıllarda –özellikle 1968– gerçekleşti. Aslında '60'lı yıllar analizine geçmeden önce 1950'li yıllarla başlamak gerekir çünkü İkinci Dünya Savaşı sonrası öncelikle ABD'de "gençlik kültürünün" ortaya çıkışına tanık oluyoruz. *Blue-jean* pantalonlar, *rock'n'roll* müziği ve sinema filmleriyle –ki James Dean'in bugün bir klasik olmuş olan "Rebel Without a Cause"[1] filmi kuşkusuz dönemin gençlik kültürünün en iyi sembollerindendir– gençlerin yetişkinlerden farkını açıkça ortaya koyuyordu. 1950'lerin "sebepsizce isyan eden gençleri" –burada bir kez daha James Dean'in unutulmaz filmi "Rebel Without A Cause"un ismine (Sebepsiz İsyan) gönderme yapıyorum–[2] 1960'larla beraber sebepsiz değil, "amaçlı" bir şekilde isyan ediyorlar ve bu isyan küresel bir hareket özelliğini taşıyan '68 hareketiyle birlikte doruk noktasına ulaşıyordu. İlk olarak ABD'de üniversitelerde başlayan, Mayıs 1968'de Fransa'daki olaylarla tüm dünyaya yayılan bu isyan, gençlerin

1 *Rebel Without A Cause*, yönetmen: Nicholas Ray, ABD, 1955.

2 Filmin ismi Türkçeye *Asi Gençlik* olarak çevrilmişti.

dönemin önemli siyasal aktörlerinden biri olduğu dönemi simgeliyor. Fransız tarihçi Pierre Nora'nın da belirttiği gibi Mayıs 1968 ile beraber "kuşak" kavramı da alışıldık ama bir o kadar da donuk bir anlam kazandı: "Eğer 1968 Mayısı olmasaydı belki kuşak kavramı üzerine bu kadar sosyolojik, ekonomik, demografik ve tarihi sorgulama olmayacaktı."[3]

Her ne kadar 1968 kuşağı küresel olarak başkaldıran bir kuşak olsa da, tüm ülkelerdeki gençlik hareketlerinin homojen olduğu söylenemez. Örneğin, bazı toplumlarda gençlik hareketi radikalleşirken ve siyasal şiddete başvururken, bazılarında aynı siyasal tablo gözlenmez. Tabii bu farklılıklar hem toplumların farklı özelliklerinden hem de hükümetlerin gençlik hareketlerine karşı gösterdikleri farklı tepkilerden kaynaklanır. Şiddet üzerine yapılan araştırmaların gösterdiği gibi katı, esnek olmayan bir rejim tarafından yönetilen toplumlarda, toplumsal hareketler daha çok şiddete başvurma eğilimi gösterirler çünkü faaliyetleri rejime karşı bir savaşa dönüşür. Bir başka deyişle, muhalefete ifade etme hakkı tanımayan kapalı siyasal sistemlerde şiddet, Michel Wieviorka'nın ifadesiyle, kendini ifade etmenin bir yolu halini alır.[4]

Türkiye'de yaşanan gençlik hareketinde ise rejimin yılmaz bekçileri rolünü üstlenen gençlerin devlete karşı gelmeleri ilk bakışta oldukça ilginç ve önemli bir değişimi ifade ediyormuş gibi görünüyor. Fakat dönemin gençlik hareketlerini yakından incelediğimizde gençlerin toplumu ve devleti kurtarma görevlerine sadık kaldıklarını ve dönemin hükümetlerini "gayrimeşru" buldukları için siyasal sahnenin aktörleri olarak duruma el koyduklarını görüyoruz. Hemen belirtelim ki, her ne kadar '68 ve '78 kuşağını aynı bölüm içinde inceleyecek olsak da, her iki dönem birbirinden hem tarihsel olaylar açısından hem de gençlik hareketlerinin seyri açısından önemli farklılıklar içeriyor. Bu önemli farklara rağmen dönemin gençlik hareketlerinin, gençliğin devleti ve toplumu kurtarma misyonunu kabul

3 P. Nora, "La génération", P. Nora (der.), *Les Lieux de mémoire. III. France: 1.Conflits et partages*, Paris, Gallimard, 1992, s. 831.

4 M. Wieviorka, *Violence en France*, Paris, Seuil, 1999, s. 18-19.

etmiş olmalarından dolayı önemli benzerlikler söz konusu. Bu kuşakları iyi anlayabilmek, layıkıyla analiz edebilmek için ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç var ve hiç kuşkusuz Türkiye'deki kuşaklar ve gençlik hareketleri incelenirken dünya konjonktürü de göz önüne alınmalıdır. Unutulmamalı ki Türkiye'de başkaldıran gençlik hareketi bir yandan küresel gençlik hareketinin bir parçasıdır, diğer taraftan ise Türkiye toplumuna özgü sebeplerden dolayı kendine has özellikler taşır.

1950-1980 arası Türkiye'de siyaset ve toplum

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, 1968 tarihinden önce, Türkiye tarihinde gençleri aktif bir rol oynarken görüyoruz. Demokrat Parti (DP) hükümetinin politikalarına muhalefet eden gençlerin "Ordu gençlik el ele" sloganları ile DP karşıtı eylemler yaptıklarını ve 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesini destekleyen kategorilerden biri olduğunu biliyoruz. O halde 1968 yılından önce de siyasal sahnede aktiftir Türkiye'de gençlik. Bu yüzden Türkiye gençlik tarihi açısından 1968, dünya konjonktürünün de etkisiyle "gençlik rüzgârlarının" Türkiye'deki tezahürlerini gördüğümüz önemli bir tarihtir ama bir başlangıç tarihi değildir.

1960 Darbesi her ne kadar hazırladığı özgürlükçü anayasa ve uyguladığı politikalarla ülkede "devrim" yapma amacını taşısa da, 15 Ekim 1961 seçimlerinde CHP %36.7 oy alırken, yeni kurulan, Demokrat Parti geleneğinden beslenen Adalet Partisi (AP) ona çok yakın bir oy (%34.7) almıştır. Dört yıl sonraki (10 Ekim 1965) seçimlerini açık ara farkla (%52.87'e karşılık %28.75) Süleyman Demirel'in AP'si kazanmıştır; benzer bir tablo 1969 seçimlerinde de tekrarlanır ve AP %46.63 oy alarak %27.36 oy alan CHP'yi geride bırakır. Böylece Türkiye, tüm dünyada gençlik hareketlerinin görüldüğü yıllara – yani 1968'e– AP hükümeti ve Süleyman Demirel'in başbakanlığında girer. Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, bu dönem siyasal sahneye yeni partilerin katıldığı, yeni siyasi liderlerin ortaya çıktığı bir dönemdir: DP mirasını AP içinde sür-

düren Süleyman Demirel, CHP içinde "ortanın solu" hareketi ile Bülent Ecevit, 1 Ağustos 1965'te Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin başına geçen Alparslan Türkeş (parti 9 Şubat 1969'da Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüşecektir) ve Necmettin Erbakan'ın liderliğinde 26 Ocak 1970'te kurulan Milli Nizam Partisi (parti 20 Mayıs 1971 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılacak ve 11 Ekim 1972'de Milli Selamet Partisi adıyla tekrar örgütlenecektir) hep bu dönemde Türkiye siyasal sahnesine çıkmışlardır.

12 Mart 1971 askerî darbesi ise gençlik hareketlerine vurulan önemli bir darbeye işaret eder. Hepsi 20'li yaşlarını sürmekte olan gençlik liderleri bu dönemde rejim tarafından "öldürülürler": Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan idam edilirken, Mahir Çayan ve İbrahim Kaypakkaya gibi genç liderler öldürülür. 14 Ekim 1973'teki seçimlerle beraber askerî rejimden sivil rejime geçilir ama bu sefer de seçimlerden bir türlü güçlü bir hükümet çıkamaz; koalisyonlar dönemi başlar. 1973 yılındaki seçimlerde oyların %33.3ünü alan CHP tek başına iktidar olamadığı için MSP ile beraber koalisyon hükümeti kurar fakat bu koalisyon yaşanan sorunlardan dolayı çok uzun sürmeyecektir. Bunun üzerine 12 Nisan 1975'te AP'nin başkanı Süleyman Demirel, MSP, MHP ve CGP ile beraber Birinci Milliyetçi Cephe hükümetini kurar. 1974'ün Mart ayından itibaren 12 Eylül 1980 askerî darbesine kadar solcu öğrenciler ile sağcı öğrenciler arasında adeta bir "savaş" yaşanmaktadır. İstatistikleri vermek gerekirse "Türkiye'de 1960'lı yılların sonlarında başlayan siyasal şiddet olayları, 1969'da 9, 1970'te 19, 1971 ve 1972'de 22, 1973'te 15, 1974'te 27, 1975'te 37, 1976'da 108, 1977'de 319, 1978'de 1095, 1979'da 1362 ve 1980'de, 278'i 12 Eylül sonrasında olmak üzere, 2206 dolayında yurttaşın ölümüne yol açmıştır."[5]

5 Haziran 1977'de yapılan seçimler ve yeni kurulan Bülent Ecevit hükümeti de toplumu yatıştırmakta başarısız olacaktır. Bu hükümetin şiddete son verememesi üzerine kurulan 12

5 R. Keleş ve A. Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara, A.Ü.S .B.F Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1982, s. 35.

Kasım 1979 Süleyman Demirel hükümeti de –ki bu hükümet 12 Eylül 1980'e kadar sürecektir– siyasal şiddeti durdurmakta başarılı olamayacaktır; 1973-1980 arası Bozarslan'ın deyimiyle tam bir "yönetilememe yılları (*années d'ingouvernabilité*)"[6] olacaktır.

Dönemin Türkiye toplumu incelendiğinde ise demografik, coğrafi ve sosyal anlamda önemli değişiklikler yaşanan bir toplumla karşı karşıya olduğumuz anlaşılır. Örneğin, 1935 yılında 16.2 milyon olan Türkiye nüfusu, 1970 yılında 35.6 milyon olmuştur. Aynı zamanda ülkede önemli bir kentleşme süreci ve kırdan kente göç yaşanmaktadır. Kentlerde yaşayan insanların sayısı 1935-1940 arasında 1.4, 1940-1945 arası 0.5, 1945-1950 arası 0.2 kat ortarken 1955 ile 1960 arası 3.4, 1960-1965 arası 3.9 ve 1965-1970 arası 6 kat artmıştır.[7] İstanbul'un nüfusuna gelince 1950 yılında 1.166.477 olan şehrin nüfusu 1970 yılında 3.019.032'e ve 1975 yılında 3.904.588'e çıkar.[8] Toplumun 1960 ile 1980 arasında yaşadığı hızlı kentleşme, sanayileşme oranının çok üstündedir ve kentleşme ile doğan yeni talepleri karşılayacak düzeyde değildir.[9]

Burada şunu belirtmek gerekir ki, kamusal alanın önemli aktörlerinden olan askerler, bürokratlar ve memurlar 1950'lerden itibaren bir düşüş yaşamaktadırlar. Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle beraber, hem Meclis'te bu kategoriden gelenlerin sayısı düşer hem de bu kategorinin gelirlerinde bir düşüş görülür. Yükselişte olan kategoriler ise ticaretle uğraşanlar ve avukatlar gibi profesyoneller kategorisidir.[10] 1939-1943 arasında Büyük Millet Meclisi'nin %27'sini profesyoneller ve

---

6 Bkz. H. Bozarslan, *Histoire de la Turquie contemporaine*, Paris, Editions La Découverte, 2004, s. 60.

7 Bkz. E. Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975, s. 69.

8 *2000 Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002, s. 42.

9 Bkz. İ. Sunar, *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara, A.Ü.S.B.F Yayınları, 1975, s. 86-97.

10 Bkz. F.W. Frey, *The Turkish Political Elite*, Massachussetts, M.I.T Press, 1965, s. 195-196.

%10'unu ticaretle uğraşanlar oluştururken, bu oran 1959 yılındaki mecliste profesyoneller için %45'e, ticaretle uğraşanlar için ise %17'ye yükselir. Memurların durumuna gelince, 1943-1946 yılları arası meclisin %47'si memurlardan oluşurken, bu rakam 1950-1954 TBMM'sinde %22'ye düşer.[11] Bir başka deyişle, toplumun siyasal elit kesimi, memur ve bürokratlar grubu Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidar olmasıyla beraber bir düşüşe geçer –ki Özbudun bu durumu 1960 askerî müdahalesinin sebeplerinden biri olarak görmektedir.[12] DP ve onun takipçisi olan AP ise tabanını daha çok köylülerden, iş adamları ve profesyonellerden oluşturacaktır. Tabandaki bu değişiklik ve ekonomi politikalarında görülen liberalleşme –örneğin Menderes hükümetinin "Her mahalleye bir milyoner" sloganı– Türk toplumunun kültürel kodlarına aykırıdır, bu yüzden önemli bir değişikliğe işaret eder. Şerif Mardin paranın Türk toplumunun kültürel kodlarından biri olmadığını tarihsel bir analizle şöyle açıklıyor:

> Osmanlılarda en eski zamanlardan beri "ülûş" olarak bilinen bir toplumsal değer vardır. Bunu kısaca şöyle ifade edebiliriz: Toplum içinde beliren zenginlikler bir kişide toplanmamalıdır. Bunların bir dereceye kadar topluma dağıtılması gerekir. Başlangıçta harpte elde edilen ganimetin dağıtılması şeklinde gözüken bu değer, daha sonra başka başka şekiller altında, fakat temelde aynı görüşü ifade etmek üzere, Osmanlı toplumunda kaldı. Aldığı şekillerden biri "dervişçe" yaşayışın kuramlarıdır. Bu kurama göre "dış kisve"ye önem vermemek gerekir. İnsanı insan yapan servet değil insanlığıdır. Aynı değerin bir diğer görüntüsü Osmanlılar arasında servet biriktirmeye daima şüphe ile bakılmış olmasıdır. Servet, devlet hizmeti gören ve bu oranda topluma hizmet eden kimselerin elinde toplanmalıdır. Böylece, Osmanlı tarihinde en zengin insanların niçin devlet hizmetinde olan kimseler olduğunu, imparatorluğun yükselme devrinde olduğu gibi batış devrinde

11 E. Özbudun, *a.g.e.*, s. 41-42.

12 *A.g.e.*, s. 57-58.

bile üst seviyedeki idarecilere niçin nispi olarak çok önemli malî imkânlar verildiğini anlıyoruz. Fakat bu servet birikmesi, ideal olarak devlet adamının ölümüyle ortadan kalkar. İdeal olarak diyorum, çünkü bütün toplum işlerinde olduğu gibi bu değerler ancak bir dereceye kadar uygulanır. Her şeye rağmen, servetin diğer vatandaşlardan önce askerî veya devlet hizmeti gören kimselerin bir hakkı olduğu görüşü bizde kalıcı olmuştur.[13]

Demokrat Parti ile Türkiye ekonomisinin yavaş yavaş liberalleşmesi ve süreç içinde toplumun tüketim toplumu haline dönüşmesini vurgulayan Metin Toker gençler için bu tüketim toplumunda bir siyasal gruba ait olmak üzerine düşünmemizi sağlıyor:

1945'te, harbin hemen bitiminde, öyle bir toplum vardı ki orada otomobil bir genç adamın hayalinden geçirmediği rüyaydı. Deniz motörleri, kotralar, hatta motosikletler henüz boy göstermemişti. Bunlar ortalarda, gözlerin önünde vızır vızır dolaşmıyorlardı ve onlara sahip olanlar, şimdiki gibi, sahip bulunmayan gene de muazzam sayıdaki delikanlıyı handikaplı hale düşürmüyordu. Onlara kompleks vermiyordu. Onlara, çalımı başka tarzda atmaya itmiyordu.

1970'lerde otomobilsiz çocuk, otomobili ve onu sağlayan serveti "prensip" olarak küçümsemek, kendisini, "kız"ının yanında öyle büyütmek zorundaydı. Maddiyat dolu tüketim toplumunda ancak maneviyat bedavaydı. Ama bu da, hele aşırılığa gidildi mi, "kız"ın nazarında mana taşıyordu. "Tek boyutlu insan"lar arasında "isyankar genç" bir orijinaliteydi. [...]

[...] Düşünmek lazımdır: Malik olunmayan serveti küçümseme öyle tesirli bir davranış olmuştur ki, bazıları, babalarının malik oldukları serveti de küçümsemeye ve küçümser görünmeye başlamışlardır. Otomobili olmayan, otomobili küçümsediğinde "kız"ı üzerinde sükse yaparsa, otomobili olup da bunu kullanmayan, babasının parasını ya almayan, ya da alıp "Dava"ya veren nasıl sükse yapmaz!..

13 Ş. Mardin, *İdeoloji*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002 (8. Baskı), s. 116.

> Bütün bu unsurları kale almadan 1965-1970 gençliğinin anatomisi, eksiksiz çizilemez.[14]

Türkiye toplumundaki tüm bu değişimlere rağmen, toplumun "liberal bir tüketim toplumu" halini alması 12 Eylül 1980 askerî darbesi ardından 1983'te kurulan Turgut Özal dönemi ve sonrasına rastlar. Her ne kadar DP ve ardından AP'nin politikaları ile iktisaden bazı değişimler yaşanıyor olsa da, 1970'lerin sonuna kadar Türkiye toplumu aslen bir "tutumluluk ve dayanışma"[15] toplumudur.

Ekonomik politikaları bir kenara bırakırsak, Demokrat Parti iktidarı ile birlikte toplumda, özellikle elitler açısından, önemli değişiklikler görülüyor. Şerif Mardin bu süreci elitsizleşme (de-elitizasyon) süreci olarak şöyle tanımlıyor:

> Klasik Türk lise ve üniversitesi, cumhuriyetin yönetici seçkinler tabakasına eleman devşirmek üzere düzenlenmiş üniter bir sistemdi. Liseye ve daha sonra üniversiteye giden köylü, esnaf ve zanaatkâr çocukları, daha lisenin ilk yıllarında, sahip oldukları ve çevrenin kültürüne ait olan kültürel hamûlenin (*knapsack*) unsurlarını kaybetmeye başladılar. Bunların yerine, eğitim görmüş bir Türk'ün taşıması gerektiği söylenen unsurları koydular. Bu; milliyetçilikle devlet kapitalizmine inancı ve cumhuriyetin memurlarıyla genel olarak öğrenim görmüş olanların halkın öncüsü olduklarına inancı olduğu kadar, "Batılı terbiye"yi, bir "komilfo" tavrı da içine alıyordu.
>
> Kanaatimce son zamanlarda Türkiye'de olan şudur: Elit devşirme ve yetiştirmeye ilişkin bu modelin çökmesiyle, şehirlilerin kırsallaşması köylülerin şehirleşmesinden daha hızlı seyretmiş ve bundan dolayı Türk toplumu etkili bir elitsizleşmeye (de-elitizasyon) uğramıştır.
>
> Bu, ilk önce Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle ger-

14 M. Toker, *Sağda ve Solda Vuruşanlar - Türkiye'deki İki Yönlü İhtilal Ortamının Anatomisi*, Ankara, Akis Yayınları, 1971, s. 57-58.

15 Çocukluk ve ilk gençlik yıllarını 1970'lerde geçirmiş olan 1964 doğumlu Ayfer Tunç, '70'li yılları "tutumluluk çağı" olarak adlandırmaktadır. Bkz. A. Tunç, *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek. '70'li Yıllarda Hayatımız*, İstanbul, Can Yayınları, 2006, s. 18 (1.-32. basım: 2001-2004 Yapı Kredi Yayınları).

çekleşmiştir. Cumhuriyetin kurucusu olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin popülist ideolojisi, "halk kültürünün derin kaynaklarına inme"yi teorik olarak daima haklı göstermiş ve gerçekten de CHP, folklorik bir dirilişi desteklemeye kadar gitmişti. Fakat popülizm 1950'den sonra, politikanın yeni, denetlenemez bir biçimde kırsallaşması biçiminde ortaya çıkmıştır. Türk aydınları hemen, bunun oyunun kurallarına uygun olmadığından yakınmaya başladılar ama, değişmeler onların feryatlarının üstesinden geldi. Taşralılık işareti ilk önce, 1950'de yeni seçilmiş parlamenterlerin tavırlarında görüldü; ama uzun vadede Türk toplumu tümüyle Anadolulaştırılmış hale geldi.[16]

Bir başka deyişle, 1950'lerle beraber Türkiye toplumu analiz etmesi gittikçe zorlaşan, farklı ve çelişen öğeleri kendi içinde toplayan bir toplum halini alır. Bir yandan DP yönetimi uyguladığı popülizmle ve dinsel öğeler ve geleneğe yaptığı vurgularla "muhafazakâr" bir parti olduğunun altını çizerken, diğer yandan uyguladığı ekonomik politikalar, Soğuk Savaş dönemi dünya konjonktürü içinde NATO'nun bir parçası olması, ABD'nin müttefiki olmasıyla da farklı bir profil çizmektedir. Türk toplumuna gelince, bir yandan önemli boyutlarda kentleşme ve sanayileşmenin etkileri görülmektedir, diğer yandan Şerif Mardin'in de belirttiği gibi kentler "Anadolulaşmaktadır" Kısaca söylemek gerekir ki, hem geleneksel hem de modern özellikler taşıyan dönemin Türkiye toplumu, sosyologlar için incelemesi hayli ilginç bir laboratuar özelliği taşımaktadır.

Mitlerden uzaklaşarak '68 ve '78 gençliğini anlamaya çalışmak....

Üniversite öğrencilerinin profili ve dönemin üniversite ortamı

Daha evvel de belirttiğimiz gibi 1960 ve 1970'lerde (özellikle de 1970'lerin ikinci yarısından itibaren) Türkiye toplumu, siya-

16 Ş. Mardin, "Türkiye'de Gençlik ve Şiddet", *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 273.

si açıdan oldukça kutuplaşmış bir yapıya sahiptir ve bu kutuplaşmanın önemli aktörlerinden birini de gençler (özellikle üniversite öğrencileri) oluşturmaktadır. Bu kutuplaşma ortamını layıkıyla analiz etmek araştırmacılar açısından hayli zor elbette. Bu araştırma çerçevesinde, bu yıllar arasında üniversite öğrencileri arasında yapılan niceliksel araştırmaları inceleyerek dönemin öğrenci profilini ve eğilimlerini anlamaya çalıştık.[17] İncelememize başlamadan şunu belirtmek gerekir ki, yapacağımız analiz dönemin tüm gençlerini anlamaya yeterli olmayacak. Öncelikle araştırmaların sadece üniversite öğrencileri üzerine yapılmış olması analizimizin sınırlarını ortaya koyuyor. İkinci olarak, bu araştırmaların 1975'ten sonra kesildiğini yani şiddetin en çok yoğunlaştığı 1975-1980 arası dönemle ilgili niceliksel araştırmalara ulaşamamış olmanın eksikliğini hemen belirtmek gerekir. 1975 sonrasında üniversite öğrencileri ile ilgili yapılan niceliksel araştırmaların olmaması anlaşılır bir şey aslında. Nephan Saran, 1969-1972 arasında İTÜ'de yaptıkları araştırmada böyle bir anket çalışması için ilk önce öğrenci liderlerine anketin amacını anlatmaları gerektiğini ve sadece Maki-

17 1960 ve 1970'li yıllarda üniversite gençliği hakkında inceleme yaptığım araştırmalar için bkz. Nermin Abadan, *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri. Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1961; Türker Alkan, *Siyasal Toplumsallaşma. Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979; H. Hyman, A. Payaslıoğlu ve F. W. Frey, "The Values of Turkish College Youth", *Public Opinion Quarterly*(3),cilt 22, Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas, Güz 1958; Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Gençlerin Tutumları. Kültürlerarası Bir Karşılaştırma*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1973; Ahmet Taner Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974; Özcan Köknel, *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, İstanbul, Bozak Matbaası, 1970; Özcan Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1979; Özer Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966; Özer Ozankaya, *Türk Devrimi ve Yüksek Öğrenim Gençliği*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978; L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Filed, "Students and Politics in Contemporary Turkey", S.M. Lipset ve Ph.G. Altbach (der.), *Students in Revolt* içinde, Boston, Houghton Mifflin Company, 1969; Nephan Saran, *Üniversite Gençliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975 ve M. Tezcan, *Türklerle İlgili Stereotipler ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

ne Fakültesi'nin öğrenci liderinin ankete olumlu yaklaştığını ve anketin yapılmasına izin verdiğini anlatıyordu araştırmasında.[18] 1975 sonrası ile ilgili niceliksel araştırma eksikliği dönemin liderlerinin ve önemli aktörlerinin otobiyografilerinden ve onlarla yapılan görüşmelerden yararlanarak kapatılmaya çalışılacaktır. Ayrıca 1980 askerî darbesi sonrası yakalanan siyasi tutuklular hakkında yapılan iki araştırmadan (Doğu Ergil'in araştırması ile Ruşen Keleş ve Artun Ünsal'ın araştırmaları) dönemin militan profilini daha iyi anlayabilmek için yararlanılacaktır.

1960 ve 1970'li yıllarda yapılan niceliksel araştırmaları incelediğimizde, bu araştırmaların başlıca amacının üniversitelerde ve toplumda oluşan gerginliklerin ve sorunların nedenini anlayabilmek olduğunu gözlemliyoruz. Dönemin Türkiye toplumunun "genç" bir toplum olduğunu ve nüfusun %60'ının 25 yaşından genç olduğunu[19] düşündüğümüzde, gençler üzerine araştırmalar yapmanın mantığını daha iyi anlayabiliriz. Fakat bu genç nüfus içinde üniversite öğrencilerinin ayrıcalıklı bir yerleri olduğu kesin. Araştırmacılar siyasal kültürün bir parçası olan "gençlik miti"nin etkisiyle olsa gerek, eğitimli gençliğe (üniversite öğrencilerine) önemli bir yer veriyorlar ve gençlik "modern" ve "ilerici" bir sosyal kategori olarak tanımlanıyor. Özcan Köknel, 1970 yılında yayımlanan gençlik üzerine yazmış olduğu kitabında, gençliğe atfettiği rolü şöyle belirtiyor:

> Gençlikten uzaklaşan kuşaklar, sınırlı tek yönlü, geçim yükü ile ağırlaşmış günlük hayat içinde, yavaş yavaş gençlik çağının dinamik duygusal dünyasından kopup yaşadıkları topluma yabancılaşırken onları uyarma sorumluluğu gençlere düşer. Bunu gerçekleştirecek güç gençlerin dinamizminde vardır.
>
> O halde genç, duygu ve düşüncesi ile çağdaş olan insandır. Tutumu ve eylemi ile doğruyu seçebilecek, çabası ve dinamizmi ile bunun savunucusu olacak kişidir.[20]

---

18 N. Saran, *Üniversite Gençliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975, s. 20.

19 Ö. Köknel, *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, İstanbul, Bozak Matbaası, 1970, s. 6.

20 *A.g.e.*, s. 3-4.

Benzer bir şekilde Ahmet Taner Kışlalı –ki bilindiği gibi aslen akademisyen olan Kışlalı, 1978-1979 yıllarında Kültür Bakanlığı yapmış ve 1999 yılında bir suikast ile öldürülmüştürda gençliği tanım gereği daha "ilerici" olarak tanımlarken yaşlı ve orta yaşlıları daha "muhafazakâr" olarak tanımlıyor. Kışlalı, gençler ve yetişkinler arasındaki farkı şu cümlelerle açıklıyor:

> Çağdaş teknolojik gelişmeye koşut olarak görülen hızlı toplumsal değişme, kuşaklar arasındaki farklılaşmayı artırmaktadır. Çünkü temel tutumların kazanıldığı dönemin koşulları bir kuşaktan ötekine değişmektedir. Hatta aynı kuşak içinde birkaç yıllık farklılıklar bile bazı koşullarda önem kazanmaktadır.
>
> Gençlerin enerjisi yeni koşullara uyumlarını kolaylaştırırken, yaşlı ve orta yaşlıların direnç göstermeleri, uyumda zorluk çekecekleri koşullardan korkmaya başlamaları, tutuculaşmaları doğaldır. Üstelik değişikliklerin, uzun yıllar süren çabalarının ürünlerini götürmesi kuşkusu da vardır. Nihayet, hızlı değişme halindeki bir dünyada, yetkiler ve olanaklar daha çok tutucu eğilimlerin geliştiği kuşakların elindedir.
>
> Bütün bu çelişkiler, siyasal tutumlarda kuşaksal kökenin önemini artırırken, genç kuşakların eğitimi, bu farklılıkların daha da belirginleşmesini sağlamaktadır.*

Aslında '70'li yıllarda gençlik araştırmacılarında gördüğümüz bu bakış açısı, 1980 sonrasında araştırma yapan gençlik araştırmacılarının bazılarında da rastladığımız bir durum. Üstünde ısrarla durduğumuz gibi, bu durum sadece birkaç araştırmacıda yer etmiş bir bakış değil, siyasal kültürümüzün bir parçası niteliğindedir.

Dönemin üniversite öğrencilerinin profiline gelince... İlk olarak belirtmek gerekir ki, bu dönemde üniversite öğrencileri dediğimiz kategori oldukça sınırlı, küçük bir kategoridir. Örneğin, 1959-1960 ders yılında 18-24 yaş arasındaki gençlerin sadece %1.5'i üniversite eğitimi alabilmektedir; 7 ila 12 yaş arasında-

(*) A.T. Kışlalı, "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (XXXI), Mart-Aralık 1976, s. 129-130.

ki çocukların ancak %76.5'i ilkokula gidebilirken, 13-18 yaş arasındaki gençlerin ancak %12.6'sı ortaöğrenim görebilmektedir.[21] Daha ileride de bahsedeceğimiz gibi özellikle 1970'lerle beraber yüksek öğretimde kitleselleşme yaşanmasına rağmen tüm nüfusa oranla üniversite öğrencileri tüm genç nüfusun içinde küçük bir nüfusu temsil ederler. Tabii belirtmek gerekir ki, bu sınırlı kategori içinde erkek nüfus çok daha geniş bir yere sahipken, kadın nüfus çok daha sınırlıdır. DPT'nin yayımladığı 1976 yılı Yüksek Öğrenime Başvuran Öğrenciler araştırması, üniversite öğrencileri arasında var olan erkek egemenliğini kanıtlar: Yüksek öğrenime başvuran erkek öğrencilerin oranı %71.7 iken, kadın öğrencilerin oranı %28.3 ile sınırlı kalmaktadır.[22]

Öğrencilerin geldikleri oldukları sosyal sınıflar konusunda, gelince... genel eğilim olarak üniversite öğrencilerinin memur, asker ve bürokrat çocukları olduklarını söylemek mümkün. Her ne kadar üniversite öğrencileri çoğunlukla bürokrat, memur ve asker kökenli ailelerden gelseler de Türkiye'deki üniversite sisteminin kapalı ve sınıf atlamaya imkân tanımayan bir sistem olmadığını belirtmek gerekir. Leslie L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Field'in de makalelerinde belirttiği gibi, Türkiye'deki yüksek öğrenim sistemi "elitist bir sistem" olmaktan çok "kitle sistemine" daha yakın bir sistemdir.[23] Bu fikri kanıtlayan bir bulgu olarak, incelediğimiz tüm niceliksel araştırmalarda öğrencilerin anne-babalarından daha eğitimli olduğunu ve belli bir toplumsal hareketlilik yaşandığını gözlemliyoruz. Şunu belirtmek gerekir ki, kadın öğrenciler erkek öğrencilere göre daha az sayıda olmakla beraber, daha eğitimli ve daha üst sosyo-ekonomik gruplara mensup ailelerden gelmektedirler.

---

21 *1959 Istatistik Yıllığı*, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1961, s. 146, 157, 161'den aktaran Ö. Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara, A.Ü.S.B.F Yayınları, 1966, s. 8.

22 Bkz. T. Çavdar, D. Tunay, T. Yurtseven, *Yükseköğrenime Başvuran Öğrenciler: Sosyo-ekonomik Çözümleme*, DPT Yayını, 1976, s. 86'dan aktaran Ö. Ozankaya, *Türk Devrimi ve Yüksek Öğretim Gençliği*, Ankara, A.Ü.S.B.F Yayınları, 1978, s. 28.

23 L. Roos, Jr., P. Noralou Roos ve G.R. Filed, "Students and Politics in Contemporary Turkey", S.M. Lipset ve Ph.G. Altbach (der.), *Students in Revolt* içinde, Boston, Houghton Mifflin Company, 1969, s. 276.

Üniversite öğrencisi profilini çizerken, dönemin yüksek öğretim sisteminin oldukça heterojen bir yapıya sahip olduğunu belirtmekte yarar var. Örneğin, 1970'li yıllara kadar üniversiteye giriş, merkezî bir sistem aracılığıyla yapılmamıştır. Önceleri lise bitirme sınavı *Baccalauréat*'i geçen herkes üniversiteye gitme hakkı kazanırken, sonraları Teknik Üniversite ve İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi gibi bazı fakültelerin kendi sınavlarını yapmaya başladıklarını görüyoruz. Üniversiteye gitmeyi isteyen öğrencilerin sayısının artmasıyla beraber, sadece "pek iyi" dereceli mezuniyete sahip olanların üniversiteye gidebildiği bir dönem ve arkasından da her üniversitenin kendi sınavlarını yaptığı bir sistem izlemiştir. Yine bu dönemde açılan özel üniversiteler yüksek öğrenimi iyice heterojen bir hale getirmiştir. Bu karmaşık yapılı sistemin sona erip, merkezi bir sisteme bağlanması 1974 yılında Üniversitelerarası Seçme ve Yerleştirme Merkezi'nin (ÜSYM) kurulması ve Üniversitelerarası Seçme Sınavı uygulamaları ile olmuştur.[24]

1974'e kadar merkezî sistemle öğrenci almayan ve her biri farklı yapılara sahip üniversiteler arasında hatta fakülteler arasında da, öğrenci profilleri açısından önemli farklar görmek mümkün. Örneğin, Hyman, Payaslıoğlu ve Frey, 1957-1958 yıllarında yapmış oldukları araştırmalarında İstanbul'daki Robert College (bilindiği gibi Robert College sonradan Boğaziçi Üniversitesi adını almıştır) ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi öğrencilerini karşılaştırarak iki farklı öğrenci profili ortaya çıkarmışlardır.[25] Özel üniversite statüsünde olan, İngilizce eğitim verilen Robert College, Türkiye'deki Amerikan tarzı eğitimin örneği niteliğinde iken, A.Ü.S.B.F, bir devlet üniversitesi olup, Türkçe eğitim vermektedir. Bir başka deyişle, bu farklı yapılara sahip iki üniversite önemli farklarla birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Üniversite öğrencilerinin profiline bakınca da bu iki üniversite arasındaki farklılık gö-

24 Ö. Köknel, *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1979, s. 94-95.

25 H. Hyman, A. Payaslıoğlu ve F. W. Frey, "The Values of Turkish College Youth", *Public Opinion Quarterly*(3), cilt 22, Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas, Güz 1958.

ze çarpmaktadır: Robert College'ın öğrenci nüfusunun %20 'si gayrimüslimlerden oluşurken, A.Ü.S.B.F'de bu rakam 399 öğrenci arasından 3 öğrenci gibi sınırlı bir rakamdır. Robert College'da görüşülen öğrencilerin %37'si kendisini üst sosyo-ekonomik sınıfa ait görürken, %61'i orta kesimi, %24'ü ise işçi sınıfından geldiklerini belirtirlerken, hiçbir öğrenci alt sosyo-ekonomik sınıftan geldiğini belirtmemiştir. A.Ü.S.B.F'de ise kendini üst sınıfa ait hissedenler sadece %8, orta sınıf %80, işçi sınıfı %9 ve alt sosyo-ekonomik sınıf %3'tür. Babalarının meslekleri açısından iki üniversitenin öğrenci profili karşılaştırıldığında ise Robert College öğrencilerinin %6'sı çiftçi, %23'ü memur, asker ve bürokrat çocuğu olduğunu belirtirken, büyük çoğunluk babalarının ticaret yaptığını (%37) ve %26'sı profesyonel gruba ait olduklarını belirtir. A.Ü.S.B.F'de ise öğrencilerin babalarının çoğunluğu (%49) memur, asker ve bürokrattır, %11'i çiftçidir ve %23'ü ticaretle uğraşırken, sadece %8'i profesyonel kategorisindendir.

Şunu belirtmek gerekir ki, özellikle 1970'li yıllardan itibaren öğrenci sayısının artmasıyla beraber, yüksek öğrenimin kitleselleşmesinden bahsetmek gerekir. '60'lardan 1970'lere gelindiğinde üniversite öğrenci kitlesinin genişlediğini ve bu genişlemeye paralel olarak önemli sorunlarla karşı karşıya kalındığını görüyoruz. Örneğin, '60'lı yıllarda üniversite mezunu bir kişi için işsiz kalmak çok küçük bir ihtimal gibi gözüküyor: 1960 istatistiklerine göre 47.000 üniversite mezunundan sadece 157'si işsizdir.[26] Üniversite mezunlarının büyük çoğunluğunun iş bulabildiği bu ideal tablo, yüksek öğretimin daha geniş kitlelere yayılması ile son buluyor. '60'lı yılların sonundan itibaren öğrenci nüfusunun büyük bir hızla artmaya başladığını gözlemliyoruz: 1927 yılında Türkiye'de üniversite öğrencisi sayısı 1.660 iken, bu rakam 1960'ta 63.051'e ulaşmış, 1960-1968 arasında ise bu rakam yüzde bir artış göstermiştir. 1960 yılında 63.051'lik öğrenci nüfusu üniversite çağına gelmiş gençlerin %3.3'ünü oluştururken, 1968'de

26 *23 Ekim 1960 Genel Nüfus Sayımı*, Ankara, 1963, s. 219-220, 488-489'dan aktaran Roos, Roos ve Field, *a.g.e.*, s. 277.

146.299'a çıkan öğrenci sayısı üniversite çağına gelmiş toplam genç nüfusun %6.5'ine denk gelir.[27] "Sekiz yıl içindeki artış yüzde 123'tür ve dünyadaki genel artış hızının çok üzerindedir."[28]

Kışlalı'nın 1974 yılında yayımlanan Hacettepe Üniversitesi ve Atatürk Üniversitesi öğrencileri ile yapmış olduğu araştırma, özellikle 4. sınıf öğrencilerinin gelecekleri hakkında karamsar olduklarını ya da en azından gelecekle ilgili kuşkuları olduğunu gösteriyor. Örneğin, öğrencilere "Mezun olduktan sonra kolaylıkla iş bulacağınızı umuyor musunuz?" sorusu sorulduğunda, öğrencilerin %19.1'i "Evet" diyerek umutlu olduğunu belirtmektedir. Görüşülen kişilerin %5.2'sinin mecburi hizmetleri olduğunu yani iş bulmalarının garanti olduğunu göz önüne alırsak bu % 19.1'lik yüzdeden %5.2yi çıkarınca oldukça küçük bir oran kalmaktadır. Bu orana karşın %28'i "Hayır" diyerek iş bulma konusunda umutsuz olduklarını, %47.3'lük bir oran ise "Bir fikrim yok," diyerek bu konu hakkında kesin bir fikri/inancı olmadığını göstermektedir.[29] Bu arada şunu da belirtmek gerekir ki, bu öğrenciler (özellikle zor kazanılan prestijli bölümlerde okuyanlar) için sadece bir iş bulmak yeterli değildir. Bu yüzden ankette "Bulacağınız işin sizi ekonomik olarak tatmin edeceğine inanıyor musunuz?" sorusuna verilen cevaplar da önemlidir gençleri anlamada. Bu soruya öğrencilerin %16.1'i "evet" derken, %34.9'u "hayır" diyerek umutsuzluklarını belirtirken, %48.8'i "bilmiyorum hiçbir fikrim yok," demektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, üniversiteye girebilmiş gençler yine şanslı ve mutlu bir azınlığa tekabül ederler diğer gençlik gruplarına göre. Her ne kadar üniversite öğrencilerinin sayısında bir artış olsa da, üniversiteler bu artışı karşılayacak donanıma sahip olmasalar da, nüfusun artışı ile karşılaştırıldığında üniversite öğrencileri gençlerin küçük bir bölümünü temsil ederler. Örneğin, 1969-1970 ders yılında üniversiteye girenler üniversiteye başvuru

27 A.T. Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 53.

28 *DPT Eğitim Istatislikleri*, s. 13'ten aktaran Kışlalı, *a.g.e.*, s. 111.

29 A.T. Kışlalı, *a.g.e.*, s. 148-149.

yapanların %51.4'ünü temsil ederken, bu rakam 1973-1974'te %25.7'ye, 1978-1979 ders yılında ise %9.9'a düşer.[30]

Bir başka deyişle, bir yandan üniversiteye gitmek isteyen kişilerin sayısının arttığını görüyoruz (1969-1970 yılında bu sayı 64.183 iken 1978-1979'da 373.864'e çıkıyor) diğer yandan üniversitede eğitim gören öğrenci sayısının artmasıyla beraber yüksek öğretimin kitleselleştiğini ve elitlerin "proleterleştiklerini" ya da Şerif Mardin'in ifadesiyle sistemin öğrencileri Cumhuriyet'in elitleri haline dönüştürme projesinin yüzde yüz uygulanamadığını, bir de-elitizasyon sürecine girildiğini görüyoruz. Burada Pierre Bourdieu ve Jean-Claude Passeron'un mirasyediler *(héritiers)* ve burslular *(boursiers)*[31] kavramları ile konuşacak olursak, burslular her ne kadar Cumhuriyet'in elit sınıfına ait ailelerden gelmeseler de, eğitimin sosyalizasyon sürecinden geçerek Cumhuriyet'in elit kadrosuna geçiş yapmış olanları temsil ediyor, mirasyediler ise zaten bu gruba dahil olan ailelerin çocuklarını, yani bürokrat, memur ve asker çocuklarını ifade ediyor. Bu bursluları "mirasyedilere" dönüştürme ya da "devşirme" süreci yüksek öğretimin kitleselleşmesi ile gerçekleştirilmesi zor bir proje haline dönüşüyor. Bu nedenle François Dubet'nin Fransa'da lise eğitiminin kitleselleşmesi ile ilgili söylediklerini Türkiye'deki eğitim sisteminin kitleselleşmesi için de söylemek mümkündür:

> Kitle okulunda, ön seçimin eğitimin yararı sorununu düzenlediği elit okuluna kıyasla, öğrencilerin eğitimle olan ilişkileri ister istemez daha araçsaldır. Aslında kitle okulu ölümcül bir çelişki içindedir: Ne kadar diplomalılar çoksa o kadar az işe yarar diplomalar, çünkü diplomaya sahip olmak artık fark yaratmaya yetmez ama diploma bir o kadar da olmazsa olmaz bir hal almıştır çünkü diplomasız aktif hayata girmek ya da eğitime devam etmek imkânsızlaşmıştır.[32]

---

30 *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı* 1979-1983, Ankara, DPT, 1979, s. 40'tan aktaran R. Keleş ve A. Ünsal, *a.g.e.*, s. 40.

31 Bkz. P. Bourdiue ve J.C. Passeron, *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*, Paris, Minuit, 1964.

32 F. Dubet, *Le Déclin de l'Institution*, Paris, Editions du Seuil, 2002, s. 139.

Öğrencilerin tutumları: Özgürlük çocukları mı, yoksa elitist ve otoriter bir gençlik mi?

"Gençlik miti"nden bahsederken özellikle "1968 miti"nden de bahsetmek gerekir kuşkusuz. Tüm dünyada bu kuşak üzerine çok yazılıp çok düşünüldü ve 1968 kuşağı özgürlükle, özgürlük arayışı ile ve her türlü otoriteye karşı verdikleri savaşla anılır oldular. Halbuki sosyolojik bir analiz yaparken, örneğin ele aldığımız '68 öğrenci hareketi ise bu hareketin tek bir rengi olmadığı, hareketin içinde farklı görüşlerin olduğuna en azından değinmek gerekir. Bu açıdan Alain Touraine'in Fransa'daki '68 Öğrenci Hareketi'ni yakından izleyerek sıcağı sıcağına yapmış olduğu analiz, öğrenci hareketi içinde farklı dokuları göstermesi açısından çok önemli. Touraine'e göre, Fransa'da Mayıs '68 hareketi, ne sadece siyasal ne de sadece kültürel bir harekettir; siyasal ve kültürel olmak üzere iki yönlüdür.[33] Öyle görünüyor ki, hareketin siyasal yanı ağır basan bazı toplumlarda yapılan mücadele siyasal şiddete dönüşmüş (devletlerin de baskıcı uygulamalarını bu siyasal şiddetin oluşmasında önemli olduğunu bir kez daha belirtelim), diğer bazı toplumlarda ise hareketin kültürel boyutu daha ağır basarak harekete kültürel bir ruh kazandırmıştır. Biz analizimizde sadece öğrenci hareketlerinin Türkiye'deki tezahüründen bahsedeceğimiz için Türkiye'de öğrencilerin tutumlarına göz atmakla başlayalım.

Türkiye'de üniversite öğrencilerinin siyasi tutumları üzerine yapılan araştırmaları incelediğimizde, gençlerin tutumlarında özgürlükçü eğilimlerden çok, "otoriter" ve "elitist" eğilimlerin ağır bastığını yani bir bakıma '60'ların "özgürlükçü" mitinin niceliksel araştırmalar tarafından doğrulanmadığını gözlemliyoruz. Örneğin, Özer Ozankaya'nın Ankara Üniversitesi öğrencileri ile yapmış olduğu araştırmada "halk için idare" mi yoksa "halk tarafından idare" mi sorusuna %36 gibi önemli bir oran "halk için idare" cevabını verirken, %54.9 ise "halk tarafından idare" yanıtını vermiştir. Bu soruya öğrenci liderlerinin

33 A. Touraine, *Le mouvement de mai ou le communisme utopique*, Paris, Seuil, 1968, s. 279-280.

verdikleri cevaplar incelendiğinde "halk tarafından idare" cevabını verenlerin %45.9'a düştüğünü, "halk için idare" cevabının ise %46.7'ye çıktığını gözlemliyoruz.[34]

Bu elitist cevaplarına karşın Ozankaya'nın araştırmasında görüşülen gençlerin tek-parti rejimine karşı olduklarını görüyoruz. Örneğin "Tuttuğunuz parti tek-parti olsa, tek-parti rejimine karşı çıkar mıydınız?" gibi bir soruya, gençlerin %69.1'i Tek-Parti rejimine karşı çıkardım derken (ki bu oran öğrenci liderlerinde %64.2'ye düşmektedir), gençlerin %8.2'si (öğrenci liderleri arasında %14.7) kendi tuttukları partinin tek parti olmasına itirazları olmayacağını belirtmektedir.[35] Yine aynı araştırmada, önemli bir oran eşit oy prensibine (herkesin eşit oy hakkına sahip olması) olumlu bakmamaktadır: Görüşülen öğrencilerin %37.9'u eşit oy prensibine "evet" derken, %51.7'si "hayır" demektedir.[36]

Benzer bir şekilde Mahmut Tezcan'ın araştırması da önemli oranda bir üniversite öğrencisi kitlesinin otoriter ve elitist eğilimleri olduğunu göstermektedir. Örneğin, öğrencilerin %73.5'i çok-partili sistemi, %56'sı herkesin eşit oy hakkına sahip olmasını savunurken, %44 gibi önemli oranlarda genç, eğitimlilerin eğitimsizlere göre daha fazla oy hakkına sahip olmaları gerektiğini savunur. Görüşülen gençlerin sadece %32'si diktatörlük rejiminin hiçbir şekilde savunulmayacağını belirtmektedir.[37] Bu da demektir ki, öğrencilerin önemli bir bölümü diktatörlük rejimini belli koşullarda kabul ederler.

Özer Ozankaya, bu cevapları Türkiye'nin yakın tarihi ve öğrencilerin sınıf kökenleri ile açıklar. Ozankaya'ya göre çoğunluğu memur, asker, bürokrat kökenli ailelerden gelen üniversite öğrencileri, 1946 sonrası yani çok partili sisteme geçişten itibaren, bu sınıflar belli bir düşüş yaşadıkları için ve DP'nin politikalarından memnun olmadıklarından halkın seçimlerinden çok memnun değillerdir ve tüm bunlar onların bu araştırmalarda görülen elitist ve otoriter eğilimlerini açıklamakta kulla-

34 Ö. Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, s. 52.

35 *A.g.e.*, s. 53.

36 *A.g.e.*, s. 53.

37 M. Tezcan, *a.g.e.*, s. 345.

nılabilinir.[38] Benzer bir şekilde, Türker Alkan da bu cevapların analizini yapar ve eğitim ile otoriter eğilimler arasındaki ilişki ile ilgili ilginç bir yorumda bulunur. Alkan, yüksek eğitimli kişilerin daha az otoriter eğilimleri olduğu fikrine karşı çıkar. Alkan'a göre, Türkiye gibi gelişmeye çabalayan ülkelerde, bir başka deyişle eğitimin önemli bir sorun olduğu ve sorunları çözmede eğitime büyük rol biçilen ülkelerde, daha eğitimli olanların halkın diğer kesimlerine oranla daha otoriter ve daha elitist tavırlar gösterdiği gözlemlenmektedir.[39]

Üniversite öğrencilerinin, kendilerini ülkeleri için feda etmeyi kabul etmeleri ve milliyetçilikleri hakkındaki sorulara verdikleri yanıtlara gelince... Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğrencileri hakkında yaptığı ankette Mahmut Tezcan'ın öğrencilere "Hangi amaç için kişisel rahatınızdan, zamanınızdan ve paranızdan en fazla fedakârlık yapmayı göze alırsınız?" sorusuna %34.5'i "Kişisel mutluluk için," derken, daha büyük bir oran, %38 "Vatanın ve halkın mutluluğu için," yanıtını vermiştir.[40] Benzer bir şekilde Herbert H. Hyman, Arif Payaslıoğlu, ve Frederick W. Frey de, Robert College ve A.Ü.S.B.F öğrencileri ile yaptıkları anketlerin yanıtlarını başka ülke gençlikleri ile karşılaştırdıklarında (karşılaştırma Gillespie ve Allport'un *Youth's Outlook on future*[41] araştırması referans alınarak yapılmıştır) Türk üniversite öğrencilerinin diğer ülkelerin gençliklerine göre çok daha "milliyetçi" ve "otoriter" eğilimler taşıdığını göstermişlerdir. Örneğin, Türk gençlerinin %33'ü "savaşın iyi bir şey olduğunu" belirtmişlerdir ve bu oran Batılı gençlerin verdikleri cevapların çok daha üstündedir. Türk gençlerinde görülen bu cevap oranı, Batılı gençlerinkinin uzağında iken Mısırlı, Meksikalı ve Güney Afrikalı gençlerin %18 ila %34 arasında değişen cevaplarına daha yakındır.[42] Yine aynı araştırmada,

38 Ö. Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, s. 56-57.

39 T. Alkan, *Siyasal Toplumsallaşma. Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979, s. 94.

40 M. Tezcan, *a.g.e.*, s. 246.

41 Bkz. J. Gillespie ve G. W. Allport, *Youth's Outlook on the Future*, Doubleday Papers in Pscychology, 1955.

42 H. H. Hyman, A. Payaslıoğlu ve F. W. Frey, "The Values of Turkish College

öğrencilerin milliyetçiliklerini ölçmek amacıyla sorulan "Çocuklarınıza ne öğretmek isterdiniz?" sorusuna da Türkiye'deki gençler verdikleri %20 oranındaki "Memlekete yararlı olmayı" cevabıyla diğer Batılı ülkelerden çok daha yüksek cevap vermişlerdir.[43] Benzer bir şekilde "Hangi amaç için rahatınızı, zamanınızı ve paranızı feda etmeyi kabul ederdiniz?" sorusuna, öğrencilerin %45'i "ulusun mutluluğu için" cevabını vermişlerdir ki bu cevap örneğin Fransız ve Amerikalı öğrenciler arasında %10'dan daha az oranlardadır.[44]

Tabii ki bu araştırmaların sonuçlarına her zaman temkinli bir şekilde yaklaşmak gerekir. Özellikle Hyman, Payaslıoğlu ve Frey'in araştırması gibi karşılaştırmalı araştırmalarda genel sonuçlara varmadan önce çok daha dikkatli düşünmek gerekiyor. Örneğin, Türkiye'deki gençlerin Batı'daki gençlerden çok daha yüksek bir oranla "savaşın iyi bir şey olduğunu" belirtmelerinin, onların daha "barbar", daha "acımasız", daha "savaş düşkünü" olmalarından çok, Avrupa ve Amerika, İkinci Dünya Savaşı'ndan henüz yeni çıkmış ve etkilerini daha ağır bir şekilde yaşamış, bu yüzden savaşın yıkıcı yanını daha yakın bir zamanda görmüş iken, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nı aynı şekilde yaşamamış olması ve üstelik Türkiye Cumhuriyeti'nin bir Kurtuluş Savaşı sonrası kurulmuş olmasından kaynaklandığını düşünebiliriz. Yine aynı şekilde, ülkeleri için kendilerinden fedakarlık yapmayı kabul etmeleri, çocuklarına memlekete yararlı olmayı öğretmek istemeleri, onların bu ülkenin azınlıkta olan okumuş gençleri olarak, bu ülke için birşeyler yapabileceğine inanmaları ve bunu bir görev bilmeleri ile alakalıdır.

Tıpkı Cumhuriyet'in birinci kuşağı için söylediğimiz gibi bu kuşağı da, sadece Cumhuriyet'in siyasal sosyalizasyonunun bir ürünü olarak kabul etmek doğru olmaz. Cumhuriyet'in birinci kuşağı için söylediğimizi yineleyelim: Bireyleri sistemin pasif alıcıları olarak algılamak yerine, onların kendi kararları, düşüncele-

---

Youth", *Public Opinion Quarterly*, vol. 22, no. 3 (Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas), Güz 1958, s. 275-291, s. 282.

43 *A.g.e.*, s. 282.

44 *A.g.e.*, s. 283.

ri ve duyguları olduğunu, yüzde yüz olarak sistemin "ürünü" olmadıklarını göz önüne almak gerektiğine inanıyorum. Bu kuşak da, tıpkı Cumhuriyet'in birinci kuşağı gibi, ülkenin eğitim alma şansına sahip olmuş şanslı bir azınlık olarak, ülkenin gelişmesinde önemli bir rol oynayabileceklerine inanmakta ve kendilerini "ülke için feda etmeye" gönüllü bir tablo çizmektedir. Fakat bu tablo, yavaş yavaş yaralar almaktadır. Çünkü üniversite öğrencileri, üniversite eğitiminin kitleselleşmesiyle beraber eski öncelikli rollerini kaybetmeye başlamışlardı –ki bilindiği gibi bu kitleselleşme 1980 sonrasında önemli boyutlara ulaştı ve üniversite diploması, bırakın gençlerin ülkelerini kurtarmalarını sağlayacak bir anahtar olmayı, gençleri işsizlikten kurtarma anahtarı olma özelliğini dahi kaybetti. 1960'lardan itibaren yaşanan üniversite eğitiminin kitleselleşmesiyle beraber gençler huzursuzluğa kapılmaktadırlar ama kendilerini ülkenin gelecekteki yöneticileri olarak görmeye devam etmekte, üstelik eğitimsiz "halk kitlesine" göre ülkeyi daha iyi yönetebileceklerine inanmaktadırlar. İşte, gençlik mitinin izinde gençlerin kendilerini üstün görmeleri, gençlerin elitist ve otoriter özelliklerini de beraberinde getirmiştir.

Dönemin üniversite gençliği homojen bir kitle miydi?

Üniversite öğrencilerinin profilini çizdikten ve kısaca da olsa tutumlarından ve bu tutumların elitist ve otoriter özellikler taşıyabildiğini niceliksel araştırmalardan yola çıkarak göstermeye çalıştıktan sonra belirtmek gerekir ki dönemin üniversite gençliği homojen bir kitle olmaktan uzaktır ve aralarında önemi farklılıklar göstermektedir.

Toplumsal cinsiyete göre farklı tutumlar

Analizimize başlamadan önce şunu belirtmek gerekir ki, dönemin öğrenci nüfusu içinde kadın öğrenciler erkeklere göre çok daha küçük bir kitleyi temsil ediyorlar ve bu kadın öğrenciler erkeklere oranla daha üst sosyo-ekonomik gruplara ait-

tirler. Başka bir deyişle, alt sosyo-ekonomik gruplardan gelen genç kadınların üniversite öğrencisi olmaları çok daha az rastlanan bir olgudur.

Bu dönemde yapılan niceliksel tüm araştırmalar, kadın öğrencilerin erkeklere oranla siyasetle daha az ilgilendiklerini ortaya koymuştur. Örneğin, Kışlalı'nın araştırması kadın ve erkek öğrenciler arasında önemli farklar olduğunu ve kadın öğrencilerin erkeklere göre siyasetle daha az ilgilendiklerini, verdikleri cevaplarda sık sık politik konuları bilmediklerini dile getirdiklerini gösteriyor.[45] Benzer bir şekilde, Ozankaya'nın araştırmaları da kadın öğrencilerin siyasetle daha az ilgili olduğunu ortaya çıkarıyor. Mesela kadınlar, erkeklere göre daha az siyasi nitelikli gazete ve dergi okuyor, daha çok kadınlara yönelik yayınlara ilgili duyuyorlar,[46] politikayla daha az ilgili olduklarını belirtiyorlar ve siyasi aktivitelere daha az katılıyorlar.[47]

Yine bu araştırmaların sonuçlarına göre, kadın öğrenciler erkeklere göre daha az milliyetçi tutumlara sahipler. Örneğin, Mahmut Tezcan'ın araştırmasına göre, gerçekleştirilmek istenen idealler sıralamasında, erkek öğrenciler açısından "vatanıma, milletime yararlı olmak" cevabı %43.5 ile birinci sırada yken, "meslek sahibi olmak ve meslekte başarılı olmak" cevabı %25.3 ile ikinci sırada, "ilim yapmak, insanlığa yararlı olmak" yanıtı %8.4 ile üçüncü sırada iken, kadın öğrenciler arasında %34.8 ile ilk olarak "meslek sahibi olmak ve meslekte başarılı olmak" gelmekte, ardından %32.6 ile "evlenip mesut olmak, iyi bir evlat yetiştirmek" gelirken, "vatanıma, milletime yararlı olmak" ancak %10.9 ile üçüncü sıradadır.[48]

Sonuç olarak, tüm bu çalışmalar genç kadınların siyaset ve kamusal alanla daha az ilgili olduklarını gösteriyor. Fakat bu demek değildir ki, siyasal ve kamusal alanda daha pasif olan bu genç kadınlar, konu özel alanla ilgili olunca ya da kültür, sanat-

45 A.T. Kışlalı, *a.g.e.*, s. 190-191 ve ayrıca bkz. A.T. Kışlalı, "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (1-4), cilt XXXI, Mart-Aralık 1976.

46 Ö. Ozankaya, *a.g.e.*, s. 104.

47 *A.g.e.*, s. 184.

48 Bkz. M. Tezcan, *a.g.e.*, s. 261.

la ilgili olunca aynı şekilde ilgisiz kalıyorlar. Nermin Abadan'ın (Unat) 1961 yılındaki araştırması, gündelik hayatta kadın üniversite öğrencilerinin erkeklere nazaran daha az muhafazakâr olduklarını ve müzik, sanat ve edebiyatla erkeklere oranla çok daha ilgili olduklarını gösteriyor.[49]

Öyle görünüyor ki, genç erkek ve kadınlar arasındaki siyaset ve milliyetçilik ile ilgili tavır ve tutumlardaki fark, toplumda kadın ve erkeğe atfedilen rollerin farklılığından kaynaklanıyor. Erkek öğrenciler, (eğitim alma imkânı bulabilmiş erkeklerin halen azınlıkta olduğunu göz önüne alırsak), toplumun ve ülkenin geleceğinden kendilerini sorumlu tutuyorlar ve kendilerinin geleceğin yöneticileri oldukları fikriyle büyüyorlar ve bu yüzden siyasetle ilgilenmeleri, ülkeyi düşünmeleri gerektiğine inanıyorlar. Halbuki kadınlara atfedilen rol daha çok özel alanla ilgili olduğundan, erkeklerin hissettiği vatana sahip çıkma, onu geliştirme misyonunun ağırlığını kadınlar, erkekler kadar yoğun hissetmiyorlar. Hatırlatmak gerekir ki, toplumu değiştirme fikriyle ortaya çıkan Türkiye'deki devrimci hareketlerde dahi kadınlara ancak ikincil bir rol verilmiş ve kadın-erkek ilişkilerinde gerçek bir eşitlik sağlanamamıştır.[50] Yine hatırlatmak gerekir ki, Avrupa ve ABD'de feminizm ve eşcinsel hareket 1960'lı yıllardan itibaren önemli toplumsal hareketler olarak karşımıza çıkarken, bu hareketler Türkiye'de ancak 1980 sonrasında sahneye çıkabilmiştir.

Sosyo-ekonomik açıdan farklılıklar ve farklı tutumlar

Tıpkı erkek ve kadın öğrenciler arasında davranış ve tutumlar açısından farklar gözlendiği gibi ait oldukları sosyo-ekonomik gruba göre de farklar gözlemlenmektedir yani bu kuşak da tıpkı tüm kuşaklar gibi hepsi aynı şekilde düşünmeyen, he-

49 N. Abadan, *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri. Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği Üzerine Bir Araştırma*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1961, s. 126.

50 Bkz. A. Kadıoğlu, "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 87-98.

terojen bir kitledir. Analizimize geçmeden önce Türkiye toplumu ile ilgili şu noktanın altını çizmek gerekir ki, Osmanlı toplumunda Avrupa toplumlarında görülen aristokrat sınıfı ve aristokrasinin ayrıcalıklarına karşı çıkan ticaret ile zenginleşen bir burjuvazi sınıfı yoktur. Osmanlı toplumunda yönetici sınıfı, iyi bir eğitim almış ve kendisini devlete hizmete adamış olan askerî ve bürokrat sınıftır. Hiç şüphe yok ki, Türkiye Cumhuriyeti de bu "kültürel kodu" miras alıyor ve Cumhuriyet'in ilk döneminde hem kurucu unsur hem de önder sınıf, bürokrat ve askerlerden oluşuyor.[51] Bu sosyal sınıf, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeye sahip, kendisini devlete hizmete adamış bir sınıf niteliğindedir. Bu durum DP hükümeti ile belirli bir değişime uğruyor: Bu dönemde askerî ve sivil bürokratlar bir çeşit düşüş yaşarken, DP'nin destekleyicisi olan sınıflar, ticaretle uğraşanlar, profesyoneller ve çiftçilerdir. Görüyoruz ki, DP hükümetinin uyguladığı liberal ekonomik politikalar, devletçi politikaları destekleyen askerî ve sivil bürokratlar tarafından eleştiriliyor. DP ve sonrasında AP, liberal politikaları desteklerken, ekonomik, kültürel ve sosyal kapitali elinde tutan bürokrat sınıf, sosyal politikaları olan CHP ve TİP gibi partileri desteklemişlerdir. Türkiye toplumu ve toplumsal sınıflar ile ilgili bu parantezi kapattıktan sonra şimdi üniversite öğrencilerinin sosyo-ekonomik açıdan analizine geçebiliriz.

İlk olarak, Ozankaya'nın araştırması alt sınıflardan gelen üniversite öğrencilerinin üst-sosyo-ekonomik sınıflardan gelen öğrencilere göre eylemlere, mitinglere, politik münazaralara, kısaca siyasal aktivitelere daha çok katıldıklarını göstermektedir. Daha "dezavantajlı" sosyo-ekonomik sınıflara ait olan bu öğrenciler aynı zamanda anne-babalarının siyasetle ilgilenmediklerini belirtenlerdir, halbuki daha üst sınıflarda öğrenciler anne-babalarının siyasetle ilgili olduklarını belirtmişlerdir.[52] Görülüyor ki anne-babalarının siyasetle ilgili olmadıklarını ya

51 Bkz. F.W. Frey, *The Turkish Political Elite*, Cambrige, Massachusetts, M.I.T. Press, 1965. Ayrıca bkz. Ç. Keyder, *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

52 Ö. Ozankaya, *a.g.e.*, s. 144.

da siyasetten anlamadıklarını belirten alt sınıf kökenli üniversite öğrencileri, anne-babalarının siyasetle ilgili, siyasetten anladıklarını söyleyen daha üst sosyo-ekonomik grup öğrencilerine göre politikayla daha çok ilgilidirler.

Daha önceki bölümlerde üniversite öğrencilerinde görülen "otoriter" yaklaşımlardan bahsetmiştik. Bu cevaplar sosyo-ekonomik sınıfa göre analiz edildiklerinde, bürokrat, memur ve asker ailelerden gelen öğrencilerde alt sosyo-konomik sınıftan öğrencilerine nazaran daha otoriter ve elitist yaklaşımlar görülmektedir: Örneğin eşit oy konusunda, halk tarafından idare konularında diğer gruba göre daha fazla otoriter ve elitist fikirleri savunmaktadırlar.[53]

Türkiye toplumunun sınıf yapısını bilmeyen birisi için ilginçtir ki, Türkiye İşçi Partisi'ne oy verdiğini/vereceğini söyleyen öğrenciler daha çok üst sosyo-ekonomik sınıflardan (asker, bürokrat, memur) gelmekteyken, daha alt sosyo-ekonomik sınıflardan gelen öğrenciler AP gibi partilere oy verme eğilimindedirler.[54] Bu sonuçlara paralel bir şekilde, daha üst sosyo-ekonomik sınıftan gelen öğrencilerin ekonomik açıdan sosyalist politikaları savundukları, daha alt sınıftan gelenlerin dinle ilgili konularda daha muhafazakâr oldukları görülmektedir.[55]

Bütün bu farklı sınıflardan gelen öğrencilerde görülen farklılıklara rağmen, '60'lı yılların ilk yarısına kadar sosyalizasyon politikalarının başarılı oduğunu söyleyebiliriz. Örneğin Kışlalı'nın araştırması öğrencilerin ulusal ve Kemalist değerleri içselleştirmiş olduklarını açıkça göstermektedir.[56] Yüksek öğretimin daha geniş kitlelere ulaşması yani kitleselleşmesi ile beraber ise eğitim sisteminin öğrencileri Kemalist elitlere dönüştürme görevini tam olarak yapması imkânsızlaşmış ve Şerif Mardin'in deyimiyle "de-elitizasyon" süreci başlamıştır.

---

53 *A.g.e.*, s. 152-153.

54 *A.g.e.*, s. 159.

55 *A.g.e.*, s. 161.

56 A.T. Kışlalı, *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974, s. 140.

Farklı üniversiteler, farklı öğrenciler

Yine bu dönemde yapılan araştırmalardan hareketle, farklı üniversitelere giden öğrencilerinin birbirlerinden farklı özellikler gösterdikleri görülüyor. Bir başka deyişle bir kez daha görüyoruz ki, bu kuşak mitin bize fısıldadığı gibi homojen değil, heterojen bir tablo çiziyor. Bu kuşakta görülen farklar her üniversitenin kendi farklı iç dinamiklerinden kaynaklandığı kadar, üniversite öğrencilerinin farklı toplumsal sınıflardan geliyor olmalarından da kaynaklanıyor gibi gözüküyor. Örneğin daha önce de bahsetmiş olduğumuz Hyman, Payaslıoğlu ve Frey'in 1958 yılında yayımlanan araştırması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (dönemin Türkçe eğitim veren, geleceğin bürokratlarını yetiştiren prestijli bir devlet üniversitesi) ile Robert College (İngilizce eğitim veren özel bir üniversite) öğrencileri arasında siyasal tutumlar açısından önemli farklar olduğunu gözler önüne sermişti: Robert College öğrencileri daha "Batılı" değerlere sahipken, Ankara Üniversitesi SBF öğrencileri daha milliyetçi değerlere sahiptirler.[57]

Benzer bir şekilde, Nermin Abadan'ın 1961 yılında yayımlanan araştırması da üç farklı gençlik tipini, üç farklı fakülteden yola çıkarak göstermesi açısından önemlidir. Abadan, bu araştırma için Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve ODTÜ İşletme Fakültesi öğrencileri ile anketler yapmıştır. Bu üç farklı fakülte, farklı özelliklere sahip olduğu için üniversitelerin öğrencilerini karşılaştırmak farklı öğrenci tiplerini görmek açısından önemlidir. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, her sene 3000 başvurudan sadece 250'sini kabul edebilen, geleceğin bürokratlarının eğitim gördükleri prestijli bir fakülte, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ise giriş için tek istenilen şartın lise diploması olduğu, öğrenci sayısı fazla, büyük sınıflarda eğitim verilen bir fakülte ve ODTÜ ise Birleşmiş Milletler yardımıyla kurulmuş, 15-20 kişilik küçük sınıflarda İngilizce eğitim yapılan yeni kurulmuş bir üniversitedir. Bu üç üniversite öğrenci-

57 H.H. Hyman, *a.g.e.*, s. 289.

lerin ait oldukları sosyal sınıf açısından incelendiğinde, Ankara Üniversitesi, her iki fakültesinin öğrencilerinin çoğunluğunun babalarının devlet memuru, asker ve bürokrat kökenli olduğu, ODTÜ'de ise öğrencilerinin %20'sinin babasının ticaretle uğraştığını, %38'inin ise serbest meslek sahibi oldukları görülmektedir. Bu açıdan denilebilir ki, ODTÜ'nün öğrenci profili Robert College'ın profili ile benzerlik göstermektedir. Nermin Abadan'ın '60'ların başında yaptığı bu çalışma hem dönemin gençliğinin homojen olmadığını hem de ilerleyen yıllarda olacak olayları ya da egemen olacak gençlik tipini göstermesi açısından önemlidir.

Abadan üç farklı fakültenin öğrencilerinden yola çıkarak ilginç bir üçlü-tipoloji yapar. Bu tipolojilerden ilki, Ankara Üniversitesi SBF öğrencilerinin özelliklerinden yola çıkarak oluşturduğu "müstakbel idareci-önder" tipidir. Abadan bu tipi şöyle tarif eder:

> Bunların birincisi "Müstakbel idareci-önder" tipidir. Bu tipe dahil olanlar: Milli ve siyasi problemlere önderlik tanırlar, amme olaylarının siyasi yönleriyle ileri derecede ilgilenirler, fikir kalıpları Türk düşünce sisteminden kaynak almakla beraber Batı dillerinden hiç değilse birini kendisine mal etmiş oldukları cihette onu kullanabilirler, genel kültür seviyeleri bakımından entelektüel kategoriye mensupturlar, Atatürk devrimlerini benimsemişlerdir, Batı uygarlığına ulaşmanın lüzumunu sentezci bir görüşle savunurlar, çalışma alanlarını büyük bir ihtimal ile devlet hizmeti veya amme sektöründe görürler.[58]

Gelenekçi, tatbikatçı, statik tip olarak adlandırdığı ikinci tip ise belirgin olarak daha çok hukuk fakültesi öğrencilerinde görülmektedir. Abadan bu tipi şöyle tasvir eder:

> İkinci tip "Mesleğe bağlı" tiptir. Bu tipe dahil olanlar mesleki formasyonu ön planda tutarlar, geçiş halinde bulunan bir toplumun problemlerini gelenekçi değer hükümleri yardımı ile çözmeğe çalışırlar, amme meselelerini rasyonel düşünce ile değil, daha çok kitle haberleşme vasıtalarının telkin ettik-

58 *A.g.e.*, s. 123.

leri yorumculara uygun olarak tahlil ederler, Batı dil hazinesini lise seviyesinden ileri götürmemişlerdir, Atatürk devrimlerini ancak şeklen benimserler, istikbalde karar vermeğe bağlılık, sorumluluk dolu mevkilerden çok alışma ve tecrübe ile elde edilen emin bir mesleği seçmeği düşünürler, çoğunlukla yeni gelişmeğe başlayan yüz bin nüfuslu Anadolu şehirlerinden gelirler ve kademe kademe ilerlemeği sağlayan bir sosyal yükselişi gaye edinirler.[59]

Üçüncü tip, yani "Başarıcı, maddeci, *manager*" tip ise daha çok ODTÜ öğrencilerini tanımlamaktadır. Bu tipin özelliklerini Abadan şöyle tasvir ediyor:

> Üçüncü tip "Başarıcı manager" tipidir. Bu tipi temsil edenler, sosyal ilimler alanında öğretim görmekle beraber ekonomik ve teknik problemlere öncelik tanırlar, faal siyasetle ilgisizdirler, özel hayatlarına yüksek derece endüstrileşmiş toplumlara has standart ve değer hükümlerini uygular, fikir kalıplar ile kanaatlerini öğretim gördükleri Anglo-Amerikan fikir hazinesinden olduğu gibi aktarırlar, Atatürk devrimlerini Batı uygarlığın tabi sonuçları olarak bilerek veya bilmeyerek benimserler, üniversite tahsilinden sonra kazanç sağlayan işlere değer verirler ve işadamlarına üstün prestij atfederler, hemen hemen istisnasız orta sınıfın üst tabakasına mensup ailelerin çocukları bulunurlar ve istikbalde sürekli gayretler gerektiren bir kariyerden pek, tatmin edici karşılığı sağlayan bir "iş" (job) tercih etmeğe mutemayilerdirler. Bunlara kısaca "dışarı yönelmiş" tip de denebilir.
>
> Daha çok kendi özel görüş açımızdan vasıflarını belirtmeye çalıştığımız bu tiplerden birincisine "yaratıcı, ülkücü dinamik" tip, ikincisine "gelenekçi, tatbikatçı, statik" tip, üçüncüsüne de "başarıcı, maddeci, *manager*" tip denilebilmektedir.[60]

Nermin Abadan'ın (Unat) araştırmasının önemi Türkiye gençlik tarihinin tipolojisini çıkartmış olmasının yanında 1980

59 *A.g.e.*, s. 123-124.

60 *A.g.e.*, s. 124.

sonrası gençliğine damgasını vuracak bir kategoriyi (*manager* tipini) öngörmesidir. Hiç kuşkusuz Nermin Abadan'ın ilk anlattığı tip (yaratıcı, ülkücü, dinamik tip) yani "ilerinin lideri, geleceğin yöneticisi" figürü Cumhuriyet'in ilk kuşağına damgasını vurmuş bir figürdür ki bu figür '68 ve '78 kuşaklarında da gençliğin önemli bir bölümünü sembolize etmeye devam etmiştir. Her ne kadar gençler cephesinde CHP'den bir uzaklaşma söz konusu olsa da, gençlerin bozuk buldukları düzene ve emperyalizme karşı mücadelelerinde, Kurtuluş Savaşı'nın ve bu savaşın lideri Mustafa Kemal'in izleri görülmektedir. "Gelenekçi" ikinci tip ise yüksek öğretimin kitleselleşmesi ile beraber yaşanan sosyalizasyon krizini göstermektedir. Her ne kadar eskinin az bir kitleye hitap eden üniversitesi bu küçük üniversite öğrencisi kitlesinin tümünün ("burslular" ve "mirasyediler" olmak üzere) Cumhuriyet'in değerlerini içselleştirmelerini sağlamış ise de, bu sistem üniversite öğrencilerinin artmasıyla işleyemez hale gelir. Üçüncü tipe yani "manager" tipine gelince, her ne kadar bu dönemde küçük bir kitleyi kapsıyor gibi gözükse de '80 sonrası Türkiye gençliğinde bu tipin uzantısı olan "yuppie" tipi döneme damgasını vuracaktır.

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, tarihi '60'ların başına dayanan bu araştırma, üç farklı genç tipinin varlığından bizi haberdar etmesi açısından önemli olsa da bu fakültelerde tek bir tipin var olduğunu, başka renklerin var olmadığını söylemek yanlış olur. Her fakültede farklı tiplerin bir arada varolduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, bu araştırmada ODTÜ "manager" tipi ile tarif edilse de, '68 ve '78 kuşağı gençlik hareketlerini inceleyerek görüyoruz ki, ODTÜ "devrimci" gençliği ile döneme damgasını vurmuştur: ODTÜ devrimci gençliğin en yoğun şekilde organize olduğu üniversitelerden biridir. Örneğin, 1968 Kasım ayında ABD Büyükelçiliği'ne atanan, uzun yıllar Vietnam'da görev yapmış Robert W. Kommer'in 6 Ocak 1969'da ODTÜ kampüsüne yaptığı ziyarette arabasının yakılması ve yapılan protesto eylemleri ODTÜ'nün yaşamış olduğu önemli bir tanıklıktır.

Kommer'in ODTÜ ziyaretinden ve arabasının yakılmasından

bahsetmişken hemen bu olayla da bağlantılı olarak 1980 sonrası gençliğin nasıl algılandığı konusuna gelelim. İrfan Tözüm'ün "İkili Oyunlar" adlı 1989 yapımı filminde Kommer'in arabası 1980 sonrası toplumunun yaşadığı değişimi anlatmak için bir sembol olarak kullanmıştır: Filmde 1968 öğrenci hareketlerinde aktif olan, bizzat Kommer'in arabasının yakılmasında rol almış olan anne-baba, 20 yıl sonra yani 1988'de zengin burjuva bir aile olarak ortaya çıkarken, ailece gittikleri diskoda, oğulları Kommer'in arabasının modeli bir araba önünde dans etmektedir, diskonun bir dekoru olmuştur bu marka araba.[61] Bir kez daha "tipik" bir 1980 sonrası genç portresi çizilmektedir: Bu marka otomobilin neyi simgelediğinden, '68'in değerleri hakkında hiçbir bilgisi olmayan "vurdumduymaz" ve "kayıtsız" gencin tek bildiği şey diskoda fütursuzca dans etmektir.

Gençler ve siyaset: Dönemin politize gençliği

Ergun Özbudun'un Samuel Huntington'ın Harvard Üniversitesi'ndeki ekibinde Türkiye toplumu üzerine yaptığı 1975 yılında yayımlanan araştırmasında belirttiği gibi, dönemin Türkiye toplumu politize bir toplum olarak gözükse de, bu politizasyon siyasi partiler aracılığıyla değil, dernekler, örgütler, vs. ile gerçekleşmektedir. Özbudun, toplumun bir yandan siyasal örgütler, dernekler aracılığıyla politikleşirken diğer yandan gittikçe artan oranlarda seçimlerde oy vermediğini belirtir.[62] Ayrıca kırsal alanlarda seçimlere katılımın şehirlere göre daha fazla görüldüğünü gözlemler.[63] Bunun sebebini ise kırsal kesimde seçim mobilizasyonunun olması ve şehirlerde, özellikle büyük şehirlerde, siyasal partiler dışında da katılım yolları bulunması ve şehirdekilerin istek ve beklentilerinin kırsal kesime göre daha büyük ve tatmin edilmesi zor olması ile açıklar.

---

61 Bu filmi aktaran ve yorumlayan bir analiz için bkz. Hilmi Maktav, "Türk Sinemasında 68'liler ve 12 Mart", *Birikim* (132), Nisan 2000, s. 88.

62 E. Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Sosyal Katılma*, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s. 79-82.

63 *A.g.e.*, s. 106.

Gençlik açısından düşündüğümüzde Özbudun'un tezinin geçerli olduğunu yani politizasyonun siyasal partiler aracılığıyla değil, siyasal dernek ve örgütler aracılığıyla olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye'de gençlik hareketlerini incelediğimizde, 1960'ların birinci yarısından itibaren gençlerle siyasal partiler arasında bir yabancılaşma olduğunu gözlemliyoruz. Gençlik hareketlerini incelediğimizde, 1960'ların birinci yarısına dek gençlerin, yani geleceğin elitlerinin, ülkenin kurucu partisi olan CHP yanlısı olduklarını gözlemliyoruz çoğunlukla. 1960 askerî müdahalesi sonrası ise ülkenin nasıl gelişeceği, nasıl gelişmesi gerektiği gibi sorunlar ile ilgili olarak öğrencilerin CHP'nin ekonomik politikalarını eleştirdikleri ve daha çok Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) yaklaştıkları görülüyor. Bu dönemde üniversitelerde kurulan Fikir Kulüpleri, TİP'in birer organı, gençlik kolları niteliğinde. 1968 sonrasında, üniversite işgalleri ve boykotları ile beraber, öğrencilerin bu sefer de öğrencileri kısıtlamaya ve daha sakin olmaya çağıran TİP'ten uzaklaşmaya başladıkları görülüyor. Böylelikle 1970'lerle beraber öğrencilerin TİP içinde muhalefet ettikleri ve daha çok Milli Demokratik Devrim (MDD) kanadında yer aldıkları görülüyor. Tüm bunları ve gençlik içindeki farklı fraksiyonları bir sonraki bölümde inceleyeceğiz. Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki, gençlik hareketi bazı ortak amaçlar etrafında büyük sayıda genci kendi etrafında toplayabilmiştir. Örneğin, '68'de üniversite işgal ve boykotlarının bu kadar güçlü olabilmesi farklı gençleri üniversite eğitim sisteminin sorunları etrafında toplayabilmesi ile mümkün olmuştur. Ne zaman ki bu hareket daha politize olmuş ve şiddete başvurmanın gerekliliğine inanmıştır, o zaman geniş kitleler desteklerini çekmişlerdir ve bu, hareketin daha da marjinalleşmesine yol açmıştır.

Hiç şüphesiz, '60 ve '70'li yıllar gençliğin siyasi arenanın önemli aktörlerinden biri olduğu bir dönemdir. Bu sebeple de ayrıntılı bir gençlik analizi için bu militan gençliğin de incelenmesi gereklidir. Bunu yapabilmek için de biz önce dönemin siyasal bilançosunu çıkartarak başlayacağız.

Dönemin siyasal bilançosu: Siyasal akımlar ve gençlik

İlk olarak şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye'de '60'lı yıllar her şeyden önce sol felsefe üzerine zengin bir literatürün yazılmış olduğu bir döneme işaret ediyor. 1960-1971 arasındaki siyasi akımları inceleyen Bayram Kaçmazoğlu, dönemin siyasal tartışmalarının büyük çoğunlukla sosyalizm ve devletçilik etrafında döndüğünü belirtmiştir.[64] Bu dönemde entelektüeller, özellikle sosyologlar, iktisatçılar ve tarihçiler, hiç durmadan Türkiye'nin tarihini sosyalist ideoloji merkezli olarak tartışırlar. Ülkenin tarihini tartışmak, Osmanlı ve Türkiye toplumunu tanımlamak, ülkenin az gelişmişliğinin sebebini bulmak ve ne çeşit bir devrim yapılması gerektiğini belirlenmesi açısından önemlidir.

Bu dönemin fikir hareketleri üzerinde kısaca durmak gerekirse... İlk olarak *Yön* dergisi ile başlayalım. 20 Aralık 1961 tarihinde yayımlanmaya başlanan ve 30 Haziran 1967 tarihine kadar yayımlanan dergi, en başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere pek çok önemli ismi çevresinde toplamıştır. Belirtmek gerekir ki, Doğan Avcıoğlu dönemin yazın hayatının önemli isimlerinden bir tanesidir. Örneğin, yazmış olduğu *Türkiye'nin Düzeni* adlı kitap dönemin en çok yayımlanan, en çok referans verilen kitaplarından bir tanesidir. Avcıoğlu'na göre, Mustafa Kemal'in devrimi henüz bitmemiştir, hatta bir gerileme içindedir. Çözüm sosyalist aydınların, bürokratlar ve askerlerin bir koalisyon içine girip işbirliği yapmasıdır. Denilebilir ki, Avcıoğlu'nun düşüncesi Kemalizm ile sol ideolojinin bir çeşit karışımıdır ve ülkenin sorunlarının çözümünün "devrimci" bir darbede olacağı üzerinde durur. Dönemin öğrenci liderlerinin otobiyografilerine dayanarak öğreniyoruz ki darbenin gerekli olduğunu düşündüğü için Avcıoğlu şiddet içeren öğrenci hareketlerinden memnuniyet duymaktadır çünkü bu şiddet ortamının askerleri devrimci bir darbeye yönelteceğini ümit etmektedir. Ayrı-

64 H.B. Kaçmazoğlu, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000, s. 284.

ca dönemin tanıklıklarından öğreniyoruz ki Avcıoğlu, ilk başlarda 1971'deki askerî darbenin, beklediği "devrimci darbe" olduğunu ümit etmiş ama böyle olmadığını görünce hayal kırıklığına uğramıştır.

Yön hareketi, demokrasinin erdemlerine çok da inanan bir hareket olmasa da, solun demokratik rejimin içinde kalınmasını savunan, dönemin solunun önemli bir akımının Türkiye İşçi Partisi (TİP) çevresinde örgütlendiğini gözlemliyoruz. 13 Şubat 1961 tarihinde Marksist kimlik taşımayan, daha çok işçiler tarafından kurulmuş olan parti, Şubat 1964'teki kongrede Marksist entelektüellerin partiye katılması ile farklı bir kimlik kazanmıştır. TİP, ülkenin her ne kadar Batılı ülkeler kadar gelişmiş bir ülke olmasa da, demokratik bir sisteme sahip olduğunu, bir burjuvazi sınıfının oluşmuş olduğunu, işçi sınıfının var olduğunu ve partinin demokratik yollarla iktidara gelebileceğini savunmaktadır. Bir başka deyişle, TİP, Batılı tarzda bir komünist parti olmaya çalışmaktadır. Parti, Türkiye tarihinde Meclis'e girebilen tek sosyalist parti olma özelliğiyle kuşkusuz önemli bir yer tutar.[65]

Ayrıca belirtmek gerekir ki, TİP homojen bir kitleden oluşmamaktadır ve önemli bir muhalefeti de içinde taşımaktadır – ki '60'ların sonunda bu muhalif grup partiyi terk edecektir. Milli Demokratik Devrim'i (MDD) savunan bu grup, Türk toplumunun halen feodal bir toplum olduğunu, güçlü bir burjuva sınıfının hâlâ oluşmadığını savunur. İşte bu yüzden, sosyalist bir devrimden önce milli demokratik devrimin, bir çeşit ikinci Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleştirilmesi gereklidir çünkü bu toplum yarı-feodal bir toplumdur ve emperyalizmin yarı sömürgesi durumundadır. Bu yüzden toplumun çeşitli sosyal sınıflarını içinde toplayan bir toplu hareket gereklidir. Devrimin köylerde başlaması gerektiğini savunan bu grup, bu açıdan Maoizme daha yakındır. Demokrat sistemin içinde kalarak Milli Demokratik Devrim (MDD) yapmanın imkânsız olduğuna inanan

65 Türkiye İşçi Partisi hakkında ayrıntılı bir analiz için bkz. A. Ünsal, *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

bu grup, 1960'ların sonunda TİP'ten ayrılır. Bu ayrılıkla beraber, MDD'ciler de iki lider etrafında (Mihri Belli ve Doğu Perinçek) iki farklı gruba ayrılırlar. Bu dönem aynı zamanda devrimci gençlerin de TİP'ten ayrıldıkları, TİP ile bağlarının zayıfladığı bir dönemdir. 1965 yılında TİP tarafından örgütlenen Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) etrafında aktif bir şekilde hareket eden gençler, özellikle 1968 yılında üniversite boykotları, üniversite işgalleri ile beraber öğrencileri daha barışçıl ve daha sakin olmaya ve şiddet kullanmamaya çağıran TİP'i eleştirmeye başlarlar. Gençlik hareketinin güçlü olduğu, solcu gençlerin devletin güvenlik güçlerinin ve ülkücü gençlerin saldırılarına maruz kaldıkları bir dönemde gençler, sadece demokratik sistemin içinde kalarak başarılı olunamayacağını, daha etkili bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğini savunurlar.

Bu sebeplerle gençler TİP'ten ayrı düşerler ve sonradan farklı fraksiyonlara bölünecek olan Dev-Genç kurulur. Böylece denilebilinir ki, silahlı mücadele devrimci gençler arasında meşru görülmeye başlanır. Tabii söylemeye gerek yok ki, dönemin konjonktürü içinde Türkiye'deki gençlik hareketi Vietnam'daki direnişten ve de Latin Amerika'daki devrimci hareketten çok etkilenmektedir. '60'lı yılların sonunda şehirli gerilla hareketlerinden etkilenen ve bunun tek kurtuluş yolu olduğunu düşünen iki gençlik lideri Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan kendi örgütlerini kurarlar. Deniz Gezmiş THKO'yu (Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu) kurarken, Mahir Çayan 1970'te THKP-C'yi (Türkiye Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi'ni) kurar. Bu iki lider, her ikisi de Dev-Genç'ten gelmekte oldukları için birbirlerini tanımaktadırlar, ortak bazı noktalarda buluşurlar ama pek çok noktada da birbirlerinden ayrılırlar. Örneğin devrimci teknikleri iyi bilen, Filistin'de gerillalar arasında askerî eğitim almış olan Deniz Gezmiş, şehir gerillasını sadece geçici bir evre, kırsal ve şehirde yapılacak mücadele için bir adım olarak görmekteyken, bir yıl Fransa'da yaşamış ve Carlos Marigella, Alberto Mayo ve Régis Debray gibi yazarlardan etkilenmiş olan Mahir Çayan, "sürekli bir devrimi savunur, Çayan'a göre sınıflar arası mücadele bir çeşit iç savaş gibidir bu yüzden dev-

rim devlete ve devlet kurumlarına karşı yapılan bir saldırı ile hızlandırabilir".[66] Bir başka deyişle, Çayan'a göre "sadece şehir gerillaları ortamı hareketlendirebilir ve işçi sınıfını mücadelelerinin içine sokabilir."[67]

1971 Darbesi ile beraber dönemin başbakanı Nihat Erim "suçluların başına bir balyoz gibi ineceklerini" söylemiş ve bu dönemde önemli üç gençlik lideri Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan yakalanarak hapse atılmışlar ve idamla yargılanmışlardır. Bu üç devrimci genci kurtarabilmek için Mahir Çayan ve örgütü NATO'nun Ünye üssünde çalışan üç İngiliz memuru arkadaşlarıyla değiş tokuş edebilmek için rehin alırlar. Güvenlik güçlerinin kanlı bir operasyonu sonucu grubun üyelerinin hepsi –Ertuğrul Kürkçü dışında– ölü olarak ele geçirilir. 1971 askerî darbesi sonrası dönemin sol aydınlarının, solcu gençlerin hapse atıldığı, işkence gördükleri bir dönemdir. Örneğin, dönemin öğrenci hareketlerinin önemli isimlerinden İbrahim Kaypakkaya işkence sonucu ölür. Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan 1972'de idam edilir. Mahir Çayan ve örgütü operasyon sonucu öldürülürler. Böylece 1971 Darbesi ile beraber Doğu Perinçek dışındaki tüm öğrenci liderleri öldürülmüştür. Dönemin bugüne kadar iz bırakan, '80 sonrası genç kuşağın en yakından tanıdığı efsanevi lideri ise kuşkusuz 1947 doğumlu, 24 yaşında idam edilen Deniz Geçmiş'tir.

1971 askerî darbesi sonrası, Doğu Perinçek dışında tüm liderlerin hayatlarını kaybetmesiyle beraber gençlik hareketi bir liderlik krizi yaşar. 1974'teki afla beraber siyasal örgüt üyeleri olan gençler hapisten çıkarlar ama lidersiz kalmışlardır. Bu dönem Gün Zileli'nin anlamlı benzetmesiyle "peygamberlerin" öldüğü "Havariler" dönemidir. Zileli'nin üç ciltlik otobiyografik eserine sık sık gönderme yapacağımız için burada Zileli'yi tanımayanlar için belirtelim ki Zileli, Perinçek'in Maocu hareketinde, ikinci adam görevini üstlenmiş dönemin önemli bir aktörüdür. Bu arada belirtmek gerekir ki Zileli, 2000'lerde yazdığı oto-

66 S. Vaner, "Violence politique et terrorisme en Turquie", *Esprit* (10-11), Ekim-Kasım 1984, s. 85.

67 A.g.m., s. 85.

biyografik kitabıyla döneme getirdiği eleştiriler nedeniyle eski dava arkadaşları tarafından "döneklikle" suçlanmıştır.

'70'li yıllarda, yani Havariler döneminde, devrimci hareketin bir kez daha farklı fraksiyonlara bölündüğünü görüyoruz. Mahir Çayan'ın THKP-C'si Acilciler, MLSPB ve Devrimci Gençlik Dernekleri Federasyonu olarak üçe bölünür. Bunu Devrimci Gençlik'ten Kurtuluş ve Devrimci Yol'un ayrışması takip eder. Diğer taraftan 1971'de kurulan TİİKP (Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi), 1972'de İbrahim Kaypakkaya önderliğindeki TKP/ML-TİKKO (Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu) ve Doğu Perinçek'in Aydınlık hareketi olmak üzere iki ayrı hareket oluşur.

'70'lerin sonunda soldaki fraksiyonlara Abdullah Öcalan önderliğinde kurulan PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ve 1978'de kurulan KUK (Kürt Ulusal Kurtuluşçuları) gibi Kürt hareketleri de katılır. Bu iki Kürt hareket birbirleriyle kanlı bir mücadeleye girecek ve PKK bu mücadeleden galip çıkacaktır.

Kürt hareketi üzerine açtığımız bu parantezi kapatırsak, 1970'li yılların sonunda devrimci hareket kendi arasında bölünmüş ve kendi içinde savaşan bir konumdadır. Bir başka deyişle, '70'lerin ikinci yarısından itibaren sol bölünmüştür. Bu yıllarda siyasal şiddet artmış, özellikle sağ partilerin koalisyonu Milliyetçi Cephe hükümetlerinin baskıcı politikaları ve ülkücü hareket-solcu hareket çatışması ile şiddet tırmanmıştır.

1980 öncesi dönemi anlayabilmek için kuşkusuz Milliyetçi Hareket Partisi'ni (MHP) ve ülkücü hareketi de analiz etmek gerekir. Dokuz Işık ilkeleri ve Alpaslan Türkeş önderliğinde dönemin bölünmüş solunun aksine homojen bir portre çizen ülkücü hareket üzerine, devrimci hareket üzerine olduğu kadar geniş bir literatür bulunmamaktadır. Hiç şüphe yok ki, bu dönemin ayrıntılı bir analizini yapabilmek için 1960-1980 arası devrimci ve ülkücü hareketin ilk kaynakları karşılaştırmalı bir şekilde incelenmelidir. Bizim burada yapacağımız analizler gayet kısıtlı kalacak ama umarız 1980 sonrası gençliği anlayabilmek için yeterli bir altyapı sunacaklardır. Tanıl Bora ve Kemal Can'ın yazmış oldukları *Devlet Ocak Dergâh: 12 Eylül'den*

1990'lara Ülkücü Hareket başlıklı araştırma, ülkücü hareketin otonom bir hareket olmaktan çok anti-komünist bir reaksiyon oluşturduğunun altını çizer.[68] Ülkücü hareket sadece şehirlerle sınırlı kalmamış, MHP'nin Orta ve Doğu Anadolu'da kazandığı dinamik ile Anadolu'da terörün tırmanmasında da önemli bir rol oynamıştır. Terörün oluşmasında önemli aktörlerden biri olan ülkücü hareket, Kemal Can ve Tanıl Bora'nın da belirttikleri gibi, iyi bir analiz yapabilmek ve dönemin ruhunu layıkıyla analiz edebilmek için kolay indirgemelere varmadan tüm karmaşıklığı ile ele alınmalıdır. "Bu yapıyı ne organize bir suç örgütü, ne katı disiplinli faşist bir teşkilat, ne radikal ve homojen bir politik hareket, ne taşra ağırlıklı 'gelenek' unsurlarının kozmopolitleşmeye ve modernleşmeye tepkisi, ne reaksiyoner sağ platformun bir fraksiyonu, ne de darmadağın bir lümpen kalabalığın yarattığı alt-kültür olarak görmek mümkün. Hiçbiri ve hepsi birden..."[69] Her ne kadar sol ve sağ hareket tamamıyla birbirine rakip ve düşman ise de daha evvel de bahsedildiği gibi anti-komünizm ülkücü hareketi birleştiren ve mobilize eden ana unsurlardan biri ise de bu iki hareketin (sağ ve sol) militan tabanlarına baktığımızda –özellikle kentlerdeki kitle tabanı açısından– önemli benzerlikler göze çarpıyor:

> Ülkücü hareketin kentlerdeki kitlesinin Anadolu'dakinden temel farkı, bunların savunacakları ya da yumuşak bir geçişle kısmen koruyacakları bir statülerinin olmamasıydı. Bu yüzden harekete giriş saikleri aynı olmakla birlikte, hareket içinde yer alış biçimleri ve oluşturdukları yapı farklıydı. Kentlerdeki tabanın profili şöyle çizilebilir: "Refleksleri" muhafazakâr ve geleneğe bağlı olmakla birlikte, değer sistemleri çevrelerinde ve kendi içlerinde hayli erozyona uğramış; İslami kökleri de oldukça zayıflamış, flulaşmıştır. Kentsel kültürel değişim sürecini oldukça yıpratıcı biçimde yaşamış ve yaşamaktadırlar; statülerini kaybederek proleterleşmiş veya proleterleşmekte olan

68 Bkz. Birinci Bölüm "12 Eylül Öncesinde Ülkücü Hareket", T. Bora ve Kemal Can, *Devlet Ocak Dergah. 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 51-100.

69 T. Bora ve K. Can, *a.g.e.*, s. 84.

önceki kuşağın (çoğu kez ebeveynlerinin) tepkilerini kin düzeyinde devralmışlardır. Bu temelde, yoksulluğa, toplumsal eşitsizliklere karşı "sol" tepkilere sahiptirler. Birçok örnekte, solcu değil de ülkücü olmaları, çevresel etkilere veya tesadüfi olaylara bağlıdır.[70]

Sol gençlik hareketi ile ülkücü hareketin tabanlarının bazı ortak paydalarda buluşması gibi sağ ve sol hareket "devleti kurtarma misyonunda" da birleşmektedir. Bilindiği gibi:

> 1968 yaz aylarında kurulmaya başlanan "komando kampları" ile parti [MHP], anti-komünist "milis kadroları" yetiştirmeye girişti. MHP sözcülerince açıkça ilan edilen –partiyle ilişiği ancak 1969'da reddedilen– bu örgütlenme, kamuoyunda çok büyük yankı uyandırdı. Şubat 1969'da Türkeş "bozkurtlar" olarak da anılmaya başlanan komandoların, "Türkiye'yi komünizme karşı koruma"da partiye yardımcı olduklarını açıkladı. MHP, komandolarıyla, en sıkı örgütü, en disiplinli anti-komünist sokak gücü rolüne soyunmuş; bu rolle birlikte kendisine ve ülkü ocaklarına "*devlete sahip çıkan*" bir hareket kimliği kazandırmaya yönelmişti.[71]

Dönemin bilançosunu yaparken İslamcı hareketten de bahsetmek gerekir hiç kuşkusuz. Dönemin sağının ve komünizmle mücadelenin bir parçası olan İslamcı hareket, '80 öncesini incelediğimizde solcu ve ülkücü hareketin yanında daha güçsüz, kendinden daha az söz ettiren bir hareket olarak göze çarpıyor. Bilindiği gibi İslamcı hareketin canlanması asıl olarak '80 sonrasına rastlar.

Şimdiye kadar her ne kadar siyasal hareketlerden, ideolojilerden bahsetmiş olsak da bireylerin bir siyasal gruba girmelerinin tek sebebinin ideolojik olmadığını da belirtmek gerekir. Tanıl Bora ve Kemal Can'ın araştırmalarında belirttikleri nokta, aynı kişinin solcu militan olduğu gibi sağcı militan da olabilecek potansiyele sahip olması yani benzer sosyal tabanlar-

70 *A.g.e.*, s. 67- 68.

71 *A.g.e.*, s. 58-59 (italikler bana ait).

dan geliyor olmaları önemli bir nokta. Benzer bir şekilde, dönemin önemli aktörlerinin otobiyografileri ya da biyografileri analiz edildiğinde kişilerin ait oldukları siyasal görüşü ya da fraksiyonu seçmelerinde arkadaş çevresi, rastlantılar, vs. gibi çeşitli faktörlerin etkili olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, tek belirleyici unsur ideoloji değildir siyasal görüşlerin oluşmasında. Bu açıdan Sezai Sarıoğlu'nun dönemin siyasal olarak aktif kişileriyle yapmış olduğu görüşmelerden aktarmış olduğu tanıklıklar bireylerin siyasi düşüncelerinin oluşma serüvenini izlememiz açısından hayli önemli: Örneğin, Kuran okuyan, dindar bir genç olan Zeki Kırdemir, şans eseri Dev-Genç'in mitingine katılıyor ve bu miting onun devrimci bir genç olmasında önemli bir rol oynuyor ve bu rastlantı onu Bulancak'taki Dev-Genç başkanı olmaya kadar götürüyor.[72] Benzer bir şekilde, Devrimci Yol militanı olan Oğuz Artan da Devrimci Yol'a katılırken tam olarak bu fraksiyonun tezlerine hakim olmadığını ama seçiminde arkadaşlarının büyük etkisi olduğunu kabul ediyor.[73] Sadece arkadaşlar değil, ait olunan aile, kardeşler, ağabeyler, ablalar, vs. de fikirlerin oluşmasında, ait olunan ideoloji veya akımın seçilmesinde önemli rol oynuyor, fakat bu demek değildir ki yakın olan kişiler her zaman aynı ideolojiye sahip oluyorlar. Bunun tam tersinin de mümkün olduğu, yani yakın kişilerin farklı kutuplarda ve farklı fraksiyonlarda yer aldıkları durumlar da söz konusu. Örneğin, Gün Zileli, Doğu Perinçek'in grubunda "ikinci adam" durumunda aktif bir militan iken ağabeyi devlet için çalışan bir devlet memuru, kaymakamdır o dönemde. Deniz Gezmiş, kendisi efsanevi bir gençlik lideri iken kendinden küçük kardeşine okulu mutlaka sene kaybetmeden bitirmesini öğütlemektedir hapishaneden yazdığı bir mektubunda.[74] Benzer bir hikâyeyi de Oral Çalışlar anlatır *'68 Başkaldırının Yedi Rengi* adlı kitabında: Saba-

72 Bkz. Sezai Sarıoğlu'nun Zeki Kırdemir ile söyleşisi, *Nar Taneleri. Gayrıresmi Portreler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 241-273.

73 Sezai Sarıoğlu'nun Oğuz Artan ile Söyleşisi, *Nar Taneleri.*, s. 28.

74 Bkz. Cemil Gezmiş ile Röportaj, B. Baykam, *68'li Yıllar. Tanıklar*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999, s. 146.

hattin Kurt ve Tuncay Artun Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler'den çok yakın iki arkadaştır. Bu iki yakın arkadaşın hayatları birbirinden çok farklı yönlere gider. Sabahattin Kurt, THKP-C militanıdır ve Kızıldere'de öldürülür. Tuncay Artun ise üniversiteyi bitirdikten sonra Merkez Bankası'nda çalışmaya başlar ve sonrasında bir borsa bankerlik şirketinin sahibi olmaya kadar gider.[75] Tüm bu tanıklıklar aslında dönemin analizini layıkıyla yapmanın ne kadar zor olduğunu, sadece ideolojiler üzerine yapılan bir analizin dönemi anlamaya/anlatmaya yetmeyeceği gerçeğini açıkça gözler önüne seriyor. Bu nedenle, dönemle ilgili yazılmış otobiyografilerin, biyografilerin, romanların, dönemin tanıkları ile yapılan görüşmelerin en azından ideolojik analizler kadar önemli olduğu açıkça ortada.

Sağ ve sol militan gençlerin profili

Büyük çoğunluğu gençlerden oluşan militanların profilini çıkarmak dönemin gençliğini daha iyi anlayabilmek için önemli kuşkusuz. Bu analizi yapabilmek için asıl olarak dönemin militan gençliği üzerine yapılan iki araştırmadan yararlanacağız. Birinci araştırma, Doğu Ergil'in yapmış olduğu *Türkiye'de Terör ve Şiddet*[76] adlı araştırma. Bu araştırma, 1980 Darbesi sonrası Ankara Hapishanesi'nde tutuklu bulunan 162 sağ ve 125 sol görüşlü militanla yapılan anketlere dayanıyor. İkinci araştırma ise Ruşen Keleş ve Artun Ünsal'ın *Kent ve Siyasal Şiddet*[77] adlı araştırmaları. 1979 yılında, yani siyasal şiddetin hayli yüksek olduğu bir dönemde yapılmaya başlanan ve 1982 yılında yayımlanan bu araştırmanın bir bölümü militanlara ayrılmış. Bu arada militan derken ne anladığımızı açıklamakta yarar var. Solcu militan derken, yasal sol siyasal partiler dışında çeşitli sol fraksiyonlara üye olanlardan ve sağcı militan derken, Ülkü Ocakları, Ülkücü Gençlik Derneği gibi MHP ile öyle ya da böyle bağlantısı olan

75 O. Çalışlar, *68 Başkaldırının Yedi Rengi*, İstanbul, Aralık Yayınları, 1998, s. 61.

76 D. Ergil, *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1980.

77 R. Keleş ve A. Ünsal, *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara, A.Ü.S.B.F Basın ve Yüksek Okulu Basımevi, 1982.

militanlardan bahsediyoruz. Bu arada bu iki araştırma da '70'li yılların militanları hakkında olduğu için daha çok '78 kuşağının militanlarından bahsediyor olacağız, '68'in değil.

Kuşkusuz '70'lerin siyasal şiddetini anlayabilmek için, militan gençlerin profilini çizmek gerekir. Örneğin Hamit Bozarslan, '70'lerdeki milis kuvvetlerini inceliyor ve şu sonuca varıyor: "Milis şiddeti sadece bir kuşak fenomeni değildir ama çok daha görünür olan model budur. '70'ler Türkiyesi'nde, 'terörist' 15 ila 25 yaş arasındadır. Her ne kadar bu konu üzerine yapılan çalışmalar yeterli olmasa da, bu gençler için siyasal harekete geçiş yaşının gençliğe geçiş yaşı çevresinde olduğu görünmektedir: Şiddet ile yetişkinlik çağı çakışmış ve şiddet gençlik ve yetişkin yaşın ilk yıllarını hükmü altına almıştır."[78] Doğu Ergil'in araştırması incelendiğinde Ankara Hapishanesi'nde bulunan militanların büyük çoğunluğunun genç olduğu hemen göze çarpmaktadır: Ankara Hapishanesi'ndeki siyasal tutukluların hemen hemen %80'i 25 yaşın altında iken, %93'ü ise 30 yaşın altındadır.[79] Benzer bir şekilde, Ruşen Keleş ve Artun Ünsal'ın 1975-1979 arası *Milliyet* gazetesi arşivlerine ve 1. Ordu ve Sıkıyönetim Komutanlığı'nın 12 Eylül darbesini izleyen ilk iki ay içinde yakalanan militanlar istatistiklerine dayanarak yaptıkları araştırma da 16-25 yaş arasındakilerin çoğunlukta olduğunu (%57.3) göstermektedir.[80]

Militanlar çoğunlukla gençlerden oluşurken, sağ ve sol militanlar arasında yaş açısından çok küçük farklar görülmektedir. Örneğin, 20 yaşından küçüklerin oranı sağ militanlar (ülkücüler) arasında %44.9 iken, bu rakam sol militanlarda %32.5'tir. 21-25 yaş arasındaki militanlar içinde sol militanların ağırlığı %36 iken, sağ militanlar arasında bu oran %32.1'dir. 26-30 yaş arasında da sol militanların sağ militanlara göre oran olarak üstünlüğü göze çarpıyor: %21.4'e karşılık %15.5.[81]

---

78 H. Bozarslan, "Le phénoméne milicien: une composante de la violence politique en Turquie des annés 1970", *TURCICA* (31), 1999, s. 214.

79 D. Ergil, *a.g.e.*, Tablo 1, s. 112.

80 R. Keleş ve A. Ünsal, *a.g.e.*, Tablo 27, s. 63.

81 *A.g.e.*, Tablo 28, s. 64.

Tutuklanmadan önce militanların yaptıkları mesleklere gelince, militanların yaşları ile orantılı bir sonuç, yani çoğunluğunun öğrenci oldukları çıkıyor karşımıza.[82] Yalnız şunu da belirtmek gerekir ki, otobiyografiler, söyleşiler ve biyografilerden yola çıkarak öğrenci olan bu gençlerin siyasi hareketlere katıldıktan sonra kendilerini öğrenciden çok "devrimci" ya da "ülkücü" olarak niteledikleri, derslere girmedikleri, pek çok kere siyasi kimliklerinden dolayı disiplin suçları alarak öğrenci statülerini kaybettikleri görülmektedir.

Militanların profilini gelmiş oldukları coğrafi bölge açısından incelediğimizde ise, örneğin Ruşen Keleş ve Artun Ünsal'ın araştırması sağ veya sol militanların %86.2'si gibi büyük bir çoğunluğunun büyük şehirler dışında doğmuş ve kentsel göç yaşamış olduklarını göstermektedir. Bu durumu Keleş ve Ünsal şöyle özetlemektedirler:

> ...[H]er iki gruptakilerin de, çoğunlukla köylerden gelmekte olduklarına değinmiştik. Bu oran ülkücü sanıklar için %67, THKP-C sanıkları için %57'dir. Öte yandan, kent kökenliler, ülkücü sanıklar arasında %13.3 iken, THKP-C sanıkları için, %18.3'e yükselmektedir. İlçe kökenliler ise, birincilerde %26.5, ikincilerde ise %30.6 oranındadır. Bu durum da gösteriyor ki, çoğunluk köy kökenli olmasına karşın, köy dışından gelenlerin oranı, solcular arasında, sağcılardan çok daha yüksektir. Bu önemsiz farklar dışında, tüm bu gençlerin kente uyum sağlayamamış olmasının, başka bir deyişle, kentle bütünleşememesinin gerisinde, sanırız, kentsel yaşamın çarpıklığının da belli bir rolü olsa gerekir. Sağlıklı bir kentsel yaşamın ve etkinliklerin, kırsal kökenli genç kuşakların "kültür şoku"nu ve siyasal başkaldırılarını büyük ölçüde hafifletebileceği açıktır.[83]

Keleş ve Ünsal'ın bulgularına benzer bir şekilde Semih Vaner de kırsal kökenli gençlerin siyasal örgütlere dahil edilme sürecinden bahsederken "kentsel patlamanın ve sosyal ve ekono-

82 Bkz. D. Ergil, *a.g.e.*, Tablo 4, s. 121 ve R. Keleş ve A. Ünsal, *a.g.e.*, s. 61.

83 R. Keleş ve A. Ünsal, *a.g.e.*, s. 65.

mik tutarsızlıkların hiç kuşkusuz [siyasal] şiddetin temellerinden biri" olduğunu belirtir.[84]

Büyük şehirde, mesela İstanbul'da şiddet olaylarının en çok nerelerde yaygın olduğu sorusuna gelince bu konuda bir kez daha Keleş ve Ünsal'ın araştırmalarına başvuralım:

> Şiddet olayları İstanbul içinde en çok sosyo-ekonomik yapısı karmaşıklaşmış, sağlıksız kentleşmenin belirtilerinin açıkça görüldüğü ilçelerde yoğunlaşmaktadır. [...]
>
> [...] Söz konusu olaylar, örneğin Bakırköy ilçesini aldığımızda, Esenler, Kocasinan, Sefaköy, Avcılar, Kanarya, Bağcılar, Haznedar, Yenibosna, Şirinevler gibi yeni yerleşim alanı niteliğindeki ve kente İstanbul ve Türkiye dışından gelenlerin, kentle bütünleşmek bir yana, neredeyse birbirlerine düşman küçük "cemaatler" olarak yaşadıkları dış mahallelerde yoğunlaşmaktadır. Bu da bize göstermektedir ki, şiddet olayları, ne Ataköy ve Yeşilköy gibi belli bir refah düzeyini yansıtan, ne de Çatalca, Silivri, Şile, Yalova gibi türdeş bir kırsal yapıya sahip bulunan, kente uzak sayılabilecek yerleşmelere özgüdür.
>
> Siyasal şiddet, daha çok, yeni ve eski yerleşmelerin birbirleri içine girmekte oluşunun ve İstanbul, bölge ve hatta dışından gelen nüfusun anakentle henüz bütünleşme olanağı bulamamış olmasının somut göstergelerinden biri sayılmaz mı?[85]

Militanların büyük bir bölümünün kırdan kente göç yaşamış olmaları bulgusunun altını çizdikten sonra şimdi de militanların profilini sosyo-ekonomik statü açısından çıkartmaya ve onları daha iyi anlamaya çalışalım. Ergil'in anket çalışmasını incelediğimizde sol militanların çoğunluğunun babalarının işçi olduğu, sağcı militanların ise babalarının çoğunluğunun çiftçi, esnaf ve zanaatkâr oldukları görülüyor. Babaların eğitim seviyeleri incelendiğinde ise babaların çocuklarına oranla çok daha az eğitimli oldukları görülüyor: Militanların (sağ ve sol beraber) babalarının %73'ü ortaokul mezunu, %7'si lise mezunu

84 S. Vaner, a.g.m., s. 84.

85 R. Keleş ve A. Ünsal, *a.g.e.*, s. 70.

iken, babaları üniversite mezunu olanlar solcu militanlar arasında %6.4, sağcı militanlar arasında ise %4.3'tür.[86] Yine militanların sosyo-ekonomik statüleri ile bağlantılı bir bulgu da militanların çok çocuklu ailelerden gelmeleridir. Yapılan incelemeden çıkan önemli bir nokta ise, eylemcilerin aileleri arasında 1 ve 2 çocuklu olanların son derece az olmasıdır. Çok çocuklu ailelerin çoğunun dar gelirli olduğu göz önünde bulundurulursa, bu ailelerden gelen gençlerin, kendilerine daha yaşamlarının başında çok az olanak tanıyan toplumsal sisteme baş kaldırmaları olağan görülmelidir.[87] Tüm bu bulguların ışığında Ergil, militanların sosyo-ekonomik statüleri ile ilgili şu sonuçlara varır:

> Bu verilerin ışığı altında önce şu olgunun altı çizilmelidir: Gerek sağcı, gerek solcu militanlar, nisbeten az gelirli ailelerden çıkmaktadırlar. Ama bunlar, en yoksul gelir dilimlerinden değil, onun biraz üstü, yani geçinmesi tümüyle olanaksız olmayan ama geliri ile özlediği yaşam standartlarının arasındaki uçurumun, artan beklenti düzeyi ile iyice duyulduğu sosyal kümelerdir. Buna bilim dilinde göreli (izafi) yoksulluk denir ki, derecesi bireylerin beklentilerinin yüksekliği ile ellerindeki olanaklar arasındaki fark ile oluşur.[88]

Araştırmalarda militanlara en çok kimden tavsiye aldıkları, kimlere danıştıkları sorulduğunda ailenin etkisinin militanlar üzerinde çok büyük olmadığını gözlemliyoruz. Sağ ve sol militanların cevaplarını kıyaslayarak Ergil şu sonuca varıyor: "Sağcı gençler kendi akranları olmayan, kendileriyle kuşak farkı olan ve hiyerarşik (emir-komuta veya en azından saygı) ilişkisi olan kişilerin etkisinde kalmaktadırlar. Faaliyette bulunan sağcı örgütlerin içinde gözlenen ilişkiler olsun, cezaevindeki örgütleniş biçimleri olsun bu hiyerarşik yapıyı ve emir-komuta zincirinin varlığını kesin olarak ortaya koyuyor."[89]

---

86 D. Ergil, *a.g.e.*, s. 131.

87 *A.g.e.*, s. 133.

88 *A.g.e.*, s. 150-151.

89 *A.g.e.*, s. 144.

Sonuç olarak bu iki araştırmadan yola çıkarak militanların profilini çizdiğimizde, büyük bir çoğunlukla bu gençlerin köyden kente göç yaşadıklarını ve karşılaştıkları sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin gençlerin kendilerini bir "dava"ya adamalarında önemli bir rol oynadığını gözlemliyoruz. Bu yeni şehir hayatına alışmada, şehre entegre olmada genelde aileleri tarafından da yalnız bırakılan gençler için, siyasal bir gruba girmek, "ait olmak" ihtiyaçlarına cevap verdiğinden gençlerin önemli bir açığını kapama rolü üstleniyor adeta. Bu açıdan, "kente göç şiddetin oluşmasının bire bir sonucu olmasa da dolaylı sonuçlarından biridir, denebilir."[90]

Dönemin siyasal şiddetinin aktörlerinden biri olarak gençlik

Bilindiği gibi özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren Türkiye toplumu siyasal şiddetin tırmandığı bir dönem yaşamıştır. Bu dönem üniversitelerin, sokakların, yurtların iki farklı kutba bölündüğü, sağ ve sol çatışmalar yanında solun da fraksiyonlara ayrılarak kendi içinde de çatıştığı bir döneme işaret eder. Şiddet sadece ideolojik olarak kalmamış, Anadolu'nun pek çok yerinde cemaatler arası (Sünni ve Alevi) çatışmaya da dönüşmüştür. Belirtmek gerekir ki, dönemin tam bir analizi için bu cemaatsel olgu ve şiddetin milisleşmesi üzerinde de durulma lazımdır ancak biz bu çalışma çerçevesince sadece gençlik hareketlerini ve bunların maruz kaldığı ve yarattığı şiddeti incelemekle sınırlı kalacağız.

İlk olarak şunu belirtmekle başlayalım: Devrimci gençlik, şiddete başvurmaya mecbur kaldıklarını savunur söylemlerinde. Hükümet, polis ve ülkücü gençler (ki zaten bu üç unsur çoğu zaman devrimci gençliğe karşı ortak bir cephe gibi hareket etmektedirler) tarafından bastırılmaya çalışıldıklarını, şiddete uğradıkları için şiddete başvurmaya zorunlu olduklarını belirtir dönemin devrimci gençlik liderleri. Bu söylemlerden de an-

90 Bkz. H. Bozarslan, "Exode rural" adlı bölüm, *100 Mots pour dire violence au Moyer-Orient*, Paris, Maisoneuve-Larose, 2005, s. 65.

laşılıyor ki devrimci gençlik hareketlerinin şiddetle tanışmaları ya da şiddete başvurmaları hemen değil, belli bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir. Bu açıdan denebilir ki, şiddete hem kendilerini koruma amaçlı olarak, hem isteklerine ulaşmada bir "araç" olarak görüldüğü için hem de kendilerini ifade etmek ve haklılıklarını anlatmalarının bir "yolu" olarak görüldüğü için, başvurmuşlardır. Şiddet üzerine yaptığı çalışmalarıyla bilinen Michel Wieviorka'nın şiddeti tanımlamada kullandığı terimlerle söylemek gerekirse, şiddet, "kendini ifade etme olanağı bulamayan öznenin kendini anlatma biçimi"dir.[91] Şiddete başvurulmasıyla beraber gittikçe radikalleşen bir hal alır devrimci gençlik hareketi. İTÜ'de '60'lı yılların öğrenci liderlerinden Harun Karadeniz, sıcağı sıcağına 1975 yılında yayımladığı anılarında bu radikalleşme sürecini kendi hikâyesinden yola çıkarak şöyle anlatıyor:

> Harun sen sağcı bir gençtin, nasıl oldu ve neler oldu da sen bu noktaya geldin! Ve burjuvazi senin hakkında elliye yakın dava açtı ve senin için 150 yılı aşan hapis cezası istedi, ne nasıl gelişti de bu sonuç çıktı?
>
> Bu sorunun cevabı o kadar sade ki, değil bilimsel araştırma yapmak, düşünmeden söyleyebilirim nasıl ve neler olduğunu: Ben, sadece yurt sorunlarıyla ilgilendim; petrollerimizi Amerika sömürmesin istedim. Madenlerimiz sömürülmesin, montaj sanayiinden kurtulalım, ülkemizde ağır sanayi kurulsun, bağımsız ve onurlu bir ulus olarak insanca yaşayalım, her şey yurdun ve halkın çıkarlarına göre düzenlensin istedim. O kadar.[92]

Böylece Harun Karadeniz kendi kelimeleriyle ülkenin problemlerinin çözülmesini isteyen bir genç olarak önce bir anti-emperyalist, ardından anti-kapitalist ve bir sosyalist oluşunu ve sonra teröristlikle suçlanarak yargılanmasını anlatır. Tıpkı bu bireysel hikâyede olduğu gibi gençlik hareketinin radikal-

---

91 Michel Wieviorka'nın şiddet üzerine yaptığı analizler için bkz. *Sociétés et terrorisme*, Paris, Fayard, 1988; *Violence en France*, Paris, Sevil, 1999 ve *La Violence*, Paris, Editions Balland Collection "Voix et Regard", 2004.

92 H. Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, İstanbul, May Yayınları, 1975.

leşmesi de benzer bazı süreçlerden geçmiştir: Önce beraber tartışmak ve TİP'in tezlerini yaymak amacıyla Fikir Kulüpleri kurulur, bunu üniversite boykotları, üniversite işgalleri, mitingler izler ve ardından bölünmeler, fraksiyonlaşmalar, adam kaçırmalar, suikastlar, vs. gelir. Sağda ise ülkücü hareket önce komünizme ve solcu gençlerin eylemlerine karşı reaksiyoner bir hareket niteliğinde iken, giderek bu hareket pek çok suikasta, cinayete ve katliama karışan bir hareket halini alır. Tabii tüm bunlara, polis ve ülkücü hareket arasındaki yakınlaşmayı, "iki kutuplu bir dünya" düzeni içinde yaşanıldığını ve Avrupa ölçeğinde kurulan Gladio örgütünün paylarını da eklemek lazım.

Şiddetin tırmandığı, şiddet eylemlerine ve cesarete önem verilen bu ortamda, siyasal örgütlerin içinde özeleştiri yapmak, barış çağrısı yapmak ya da barış istemek de zorlaşır çünkü özeleştiriyi yapan, barış isteyen ya da şiddetin durmasını isteyen kişi örgüt içinde korkaklıkla, pasifizm ve oportünizm ile suçlanır arkadaşları tarafından. Dönemin sol gençlik örgütlerinin iki önemli aktörü Ertuğrul Kürkçü (Deniz Gezmiş ve arkadaşlarını kurtarmak için üç İngilizi kaçırdıktan sonra düzenlenen polis operasyonunda Kızıldere'de tek kurtulan olmuştur) ve Gün Zileli (Doğu Perinçek'ten sonra Aydınlık'ın ikinci adamı konumunda idi) anılarında pek çok kez liderleri ile aynı fikirde olmadıklarını ama korkaklık, pasifizm ve oportünizmle suçlanmamak için sessiz kaldıklarını anlatıyorlar.[93] Hatırlanacağı gibi bu iki kişinin yazdıkları anılar ya da yaptıkları dönem analizleri dolayısıyla bazı eski dava arkadaşları tarafından "hain" ya da "dönek" olarak suçlandılar. Aslında bu iki yazara yöneltilen "hainlik" ve "döneklik" suçlamaları, bu yazarların yazdıklarının doğruluğunu kanıtlar nitelikte: Bu suçlamalar gruba karşı çıkmanın, grup dışında farklı birşeyler söylemenin, muhalefet etmenin veya özeleştiride bulunmanın ne kadar zor olduğunu kanıtlıyor.

Dönemin siyasal hareketlerinden bahsederken, hem sol hem

93 Ertuğrul Kürkçü'nün anlatıları için bkz. B. Baykam, *68'li Yıllar, Eylemciler* s. 403-486 ve Gün Zileli'nin tanıklığı için bkz. 3 ciltlik anı kitabı (özellikle *Hayaller (1972-1983)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

de sağ gruplar içinde kadın-erkek ilişkileri açısından özgürlükçü bir ortamın olmadığını hemen belirtelim. Zaten ülkücü hareket tamamıyla bir "erkek hareketi" niteliğindedir. Sol hareketlerde ise geleneksel değerlerle ideolojinin birleştiği bir yapı, kadınların grup içinde hep ikinci sınıf rollere mahkûm edildiği bir oluşum söz konusudur. Daha evvel de bahsettiğimiz gibi Batı Avrupa ve ABD'de kadın hareketi ve eşcinsel hareketi 1968 ile beraber ortaya çıkmasına rağmen, Türkiye'de ancak '80 sonrası ortaya çıkma fırsatı bulabilmiştir.

Bütün bunlardan yola çıkarak dönemin gençlik hareketinin, dönemin gençliğinin, özgürlükçü olmaktan çok "otoriter" özellikler taşıdığını iddia ediyorum. Şurası kesin ki, şiddetin tırmanması bir kısır döngü yaratmıştır: Şiddet arttıkça hareket diğer gençlerden kopmaya, marjinalleşmeye başlamış ve bu şiddet ortamı gruplar içerisindeki disiplin ve otoriteyi artırmıştır. Tabii ki ayrıntılı bir analiz yapabilmek için her fraksiyonun ayrı ayrı incelenmesi gerekir; böylece her grubun içerisindeki otorite ve disiplinin nasıl yaşandığı tam olarak anlaşılmış ve analiz edilmiş olur. Fakat dönemin aktörlerinin anılarından hareketle grupla, grup lideriyle aynı fikirde olmamanın oportünist ve korkak olarak suçlanmayı getirdiği, bu yaftalarla anılma korkusunun paylaşılan bir his olduğu anlaşılıyor. Hiç şüphesiz "cesur olmak" ya da "oportünist olmamak" da "şerefli ve erkek" değerler olarak görülmektedir. Anlaşılıyor ki hain damgası yemek, korkulan bir olgudur. Bu his ülkücü harekette çok daha açık şekilde görülüyor ve özeleştiri imkânsız bir hal alıyor.

Grup üyelerinin kendi içlerinde yaşadıkları oto-sansürler dışında, grupların içinde uyulması gereken önemli kurallar, sıkı bir iç disiplin de mevcuttur. "Devrimcilerin, özellikle '74'ten sonra, içki ve kadın-erkek ilişkileri konusunda devasa bir tabu içine girdikleri biliniyor."[94] Bu katı kurallara her zaman uyulduğunu düşünmek ise yanlış olur. Bu açıdan Sezai Sarıoğlu'nun *Nar Taneleri* adlı kitabında Bulancak Dev-Genç liderlerinden Zeki Kırdemir'in anlattıkları oldukça çarpıcı:

94 S. Sarıoğlu, *a.g.e.*, s. 251.

> Karlı bir kış günü... Bulancak'taki dernekte sohbet ediyoruz. Kar yağıyor. İçmek yasak, yakalanırsan cezası da var. Sohbetin tam ortasına düştü Metin... Üstü başı sırılsıklam ve sarhoş! Ben, kuralı işletip "Atın şunu dışarı" demeden Metin başladı söylenmeye... "Ulan biz rahip miyiz? Hepiniz her akşam evinizde rakı içiyorsunuz. Ben deniz kenarında, kayalıkların üstünde, dalgalardan sakınarak bira içmeye mecbur muyum? İçerim arkadaş, kim ne derse desin içerim. Millet, Eski Sinema'nın üstünde her gün içiyor. Onları gören yok di mi?.." Şaşırıp kaldık üstünü kurutup evine yolladık. Evet... Bize içki bile yasaktı. Ama Ali Nuri ile ben her gece Osman Abi'nin evinde bir büyük rakıyı devirir, devrim üzerine konuşur, hatta marş bile söylerdik. Yakalandığımız da oldu ve cezamızı da çektik. Şarap ve biranın cezası ayrıydı... Rakınınki ağır cezalıktı... Yani bazen duygularımızı çok katı bir şekilde bastırdığımız, bazen halimize bakıp dalga geçtiğimiz, ama çoğu zaman bir şekilde yolunu bulup, açık, gizli ya da yarı açık içtiğimiz, âşık olduğumuz günler...[95]

Zeki Kırdemir'in bu sözlerinden grup liderlerinin bile uymakta zorluk çektiği katı kuralların konulmuş olduğu anlaşılmakta. Bu katı devrimci kuralların ve otodisiplinin devrimcilerin topluca yaşadığı hapishane ortamlarında da devam ettiği görülmekte. Disiplini bozmanın, kurallara uymamanın cezası gruptan izole edilmek olduğu için hapishane ortamları düşünülünce bu izolasyonun ağır bir disiplin cezası olduğu göze çarpıyor. Kurtuluş hareketinin militanlarından Oğuz Artan'ın –12 Eylül'den sonra hapse girmiş, hapishanedeyken kendisine şizofreni teşhisi konmuş ve ruh ve sinir hastalıklarında da yatmıştır– hapiste yatarken ağır bir hastalıkla boğuştuğu bir zamanda "dava arkadaşları" tarafından komün dışında bırakılmış olması devrimci disiplinin cezaevlerinde de devam ettiğinin bir kanıtıdır.[96] Oğuz Artan devrimci hareketin bu baskıcı yapısını "iktidara aday" bir hareket olmasıyla ve iktidardakile-

95 *A.g.e.*, s. 252.

96 *A.g.e.*, s. 30.

rin düşünce yapısını kendi yapısına aktarmış olmasıyla açıklıyor. Şöyle diyor Artan:

> "Tek Yol Devrim" diyorsanız ve iktidara somut olarak adaysanız, küçük iktidar provaları yapıyorsunuz demektir. Çünkü, iktidarın yolu bu küçük iktidarlardan geçiyor. Artık ezber ettiğimiz cümle ile söylersek; "bir taraftan gelişen faşist saldırılara karşı, halkın direniş eylemini siyasal yöne kanalize edersiniz, diğer taraftan da gerçek anlamda halk iktidarının nüvelerini oluşturursunuz" felsefesinden yola çıkarak iktidar provaları içinde olmak, hem koşulların hem de kavrayışınızın gereği, devletle benzeşmenize yol açıyor, aşırılıkları ve sertlikleri yaratıyor. Bu tür davranış ve eylem biçimleri, solun tarihinde, genel ve özel tarihimizde fazlasıyla var. Kolay değil, iktidarı yıkma provası yapıyorsunuz! Kitap okuyorsunuz, ama daha ziyade kendi gerçekliğinizin üzerinde, kendi algı dünyanızın, kendi ütopyalarınızın üzerinde bir yaşam tarzının ipuçlarını kurmaya çalışıyorsunuz. Bunu yapmaya kalktığınızda ise çoğu zaman baltayı taşa vuruyorsunuz. Ne yazık ki, üç yanlış bir doğruyu götürür hikâyesinde olduğu gibi, yanlışlarımız doğrularımızı götürmedi değil. Yenilmeyip kazansaydınız belki hayat daha farklı tecelli ederdi. Kaybettik ve devlet geldi kendi hayat tarzını dayattı. Dolayısıyla bizlerin ütopyaları bir sonraki tarihe ertelenince, yanlışlarımızı düşünmek zorunda kaldık. Ya kazansaydık?[97]

Dönemin siyasal şiddeti ve siyasal hareketleri dikkatle incelendiğinde Oğuz Artan'ın görüşlerine katılmamak elde değil. Öyle gözüküyor ki, dönemin siyasal hareketlerinin asıl hedefinin devleti ele geçirmek olması ya da bir başka deyişle hareketlerin birey eksenli değil de devlet eksenli olmaları bu dönemin siyasal şiddetini doğuran ana sebep niteliğindedir. Ülkücü hareket, devleti komünistlere karşı koruma görevini kendinde görürken, devrimci hareket halkı, toplumu ve devleti "kötü" ellerden kurtarabilmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan Harun Karadeniz'in solcu gençlik hareketi için söylediklerini ülkücü

97 *A.g.e.*, s. 30.

gençleri de içine katarak genişletmek mümkün: "[G]ençliğin iktidarı ele geçirmeye yönelmesi gençlik eylemlerinin düşebileceği en büyük hatadır."[98]

Burada belirtmek gerekir ki, bu kadar farklı olgulardan oluşan, karmaşık bir dönem olan '60'lı ve '70'li yılların olaylarını 1980 sonrası kuşağın tam anlamıyla bilmelerini beklemek fazla iyimserlik olur. Halen daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan, netliğe kavuşmayan pek çok noktalarıyla her kuşaktan pek çok kişi için bu dönem fazlaca karmaşık bir dönemdir. Görüşülen gençler arasında ilgi duydukları için dönemi araştıran veya dönemin militanlarından olan anne-babalarından bu dönem hakkında bilgi edinenleri saymazsak, diğerleri dönemle ilgili çok genel ve ham bilgilere sahiptiler. Bilgilerdeki bu sığlığın yanında izlenimlerinin ikircikli olduğu söylenebilir: Bu gençler, bir yandan bu kuşağa hayranlık duyarlarken, diğer yandan eleştirilerde bulunuyorlar. Bir taraftan bir davaya inanan, birbirleriyle dayanışma içinde olan ve beraberce mücadele eden bu kuşağa saygı duyuluyor. Örneğin, arkeoloji 4. sınıfta okuyan Sevgi, '68 kuşağına olan hayranlığını şu cümlelerle açıklıyor:

> *'68'e benim sempatim var doğrusu. Hani şey, yapılmaya çalışılan şeyler var, hoş düşünceler. Ütopyalar belki ama en azından yapmaya çalışmışlar. Bizim* [kendi kuşağından bahsediyor] *ayrıldığımız bir nokta o mesela. Biz bunu yapamadık.* [...] *'68 kuşağı... Birşeyler yapmaya çalışmışlar. Sonuç olumsuz olsa da gerçekten ciddi bir tavır koyan, onun için savaş veren. Yani ne derece tavır koydukları, ne kadar başardıkları tartışılır ama girişim var ortada. Birşeyler var, birşeylerin peşinde koşmuşlar, ben bizde böyle bir umut ışığı görmüyorum.*

Bir yandan '68 kuşağı böyle olumlu cümlelerle anılırken, diğer taraftan, '60 ve '70'li yıllar ve bu dönemin gençliği siyasal şiddet ve "terör" eylemleri ile anıldığı için belli bir "korku dönemini" de temsil ediyor belleklerde. Özellikle İstanbul Üniversitesi siyasal kutuplaşmaların devam ettiği, siyasal gruplar arasında şiddetin gözlemlendiği bir üniversite olduğu için (İ. Ü Beyazıt kampü-

98 H. Karadeniz, *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, İstanbul, May Yayınları, 1975, s. 247.

sünden bahsediyorum) bu üniversitenin öğrencileri arasından konuştuklarımdan bazıları üniversitelerinde yaşanan olaylar aracılığıyla '60 ve '70'li yılların gençliğine ve bugünkü politik gençliğe eleştirilerde bulunuyorlar. Bu öğrenciler, üniversitelerinde sağcı ve solcu kutuplaşmanın net bir şekilde görüldüğünü, üniversitelerinde siyasal şiddetin devam ettiğini, kendilerini ise bu iki gruplaşmanın dışında başka, daha otonom bir şekilde tanımladıklarını belirtiyorlar. Örneğin, İngiliz dili ve edebiyatı 4. sınıf öğrencisi Ahu, '60 ve '70'li yılların bir çeşit uzantısının hâlâ üniversitesinde yaşandığını şu sözlerle anlatıyor:

> *Hâlâ o kuşağın devamı bizim üniversitede var. Hâlâ sağ-sol kavgası yapan çok insan var. [...] Devamlı bir ayrım. Mesela kantine gidiyorsunuz, sağ tarafta sağcılar, sol tarafta solcular oturuyor. Zaten kantine girer girmez bu ayrımı hissediyorsun.*

Benzer bir şekilde yine aynı üniversitede 3. sınıf öğrencisi olan Zerrin, bu siyasi bölünmeyi daha detaylı biçimde şöyle anlatıyor:

> *Bizim okulda her zaman sloganlar atılır, okulun içinde yürüyüşler olur. Birşeyler protesto edilir. Bütün bunlar normal gelir. Bir de bizim okulda şöyle bir şey vardır: Koridorlar vardır. Mesela felsefe falan solcuların koridorudur, Türk Dili sağcıların gibi. Sağcı koridora solcular gitmez, solcu koridora sağcılar gitmez gibi. Bir de bizim okulda tüm bunlara rağmen aşırı olan çok insan yok, çoğu insan da aşırıları eleştiriyor yani. Hayatını politika şekline dönüştürmüş insanlara karşı çoğu.*

Zerrin, üniversitede yaşamış olduğu, temelini '70'lerdeki siyasal hareketlerden aldığına inandığı siyasal şiddet ile ilgili deneyimlerini ve izlenimlerini anlatmaya devam ediyor:

> *İşte geçen haftalarda bir olay oldu. Solcularla sağcılar çatışmaya girdiler okulun içinde. Ama okulu yıktılar yani, camları, sandalyeleri, her şeyi parçaladılar. Biz de laboratuardaydık. Laboratuardan dışarı çıktık ki dışarıda bizim bölümün cam sergileri var, içinde arkeolojik malzeme var, onları içeri alacağız laboratuara. İçeri almaya çıktık aceleyle, çocuğun biri indi. Elinde ça-*

kısını çeviriyor, kafasına bant takmış, bir tanesinin elinde sopa, böyle aşağıya iniyor. Yani bu bence politik bir hırs değil. Adamın tamamen günlük yaşamının takıntılarını bu tip şeylerden... yani bireysel sıkıntılarının yansıması. Adam hırsını, şiddetini bu şekilde yansıtıyor. Ve sırf karşı görüşte olduğu tarafa zarar vermiyor, ayrıca bütün çevresindeki insanlara, herkese de zarar veriyor. Yapılmaması gereken şeyler. Ve çok eleştirilen bir şey bu ben ve arkadaşlarım tarafından okulda çatışma olması.

Bir kez daha tekrarlamak gerekirse, '68 ve '78 kuşaklarına 1980 sonrası kuşağın bakış açısıyla bakıldığında bir yandan bir övgü ve bir çeşit imrenme söz konusu iken, diğer yandan yaşanan şiddet, eleştirilen, korkulan bir dönemin parçası olarak hafızadaki yerini alır. Gençlerin bu ikircikli bakış açısı, ironik bir şekilde, yarışma programı *Akademi Türkiye*'nin Haziran 2004'teki final gecesi sırasında açıkça kendini göstermiştir. Finalistlerden Barış Akarsu –ki kendisi yarışmanın galibi de oldu– Türkiye'de rock müziğin efsanevi isimlerinden Cem Karaca'nın 1975 yılında bestelediği "Tamirci Çırağı" adlı şarkısını seslendirdi. Bilindiği gibi şarkının Yeşilçam filmlerini anımsatan ama mutlu sonla bitmeyen bir hikâyesi var: Araba tamirhanesinde çalışan işçi genç arabasını tamire getiren zengin genç kıza âşık olur. Onun arabasını almak için tamirhaneye geleceği gün sırf onun gözüne hoş gözükebilmek için tulumunu çıkarmak için izin alır ustasından ama Yeşilçam filmlerinin aksine "zengin kız" "fakir gence" âşık olmaz, üstelik ondan ürker ve sorar "Kim bu serseri?" Bunun üzerine Cem Karaca o eşsiz sesiyle adeta gürler ustanın genç çırağına verdiği öğüdü: "Unut romanları, işçisin sen işçi kal!" *Akademi Türkiye*'nin finalinde Cem Karaca'nın şarkısını söyleyen Barış'a coşkulu bir şekilde eşlik eden gençler, özel bir televizyon kanalının piyasa koşullarınca hareket eden, reyting ve reklam almaya çalışan bir yarışmasında hep bir ağızdan "işçisin sen, işçi kal" demektedirler. Aslında bu gençlerin hepsinin büyük hayalleri vardır, hiçbiri gerçekten hayatının sonuna kadar işçi kalmak istememektedir ama büyük bir heyecanla onlarda isyan ve romantizm uyandıran bu şarkıya coşkuyla eşlik ederler. Aynı zıt

iki duygunun beraberliği gençlerin '68 ve '78 kuşaklarına bakışlarında da mevcuttur: Aslında bugünkü gençler '68 ve '78 kuşaklarının tezlerine tam olarak katılmazlar (zaten tam olarak bilmezler de bu tezleri), yöntemlerine de katılmazlar; ayrıca şiddet dönemine geri dönmek istemezler, ama aynı zamanda bu dönem birşeylere inanmanın ve beraber mücadele etmenin, dayanışmanın dönemi olduğunu düşündükleri ve bu özelliklerin hiçbiri kendi kuşaklarında bulunmadığı için 1980 sonrası kuşakta belli bir hayranlık da uyandırır bu dönem.

Şiddetin ötesinde dönemi anlamaya çalışmak:[99] Gündelik hayat, arabesk müzik, mizah ve sinema

Şimdiye kadar çalışmamızda daha çok siyasal olayların analizine ağırlık verdik. Aslında '60 ve '70'li yıllar Türkiyesi deyince akla ilk olarak siyasal olaylar, özellikle sağ ve sol çatışması geliyor fakat dönemin iyi bir analizi için bu dönemde siyaset dışında da neler olup bittiğine en azından değinmek gerekli görünüyor. Hiç kuşkusuz bu dönemde ortaya çıkan arabesk müziğe, mizahına ve sinemasına bakmak, gündelik hayat üzerine düşünmek, dönemin Türkiye toplumu ve gençliği konusunda önemli ipuçları verecektir.

Örneğin bu dönem arabesk müziğin ortaya çıktığı ve özellikle gecekondulu gençler tarafından bağra basıldığı bir dönemdir. Her ne kadar "arabesk müziğin babası" Orhan Gencebay (hatırlamak gerekirse basında arabesk müzik teriminin kullanılması Gencebay'ın "Bir Teselli Ver" plağının 1968 yılında yayımlanması ile başlamıştır),[100] orta sınıf kökenli olsa da bu mü-

99 Belirtmek gerekir ki, bu dönemin analizinde Ferhat Kentel'in doktora tezinde sergilemiş olduğu '70'lerin Türkiye toplumunu şiddetin dışında başka yönleriyle de anlama çabası ve arabesk müzik ve *Girgır* mizah dergisi analizleri çok zihin açıcı oldukları gibi bu bölümün içeriğini hazırlamamda da bana çok yardımcı oldular. Bkz. F. Kentel, *La société turque entre totalitarisme et démocratie. Etude de la transformation des intellectuels révolutionnaires et islamistes*, yayımlanmamış doktora tezi, EHESS, Paris, 1989.

100 M. Stokes, *Türkiye'de Arabesk Olayı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s. 170.

ziğin ilk ve sadık dinleyicileri gecekondu gençleri olmuştur bu dönemde. Meral Özbek'in Orhan Gencebay arabeski ile ilgili araştırmasında da başarıyla gösterdiği üzere, 1968-1979 dönemi içinde Orhan Gencebay ve arabesk müzik, minibüs müziği olarak tanımlanmış, küçük görülmüş ve şehre yeni gelenlerin müziği olarak betimlenmiştir. Arabesk müziğin geniş kitlelere yayılması, bir alt-kültür müziği olmaktan çıkıp Türkiye'nin en popüler müziklerinden biri halini alması ise 1980'lerle beraber gerçekleşmiştir.[101] 1985 yılında yayımlanan *Müzik Ansiklopedisi*'nde, Doğu motifli, kuralsız, söz ağırlıklı ve yabancılaşmanın müziği olarak tanımlanan arabesk müzik,[102] '70'li yıllarda kentlere yayılmasını gecekondu mahallelerinden kent merkezine taşımacılık yapan minibüsler sayesinde tamamlamış ve entelektüeller tarafından "yoz bir müzik" olmakla suçlanarak uzun yıllar "minibüs(çü) müziği" olarak küçük görülmüştür.[103] Bizim analizimiz için arabesk müziğin önemi ise hiç kuşkusuz '70'li yıllardaki kente entegre olmak isteyen gecekondu gençliğinin "haykırışı" niteliğinde olmasıdır. Meral Özbek'in de önemle belirttiği gibi arabesk müzik,

> "geleneksel ortamı kente taşıyan" ya da "kent kültürüne sırt çeviren bir uyumsuzluk kültürü" değildir. Tam tersine kent dinamiği ile belirlenen bir "anlam problemi" olduğunu kabul eden, ona yanıt getiren; ve bu yanıtıyla da bir yandan *uyum* bir yandan da *direnme* taşıyan bir pratiktir. Yanıt getirdiği yani problem çözme çabasında olduğu ölçüde de, gündelik pratikte ve varkalabilme gücünü sağlayan bir *enerji* kaynağı olarak, bir *kültürel buluştur*.[104]

Bu anlamda bir yabancılaşma müziği, uyumsuzluk müziği olmaktan çok topluma entegre olma çabasının dile gelmiş halidir. Ayrıca genelde önyargılı bir şekilde düşünüldüğü üzere

101 M. Özbek, *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999 (1. baskı 1991), s. 115.

102 Ö. Şenyapılı, "Arabesk", *Müzik Ansiklopedisi*, cilt 1, Uzay Ofset Ltd:, 1985, s. 79-89'dan aktaran M. Özbek, *a.g.e.*, s. 15.

103 Bkz. M. Stokes, *a.g.e.*

104 M. Özbek, *a.g.e.*, s. 111.

olayları olduğu gibi kabul eden, kaderci bir müzik olmaktan çok topluma ve hayata muhalefet de eden bir müziktir. Örneğin, Orhan Gencebay'ın kendisinin de belirttiği gibi, 1975 yılında bestelediği "Batsın Bu Dünya" adlı şarkısı, karamsarlık ya da kadercilikten çok, olup bitenlere karşı bir muhalefet içerir ve bu şarkının sözleri aynı zamanda "popüler" sınıfın haykırışıdır adeta. Gencebay, Meral Özbek'le yaptığı söyleşide şöyle diyor:

> *Batsın Bu Dünya*, belki bazılarınca, katı, belki olmayacak, karamsar bir bestedir. Ben hiç o fikirde değilim. Bilakis, muhalefet yapan bir bestedir, olumsuzluğa karşı bir bestedir; karamsarlık olarak yorumlanmamalı. Böyle olacağına Batsın Bu Dünya! demekteyim. Dünyanın batmasını kesinlikle istemiyorum. Ama "böyle olacağına batsın bu dünya" diye o muhalefetteki duygunun önemini vurgulamak istemişimdir orada.[105]

Arabesk müzikle ilgili analizimiz –bu kitabın asıl konusu arabesk müzik olmadığından– burada son buluyor. Fakat şu nokta önemli ki, '80'li yıllar ve sonrası, '80 öncesinden siyasal alanda önemli bir kopuşu simgelerken (politize bir toplumdan "depolitize" bir topluma geçişi simgeler örneğin), bazı konularda da aslında '70'lerin devamı niteliğindedir. Arabesk müzik de bu devam niteliğindeki konulardan bir tanesidir hiç kuşkusuz. Bir "alt-kültür" müziği olarak ortaya çıkan, şehre gelenlerin şehrin bir parçası olmak için haykırışlarının sesi olan bu müzik, '80'lerle devam etmiş ve bu şehre gelenlerin toplumsal yükselişleriyle beraber alt kültürlükten egemen kültür olmaya doğru yol almıştır.

Arabesk müzik nasıl bu dönemi anlamak için önemliyse dönemin mizah dergileri de bir o kadar önemlidir. 1970'li yıllardan itibaren *Gırgır*, *Çarşaf*, *Fırt*, *Limon*, *Salata*, *Mikrop* gibi mizah dergileriyle beraber mizah basınının önemli bir yer tuttuğunu gözlemliyoruz. Bu dergilerin içinde, rekor sayıdaki okuyucu kitlesiyle özellikle dönemin gençliği arasında önemli bir popülerliğe sahip, Türkiye karikatür tarihinde[106] de önemli bir yeri

105 *A.g.e.*, s. 216.

106 Türkiye'de çizgi roman ve karikatür tarihi ile ilgili bir analiz için bkz. L.

olan *Gırgır* dergisi öncü niteliğindedir. İlk defa Ağustos 1972'de yayımlanmaya başlayan dergi, 350.000 ile 500.000 arasında seyreden tirajıyla o dönemde Amerika'da yayımlanan *Mad* ve Sovyetler Birliği'nde yayımlanan *Krokodil* mizah dergisinden sonra tiraj açısından üçüncü sırayı paylaşmaktadır.[107] Bir derginin gençler arasında elden ele dolanması geleneğini göz önünde bulundurursak, bu derginin okunma oranının bu tirajın çok daha üstünde olduğunu tahmin etmekle yanlış yapmayız sanırım. Ayrıca gençlerin dergide yayımlanan karikatürlere de katkıda bulunduklarını biliyoruz. Gençler arasında çok popüler olan *Gırgır* dergisinin önemli bir başka özelliği ise bu derginin siyasi partilerden bağımsız bir şekilde önemli bir muhalefet görevi görmüş olmasıdır. *Gırgır* bu özelliğini 1980 Darbesi sonrasında da devam ettirmiştir.

F. Öngören'e göre, neredeyse açıkça o ya da bu partiyi destekleyen (özellikle Demokrat Parti ve sonrasında Adalet Partisi ve CHP arasındaki çatışmada) mizah dergilerinin tersine *Gırgır* dergisi, siyasal partilerin siyaset sahnesinden uzaklaştırıldığı ve hükümetlerin askerler tarafından belirlendiği 1971 Darbesi'ni izleyen dönemde kuruldu. Böylece *Gırgır* kendisini bu partilerden birini destekler pozisyonda konumlamadı. Bir yandan sosyal olayların mizahına ağırlık veren dergi, diğer yandan dönemin "tarafsız" başbakanları da dahil olmak üzere siyasal olayları da eleştirmeye başladı. Askerî rejimin mizah malzemesi yapılması iki partinin yandaşlarının da *Gırgır*'a sempati duymasını ve aynı zamanda, *Gırgır*'ın siyasal akımlara karşı bağımsızlık imajını kazanmasını sağladı.[108]

Açıkça görülüyor ki, *Gırgır* dergisi, toplumu ve devleti farklı açılardan eleştiren, muhalefet eden bir mizah dergisi niteliğindedir. Dergi, bir yandan devletin otoriter yanını ve devletin farklı kurumlarını eleştiri ve mizah malzemesi haline getirirken, diğer

---

Cantek, *Türkiye'de Çizgi Roman*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002 (1. basım 1996), ve A. Akman, "From Cultural Schizophrenia to Modernist Binarism: Cartoons and Identities in Turkey (1930-1975)", *Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies*, cilt VI, İlkbahar 1997, s. 83-131.

107 F. Kentel, *a.g.e.*, s. 181.

108 *A.g.e.*, s. 183.

yandan entelektüellerin elitizmini de eleştirmiştir. Ayrıca toplumun geleneksel katmanları,"geleneksel" davranış biçimleri de bu eleştirilerden payını almış, mizah konusu olmuşlardır. Üstelik bütün bu farklı yönlerden eleştiri ve mizah yapmaya 1980 Darbesi sonrası da devam etmiştir. *Gırgır* dergisi analizimize burada bir son verecegiz ancak *Gırgır*'ın '70'li yılların siyasal şiddetinin arttığı bir dönemde "eleştiri" ve "muhalefeti", şiddetin dışında yapan bir dergi olarak önemini bir kere daha belirtmek yararlı olur sanıyorum. Tabii bu derginin en sadık okuyucu kitlesinin gençler olduğunu hatırlatmaya gerek bile yok sanırım.

Dönemin siyasal şiddetinin dışında kalan yüzünü anlamak için bir başka kaynak ise kuşkusuz dönemin sinemasıdır. Türk sineması '60 ve '70'li yıllarda önemli değişimler yaşıyor, toplumdaki değişimlere tanıklık ediyor. 1965-1975 yılları arası, Türk sinemasının altın dönemi olarak adlandırılan Yeşilçam dönemine, yani aile komedilerinin ve melodramlarının altın çağına denk geliyor. Bu dönem aynı zamanda 1964'te Antalya Film Festivali ve 1969'da Adana Film Festivali'nin ilk olarak yapıldığı dönemdir. Aynı zamanda bu yıllarda çekilen filmlerin sayısında da önemli bir artış gözlemlenmektedir. Örneğin, 1958-1960 yılları arasında 95 film çekilirken, 1961'de 97, 1962'de 123, 1963'te 132, 1964'te 196 ve 1966'da 229 film çekilmiştir ve 1966'daki bu rakamla Türkiye, dönemin dünya sineması içinde en çok film üreten dördüncü ülkesi konumundadır (442 filmle Japonya, 332 filmle Hindistan, 300 filmle Hong Kong'un ardından).[109] Bu dönem aynı zamanda halkın önemli oranlarda sinemaya gittiği bir dönemdir. Mesela 1960'ta Türkiye'de 3000 tane sinema salonu vardır ve bir film ortalama 15 milyon kişi tarafından seyredilmektedir.[110] Kışlık ve yazlık sinemalar gündelik hayatın önemli bir parçasını oluşturmaktadırlar. Ayrıca bu dönem Türkan Şoray, Hülya Koçyiğit, Filiz Akın, Ayhan

109 N. Özön, *Sinema, Uygulayımı, Sanatı, Tarihi*, İstanbul, Hil Yayınları, 1985, s. 368'den aktaran S. Büker, "Film Ateşli Bir Öpüşmeyle Bitmiyor", *D.* Kandiyoti ve A. Saktanber (der.), *Kültür Fragmanları. Türkiye'de Gündelik Hayat* içinde, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 169.

110 B. Günçıkan, *Cumhuriyet Dergi* (625), 1998, s. l'den aktaran S. Büker, *a.g.e.*, s. 169-170.

Işık, Ediz Hun, Sadri Alışık, vs. gibi efsanevi oyuncuların popüler olduğu ve önemli sayılarda film çektikleri bir dönemdir.

Seçil Büker, dönemin sinemasının "Sultan"ı ile bir önceki dönemin yıldızı Cahide Sonku'yu karşılaştırarak Türk sinemasında yaşanan değişime işaret ediyor. Batılı görünüşüyle, sarışın ve "soğuk" imajıyla Türkiye'nin Greta Garbo'su Cahide Sonku, Batılı bir imaj çizerken, kara gözlü, kara kaşlı Türkan Şoray "tipik" bir Türk kadını portresi çizer. Tıpkı arabesk müzikte olduğu gibi sinemada da köyden şehre göç edenler kendilerine benzeyen Türkan Sultanlarını zirveye taşımaktadırlar. "Nihayet izleyici Ortadoğulu ve taşralı yüzünü perdede bulmuştu[r]."[111]

Burada belirtmek gerekir ki, bu dönemin sineması, bugünün gençliğinin yabancı olduğu bir sinema değil. Bugün hâlâ televizyonlarda bu dönemin filmleri gösterilmekte ve günümüz gençleri bu filmleri bazen filmlerin naiflikleri ile dalga geçerek, ama hep büyük bir zevkle defalarca seyrettiler. Ayrıca yine belirtmek gerekir ki, dönemin ünlü yapımcılarından Ertem Eğilmez, 1988'de çekilen "Arabesk" adlı filmle –Gani Müjde bu filmin senaryosunu yazmıştı– Yeşilçam filmlerinin klişelerinden yola çıkarak kendi filmlerinin eleştirisini yaptı. Tıpkı Yeşilçam filmleri gibi "Arabesk" de gençler tarafından çok iyi bilinmektedir. Bu parantezi kapatıp sinema analizimize geri dönelim.

27 Mayıs 1960 ile beraber Türkiye sinemasında Yeşilçam sinemasının yanında bir başka akım daha ortaya çıkar: Toplumcu gerçekçi filmler.[112] Sol görüşlü, feodalite karşıtı, anti-kapitalist ve köy romanlarından etkilenen bu sinema, önemli eserler verir bu dönemde. '60'lı yılların önemli toplumcu gerçekçi filmleri arasında, 1961'de Metin Erksan'ın yönettiği "Yılanların Öcü", yine aynı yıl Ertem Göreç'in "Otobüs Yolcuları", 1962 yılında Halit Refiğ tarafından yönetilen "Şehirdeki Yabancı", 1963'te yine Metin Erksan yönetimindeki "Susuz Yaz", 1964'te Halit Re-

111 S. Büker, a.g.m., s. 170.

112 Türkiye'de sinema tarihi için bkz. G. Scognamillo, *Türk Sinema Tarihi (1896-1997)*, Istanbul, Kabalcı Yayınevi, 1998.

fig'in yönettiği "Gurbet Kuşları" ve Ertem Göreç'in "Karanlıkta Uyuyanlar" adlı filmlerini örnek göstermek mümkün.[113] Toplumcu gerçekçi filmlerin sembolü haline gelen yönetmen Yılmaz Güney ve onun filmleri için 1970'li yılları beklemek gerekecektir: "Umut" 1970 yılında, "Arkadaş" ise 1974 yılında çekilecektir.

1975 yılı ise Türk sinemasının kriz dönemine işaret eder ve bir değişimin habercisidir. Televizyonun evlere girmesiyle beraber (31 Ocak 1968'de TRT yayınlarına başlamıştır), sinema salonlarından yavaş yavaş uzaklaşmaya başlayan aileler özellikle seks filmleri furyasıyla sinema salonlarını terk ederler.[114] Gündelik hayattaki sinemanın yerini artık televizyon almaya başlamış, televizyonu olmayan aileler televizyonu olan ailelere misafirliğe giderek televizyondan mahrum kalmamaya çalışmışlardır. Bu dönem Halit Kıvanç'ın deyimi ile "telesafirlik" dönemidir. "Küçük Ev", "Tatlı Cadı", "Komiser Colombo" ve izlenme rekorları kıran "Kaçak" gibi diziler[115] artık Türkiye toplumunun önemli bir parçası haline gelmişlerdir. Türkiye sinemasında ise paradoksal bir şekilde, bir yandan giderek artan bir sayıda seks filmlerinin, diğer yandan ise toplumcu-gerçekçi filmlerin çekildiği bir dönemdir bu dönem. Yılmaz Güney'in 1974 yılında çektiği "Arkadaş" filminin ardından, 1978 yılında Yılmaz Güney'in senaryosunu yazdığı, Zeki Ökten'in çektiği "Sürü" adlı film, yine aynı yıl Erden Kıral'ın "Kanal" adlı filmi ve Yavuz Özkan'ın "Maden" adlı filmini 1979 yılında Atıf Yılmaz'ın "Adak"ı ve Şerif Gören'in "Almanya Acı Vatan"ı takip eder. Dönem, toplumcu gerçekçi filmleri ve seks filmlerini (bu filmlere belki seks komedileri adını vermek daha doğru olacaktır) bir arada aynı anda içerir ama egemen olan akım seks filmleridir: 1979 yılında çekilen 195 filmin 131'i seks filmidir. Siyasal şiddetin oldukça arttığı 1979 yılında gittikçe ar-

113 H. Maktav, "Türk Sinemasında '68'liler ve 12 Mart", *Birikim* (132), Nisan 2000, s. 87.

114 G. Scognamillo, *a.g.e.*, s. 212.

115 1970'lerde dizi izleme alışkanlıkları ile ilgili keyifli bir tanıklık için bkz. Ayfer Tunç, *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek, '70'li Yıllarda Hayatımız*, İstanbul, Can Yayınları, 2006, s. 97-121 (1-32. Basım 2001-2004, YKY).

tan oranlarda seks filmlerinin çekilmekte olması çok ilginçtir. Nurdan Gürbilek'in "Ben de İsterem" adlı makalesinde çok isabetli bir şekilde belirttiği gibi, '70'li yıllar homojen bir döneme işaret etmez. Örneğin dönemin gazete sayfalarında "[b]ir yanda açlık grevleri, ölüm oruçları, direniş, çatışma ve boykot haberleri vardır, diğer yanda örneğin bir Hürriyet'in dört tam sayfası gazino, gece klübü, müzikhol ilanlarına ayrılmıştır. Bir yanda gözaltılar, işçi-polis çatışmaları, iş bırakmalar, mitingler vardır, diğer yanda şuh bakışlı şarkıcı ilanları, bedava seks plakları dağıtan dergiler, süper striptizler, seks showlar, ekstra menüler, konsomasyonlar, dampingler vardır. [...] Biri sanki 'arzunu bastır ki örgütleyebilesin' diye seslenir karşısındakine; diğeri ise 'kendini çocuksu arzularına bırak' der, 'bırak dağınık kalsın'".[116]

İkinci Bölüm'ü bitirirken...

Her ne kadar günümüz dünyası neo-liberal özellikleri sebebiyle 1968 ile kopuşu temsil etse de, pek çok açıdan da 1968'lerin devamı niteliğindedir. *Kuşakların Sosyolojisi* adlı kitabında Claudine Attias-Donfut'un da belirttiği gibi, de-kolonizasyon hareketleri, ulusal özgürlük hareketleri ve kadınların özgürleşme hareketleri, vs. ile bugün halen '60'lı yılların sonuçlarını yaşamaktayız.[117]

Aslında Batı'daki '68 hareketini yakından incelediğimizde de, bu hareketin tek bir renkten oluşmadığını, bazen çelişkili özellikleri (örneğin hem özgürlükçü hem de otoriter özellikleri) kendi içinde taşıyabilen bir yapısı olduğunu gözlemliyoruz. Fransa'daki '68 öğrenci hareketini inceleyen Alain Touraine, sıcağı sıcağına 1968 yılında yayımladığı kitabında, üç farklı davranış biçimi, üç farklı aktör analizi yapmıştır: Bir yanda kapitalist topluma ve Gaullizme (Charles de Gaulle'e) karşı isyan eden ve üniversite ve öğrencilerin sorunlarını

116 N. Gürbilek, "Ben de İsterem!", *Defter* (37), Yaz 1999, s. 28.

117 C. Attias-Donfut, *Sociologie des générations. L'Empreinte du temps*, Paris, PUF, 1988, s. 124.

ikinci plana itenler yer alırken, diğer tarafta üniversite reformu için isyan edenler vardır ve diğer yanda Touraine'in "ütopistler" olarak adlandırdığı daha çok kendi hayatlarını yönetmek ve özgürlük talepleriyle ortaya çıkanlar göze çarpmaktadır. Ütopistler hareketin sebep ve amaçlarını belirlerken, birinci grup, yani anti-kapitalist ve Charles de Gaulle karşıtı grup, hareketin davranış biçimlerini yani aksiyonunu belirlemiş ve ikinci grup, yani üniversite reformu isteyenler dönemin ve hareketin iklimini hazırlamışlardır; bu yüzden Mayıs '68 hareketi "ütopik bir komünizmdir," der Alain Touraine.[118] Bu açıdan, Fransa'da '68'in sistem karşıtı, üniversitede reform karşıtı özelliklerinin yanında özgürleştirici ve bireyin hak ve özgürlüklerini önemseyen, harekete ruhunu veren bir yanının olduğunu unutmamak gerekir; hareket sadece politik açıdan incelenerek anlaşılamaz. H. Weber'in de belirttiği gibi "'68 Mayısı'nın önemli özelliklerinden biri her tür ayrımcılığa (sınıflar arası, cinsiyetler arası, ırklar arası, yaşlar arası) karşı demokratik ve özgürlükçü yaklaşımı ve her tür otoriter güç kullanımına (okulda, ailede, eşler arasında, iş yerinde ve devlette) karşı olmasıdır."[119] Ve yine Arthur Marwick'e göre '60'lı yılları önemli kılan bu dönemde gerçekleşen siyasal olaylar ya da gerçekleşemeyen siyasal devrim değil, başarıyla gerçekleşmiş olan "kültürel devrimdir" [120]

Batı'daki '68 hareketinin bileşenlerinden biri olan özgürlükçü ve anti-otoriter talepleri Türkiye'deki durumla karşılaştırınca, Türkiye'deki hareketin bu özellikler açısından hayli zayıf kaldığını gözlemliyoruz. Örneğin, kadın özgürleşme hareketleri 1960'lar veya 1970'lerde değil, 1980'lerde ortaya çıkar; örneğin hippi hareketi Türkiye'de vardır, yok değildir ama çok zayıftır, üstelik devrimci gruplar tarafından çok da hoş karşılanmamaktadır. Örneğin, Gün Zileli, Amerika ve Avrupa'daki öğrenci hareketleri üzerinde önemli etkisi olan Herbert Marcu-

118 A. Touraine, *Le mouvement de mai ou le communisme utopique*, Paris, Seuil, 1968, s. 285.

119 H. Weber, *Que reste-t-il de mai 68 ?*, Paris, Seuil, 1998.

120 Bkz. A. Marwick, *The Sixties*, New York, Oxford University Press, 1998.

se'ün kitaplarının "hippi ideolojisi" olarak algılandığını ve pek okunmadığını aktarmaktadır.[121] Yine Gün Zileli'ye göre dönemin gençlik hareketi Jakoben ve milliyetçi bir çeşit Kemalizmden, Marksizm-Leninizmden, Stalinizmden, popülizmden etkilenmiştir ve tüm bunlar hareketi otoritarizme götürür: "Türkiye '68'inin sonucunda, anti-otoriteryanizm yenik, otoriteryanizm ise galip çıkmıştır. Geleneklerin yıkımı için yola çıkan hareket, geleneksel kültürel ve ideolojik öğelere teslim olmuş ve içinden otoriter-kolektivist hareketler ve sektler türemiştir" [122] Bu döneme ait incelediğimiz niceliksel araştırmaların sonuçları da bu kuşağın otoriter ve elitist eğilimlerini doğrular niteliktedir.

Hareketin içinde "özgürlükçü" vurgunun zayıf olması, Türkiye'de gençlik hareketinin örneğin Fransa ve ABD'den farklı yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Hareketin özgürlük kanadının daha zayıf kaldığı, siyasal şiddetin tırmandığı tek örnek Türkiye değildir tabii ki. Almanya ve İtalya gibi pek çok toplumda benzer şekilde siyasal şiddetin özgürlükçü kanadı cılız bırakarak tırmandığı belirtilmelidir. Ayrıca yine belirtmek gerekir ki, bu ülkelerde yaşanan şiddetin oluşmasında hükümetlerin, devletlerin gençlere karşı uyguladığı baskıcı politikalar da önemli rol oynamışlardır.

Türkiye'deki gençlik hareketine geri dönersek... Türkiye'deki gençlik hareketinin özelliklerinden yola çıkarak Nilüfer Göle, "Türkiye'de 68 Yaşanmadı" sonucuna varmıştır. Şöyle demektedir Göle, 1988 yılında *Nokta* dergisine verdiği bir röportajda:

> 70'li yıllarda Türkiye'de de öğrenci hareketleri yaşandı. Ama 68 yaşanmadı. Birincisi gençlik kendisini "gençlik" olarak değil, "halkın kurtarıcısı" ya da "halkın bir parçası" olarak tanımlıyordu. Hareket ise kültürel sorgulamalardan hızla kendini arındırarak, politik bir misyon yüklendi. İlk devrimci kuşağın ardından gelen 74 sonrası Stalin'ci devrimciler ise eylemi yücelterek 68'in kültürel özünü, "burjuvalık" diye reddetmiş-

121 G. Zileli, "'68'in İdeolojik Kaynakları", *Birikim* (109), Mayıs 1998, s. 100.
122 *A.g.e.*, s. 104.

lerdir. Yaşam biçimleriyle '68'e yakın olabilecek kesimler "keşler" diye, politik bir başkaldırıyı dile getiren gençler ise "devrimciler" adıyla ayrışmışlardır.[123]

Benzer bir şekilde Kürşat Bumin de '68'in Türkiye'de yaşanıp yaşanmadığını ya da nasıl yaşandığını şu sözlerle sorguluyor:

> Evet, '68 bizler için Batı'dakilerden bambaşka şeyleri "keşfettiğimiz" bir yıl oldu. Onlar Stalinizme en ağır darbeyi vururken bizler *Parti*'nin ne yüce bir kurum olduğunu yeni anlamaya başlıyorduk. Batı'da Leninizm defteri kapatılırken, bizler "*Ne yapmalı*" cevabını el kitaplarında arıyorduk. '68 Ağustos'unda Çekoslovakya'nın işgali Sovyet totalitarizmini suç üstü yalnız bırakırken, bizler bu "*müdahale*"yi anlamlı kılmanın yollarını aradık. [...] '68'de de Türkiye'de gençler *Gaullizm*'le kıyaslanamayacak bir otoriter rejimle karşı karşıyaydılar. Ancak onlar ülkenin kültürel, siyasal ve toplumsal fakirliğinin bir sonucu olarak kendilerini rejimin en otoriter kanadının ya da/ ve komünizmin en totaliter yorumunun kollarına attılar. Yani özetle, ne kadar "*anti-68*" düşünce ve pratik varsa hepsi sözleşmiş gibi bizde buluştu. [...] Bu nedenle soru meşrûdur: '68 Türkiye'de yaşandı mı?[124]

'70 kuşağının bir mensubu olan Bülent Somay da kendi kuşağına "Hamlet Kuşağı" adını veriyor ve dönemin gençlerinin – tıpkı Hamlet gibi– "kötü baba"nın eline düşen "anne"yi (devlet ana) kurtarma isteği içinde olduklarını ve meşruiyetlerini "iyi baba"nın (Mustafa Kemal Atatürk) hayaletinden aldıklarını belirtiyor. Gençliğin anneyi kurtarma (memleketi kurtarma) endişesi içinde olduğunu, özgürlük yerine devleti koyduğunun altını çiziyor. Bülent Somay'ın cümleleri ile bu "Oidipal" tartışmayı aktarmak gerekirse:

> [...]Oidipal evlat her şey olabilir, yalnızca özgür olamaz. Babaya karşı yürüttüğü savaş/yaltaklanma süreci ister başarılı ister-

123 A. Boratav ve Y. Göktürk, "Türkiye'de 68 Yaşanmadı ...", *Nokta*, 3 Ocak 1988, s. 55.

124 K. Bumin, "68 Türkiye'de Yaşandı mı?", *Birikim* (109), Mayıs 1998, s. 63.

se de başarısız olsun, ister babayı öldürüp yerine geçsin, isterse de babanın otoritesine tabi olmaya razı olsun, Oidipal evlat daima annenin kölesidir. Anne/vatana ya da anne/devlete duyulan o müthiş tutku sona ermeden, yani anne arzusundan vazgeçilmeden yetişkin olmak, ailenin kısıtlayıcı, boğucu evinden çıkmak, özgürleşmek mümkün değildir.

Ne yazık ki Batı Asya toplumlarının tarihi, yekpare toplum/devlet yapısı, bütün değişim süreçlerini Oidipal bir çelişkiye kilitlemiştir. O yüzden de bu toplumların devrimci kuşakları, değişim mücadelelerini asla "özgürlük" talebi çevresinde kurmazlar. [...]

Dünya'da 1968, "Özgürlük" talebinin öne çıktığı bir dönem oldu. Türkiye'de bu döneme tekabül eden devrimci hareket ise "Özgürlük"ten önce "Bağımsızlık", "Adalet", "Eşitlik" ve "Kardeşlik" istedi.[125]

Sonuç olarak bu kuşak, "dönemin ruhu"ndan etkilenen, tüm dünyada gençlik hareketlerinin görüldüğü, gençlerin siyasal sahnede aktif oldukları ve tüm dünyayı değiştirebileceklerine inandıkları bir zamanın gençlerinden oluşmaktadır. "Dönemin ruhunun bir parçası olan Türkiye'deki gençlik hareketi, aynı zamanda Türkiye toplumundaki gelişmelerden ve Türk siyasal kültüründen hayli etkilenmiştir. Bu dönemde –özellikle '70'li yıllarda– gençler sağ ve sol arasında kutuplaşmış olsalar da her iki grubun asıl hedefi "memleketi kurtarmak"tır ve düşünceleri devlet üzerine odaklanmıştır. Bu yüzden '60 ve '70'li yıllar döneminin gençliği, gençlik mitinin devamı niteliğindedir. Bu mitin gençler tarafından sona erdirilmesi –en azından kesintiye uğraması– ise hepimizin bildiği gibi 1980 sonrası kuşak ile gerçekleşiyormuş gibi gözüküyor. Fakat daha önceki bölümlerde de göstermeye çabaladığım gibi, ne bu dönem ne de dönemin gençliği homojen değil; birbirinden farklı özellikleri kendi içinde barındırabiliyor. Bu dönem, siyasal şiddet, kültürel alanda farklı eleştiri ve muhalefet yolları, politik olan gençler, olmayan gençler, vs. ile fark-

125 B. Somay, "Hamlet Kuşağı", *Defter* (37), Yaz 1999, s. 66.

lı renklerden oluşuyor. Bir yanıyla '70'lerle '80'ler ve '80 sonrası toplum birbirinden çok farklı iki topluma, bir kopuşa işaret ederken bazı yönlerden ise '70'li yıllar '80'li yılların habercisi niteliğindedir...

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

1980 Sonrası Kuşak: "Yeni ve "Farklı" Bir "Gençlik Miti"nin Sonu mu?

1980 sonrası siyaset ve toplum

Bilindiği gibi 12 Eylül 1980 askerî darbesi ile Türkiye siyasal kültüründe önemli bir travma yaşanır. '70'lerin siyasal şiddetinin faturasını toplumun "aşırı" politize olmasına çıkaran darbe rejimi çözümü tüm toplumu depolitize edecek politikalarda arar. Darbeyi, sıkıyönetim ile beraber siyasilerin ve siyasal partilerin yasaklanması, sendika ve siyasal derneklerin feshedilmesi, basına yapılan sansür, insan hakları ihlalleri izler. Toplum ve özellikle de '70'li yılların siyasal aktörlerinden olan gençlik, tekrardan o kanlı günlere dönülmemesi için bastırılmaya depolitize edilmeye çalışılır. 1982 Anayasası'nın 58. maddesi gençlere atfedilen rolü açıkça belirtmektedir:

> Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müsbet ilim ışığında, Atatürk ilke ve inkılapları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetişme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır.
>
> Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

1983 genel seçimleriyle demokratik rejime geçilmesiyle beraber oyların %45.1'ini alan ANAP hükümetinin uyguladığı neo-liberal ekonomi politikaları ise Türkiye toplumunu yeni bir ekonomi ve onun toplumsal tezahürleriyle tanıştırır. Ekonomisi dışa açılan Türkiye toplumu giderek bir tüketim toplumu haline gelir. Neo-liberal politikalar dışında toplumu ve bireylerin gündelik yaşamını etkileyen bir başka olgu da kentleşmedir. Daha evvel de belirttiğimiz gibi 1950'lerden itibaren büyük şehirlere doğru bir göç ve beraberinde hızlı bir kentleşme zaten yaşanmaktaydı. Bu kentleşme olgusu '80'li ve '90'lı yıllarda da hızla devam eder: 2000 yılında kentli nüfus %70'e varmıştır ve kırsal nüfus tüm nüfusun %30'unu oluşturmaktadır.[1] Ayrıca ekonominin dışarıya açılmasıyla beraber kentler önemli değişiklikler yaşamaktadırlar. Her tür yabancı markaların satıldığı dükkanlar, *fast-food* zincirleri, *café*ler, internet kafeler, vs. gibi küreselleşmenin sembollerini kendi içlerinde barındırır hale gelmiştir kentler. Gençlerle görüşmeleri yaptığımız kent olan İstanbul ise 10 milyonluk nüfusu[2] ile "yerel ile küresel arasında"[3] bir metropoldür. Bir yanda modern görünümü, alışveriş merkezleri, lüks siteleri ile bir tüketim cenneti, diğer yanda imkânsızlıkların, sorunların, gecekonduların, şehrin "yeni yoksullarının" İstanbul'u... Belirtmek gerekir ki şehrin bu yeni yoksullarının oluşmasının ülkedeki hızlı kentleşme ve Doğu ve Güneydoğu'dan yapılmaya mecbur kalınan "zorunlu göç"le kuvvetli bir ilişkisi vardır. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu, Sultanbeyli örneğinden yola çıktıkları *Nöbetleşe Yoksulluk* adlı kitaplarında Türkiye toplumunda "underclass" olarak tanımlanabilecek bir yoksul kategorisinden çok, toplumsal yükselme peşinde olan, şehre bir şekilde entegre olmak

1 O. Işık ve M.M. Pınarcıoğlu, *Nöbetleşe Yoksulluk. Sultanbeyli Örneği*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 95.

2 2000 yılındaki son nüfus sayımına göre İstanbul'un nüfusu 10 018 735'tir. Bkz. *2000 Genel Nüfus Sayımı. Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri*, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2002, s. 42.

3 Burada Çağlar Keyder'in derlediği *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* adlı kitabın başlığına gönderme yapıyorum. Bkz. Ç. Keyder (der.), *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

isteyen bir gecekondu yoksulluğundan bahsediyor ama diğer taraftan bu sosyal entegrasyonu mümkün kılan olanakların yavaş yavaş bittiği, denizin tükenmekte olduğu konusunda da uyarıda bulunuyorlar. Gecekondularda yaşanan yoksulluktan daha ağır ve yoğun bir yoksulluğun, kent merkezi ve yakın çevresindeki çöküntü alanlarında yaşandığı ve örneğin sokak çocuklarının "underclass"a yaklaşan bir yoksulluk ve yoksunluğu paylaşmakta olduklarını belirtiyorlar. Fakat yine de bugün Türkiye'de görmekte olduğumuz yoksul kitlesinin büyük çoğunluğunun "underclass" tipi yeni yoksullardan çok, "sistemde tutunmaya çalışan, bunun için hemen hemen her şeyi yapmaya, enformel özelliklerini sonuna kadar kullanmaya hazır eski yoksullar"[4] olduğunun da altını çiziyorlar. Bu yoksunluk ve yoksulluk içinde yine de "yırtmaya" çaba gösterenleri ben Derviş Zaim'in filmine gönderme yaparak "tabutta rövaşata çekenler" olarak adlandırıyorum; gol atma şansı çok az olsa da inatla tabuttan rövaşata çekmeye çalışanlar...

'80 sonrası toplumunun iki zıt figürle karşı karşıya olduğu söylenebilir: Beyaz Türkler ve Kara Türkler. İlk defa Aksoy ve Robins'in bir makalelerinde[5] Amerika toplumundaki WASP (Beyaz, Anglo-Sakson, Protestan) gruba gönderme yaparak kullandıkları Beyaz Türk-Kara Türk ayrımı bazı açılardan Türkiye toplumunu anlamada önemli olanaklar sağlıyor.[6] "Beyaz Türk" ya da "Euro-Türk" olarak adlandırılanlar, eğitimli, bir veya birkaç yabancı dil bilen, Türkiye'nin Avrupalı kesimini simgelerlerken, "ötekiler" yani "Kara Türkler" kırdan kente göç etmiş, az eğitimli, muhafazakâr bir kesime gönderme yapar. Birinci kategori toplumun "yeni elitlerini", Avrupalı vitrinini temsil ederken, "ötekiler" olumsuzlanan, görülmek istenmeyen, yok farz edilen kesimi oluşturur. Biri ülkenin "geleceği", "gururu" iken diğer kaçılması, korunması gereken "tehlikeli" bir gruptur.

4 O. Işık ve M.M. Pınarcıoğlu, *a.g.e.*, s. 38, 73.

5 A. Aksoy ve K. Robins, "Istanbul Between Civilisation and Discontent", *New Perspectives on Turkey* (10), 1994, s. 57-74.

6 Bu konuda zihin açıcı bir analiz için bkz. A. Yumul, "Bitmemiş Bir Proje Olarak Beden", *Toplum ve Bilim* (84), İlkbahar 2000, s. 37-49.

"Yeni" ve "Apolitik" bir gençlik tahayyülü

Türkiye toplumu 1980 sonrasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal açılardan önemli değişiklikler sergilerken, bu dönemin gençliği de öncesiyle önemli değişiklikler sergiler. Bu gençlik özellikle entelektüeller tarafından darbe rejiminin ortamında yetişmiş, bastırılmış, apolitik ve depolitize bir gençlik olarak tanımlanır. Bu gençlik, küreselleşmenin etkilerinin yaşandığı, medyanın, internetin gelişmiş olduğu bir ortamda büyüyen, konuşma ve yaşayış tarzı olarak Amerikanlaşma yaşayan bir gençlik olarak tanımlanır ve eleştirilir. Ülke '80 sonrasında bir tüketim cenneti haline gelmiş, örneğin 1980 öncesinde bulunamayan kot pantolon markaları, çeşit çeşit markalar Türkiye piyasasında arz-ı endam eylemişlerdir. *Aktüel*'in 1991 yılında yaptığı bir habere göre örneğin Türkiye on yıl içinde bir "jean land" [kot pantolon diyarı] haline gelmiştir ve genç nüfus adeta "jean'e tapmaktadır".[7]

Bu arada gençler konuştukları dil açısından da "farklı", "bozulmuş", İngilizce kelimelerle karışık bir dil konuşmaktadırlar. Yabancı kelimelerle dolu, alışık olunandan farklı "muhabbetleri" (geyik muhabbetleri) ile yetişkinlerin kimi zaman anlamada ya da anlamlandırmada zorluk çektikleri bir dil kullanırlar. Ayrıca cep telefonları, yazılı mesajlar (SMS'ler), internet (chat, MSN, vs.) gençlerin gündelik hayat pratiklerinin bir parçası olmuştur.

Bu kuşak aynı zamanda "cinsel devrim" yapmış bir kuşaktır. İnternette chat ortamında flört yaygındır; muhabbetleri arasında seks bir tabu olmaktan uzaklaşmaktadır. Daha 1990'lı yılların başında, 1991 yılında, Ayşe Arman *Aktüel*'de yaptığı "İstanbul ve Bodrum Gecelerinin Küçük Kadınları. Tatil Lolitaları"[8] adlı haberinde Bodrum'da görüşme yaptığı iyi ve prestijli liselerde okuyan öğrencilerin sekse bakışlarının, kendisinin döneminden –ki o zaman Ayşe Arman sadece 22 yaşındadır yani as-

7 Bkz. A. Durukan, A. Özden ve N. Tunalı, "Jean'e Tapanlar", *Aktüel* (3), 25 Temmuz 1991, s. 45-51.

8 A. Arman, "İstanbul ve Bodrum Gecelerinin Küçük Kadınları. Tatil Lolitaları", *Aktüel* (5), 8 Ağustos 1991, s. 77-80.

lında görüştüğü gençlerle önemli bir kuşak farkı yoktur– seksin, bir tabu olmamasının yanı sıra, aileleriyle paylaş(a)masalar da hayatlarının bir parçası olmaya başladığını gözlemlemektedir. Ayşe Arman'ın bugün kendi özel yaşamını ifşa eden yazılarıyla eleştiriye uğrayan bir gazeteci olduğu düşünülürse o dönemde yazdığı "ahlakçı" yazıyı okumak oldukça ironiktir ama tabii bu bizim konumuz değil; biz konumuza dönelim.

Bu yazıdan on iki yıl sonra gençlikle ilgili bir başka yazıya, bu sefer 2000 yılları gençliğini anlatan bir gazete yazısına göz atalım: *Milliyet* gazetesinde Temmuz 2003'te yayımlanan Can Dündar'ın makalesi de "ergen ihtilali" ve "Lolita ihtilali"nden bahsetmekte. 17-18 yaşındaki liseli genç kızlar arasında dahi artış gösteren kürtaj rakamları, estetik cerrahlara giden kişiler, vs. hep bu ergen ihtilalinin göstergeleridir Can Dündar'a göre.[9] Benzer bir şekilde gazete köşesinde Türker Alkan da "cinsel devrim"den bahsediyor. Alkan bu kuşakta görülen değişimleri, cinsel devrimi şöyle açıklıyor:

> Ve kadın giysileri son yıllarda gittikçe daha çok cinselliği öne çıkarır oldular: Güvenle sergilenen göbekler, tesadüfen hemen kalçanın üzerinde bir yerde takılıp kalmış gibi gözüken, her an düşebileceği izlenimini veren kot pantalonlar, bir omuzu çıplak bırakarak erkeklerin dikkatini dağıtan ve şaşılık oranının artmasına neden olan bluzlar, vücut çizgilerini düş gücünün takdirine sunan taytlar:
>
> Ve bizim kuşaktan çok daha güzel, alımlı, sağlıklı bir genç kuşak...
>
> Giyimdeki temel çizgiyi, başörtüsü veya türban değil, bu "cinselleşme", "cinsel eğilimini, kimliğini ve tercihini açıkça vurgulama" eğilimi belirliyor sanırım. [...]
>
> Aslında giyim kuşamdaki bu değişim, daha temelde yatan toplumsal bir değişimin yüzeydeki yansımalarıdır. Asıl ciddi değişim, cinselliğe ilişkin tutumlarda görülüyor: İnsanlarımız, cinselliği gittikçe daha "normal" bir olgu gibi algılamaya başlıyor. Bekâret konusundaki takıntı yavaş yavaş azalıyor, ka-

9 C. Dündar, "Lolita İhtilali", *Milliyet*, 17 Temmuz 2003.

dın-erkek arkadaşlığı tabu olmaktan çıkmaya başlıyor, evlenmeden bir arada yaşam yaygınlaşıyor, eşcinseller gizlendikleri kuytu gölgelerden dışarı çıkıyor, cinsel konular tartışılabilir sayılmaya başlıyor...[10]

Bu "yeni" gençlikten bahsederken bir kez daha altını çizerek belirtmek gerekir ki, günümüz gençlik araştırmalarında varılan ortak nokta bir gençlikten değil, gençliklerden bahsedebileceğimiz yani homojen bir gençlikten çok heterojen bir sosyal kategoriyle karşı karşıya olduğumuzdur. İşte ilerleyen bölümde 1980 sonrası kuşağı anlatmak için kullanılan terimlerden yola çıkarak gençliğin bu farklı yüzlerini anlatmaya ve analiz etmeye çalışacağız.

"Yeni" gençler ve gençleri tanımlamada yeni terimler

Beyaz Türkleri tanımlayan terimler: Yuppie, tiki, metroseksüel ya da maddeci-başarıcı tipin zaferi

1980 askerî darbesi baskıcı politikaları, toplumu depolitize etme çabası ile Türk siyasal tarihinde önemli bir dönüm noktasını temsil ediyor fakat '80'lerin Türk toplumu için dönüm noktasını temsil etmesinin bir başka sebebi de uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları. Yerleşmekte olan "yeni ekonomi" politikaların bu dönemde yetişmekte olan gençler üzerinde etkilerinin olması da kaçınılmazdı. Örneğin, gençlerin üniversite seçimleri neo-liberal politikalardan etkilenmişti bile. Ekonominin dışa açıldığı, yabancı malların iç pazarda yer bulduğu ve yurtdışı ticarete önem verildiği bir dönemde Türkçe eğitim veren Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi gençlerin üniversite seçiminde eski ağırlığını yitirirken, İngilizce eğitim veren Boğaziçi Üniversitesi gibi üniversiteler ve özellikle de işletme, uluslararası ilişkiler ve ekonomi gibi bölümler '80 sonrası gençliğin rüyalarını süsler hale geldi. İşte böyle bir dönemde "yuppie" kelimesi Türk basınında yer edinir oldu. *Young urban professionals*'ın (bu kuşağın ismi bi-

10 T. Alkan, "Cinsel Devrim", *Radikal*, 6 Temmuz 2003.

le İngilizce bir kelime ile anılıyordu) kısaltılmışı olan "yuppie" terimini ve 80 sonrası kuşağı Hayri Kozanoğlu 1993'te yayımlanan kitabında (*Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak*)[11] net bir şekilde kendi kuşağından (78 kuşağı) ayırdı; artık dönem *yuppie*'lerin dönemiydi. Zaten Hayri Kozanoğlu "*yuppie*'lik ideolojisi" çerçevesinde "yeni Türk toplumunu" da eleştirdiği kitabını bu "yeni ideoloji"ye henüz kendini kaptırmamışlara adamıyor muydu şu sözlerle: "Bu kitap en çok, 80'lerin bu imkânlar dünyasının uzağında olmayan, pratikte mevcut değerler sisteminin sınırlarını zorlamasa da vicdanında eşitlik, adalet, insanlık kırıntıları taşıyan insanlara sesleniyor. Yani yuppileşme sürecinde gol çizgisini tam geçmeyenlere. Özellikle de 57'liler olarak adlandırılabilecek kuşağımın üyelerine."[12] Her ne kadar Hayri Kozanoğlu kitabını "yuppileşme sürecinde gol çizgisini tam geçmeyenlere" adamış olsa da diğer yandan dönemin *yuppie*'ler dönemi olduğunu ve toplumun *yuppie*'ler ve *yuppie* ideolojisi tarafından fethedildiği savını öne sürüyordu: Savaşı yuppieler kazanmıştı.

'80 gençliği üzerine yapılan araştırmalar da aslında savaşı *yuppie*'lerin kazandığı savını doğruluyordu Örneğin, 1988 yılında *Nokta* dergisi gençlikle ilgili başlığını "Materyalist Veletler" olarak atmıştı;[13] yine *Nokta* dergisinde yayımlanan 1991 yılında üniversiteye hazırlık dershanelerine giden gençler üzerine yapılan bir araştırmaya göre ise tüm öğrencilerin gelecek hayallerini bir özel şirkette yöneticilik süslüyordu.[14] ANAP'ın gençler üzerine yaptığı bir araştırmadan yola çıkarak ise *Hürriyet* gazetesindeki bir makalesinde Ahmet Altan, '80 sonrası gençliğin özelliklerini şöyle sıralıyordu:

> Türk gençliği şu sırada en çok borsayla ve döviz fiyatları ile ilgileniyor. Hisse senetleri kaça alınıyor, kaça satılıyor, borsa-

11 Hayri Kozanoğlu, *Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.

12 *A.g.e.*, s. 13.

13 Bkz. "'Materyalist' Veletler", *Nokta* (52), 3 Ocak 1988, s. 48-53.

14 H. Seçkin, "Bütün Çabalar 'Yuppie' Olmak İçin", *Nokta* (6), 10 Şubat 1991, s. 44-45'ten aktaran Rıfat N. Bali, *Tarz-ı Hayattan Life Style'a. Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 53.

dan nasıl para kazanılıyor... Bunları merak ediyor. (...) Ortak özellikler ise şunlar: İşadamı düşünceli, teknokrat yapılı, rekabetçi ve muhafazakâr. Bir fikir ya da inanç uğruna kendisini feda etmeyi asla düşünmüyor. Bilgisayarlarla ilgileniyor, dil öğrenmek istiyor. Dünyaya açık. Trene binip Avrupa'yı dolaşıyor. İyi bir eşle evlenip, iyi bir evde oturup, iyi bir arabaya binmek istiyor.[15]

Paraya verilen bu önem, yükselme çabası, toplumsal hareketliliğe ulaşma çabası bir yandan global olarak izlenen neo-liberal rüzgârla uyumlu olsa da Türk toplumu açısından bir kırılma noktasına işaret ediyordu. Şerif Mardin'in başarıyla gösterdiği gibi Osmanlı toplumundan itibaren Türk toplumu hiçbir zaman tüccar bir toplum olmadığı gibi, para da hiçbir zaman statü kazandıran bir obje değildi. Daha önceki bölümde de belirttiğimiz gibi Osmanlı toplumunda statüyü sağlayan öğe, devlete hizmetti ve devlete hizmet eden memurların belli bir zenginliğe de sahip olmaları meşru karşılanıyordu.[16] Böylece 1980'lerle beraber özel sektörün atağa geçmesi, zenginliğin başlı başına bir değer olarak Türk toplumunda yerini alması aslında 1950'lerden beri başlayan ekonomi politikaların bir sonucuydu ve '80'lerle beraber bu süreç son noktasına ulaştı ve Türk toplumunun kültürel kodunda önemli bir değişim yarattı. Bu değişimden en çok nasiplenen de tabii ki o dönemde yetişmiş bir kuşak olarak gençler oldu. Bu bakımdan bu genç kuşakla birlikte oluşan *yuppie* terimi ya da başka bir deyişle *yuppie* kuşağı bu kültürel kodun çöküşünü simgeler.

Tıpkı "yuppie" teriminin '80'li yıllara ve '80 gençliğine damgasını vurması gibi '90'larda başka bir terim –bu sefer gençlerin kendileri tarafından türetilen bir kelime– '80 sonrası gençliğin en azından bir bölümünü anlatmak için kullanılır hale geldi: "Tiki" Tiki kelimesi, '90'ların "pahalı" kalem markalarından Rotring'in "Tikky" serisinden gelmektedir. Bir prestij göstergesi olarak adeta koleksiyon yapılır gibi biriktirilen,

15 A. Altan, "Ey Türk Gençliği", *Hürriyet*, 30 Eylül 1987, aktaran Rıfat N. Bali, *a.g.e.*, s. 53.

16 Ş. Mardin, *İdeoloji (Bütün Eserleri 3)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 116.

gömlek ceplerine takılan Tikky kalemler '90 kuşağına ismini verecektir. Tiki, dış görünüşe her şeyden çok önem veren, marka giymeye meraklı, tüketim toplumunun "pasif" bir izleyicisi, hatta "köle"sidir adeta. Bu kelime, anti-tikiler, yani kendilerini tikilerden farklı gören gençlik kesimi tarafından icat edilmiştir, negatif bir anlam taşır, kimse kendini tiki olarak tanımlamaz ama yine de '90 gençliğinin –hatta tüm 1980 sonrası gençliğinin– imajı bellidir: Tikilik. Türk toplumunun tüketim toplumuyla tanıştığı bir dönemin gençleri olan bu kuşak ister istemez tüketim toplumuyla özdeşleştirilir: "Herkes tikidir ama bazıları daha fazla tikidir." Her ne kadar tikiler üzerine *yuppie*'ler üzerine olduğu gibi bir kitap yazılmış olmasa da 1978 doğumlu Reşat Çalışlar *Radikal İki*'de yayımlanan bir makalesinde tüm şehirli gençleri tiki olarak tanımlıyor, fark olarak da bazılarının paralı bazılarının ise parasız tiki olduğunu söylüyordu.[17]

"Yuppie" ve "tiki"den sonra 2004 yılı ile beraber başka bir kelime Türk basınında yerini aldı: "Metroseksüel" [18] Her ne kadar geniş kitlelere ulaşmamış bir kelime olsa da metroseksüel tiplemesi de tıpkı "yuppie" ve "tiki" gibi Türk toplumunda gençler öncülüğünde görülen bir değişime işaret ediyor. İlk defa İngiliz gazeteci Mark Simpson tarafından dış görünüşüne önem veren, bakımlı erkekleri tasvir etmek için kullanılan bu kelime en azından Türk magazin basınının diline çabucak yerleşmiş gözüküyor. Bu kelimenin kullanılmaya başlaması, belli kişileri tarif etmesi tüketim toplumunun önemli bir kaleyi, Türk erkeğini fethetmeye başladığını gösteriyor ve tıpkı yuppie ve tiki gibi 1980 sonrası Türk toplumunu ve Türk gençliğini betimleyen bir kelime olarak yerini alıyor. Dikkat edilirse tüm bu kelimeler bir şekilde neo-liberalizme ve tüketim toplumuna gönderme yapan bir özellik taşıyorlar ve paranın toplumda kazandığı öneme işaret ediyorlar.

Aslında '80 sonrası gençlik üzerine yapılan niceliksel araş-

17 Bkz. R. Çalışlar, "Tikilik ve Tiki Karşıtlığı", *Radikal İki*, 23 Haziran 2002.

18 Metroseksüellik üzerine eleştirel bir analiz için bkz. Y. Türker, "Metroseksüelim, Delikanlıyım", *Radikal İki*, 1 Şubat 2004.

tırmalar da yeni kuşağın paraya verdiği önem tezini bir şekilde destekliyordu: Gençliğin önemli bir bölümünün hayatında para önemli bir yer kaplıyordu. Gençlerin kişisel istekleri ve korkuları ekonomik olunca politik isteklerinin de daha çok ekonomik alanlarda olmasından daha doğal bir şey olamaz. Gençler ülkenin sorunları arasında önceliği ekonomik sorunlara veriyorlar ve devletten beklentilerinin başında iş veya para gibi ekonomik istekler geliyor. Örneğin gençlerin devletten beklentilerinin daha çok eğitimle ilgili olması beklenirken *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* araştırmasına göre isteklerin başında %34.2 ile iş ve ekonomik destek geliyordu.[19]

Hiç kuşkusuz paranın iyi bir eğitim, iyi sağlık hizmetleri, "adam yerine konma" gibi pek çok avantaj sağladığı bir düzende gençlerin parayla saadet olacağına ya da en azından parasız her şeyin zor olacağına inanmaları oldukça doğal. Bu olay aynı şekilde özenilen hayat stilinin neden iyi bir şirkette iş bulmak (*yuppie*)[20] ve pahalı markalar giyinmek (tikilik) olduğunu da bir şekilde açıklıyor. Bu imkânlara kavuşanlar sınırlı olsa da bu istekler geniş bir kitle tarafından paylaşılıyor. Bu araştırma için görüşme yaptığım farklı kategorilerden gençler ilerisi için konformist bir hayat, tüketim istekleri ve gelecekte parasız ve işsiz kalma korkularıyla birbirleriyle benzeşiyorlardı. İlginç olan her ne kadar orta ve ort-üst sınıf bir ailenin çocuğundan farklı yaşasalar da örneğin simitçi bir gencin ya da tekstil atölyesinde çalışan bir gencin bazı noktalarda birleşmesi. Görüşme yaptığım simitçilik yapan gençler de, tekstil atölyesinde küçük yaştan beri çalışan gençler de ileride bir gün kendi işlerini kurmayı, ev sahibi, araba sahibi olmayı ve konforlu bir yaşam özlemlerini ve isteklerini sık sık dile getirdiler.

Bütün bunlar bizi aslında gençlik sosyolojisindeki farklı bakış açılarından birine daha fazla yaklaştırıyor. Gençlik sosyo-

19 *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, Ankara, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı, Konrad Adenauer Vakfı, 1999, 104 numaralı tablo, s. 64.

20 Örneğin tüm üniversitelerde yapılan geniş kapsamlı *Türk Üniversite Gençliği Araştırması. Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili* adlı araştırmaya göre üniversite öğrencilerinin %46.10'unun isteği özel bir şirkette çalışmak (Grafik 2.41, s. 208).

lojisinde gençlik üzerine üç farklı bakış açısı mevcuttur. Öncülüğünü Herbert Marcuse'ün yaptığı birinci bakış açısı gençliği homojen bir kitle olarak kabul ederken,[21] ikincisi, Pierre Bourdieu'nün kelimeleriyle "Gençlik sadece bir kelimedir," diyerek gençliğin homojen bir grup olmadığını ve sosyal statüye göre farklı gençliklerin olduğunu vurgular.[22] François Dubet'nin savunduğu üçüncü görüşe göre ise gençler, her ne kadar ait oldukları sosyal kategoriye göre farklılık gösterseler de aynı dönemde doğmuş olmak, benzer şeyleri yaşamış olmak, vs. gibi bazı ortak noktalarda buluşurlar.[23] İstanbul'da 18-25 yaş arası 80 gençle yaptığım mülakatlar sosyolojik olarak François Dubet'nin diğer iki görüşün ortasında duran bakış açısını doğrular nitelikte idiler. Görüşme yaptığım farklı sosyoekonomik statülere ait gençler her ne kadar farklı koşullarda yaşasalar da benzer hayalleri ve istekleri paylaşıyorlardı ve bu istekler konformist bir hayat tarzında, paraya verilen önemde birleşiyordu. Örneğin üniversite öğrencilerinden ve simitçilik yaptığı Bağdat Caddesi gençliğinden çok farklı olduğunu söyleyen simitçi bir genç –"*Biz ayrı dünyaların insanlarıyız,*" demişti görüşmemiz sırasında– kazandığı parayı köye ailesine yolladığını, nadiren ise kendisine birşeyler alabildiğinden bahsetti. Kendisine ilk aldığı şeylerden bir tanesi cep telefonuydu ve tüm cep telefonu modellerini ilgiyle takip ediyordu. Benim başka simitçi arkadaşlarıyla görüşme isteğimi de arkadaşlarına cep telefonundan mesaj göndererek yaptı ve kısa sürede simitçi gençler arası bir mesaj ağı kurmayı başardı. Tabii ki şunu belirtmekte yarar var ki simitçilik yapan gençlerin cep telefonu modelleri hakkında bilgileri ve "model yarışları" İstanbul'daki özel üniversitelerde gözlemleyebildiğimiz cep telefonu alım gücü ve cep telefonu de-

21 Bkz. H. Marcuse, *Reason and Revolution: Hegel and the Rise of Social Theory*, Boston, Beacon Press, 1960; *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, Londra, Routledge, 1964 ve *Counterrevolution and Revolt*, Londra, Allen Lane, 1972.

22 Bkz. P. Bourdieu, "La jeunesse n'est qu'un mot", *Questions de Sociologie*, Paris, Editions de Minuit, 1980, s. 143-154.

23 Bkz. F. Dubet, *La galère: jeunes en survie*, Paris, Fayard, 1987, s. 160-161.

giştirme potansiyeli yanında zayıf kalıyor. Örneğin, 2003 yazında görüşme yaptığım, özel üniversitelerden birinde asistanlık yapan bir genç yeni çıkan fotoğraf çeken cep telefonlarının bir anda nasıl "moda" olduğundan ve bir ay içerisinde nasıl olup da her öğrencinin fotoğraf çeken bir cep telefonu edindiğine şaşırdığından bahsetmişti. Her ne kadar farklı kategorilere göre alım gücü farklı olsa da en azından istek bazında genel bir tüketim düşkünlüğünü gençlerin geniş kesiminde, en ilginci de her farklı toplumsal sınıfta görmek mümkün. Simitçilik yapan gençlerde olduğu gibi tekstil atölyelerinde çalışan gençlerle görüştüğümde de kıyafet, cep telefonu gibi tüketim toplumundan gelen taleplerin revaçta olduğunu gözlemleyebildim.[24] Hepsinin geleceğe ait konformist istekleri vardı: Aile kurmak, ev ve araba sahibi olmak, bir gün kendi işlerini kurmak gibi.

Öyle gözüküyor ki farklı kesimlerden de gelseler, farklı hayatlar da yaşasalar, gençlerin en azından hayalleri bir noktada, konformist bir hayat özleminde birleşiyor. Bir bakıma herkes "gol atmaya" çalışıyor ama şartlar eşit değil. Aralarındaki önemli fark bazıları penaltı noktasından atış yaparken bazılarının "tabuttayken rövaşata"[25] çekmeye çalışmaları. Bu önemli ayrım gençliğin bir yandan toplumun yapısından etkilenen, onunla şekillenen ve hatta toplumu şekillendiren ortak yönlerinin olduğu kadar homojen bir kitle olmadığını, farklı toplumsal koşullarda yaşadığını bir kez daha gösteriyor.

Son söz olarak şunu da belirtmek gerekir ki 1980 sonrası kuşağın ortak özelliği olan paraya verdikleri önemin, konformist düşlerinin toplumsal nedenleri var ve bu ortak özellikleri göstermeleri onların genellikle eleştiri konusu oldukları gibi bencil, vurdumduymaz ve depolitize bir kuşak olduklarını göstermez. Bu kuşağı negatifleyen, stigmatize eden, yargılayan bir

24 Sema Erder ve Kuvvet Lordoğlu'nun genç çıraklar üzerine 1998 yılında yayımladıkları araştırma da çırak gençlerin gelecek konusundaki konformist isteklerini göz önüne seriyordu. Bkz. *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Friedrich Ebert Foundation, 1998.

25 Burada bir kez daha Derviş Zaim'in "Tabutta Rövaşata" (1996) adlı filmine gönderme yapıyorum.

okumayla değil, onları anlamaya çalışan bir analizle ancak anlaşılabileceğini düşünüyorum –ki zaten ilerleyen bölümlerde bu konu üzerine daha da yoğunlaşacağız.

Kara Türkleri tanımlamak: Kıro, zonta ve maganda

Toplumun entegre olmuş, eğitimli, gelir düzeyi yüksek, Batılı yüzünü anlatmak için kelimeler olduğu gibi "medeni olmayan", şehirli olmayan, eğitimli olmayanları da tanımlamak için kullanılan terimler de mevcuttur. Bu grup, ekonomik güce sahip olsalar dahi Beyaz Türkler gibi estetik zevke, zerafete sahip olmayan bir kategori olarak tahayyül edilir ve Beyaz Türkler sık sık şehirlerinin, semtlerinin, yaşam dünyalarının bu Kara Türkler tarafından işgal edildiğinden yakınırlar.

Her ne kadar bu üç kelimenin (kıro, zonta, maganda) her biri Kara Türkleri anlatmak için kullanılsa da, kullanımda nüanslar mevcuttur. Örneğin, "kıro" ve "hanzo" kelimeleri Anadolu'dan göç etmiş, az eğitimli, gelir düzeyi düşük kişileri sembolize ederken "zonta" ve "maganda", az eğitimli, göç etmiş, aslen şehirli olmayan ama ekonomik açıdan geliri yüksek, mesela altlarında Mercedes ve BMW'leri olan fakat davranış ve kafa yapıları açısından "Beyaz Türk" olmayanları tanımlar.[26] "Yeni zenginlerin" stigmatizasyonu için Audi'nin 1990'lı yıllardaki reklamını hatırlamak faydalı olur sanırım. Reklam, Audi alıcılarının Mercedes ve BMW'den farklı bir kategori, çok daha daha "kaliteli" bir kitle olduğunu tespih ve yumurta topuk gibi aksesuarların Audi arabalarında görülemeyeceğini vurgulayarak ispatlamaya çalışmıştı. Görülen o ki, Işık ve Pınarcıoğlu'nun terimini kullanırsak "formelin çöküşü"[27] ve orta sınıfın düşüşü ile beraber köyden göçen, eğitimsiz ama iyi gelir kazanmaya başlayan kesime karşı önyargılar ve aşağılamalar oluşur. Jenny B. White'ın araştırmasının da açıkça gösterdiği gibi eğitimli ama az maaş alan memur aileler, kendilerinden daha çok para kaza-

26 Bu kullanım nüansı için bkz. C. Kozanoğlu, *Cilalı İmaj Devri. 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

27 Bkz. O. Işık ve M.M. Pınarcıoğlu, *a.g.e.*, s. 176-178.

nan eğitimsiz ve göç etmiş kesime karşı çok da olumlu yaklaşmayabilmektedirler.[28]

Bir parantez açıp şunu belirtmek gerekir ki, "maganda" kelimesi 1990'lı yıllarda icat edilen ve bugün sıkça kullanılan bir kelimedir. Ayşe Öncü'nün de belirttiği gibi, bu kelimenin ilk defa, okuyucuları çoğunlukla 15-25 yaş arasında olan karikatür dergilerindeki genç karikatüristler tarafından kullanıldığı düşünülürse maganda kelimesinin gençlik kültürünün bir icadı olduğunu söylemek yanlış olmaz.[29] Aslında 1980 sonrası toplumu kafa yapısı açısından "modern" olmayan ama ekonomik güce sahip olduğu için tüketim pratikleriyle "modern" olan bir figüre tanıklık etti ve bu figür bir komedi figürü olarak yer aldı karikatürlerde. Karikatüristler, bu kelimenin göç etmiş kitleyi stigmatize etmek için icat edilmediğini ama medyanın kullanımıyla beraber böyle bir anlam kazandığını ileri sürüyorlar. Hasan Kaçan, maganda kelimesinin "maymun, matalak maymunu" gibi kelimelerle oynayan Nuri Kurtcebe tarafından icat edildiğini anlatmaktadır.[30] Maganda karikatürleri ile ünlü Mehmet Çağçağ da maganda kelimesinin bir grubu anlatmadığını, herkesin içinde olan bir yanına gönderme yapmakta olduğunu dile getirmektedir.[31]

Aslında "maganda" kelimesinin varlığı Türkiye toplumunda yukarı doğru toplumsal hareketliliğin, halk diliyle söylersek sınıf atlamanın mümkün olduğunu kanıtlamaktadır. Büyük şehre gelip bu toplumsal hareketliliği göstermiş kişilerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Bu figürlerin "en medyatik" olan figürü kuşkusuz İbrahim Tatlıses'tir. Kürt asıllı, inşaat işçiliğinden "imparator" unvanına yükselen İbrahim Tatlıses, bir bakıma büyük şehirlere göç etmiş, "sınıf atlamış" kişilerin se-

28 Bkz. J.B. White, *Para ile Akraba. Türkiye'de Kadın Emeği*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999, s. 33.

29 A. Öncü'nün bu konudaki makaleleri için bkz. "İstanbullular ve Ötekiler", Ç. Keyder (der.), *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde; "1990'larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi", D. Kandiyoti ve A. Saktanber (der.), *Kültür Fragmanları. Türkiye'de Gündelik Hayat* içinde.

30 Aktaran L. Cantek, *Türkiye'de Çizgi Roman*, s. 268-269.

31 A. Öncü, "1990'larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi", *a.g.e.*, s. 193.

si niteliğindedir. Nurdan Gürbilek'in makalesinde belirttiği gibi '80'li yıllarda arabesk müzik "Batsın Bu Dünya!" değil, "Ben de İsterem" demektedir.[32] Bu dünyanın nimetlerinden pay isteyen, "Ben de İsterem" diyen Tatlıses, kendisinin eğitimsizliğinden dem vuranlara "Urfa'da Oxford vardı da biz mi okumadık?" diye cevap verir. Ayşe Öncü'nün belirttiği gibi:

> 1980'li yılların sonuna gelindiğinde, neo-liberalizm ürünü olan yeni birikim ve toplumsal hiyerarşide yükselme kanalları İstanbul'da yeni bir zenginler kategorisini ortaya çıkartmış bulunuyor. Ne var ki bu yeni bir "sonradan görme" türüydü, beğeni konusuna hiç mi hiç aldırmıyordu. Bu insanlar yeni servetlerinin zevk-ü safasını yaşamakta, kendi melez yapılarından keyif duymaktadırlar; Fransızcadaki *nouveau riche* (yeni zengin) teriminin içerdiği türden statü kaygıları bu insanları ırgalamaz.[33]

Bir başka deyişle, Beyaz Türklerin değerlerine zıt giden, ama tüketerek tüketim toplumunun içinde yer alan bir kategoridir "maganda" Ayşe Öncü'nün de önemle belirttiği gibi "magandayı tehlikeli kılan şey, kendi kurtarılmış bölgelerinin (düşük gelirli mahalleler) sınırlarını aşarak kent yaşamının kamusal alanlarına (egemen orta sınıf kültürü) tecavüz etme eğilimidir".[34] "Yeni zenginlere" karşı orta sınıfın geliştirdikleri negatif bakışta bu sınıfın bir düşüş yaşamasının etkilerini görmek mümkün. İkinci bölümde de bahsettiğimiz gibi Osmanlı'dan beri Türk toplumunda önemli bir yere sahip olan memurlardan, askerlerden ve bürokratlardan oluşan orta sınıf, 1950'lerden itibaren bir düşüş yaşamaya başlamıştır ve bu düşüş '80'ler sonrasında da hızla devam eder. Hiç kuşkusuz bu "yeni zenginlere" karşı aşağılayıcı bakışlarda bu sosyal düşüşü de göz önüne almak gerekiyor. Orta sınıfın yaşadığı düşüş ve bu düşüş çevresinde yaşanan deneyimlerin incelen-

32 N. Gürbilek, "Ben de İsterem", *Defter* (37), Yaz 1999, s. 23-32.

33 A. Öncü, "İstanbullular ve Ötekiler", *a.g.e.*, s. 130.

34 A. Öncü, "1990'larda Küresel Tüketim, Cinseliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi", *a.g.e.*, s. 198.

mesi gereken, üzerinde düşünülmesi gereken bir konu olduğu kesin. Michèle Lamont, Fransa'da ve ABD'de orta-üst sınıf yönetici kadronun deneyimlerini karşılaştırdığı ve analiz ettiği araştırmasında, bu sınıfın her iki ülkede de kendi içinde homojen olmadığını gösterir: bu sınıfa yeni dahil olanlar başarıya ve paraya çok önem verirken, bir düşüş yaşamakta olanlar kendilerinin diğerlerinden farkını yarattığına inandıkları kültürel ve entelektüel özelliklerine her şeyden çok değer verirler ve bu sınıfa yeni katılmış olanlara, bu değerlere sahip olmadığını düşündüklerine önyargı ile yaklaşırlar. Ve bu önyargıların kendilerinin yaşadıkları düşüş ve sorunlarla çok ilgisi vardır.[35]

Son olarak şunu belirtmek gerekir ki, "kıro, hanzo, zonta ve maganda" terimlerinin hepsi erkekleri tanımlayan kelimeler, kadınları değil. Her ne kadar kırdan kente göç eden, az eğitimli kesim sadece erkeklerden oluşmasa da, bu kesimle ilgili önyargı ve stigmatizasyon içeren kelimeler erkekleri tanımlamada kullanılıyor, kadınları değil. Bu durumun iki farklı açıklaması olabilir. Ya bu kesimden gelen kadınlar erkeklere göre daha "modern" ve daha "medeni"dirler ve bu yüzden stigmatizasyona maruz kalmazlar ya da bu kesimin kadınları daha çok evde oturduklarından, kamusal alana çok çıkmadıklarından orta sınıfla karşılaşmalar çok daha sınırlı gerçekleşmektedir ve bu yüzden bir stigmatizasyon yaratmazlar.

1980 sonrası kuşağı eleştirmenin dayanılmaz cazibesi: Gençliğe yapılan eleştiriler

1980 sonrası kuşak, günümüz Türkiye gençliği, "apolitik" olarak tanımlanan, depolitize bir gençlik olmakla suçlanan bir kuşak oldu şimdiye dek. Her ne kadar 1980'den bu yana tam 25 yıl geçmiş olsa da '80 Kuşağı, '90 Kuşağı, 2000 Kuşağı gibi ayrımlar yapılmaksızın hepsi aynı "suçlamalara" maruz kaldılar. (Böyle bir ayrım genellikle yapılmıyor çünkü ister 1980, ister 1990 ya da 2000 kuşağı olsun, hepsi 1980 sonrasının gençleri

35 Bkz. M. Lamont, *La morale et l'argent. Les valeurs des cadres en France et aux Etats-Unis*, Paris, Editions Métailié, s. 177-204.

olarak tanımlandığı için ayrım yapılmaksızın benzer suçlamalar hepsine birden yöneltiliyor. Bu yüzden ben de bu eleştirileri 1980-1990 ya da 2000 kuşağı diye ayırmadan hepsini bir arada ele alacağım.) Onlar ister "12 Eylül çocukları" olarak adlandırılsın, ister "Özal'ın çocukları", ister "Tele-Vole kuşağı" olarak, hep olumsuz bir şekilde betimlendiler. Cumhuriyet'in diğer kuşakları hatta kendi kuşakdaşları tarafından da eleştirildiler. Öyle ki, Cumhuriyet'in üç kuşağının da birleştiği noktanın '80 sonrası kuşağın eleştirisi olduğu söylenebilir. Gençliğini '80 sonrasında geçirmiş olan Tuna Erdem kendi kuşağına ('80 Kuşağı) "Alacakaranlık Kuşağı" adını veriyor ve yaşadığı stigmatizasyonu şu kelimelerle anlatıyor *Defter* dergisinde yayımlanan bir makalesinde:

> Olumsuz bir sıfat olarak kullanılagelen, handiyse bir aşağılama sözcüğüne dönüşmüş bir kuşağın, 80 kuşağının mensubu olarak, kuşak kavramına ancak sütten ağzı yanıp, yoğurdu üfleyerek yiyenlerin aşırı temkinliliği ile yaklaşabiliyorum. Aile "yuvasının" ötesinde bir dünyanın farkındalığına yeni yeni kavuşmaya başlanan, "ben" olmanın ilk adımlarının atıldığı, "biz"in olanaklarını araştırmanın eşiğine varıldığı, çocuklukla gençlik arasındaki o tekinsiz, iki arada bir derede yaşlardan bu yana, 80 kuşağına mensup olduğuma dair "duyumlar" alıyorum. Tam bu koca dünyaya yelken açmayı hayal ettiğim o yaşlarda yelkenlerimin suya düşmesine neden olan, ilk ürkek adımlarımı atmaya hazırlandığımda altımdan yeri çekip alan, işe yaramaya başlayacağımı düşündüğüm sırada, hatalı üretilmiş bir model olduğumu, tedavülden kaldırılmam gerektiğini düşündürten, kendimi, yanlış zamanda, yanlış yerde doğmuş umutsuz bir vaka, işe yaramaz biri olarak görmeme yol açan ve ne yapsam boşa kürek çekmiş olacağıma beni inandıran duyumlardı bunlar. Ben merkezli, umursamaz, "paradan, modadan, poptan" başka hiçbir şeyle ilgilenmez, apolitik, bilgisiz, sığ olduğumu, ya da, kuşağım dolayısıyla istesem de istemesem de eninde sonunda böyle olacağımı, bu duyumlardan öğrendim, kendime güvenimi daha edinemeden kaybedip, korkuyla kabuğuma çekildim. Heyhat, kabuğuma

çekilmemin nedeninin de 80 kuşağının bencilliği, umursamazlığı olduğunu duymadan edemedim. Bu yaşlardayken televizyonda yayımlanmakta olan Alacakaranlık Kuşağı'na düşkünlüğümü bile bu talihsiz adlandırmaya (yaftalandırma mı demeli?) bağlamak eğilimindeyim bugün. Ne de olsa bu dizinin kahramanların kendilerini birdenbire, nedenini anlayamadıkları bir kabusun içinde buluverirlerdi. Ben de kendimi onlara yakın hissettim, 80 kuşağı ile alacakaranlık kuşağını birbirine karıştırır oldum.[36]

Benzer bir şekilde, 1973 doğumlu, gençliğini '80'li yıllarda geçirmiş olan Ece Temelkuran kendi kuşağının "şansızlığını şu cümlelerle açıklıyor:

> Biz geldiğimizde herkes ağlıyordu! 80 darbesi sırasında ip atlamakla meşgul olan çocuklar, büyümeye başladıklarında herkes dağılan bir "biz"den, "ihanetlerden" bahsediyordu.
>
> Biz insanlığın "alçaldığı" kısmına denk geldik; yükseldiği o "güzel" günleri göremedik. Ondan diyorum: Biz geldiğimizde herkes ağlıyordu! Benim gibi çocuklar esrarengiz ve destansı bir tondan anlatılan o günleri en çok Erdal Öz'ün "Gülünün Solduğu Akşam" kitabından öğrenmişlerdir herhalde. Acaba annelerimiz biliyor muydu bir gün Kemalettin Tuğcu kitaplarına ağlarken ertesi gün Deniz Gezmiş için ağlayacak kadar hızlı büyüdüğümüzü? Ve aslında henüz hayata başlamamış bir çocuk için ikisi arasında bir fark var mıydı acaba?! Ya da bir hayatın yaşanmış güzel günlerini bilmeden, daha gözünü açar açmaz ölümü görmek nasıl çocuklar büyütür?
>
> Biz filmin eğlenceli ve heyecanlı bölümünü kaçırmış, ancak kötü sona yetişmiştik. Bizim kısmetimize eski Solcuların bitmez tükenmez "iç çelişki" daralmaları ve Ece Bar'daki "dönekler"(?!) üzerine yapılmış filmler düştü.[37]

1980 sonrası kuşağa yöneltilen eleştirilere Cumhuriyet'in birinci kuşağının yaptığı eleştirilerle başlayalım. Cumhuriyet'in birinci kuşağına ait olan entelektüeller sık sık bu kuşağın ken-

36 T. Erdem, "Alacakaranlık Kuşağı", *Defter* (37), Yaz 1999, s. 71.

37 E. Temelkuran, "Bir vicdan ödevi de sen yap! ", *Milliyet*, 2 Şubat 2004.

di kuşaklarından ne kadar farklı olduğunu belirtirler. Örneğin, 1930 doğumlu Erdal Atabek, 2003 yılında yayımladığı kitabında gençliğin "değer kayması" yaşadığını belirtmektedir. Kendi kuşağının çalışkanlığından, sorumluluk duygusunun gelişmişliğinden bahsettikten sonra bir reklamdan yola çıkarak günümüz gençliği hakkındaki fikirlerini şöyle anlatır:

> Bir reklam görmüştüm, onu önemsiyorum. Bu çağın ideolojisini yansıtıyor. Yarım sayfalık, renkli ve yüksek tirajlı bir gazeteye verilmiş bir reklamdı. Okulun en gözde öğrencisi kimdir diye soruyordu reklam. Düşündüm... Bize göre en çalışkanı, sosyal aktivitesi yüksek, lider, sporcu öğrenci olabilirdi. Ama reklam bunu söylemiyordu. Ona göre okulun en gözde öğrencisi Dexter marka ayakkabı giyen öğrenciydi. Reklam doğru söylüyordu. Şimdi okullarımıza baktığımızda, Nike'ların, Lacoste'ların hakikisini giyen öğrenciler gözde. Altında arabası varsa o daha gözde. Altındaki araba Alfa Romeo ise o daha gözde. Onun için tabii, yeni araba modellerine de bakmak gerekiyor. Burada tüketim toplumunun değerlerini görüyoruz. Yanlış olan çocuklarımız değil. Çünkü tüketerek değer kazanmayı öğreniyorlar.[38]

Kendi kuşağının değerleri ile günümüz gençliği arasındaki farkı ise şöyle açıklıyor Atabek:

> Biz, bu değerleri öğrendik, özgüven, çalışkanlık, aktiflik, sorumluluk karakterimizin özellikleri olarak tanımlandı. Ne ölçüde başardık, ne ölçüde bu değerleri temsil edebildik, bilemeyiz. Ama, bu değerlere bugün bakınca, "eskidi bunlar, şimdi yeni değerler var" denebilir mi? Özellikle 80'ler sonrasının sorumsuz, dogmalara saplanmış, pasif, bağımlı, bencil, kendi çıkarına bakan, köşedönmeci, fırsatçı, çıkarcı insanlarının simgelediği değerler mi "yeni değerler?" Bu özellikler değer sistemi değil, dünya çapındaki soygunculuğu meşru kılmaya çalışan bir bozulmuş kişilik profilidir.[39]

---

38 E. Atabek, *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2003, s. 28-29.

39 *A.g.e.*, s. 57-58.

Yine Cumhuriyet'in birinci kuşağından 1928 doğumlu, 1971 yılından beri gençlik üzerine yazdığı kitaplar aracılığıyla[40] gençlik üzerine kafa yoran psikiyatrist Özcan Köknel de 2001'de yayımlanan *Kimliğini Arayan Gençliğimiz* eserinde, adından da anlaşılacağı üzere gençlerin bir kimlik bunalımında olduklarının, kimlik arayışı içinde olduklarının altını çizmektedir.[41] Cumhuriyet'in birinci kuşağına ait bir başka isme, Mina Urgan'a gelince... Bilindiği gibi Urgan'ın 82 yaşında iken "belleksiz bir toplum" olunmasını engellemek için yazmaya başladığı anı kitabı, ilk baskısı 1998'de yapılan *Bir Dinozorun Anıları*, kendi hayat hikâyesinden hareketle Cumhuriyet'in birinci kuşağını ve Cumhuriyet'in serüvenini de anlatıyordu. Kendi kuşağını ve yaşadıklarının bugünden ne kadar farklı olduğunu anlattığı bu anı kitabı pek çok kişiye nostaljik gelmiş ve özlem duyulan eski günleri hatırlatmış olmalı ki bir *bestseller* oldu. İşte bu kitabında Mina Urgan kendi kuşağı ile "Özal'ın veletleri"ni şöyle karşılaştırıyor:

> Gençliğimde çok acı çektim, ama şimdiki gençlerin acıları benimkinden bin beter herhalde. Çünkü benim kuşağım, gençliğini ve gençliğin sorunlarını umutlu bir dönemde yaşadı hiç olmazsa. O birinci ve tek Cumhuriyet gözümüzün önünde kurulmaktaydı. Eğer çalışırsak, doğru dürüst eğitim görürsek, aç biilaç ortalarda kalmayacağımızı biliyorduk. Güçlü bir umut içimize öyle derin kökler salmıştı ki, şimdi yaşadığımız toplumsal felaketler, hortlayan gericilik bile, benim gibi dinazorları hâlâ yıldıramadı.
>
> Oysa liberal denilen ekonominin o yağmacı ve vahşi kapitalizmin yıkıcı rekabet ortamı içinde bocalayan Turgut Özal'ın zavallı veletlerinde, bu türden bir umut hiç yok. Çok çalışsalar da, üniversiteler bitirseler de, aç kalacakları korkusundan kur-

40 Özcan Köknel'in gençlikle ilgili ilk kitabı 1971 yılında *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği* adıyla yayımlandı ve TRT ödülünü aldı. İkinci kitabı ise 1979 yılında *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunlar* adıyla yayımlandı ve Yunus Nadi Ödülünü aldı.

41 Bkz. Özcan Köknel, *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, Altın Kitaplar, İstanbul, 2001.

tulamıyorlar. Ne yazık ki, çoğunun amacı, bizim kuşağın amacından bambaşka. Bizler, kendimizi her açıdan en iyi şekilde eğitip, hem çevremize yararlı olmak hem de huzur içinde yaşamak isterdik. Onlar ise, ellerinden geldiği kadar çok para kazanmak istiyorlar. Çünkü bizlerin her şeyden önemli saymadığımız para, onların tek güvencesi. Bir insanın, insanca yaşayabilecek kadar para kazanması şarttır elbette. Ama Özal veletleri, çok çok para, gerektiğinden fazla para istiyorlar. (İkide bir de "Özal veletleri" diyorum. Çünkü bu berbat zihniyet, Turgut Özal'ın o çirkin "vizyon"larından kaynaklandı. Rahmetli, 12 Eylül darbecilerinden çok daha fazla kötülük etti bu memlekete. Çünkü darbeciler gibi işkence yoluyla bedenlere hasar vermekle yetinmedi, kafalara hasar verdi.)[42]

Tıpkı Cumhuriyet'in birinci kuşağı gibi '60 ve '70 kuşakları da '80 sonrası kuşağı eleştirirler. Bu eleştirilerin en belirginlerinden bir tanesi Hayri Kozanoğlu'nun *Yuppieler ve Bizim Kuşak* adlı eseri kuşkusuz. Kitabın kapağındaki ağzını açmış avını bekleyen köpek balığı neo-liberal sistemin acımasızlığını ve bu acımasız rekabet dünyasının aktörleri olan yeni kuşak yuppieleri temsil ediyor ve '78 kuşağının bir üyesi olan Hayri Kozanoğlu bu yeni gençlikle beraber dönemin *yuppie*'ler dönemi olduğunu ve savaşı onların kazandığının altını çiziyordu.

Can Kozanoğlu ise '80 ve '90'lı yılların gençliğini şöyle tanımlamakta ve '68 kuşağı ile şu sözlerle karşılaştırmaktadır:

> '68'lilerin arkasında "özenip de olamayanlar" güruhu yoktu, ihtimal, çok küçük bir aşırı çekingenler grubu hariç. Çünkü, '68'lilere karışmak için ne özel bir finansal güç gerekiyordu, ne özel statü. Oysa yuppielerin arkasında, yuppie adayı grupları, yuppie özentisi grupları var. Herkes yuppie olamaz, statü meselesi güç meselesi.
>
> '68'liler, dönemi kendi dönemlerine dönüştürürken sıkı bir mücadele vermişlerdi. *Yuppie*'lerin dönemi önlerine seril-

42 M. Urgan, *Bir Dinozorun Anıları*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999 (50. Baskı), s. 10-11.

di, onlar kendi aralarında rekabete giriştiler yalnızca. Ve *yuppie*'lerin önünü açan en etkili araç, medya, sonuçta öyle bir gençlik portresi çizdi ki '80'ler ve '90 küsurlar için: Sanki tüm gençler *yuppie* ama bazıları daha *yuppie*.[43]

Yeni kuşak gençleri gazetedeki köşesinden en acımasızca eleştirenlerden birisi de Perihan Mağden. 19 Mayıs 2001 tarihli makalesinde, "Biri Bizi Gözetliyor" adlı televizyon programından yola çıkarak genç kuşağı şöyle eleştiriyor Perihan Mağden:

> Çocuklar ve yaşlılar söz konusu olunca geçirdiğim o şefkat ve merhametle sarmallanmış sevgi spazmlarından, Ahir Zaman Gençliği söz konusu olunca, geçiremiyorum. İllet ediyor beni Postmodern Türkiye Gençliği. Öğle yemeğinde arkamdaki grup, konuşuyorlardı mesela. Yaşayan BBG! Biri Bizi Gözetliyor evine hâkim olan kofluk, ruhsuzluk, kültürsüzlük: hiçbir kültüre ait olmayıp yalnızca paramparça televole kültürüne ait olma hali, mütemadiyen sesler çıkarıp, konuşmama: aslında hiçbir şey kastetmeme, hiçbir mana bütünlüğüne ulaşamama hali... Aynen arkamdaki masada da geçerliydi.
>
> Üniversitede ders veren birkaç arkadaşım, zamane gençliğinin koflukları, cehaletleri ve nedensiz zibidilikleri, ultra kendine güvenleriyle onları nasıl deli ettiklerinden yakınıyorlar sık sık. İçlerinden bu içi boş gençliği dövmek geçiyor! Küfretmek!
>
> [...] "Ya senin genç okurların?" diyeceksiniz, benimmm genç okurlarım da, birlikte zamanlar tüketmek zorunda oldukları o pop angutlara ağır illet oluyorlardır zaten. Onlarla aynı derslikleri, kantinleri, otobüsleri, salonları paylaşıyor olmaktan utanç duyuyorlardır.[44]

Perihan Mağden'in düşündüğü gibi 1980 sonrası kuşağa ait olanlar dahi kendi kuşaklarına, kuşakdaşlarına eleştiriler getirmektedirler. *Radikal* gazetesinin pazar eki *Radikal İki*'nin genç-

43 C. Kozanoğlu, *Cilalı İmaj Devri. 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 90.

44 P. Mağden, "En Yeni Türklük Gençliği", *Radikal*, 19 Mayıs 2001.

ler köşesi[45] bu örneklerle dolu. Öyle gözüküyor ki, toplumun genelinde –buna gençlerin kendileri de dahil– bugünkü kuşağın olumsuz nitelikleri kabullenilmiş durumda. Örneğin, araştırma konumu anlattığım ABD'de doktora yapan bir Türk öğrenci bana "*Gerçekten bu önemli bir konu. Sahiden, biz neden apolitiğiz?*" diye sorarak kendi kuşağının apolitikliğini kabullenmiş gözüküyordu. *Radikal İki*'de gençlerden gelen makalelere baktığımızda da bu kabullenme açıkça görülüyor. Örneğin, Ankara Üniversitesi Siyasal'da okuyan bir öğrenci, Alperen Atik, "Market Kızları" adlı makalesinde tek uğraş ve zevkleri tüketim olan liseli genç kızlardan bahsediyor, daha doğrusu bu kızları eleştiriyor.[46] İTÜ'de yüksek lisans öğrencisi olan Esra Akbalık ise kendi kuşağının "apolitik" olduğunu kabul ediyor ve şöyle diyor:

> Bizlere birçok sıfat yakıştırıldı. "Özal gençliği", "80 sonrası gençlik" gibi. Türkiye'nin yaşadığı hızlı-amorf değişimin çocuklarıydık. Çok doğru, apolitiktik. Hâlâ da öyleyiz. '70'lerin anarşik(!) ortamının, sağ-sol kavgalarının(!) yarattığı korkular ile büyütüldü çoğunluğumuz. Farkında olmadan, YÖK sıkıştırılmışlığındaki üniversitelerde okuduk. Sorgulayanlarımızın sayısı gittikçe azaldı; her zaman gençliğin farklılığını ve dinamizmini yansıtan öğrenci şenlikleri, "University Welcome Party"lere dönüştü. Sayıları hızla artan vakıf üniversiteleri ile ciddi bir kimlik değişimi yaşadı ve hızla yaşıyor üniversite gençliği.[47]

Benzer bir şekilde *Radikal İki*'nin gençlere ayrılmış bölümündeki yazısında kendisini "emekli felsefe öğrencisi olarak tanımlayan Alper Yalçınkaya da yaşanılan dönemin ve gençliğin eleştirisini yazdığı "Üniversite Adayı Nutku" ile yapıyor:

---

45 Bilindiği gibi bu gençler köşesine ilgi o kadar yoğundu ki bir süre sonra *Radikal* gazetesi iki haftada bir salı günleri yayımlanan bir *Radikal Genç* eki yayımlanmaya başladı.

46 A. Atik, "Market Kızları", *Radikal İki*, 1 Şubat 2004.

47 E. Akbalık, "Kariyer de İstiyorum Çocuk da!", *Radikal İki*, 9 Kasım 2003.

Ey lise bitirmiş Türk genci!
Sakın ola o boş geçen yıllarındaki neşeni kaybetme!
En büyük derdin cep telefonunun eskiyen modelini
değiştirmek olsun
Bol bol test sorusu çöz ki, mühendis yahut işletmeci olasın
Olasın ki, para kazanasın; kazanırken coşasın
Coşarken yakasın yıkasın.
Felsefe nedir diye merak etme!
Sosyolojiyi reklamcılık okulu diye bil!
Bil ki, bin dolarlara metinler yazasın
Yazdıkça coşasın, kazanasın
Edebiyata girme!
Girersen çıkamazsın
Kaybolur, sonra para mara kazanamazsın
Marketing olsun düsturun!
Pazarlayasın kendini herkese bir mal gibi
Her malın bir alıcısı vardır,
Korkma kaybetmezsin
Yalnızca aç gözünü,
Uyanık ol!
Geçir dişlerini avına
Kazan; ama hep kazan.
..öyle sürer gider...[48]

Yaptığım görüşmeler sırasında da gençlerin kendi kuşaklarını eleştirmelerine sık sık tanık oldum. Örneğin, özel bir üniversitede 3. sınıf öğrencisi olan Perihan gençlerde gözlemlediği bezginlik, bıkkınlık ve nihilizmden çok şikâyetçi. Şöyle diyor:

> Bu bezginlik, bu bıkkınlık... Bunun çok güzel bir meşrulaştırma mekanizması olduğunu düşünüyorum. Hiçbir şey yapmamayı meşrulaştırıyor resmen. Yani bu bezginlik hali, özellikle Türkiye'de '80 sonrası gelişen... Yani birazcık da şeyle ilgili bir şey, kendini her şeyin üzerinde tanımlayıp, bu anlamda kendini meşrulaştırarak yapması gereken sorumluluklardan, mükellef olduğu şeylerden kendini kurtarmak. Ya, bu çok kolay

48 A. Yalçınkaya, "Yeni Mezunun Hitabesi", *Radikal İki*, 19 Ekim 2003.

geliyor bana ve çok sıradan geliyor. Böyle bir rehavete kendim de kapılıyorum zaman zaman. Yani nihilizm, "her şey boş", "her şey çok anlamsız" falan söylemi ama böyle olmaması gerektiğini düşünüyorum. Yani Türkiye'deki gençlik hakkında ne düşünüyorsun diyorsan eğer o konuda da kesinlikle şu anda silkinmesi gereken bir dönemde olduğunu düşünüyorum.

Sonuç olarak, farklı kuşaklara ait, farklı kişilerde gördüğümüz bu eleştirilerin gençlik konusunda birleşmesi oldukça ilgi çekici. Üstelik bu eleştirilerin sayısını artırmak da mümkün. Örneğin, sadece Popstar yarışması yayımlanırken gençleri eleştiren, onların medya kültürünün bir "parçası", "kölesi" olduklarını belirten çok fazla sayıda yazı çıktı.

Aşağıda yer alan Sezer Selvi Çağdağ'ın karikatürünün[49] gençlere yapılan eleştirilerin iyi bir özeti olduğunu düşünüyorum. Bu sebeple bu karikatürü incelemenin oldukça faydalı olacağını tahmin ediyorum: Karikatürde bir ailenin oturma odasını görmekteyiz. Odanın duvarında "Megastar" Tarkan'ın posteri asılı. Karikatürdeki genç kuşağın temsilcileri olan iki kızkardeşten biri bir DKNY tişörtü giymiş, diğeri ise moda olan beli açıkta bırakan tişörtlerden giymiş oturma odasında televizyon seyretmekteler. Anne ise çay servisi yaparken baba gazetesini (*Cumhuriyet* gazetesi) okumakta. Gençler bir magazin programı seyretmekteler ve programda bir anons duyuluyor: "Nazım'ın Rusya'daki gizli sevgilisi Galina ve Vera Hanımın anlattıkları! Semiha Berksoy'un dilinden Nazım! Aaz sonra!" Ralf Tezman, Erdal Acar, vs. gibi günümüz "playboy"ları ile aşina olan genç kızlar Nâzım adını ilk defa duymuşlardır ve kim olduğunu merak etmektedirler. Bu konuşmalara kulak misafiri olan baba ise kızlarının durumuna mı yoksa Nâzım Hikmet'in medyanın diline düşmesine mi üzülmesi gerektiğine şaşırmış durumdadır. Aslında bu karikatür gençlerin nasıl tahayyül edildiğini bir kez daha gözler önüne seriyor: Giyimi kuşamı ile tüketim toplumunun esiri olmuş, Tele-Vole magazin programları dışında genel kültürü olmayan, dolayısıyla politik gö-

49 *Leman*, 19 Ocak 2002.

rüşü de olmayan, diğer kuşakların onların varlıklarından adeta utanç duydukları bir gençlik, kayıp bir kuşak.

Tüm bu eleştirileri dikkatlice incelediğimizde ister "12 Eylül çocukları" olarak nitelendirilsinler, ister "tüketim toplumunun çocukları", ister "medyanın çocukları", ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın, gençlerin geçmişin gençlerine oranla olumsuz yönde farklı olduklarının ve artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağının altı önemle çizilir. Gençler, bugünkü dünyanın ve toplumun şimdiki durumunu simgelerler adeta. Bu yüzden, darbe sonrası toplumu depolitize etme amaçlı anti-demokratik politikalarla, neo-liberalizmle, tüketim toplumu ile, küreselleşme ile ve medyanın bugünkü durumu ile eşdeğer tutulurlar. Geçmişe aşırı bir özlem duyulur ve bugüne karşı geçmiş se-

çilir hep ve tabii bu da bir çeşit bir karamsarlık getirir. Gençler bugünkü durumun tek sorumlusu, günah keçisi olarak seçilirler. Belki tüm toplum depolitize olmuştur, tüm toplum neo-liberal ekonominin bir parçasıdır, tüm toplum medyanın sadık seyircileri, tüketim toplumunun tüketicisidir ama bütün fatura gençlere çıkartılır. İşte tüm faturanın gençlere çıkartılmasının nedeninin kökleri 19. yüzyıla dayanan, Cumhuriyet ile perçinleşen "gençlik mitinin" içselleştirilmiş olmasından kaynaklandığını iddia ediyorum. Tüm toplum, bir başka deyişle toplumun diğer fertleri (yetişkinleri, yaşlıları) "rehavet" ve "hıyanet" içinde olsalar dahi gençliğin görevi, misyonu her daim "uyanık" ve "atak" olmaktır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Gençliğe Hitabe'sinde dediği gibi "cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zaptedilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elim ve daha vahim olmak üzere, memleketin dahilinde, iktidara sahip olanlar gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Hatta bu iktidar sahipleri şahsi menfaatlerini, müstevlilerin siyasi emelleriyle tevhid edebilirler. [...] İşte; bu ahval ve şerait içinde" dahi gençlik kendisine verilen misyonu yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Cumhuriyet'in "gençlik miti"nin gençlikten –tabii ki öncelikle eğitimli gençlikten– beklediği budur.

1980 sonrası kuşağın özellikleri

'80 sonrası kuşağı, ancak eski kuşaklara ait nostaljiden ve 19. yüzyıldan beri varolan "gençlik miti"nden kurtularak layıkıyla analiz edebileceğimizi düşünüyorum. Bu yüzden önceki bölümlerde Türkiye'deki gençlik tarihine ve gençlik mitine değindikten sonra bu bölümde '80 sonrası kuşağa ait olma hissiyatı, bu kuşağın deneyimleri üzerinde durmaya çalışacağım. Gençleri ve onların deneyimlerini anlayabilmek için, ilk önce yapılan üç kapsamlı niceliksel gençlik araştırmasından yola çıkarak bu kuşağın genel niteliklerini çıkartmaya çalışacak ve bu niteliklerin içeriğini ve gençler için ne anlama geldiğini İstanbul'da

Aralık 2000-Mart 2004 tarihleri arasında yaptığım derinlemesine mülakatları analiz ederek daha iyi anlamaya ve anlatmaya çalışacağım. İncelediğim üç niceliksel araştırmayı sırasıyla saymak gerekirse: İlk olarak kullandığım araştırma İstanbul Mülkiyeliler Vakfı Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından Konrad Adenauer Vakfı için yapılan *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*[50] adlı 1999 yılında yayımlanan araştırma. O dönemde medyada büyük yankı uyandıran bu araştırma, 1998 yılında 12 ayrı şehirde 2.223 farklı gençle yapılmıştı. İkinci araştırma ise ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği ve International Republican Institute tarafından Strateji/MORI araştırma şirketine yaptırılan, 2001 yılında basılan *Türk Gençliği ve Katılım*[51] araştırması. 17 Ağustos 1999 depreminden birkaç ay sonra 1999 yılı Kasım ayı içinde 12 farklı şehirde 1242 farklı 18-27 yaş arası gençle yapılan araştırmada gençlerin siyasetle ilişkisi araştırılmıştı. Üçüncü olarak incelediğim araştırma ise Gazi Üniversitesi'nin Dr. Erdinç Yazıcı yönetiminde, 58 farklı üniversitede 37.680 üniversite öğrencisi ile yaptığı kapsamlı *Türk Üniversite Gençliği Araştırması.*[52] 2002 ilkbaharında gerçekleştirilen bu anket çalışması 2003 yılında kapsamlı bir şekilde yayımlanmış ve medyada yankı bulmuştu. Ayrıca bu üç araştırma dışında *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002*[53] ve çıraklık yapan gençlerle ilgili Sema Erder ve Kuvvet Lordoğlu'nun yapmış oldukları *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*[54] gibi "öteki" gençlikle ilgili araştırmaların bulgularını da kullanarak analizime elimden geldiğince derinlik katmaya çalıştım.

50 *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, Ankara, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı, Konrad Adenauer Vakfı, 1999.

51 *Türk Gençliği ve Katılım. Katıl ve Geleceğini Yarat*, İstanbul, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 2001.

52 *Türk Üniversite Gençliği Araştırması. Üniversite Gençliğini Sosyo-Kültürel Profili*, Ankara, Gazi Üniversitesi Yayını, 2003.

53 G. Kazgan (der.), *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

54 S. Erder Köksal ve K. Lordoğlu, *Geleneksel Çıraklıktan Çocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Friedrich Ebert Foundation, 1998.

Yapmış olduğum derinlemesine görüşmelere gelince... Daha evvel de belirttiğim gibi yapmış olduğum 80 görüşmenin hepsini İstanbul'da gerçekleştirdim. Fakat İstanbul'un kozmopolit özelliği sayesinde farklı şehirlerden farklı sebeplerle İstanbul'a göç etmiş gençlerle de konuşma fırsatım oldu. Bu farklı deneyimler yaşayan gençler sayesinde araştırmanın sadece İstanbul üzerine sınırlı kalmadığı söylenebilir. Görüşmecilerimi kadın ve erkek olarak eşit sayılarda seçmemin yanında üniversite öğrencisi olanlarla çalışanları da eşit sayıda tutarak bu farklı dünyaları anlamaya ve anlatmaya çalıştım. Benzer sebeplerle görüştüğüm üniversite öğrencilerini, devlet üniversiteleri ve özel üniversitelerde okuyanlardan eşit sayılarda seçtim. Görüşmelere önce yüksek lisans tezim süresince ve ardından da doktora süresince devam edince alan araştırması oldukça uzun bir sürece yayıldı. Aralık 2000-Mart 2004 arası sürekli sahada olmasam da (sonuç olarak bu sürenin önemli bir bölümünde doktora eğitimim için Paris'te idim) bu uzun süreye yayılan görüşmeler çok farklı tarihlerde ve Türkiye için önemli dönemlerde görüşmeler yapmamı sağladı. Örneğin, Aralık 2000'de ilk görüşmelerime hapishanelerde yaşanan olaylar ve "Umut operasyonu" sonrasında başladım. 2001 yılında ekonomik kriz patladığı zamanlarda da yine görüşmeler yapıyordum. 15 Kasım 2003'te İstanbul'da iki sinagoga yapılan terörist saldırı ve 20 Kasım 2003'teki İngiliz Konsolosluğu ve HSBC binasına yapılan saldırıdan 10 gün sonra ben yine İstanbul'daydım, görüşmeler yapıyordum ve bizzat olay yerinde bulunmuş, olaylara tanık olmuş gençlerle de görüşme fırsatı buldum.

Araştırmanın metodunu açıkladıktan sonra bu üç niceliksel araştırmadan yola çıkarak gençlerin genel niteliklerini çıkartmaya ve gençleri daha iyi anlamaya çalışalım.

Gençlerin siyasete bakışları: Siyasi bir duruş olarak Apolitizm

1980 sonrası kuşağı betimleyen üç kapsamlı araştırmanın sonuçlarını incelediğimizde ilk olarak karşımıza çıkan sonuç,

gençlerin siyaset ile ilgisizlikleri, siyasal katılımlarının düşüklüğü. Örneğin, 1999 yılında yayımlanan *Türkiye Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* adlı araştırmanın sonuçlarına göre, gençlerin sadece %3.7'si bir siyasal parti üyesidir.[55] Siyasal partilerin dışında herhangi siyasal, sosyal veya kültürel dernek veya gruplara üye olanların oranı ise sadece %3, arkadaşları ile aralarında siyasetten bahsedenlerin oranı ise sadece %10'dur ve hiçbir siyasal partinin gençlerin problemleri ile ilgilenmediğini düşünür gençlerin çoğunluğu. 2003 yılında üniversite gençleri üzerine yapılan araştırma da durumun üniversite öğrencileri arasında da pek farklı olmadığını gözler önüne serer. Örneğin, üniversite gençlerinin sadece %1.4'ü boş zamanlarını derneklerde, siyasal partilerde geçirmektedirler.[56] 2001'de yayımlanan *Türk Gençliği ve Katılım* adlı araştırmanın da gösterdiği gibi oy vermek –ki bilindiği gibi oy vermek Türkiye'de hem bir hak hem de bir yükümlülüktür– gençler arasındaki en yaygın katılım şeklidir,[57] diğerlerinde ise katılım azdır; bu yüzden belki de katılım yerine "katılmama" üzerine konuşmak daha anlamlı olabilir. Her ne kadar oy verseler de, gerek siyasal partilerin kendilerinin sorunlarını çözmekten uzak olduklarını düşünmeleri, gerekse de siyasal partiler, belediyeler, hükümet ve Millet Meclisi gibi siyasal içerikli kurumlara güvenmemelerinin sonuçlar arasında olması, onların siyasetten pek umutlu olmadıklarını göstermektedir. Emre Erdoğan gençlerin siyasal katılımını incelediği makalesinde, siyasal katılım şekilleri hakkında konvansiyonel, konvansiyonel olmayan ve postmodern olmak üzere bir kategorileştirmeye gider. Bu farklı siyasal katılım şekilleri arasında yapılan ayrım anlamlıdır ve gençler hakkında daha ayrıntılı bir analiz yapabilmemizi sağlar. Emre Erdoğan makalesinde, zorunlu olan oy vermeyi bir kenara bırakarak konvansiyonel siyaseti, parti veya partilerin gençlik kolu üyeliği ve bir partinin seçim kampanyasına aktif olarak katılım olarak tanımlıyor ve bu tanıma uyan gençlerin sadece %15

55 *Türkiye Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, Tablo 28, s. 16.

56 *Türk Üniversite Gençliği Araştırması*, Grafik 2.24, s. 85.

57 *Türk Gençliği ve Katılım*, s. 10.

ile sınırlı kaldığını belirtiyor. Konvansiyonel olmayan katılımı ise, dilekçe yazmak, boykot ve eyleme katılmak olarak tanımlıyor. Dilekçe yazmak, Erdoğan'ın da belirttiği gibi, Türkiye toplumunda çok sık rastlanan bir durum olmasına rağmen bu sayı %31.5 ile sınırlı kalıyor, internet üzerinden bir protestoya katılım, STK üyeliği olarak tanımlanan postmodern katılım ise %14.3 ile sınırlı kalıyor.[58] Tüm bu yapılan ayrımlar sonucunda da katılımın çok kısıtlı kalması bizi gençlerin niçin katılmayı reddettikleri, bu siyasi katılımı reddetmenin, apolitizmin de bir siyasi duruş olarak görülüp görülemeyeceğini düşündürtüyor. İleriki bölümde gençlerle yapılan görüşmelerden yola çıkarak bunu yapmaya çalışacağım.

Siyasetin değerini yitirişi: Bozuk bir düzen ve kliyentelist bir alan olarak siyaset

Gençlerle yaptığım derinlemesine görüşmelerden yola çıkarak onların neden siyasetten uzak kalmayı tercih ettiklerini anlamaya çalıştığımızda ilk olarak siyasetin oldukça olumsuz bir imaja sahip olduğunu gözlemliyoruz. Öyle görünüyor ki, özellikle 1980'lerden itibaren siyasal alanın pek çok yolsuzluklara, skandallara sahne olduğu bir ortamda yetişen bu gençler, politikacılara hiç mi hiç güvenmiyorlar. Politikacıların kamu çıkarı için değil, kendi çıkarları için çalıştıklarına inanıyorlar. Siyasal alanın, yolsuzlukların kol gezdiği, herkesin kendi çıkarını gözettiği, kliyentelist bir alan olduğu imajı var gençlerin gözünde. Örneğin, 20 yaşında, bir yandan sokakta simit satıcılığı yapan, diğer yandan da dershaneye gidip üniversite sınavlarına hazırlanan Ahmet, hem politikaya hem de politikacılara negatif bir şekilde yaklaştığını, politikanın kafasındaki olumsuz imajını şu cümlelerle açıklıyor:

"Bence siyasilere bu yolsuzluklar konusunda verilen özgürlük fazla. Çok kolay yiyorlar, yedikleri belli olmasın diye de akrabalarının üstüne yapıyorlar malları." Ve sonra ekliyor: "İş bu-

58 Bkz. E. Erdoğan, "Türk Gençliği ve Siyasal Katılım Boyutları. Bir Katılım Endeksi Denemesi", *Türk Gençliği ve Katılım* içinde, s. 13-18.

lurken mesela herkes kendi partisindekileri kayırıyor. Benim partimdense gelsin işe diyorlar, hepsi öyle. Sabit düşünüyorlar, üniversal [kullandığı kelime aynen bu] düşünmüyorlar, sağcısı da solcusu da. Ben sosyalizme inanıyorum mesela düşünce olarak ama, sağcısı da solcusu da böyle."

3 Kasım 2002 seçimleri öncesinde yaptığım görüşmelerde bu olumsuz imajlara bir de ülkeyi yönetenlerin gençler değil, yaşlılar olduğu, yıllardan beri ülkeyi aynı kişilerin yönettiği fikri de ekleniyordu. Örneğin, görüşmecilerimizden üniversite öğrencisi Cem şöyle diyordu:

"Ben hiçbir zaman politikayla ilgilenmek istemedim. Çünkü... politikanın imajı bize kötü olarak yaratıldı [Bu cümlede düşüklük var ama aynen onun cümlesini aktarıyorum.] Baştakiler hiçbir zaman değişmedi kaç yıldır. Senelerden beri Demirel ve Ecevit var." Benzer bir şekilde üniversite öğrencisi Nükhet de bu konudaki hislerini şöyle ifade ediyor: "Başımızdaki, politikadaki adamlar 30-40 yıldır başımızda olduğu için gençlere fırsat verilmiyor. Ben buna inanıyorum. [...] Yabancı bir hocamız dedi ki: 'Ben 30 yıl önce gelmiştim. Yine o zaman da Ecevit ve Demirel vardı.' Bu böyle yani Türkiye'de. Gençlere fırsat tanınması lazım. [...] Mesela bir seçim olsa ben, kendi açımdan, kime oy veririm bilemiyorum. Ama soğuttular işte. Bu tamamıyla baştaki insanların suçu. Türkiye'nin durumu onların suçu ve gençler politikadan soğudular. Ve haklılar da..." 3 Kasım 2002 seçimleri gençlerin yakındığı bu gerontokrasiyi de yenilgiye uğratmış oldu fakat gençlerin bu seçimler sonrası da siyasetle ilgili fikirleri pek değişmiş görünmüyor. Politikayı yolsuzlukların olduğu, kliyentelist bir alan olarak görmeye devam ediyorlar.

Belirtmek gerekir ki, politikacılara ve politik alana duyulan güven azlığı, kamusal alanın önemli aktörlerinden olan medya kuruluşları için de geçerlidir. Araştırmalara göre en az güven duyulan kurumlar arasında devamlı olarak medya yer almaktadır. Bir yandan medyanın, patronların çıkarlarına hizmet ettiği, objektif haber yapılmadığına inanmaları, öte taraftan devlet televizyonunun hükümetin çıkarlarına yönelik yayın yaptığını

düşünmeleri, "bağımsız" medyanın varolmadığına inandıklarını gösteriyor gençlerin. Tabii bu, haberlerine inanılan "bağımsız medyanın" olmayışı, gençlerin ülkede tam olarak ne olup bittiğini anlamalarını engelleyen ve kafalarının karışmasına, neye inanacaklarını şaşırdıkları bir ortamın oluşmasına sebep oluyor. 2000 Aralık ayında hapishanelerdeki olayların hemen ardından görüştüğüm siyaset bilimi öğrencisi olan Gaye örneğin, elinden geldiğince olayları takip etmeye çalıştığını ama ne medyaya, ne siyasilere ne de yetkililere tam olarak güvenmediği için neler olup bittiğini bir türlü anlayamadığını açık yüreklilikle dile getiriyor:

> Belki bunu çok utanarak söylüyorum ama bu konuda görüşümü belirleyemedim. Bir tarafta hapishanede ağalık kurulmuş deniyor, insanlara işkence ediliyor deniyor. Diğer tarafta onun anti-tezi var. Evet, hiçbir şey anlamadım bu olaylardan. Gerçek habercilik yok. Bir de daha açlık grevinde açlık grevinin haber yapılması yasaklandı. Yani var mı böyle bir şey? [...] Sonra, niye bu operasyonlardan bir hafta sonra af çıktı? Ben mesela afı çıkaramadılar, tekrar aynı şekilde geçiremezler meclisten gibi geliyordu. Çıkaramadılar, bu operasyonu yapmak istediler gibi düşündüm. Ama gayet geçirdiler, kimseyi de takmadan. Tüm kamuoyu bu affa karşıyken çıkardılar. Yemin ederim hiçbir şey anlamıyorum. Onlar bile ne düşünüyorlar, onu bile anlamıyorum. Bu çok kötü benim için.

Bu siyasal aktörlere, kurumlara ve medyaya karşı duyulan güven eksikliği ve ülkede tam olarak neler olup bittiğini anlayamama hissi bu gençlerin neden birşeyleri değiştirmek için örgütlü birşeyler yapmaktan kaçındıklarını açıklıyor aslında bir bakıma. Daha neler olup bittiğini anla(ya)mayan gençlerden bir eylem/katılım içinde olmaları beklenemez. Tüm bunlara ülkede ve siyasal alanda bazı şeylerin değiştirilmesinin çok zor olduğuna dair karamsarlığın eklemlenmesiyle beraber gençler, siyasetten iyice uzaklaşıyorlar. Bu karamsarlığa ve siyasetin katı, değiştirilemez olduğuna dair inançlarına birazdan değineceğiz fakat bu bölümü bitirmeden önce şunu belirtmek gerekir ki, siya-

setle ilgilenen, ülkenin sorunları ve geleceği hakkında kafa yorduklarını söyleyen gençler için dahi siyasal alan "kirli" bir imaja sahip. Bu konuda gençlerin düşüncelerine Ayşe ile yaptığım görüşmeden örnek vereceğim. Bir özel üniversitede burslu öğrenci olarak okuyan Ayşe, türban takıyor fakat kendini hiçbir ideoloji veya partiye "ait" olarak hissetmiyor. Annesi AKP'nin kadın kollarında aktif olarak çalışan Ayşe, annesinin Recep Tayyip Erdoğan'a gerçekten güvendiğinden ve yoksulların sorunlarından anlayan, onlara çözüm bulmaya çalışan bir siyasal figür olarak gördüğünden bahsediyor. Halbuki Ayşe, ülkenin sorunlarından etkilenen, sorunlar üzerine düşünen ve toplumda sorunların çözümü için "kamu vicdanının" yaratılmasına inanan bir kişi olarak, siyasal partilere ve siyasal figürlere güvenmiyor; çözümlerin siyasal partiler ya da siyasal liderlerden değil, toplumun tabanından gelen bir hareketten doğacağına inanıyor. Ona göre "Politika kirli yapılıyor" ve "Reel politik denen şey özü itibarıyla kirli bir şey zaten". Ayrıca siyasette pek çok tabu konu olduğunu düşünüyor. Oysa ona göre kutsal olan din konularında dahi tabular olmamalı. Özet olarak, ailesinden politikayla ilgilenen bireyler olmasına, kendisi, toplumsal sorunlar üzerine düşünen, bazı şeyleri değiştirmek isteyen bir kişi olmasına rağmen Ayşe için dahi politika "kirli" ve tabularla yönetilen bir alanı ifade ediyor.

Katı ve değiştirilmesi imkânsız bir alan olarak siyaset

Daha önceki bölümde de belirttiğimiz gibi politikanın "kirli" yapılan, yolsuzlukların kol gezdiği bir alan olarak algılanmasının yanında bu alanın değiştirilmesi imkânsız, katı bir alan olduğuna dair karamsar bir hava da mevcut ve bu da gençlerin niçin siyasete katılmamayı seçtiklerini daha iyi anlamamızı sağlıyor. Gençlerde protesto etseler, birşeyleri değiştirmek için mücadele etseler bile hiçbir şeyin değişmeyeceğine dair karamsar bir bakış açısı mevcut. Örneğin, geçen bölümde gençlerin medyaya olan güvensizliğinden bahsederken aktardığımız siyaset bilimi 4. sınıf öğrencisi olan Gaye fikirlerini şu şekilde be-

lirtiyor: "Ben şuna çok inanıyorum. Yani bu ülkede insanlar ne yaparsa yapsın devlet politikasını değiştiremeyeceğini biliyor. Yüz binlerce insan yürüyor, tepki gösteriyor. En azından bu af için [Ecevit hükümeti dönemindeki 'Rahşan Ecevit affı' olarak bilinen aftan bahsediyor] herkes buna karşıyken devlet bu affı çıkartabiliyorsa artık hiçbir şeyle uğraşmak istemiyor insanlar, illallah etmişler."

Siyasal alandaki değişim açısından bu kadar karamsar olunan bir ortamda, değişimin mümkün olduğu tek alan doğal olarak bireysel alandır. Sanırım bu yüzden görüşmelerde gençler gelecekle ilgili kişisel projelerinden, yapmak istediklerinden daha rahat ve daha iyimser bir şekilde bahsederken, ülkenin geleceği hakkında konuşmaya daha az isteklidirler. Burada tabii gençlerin bireysel hayatlarının oluşumunda yüzde yüz söz sahibi olduklarını ve seçimlerinde özgür olduklarını söylemek yanlış olur. Örneğin, ticaret lisesi mezunu Cemile, ticaret lisesinde okumanın kendi seçimi olmadığını açık yüreklilikle, biraz da iç burukluğuyla belirtiyor: "Ticaret Lisesi anne-babamın isteği. Ben seçmedim orada okumayı," diyerek. Şu anda üniversitede muhasebe okuyan Cemile, muhasebe okumayı da kendisinin seçmediğini söylüyor. Asıl okumak istediği bölüm arkeoloji imiş fakat ticaret lisesi mezunlarının bu bölüme girebilmesi çok zor olduğundan arkeolojiyi tercih listesinin içine almamış bile; sadece muhasebe yazmış. Ona muhasebe okumaktan memnun olup olmadığını sorduğumda "Memnun olmak zorundayım. Başka bir seçeneğim yok," diyor. Öyle görünüyor ki bu "başka şansım yok memnun olmak zorundayım" şeklindeki düşünce tarzı Cemile'nin acı çekmek yerine olayları olduğu gibi kabul etme üzerine geliştirdiği bir taktik. Bazı şeyleri değiştirmenin çok zor olduğuna inanan Cemile, bu değişikliği yapamamanın acısını, mutsuzluğunu çekmek yerine olayları olduğu gibi kabulleniyor. Mesela iş bulma konusunda da bu düşünce yapısının izlerini görüyoruz. Gelecekle ilgili planlarını, nasıl bir işte çalışmak istediğini sorduğumda mezun olunca bir iş bulmayı ümit ettiğini ama çok iyi bir lise ve iyi bir üniversiteden ve iyi bir bölümden mezun olmadığı için çok iyi bir iş bula-

mayacağını belirtiyor. Ülkenin geleceği hakkında neler düşündüğünü sorduğumda ise böyle bir ülkede yaşamanın ne kadar zor olduğundan bahsettikten sonra "Hiçbir şey değişmez bence," diyor. "Karamsarsın yani?" diye soruyorum ona, o ise "Karamsarlıkla alakası yok bunun, değişmeyecek," diye cevap veriyor. Özetle, Cemile'nin gerçekçiliği, konformizmi ve karamsarlığı ve yaşadığı bunalım hepsi birbirine karışıyor. Birşeylerin değişmesinin çok zor olduğuna inanan Cemile, her seferinde acı çekmemek için konformizmi seçiyor: Değişikliklerin olmasını beklemek, iyi şeyler bekleyip hayal kırıklığına uğramak yerine hiçbir şeyin değişmeyeceğini baştan kabul ediyor.

23 yaşında, bir kafede garsonluk yapan Ulaş da benzer bir şekilde siyasal alanda değişim yapılması açısından karamsar olduğunu belirtiyor. Ulaş'ın hayat hikâyesini daha iyi anlamak onun siyasal tutumunu daha iyi anlamamızı sağlayacak, bu yüzden kısaca da olsa onun hikâyesinden bahsedeceğim. Ulaş, 8 yaşına kadar Rize'nin bir köyünde yaşamış ve sonrasında ilkokul öğretmeni babasının tayinini istemesiyle beraber ailecek İstanbul'a göç etmişler. Ulaş'ın kendisinden büyük bir ağabeyi ve henüz liseye giden bir kız kardeşi var. Birkaç yıl önce babasının ölümüyle beraber İstanbul Üniversitesi Astronomi Bölümü'nde okuyan ağabeyi son senesinde üniversiteyi bırakmak zorunda kalmış ve ailesine bakmaya başlamış. "Bitirince de zaten pek bir şey olunmuyordu. Fizik veya matematik öğretmeni olabilirdi ama istemedi. Şimdi muhasebecilik yapıyor, aldığı matematik dersleri işine yaradı yani," diyor. Ağabeyi evlendikten sonra ise evin reisi Ulaş olmuş. Liseden sonra Anadolu Üniversitesi Matbaacılık'ı kazanmış, üç ay Eskişehir'de kalıp üç ayın sonunda hem bölümü sevmediğinden hem de ekonomik nedenlerden geri dönmüş İstanbul'a. "*3 senedir boşum,*" diyor. Görüşme yaptığım sırada yaptığı garsonluk işinde sadece birkaç aydan beri çalıştığını söylüyor. "Burdan evvel çok çeşitli işler yaptım. Tezgahta kitap da sattım, pres atölyesinde de çalıştım," diyor. Kendisini gelecekte çok iyi bir geleceğin beklemediğini bilecek kadar akıllı olduğunu söyleyen Ulaş'a "Ülkenin geleceği için umutlu musun?" diye sorduğumda ise "Umutlu değilim. Kim gelirse gel-

sin çok da bir şey yapabileceklerini düşünmüyorum. Halk seçiyor sadece, yönetmiyor. 550 kişi yönetiyor ve halkın istediği gibi yönetmiyor. Zaten yönetse politika olmazdı. Ben devletten bir şey istemiyorum. Güvence de istemiyorum, kaybedecek bir şeyim yok," diyor.

Benzer bir şekilde bir ocakbaşında biri mutfakta çalışan, diğeri garsonluk yapan Erzurumlu iki arkadaş siyasetten umutsuzluklarını dile getiriyorlar. Hem aldıkları asgari ücretle geçinmeye çalışan hem de aldıkları paradan Erzurum'a ailelerine gönderen bu gençler hiçbir siyasal partinin onların hayatlarını değiştiremeyeceğinden, ülkenin sorunlarına çözüm olamayacağından, ülkede bazı şeylerin değişmesinin çok zor olduğundan dem vuruyorlar.

Siyasal alanda birşeyleri değiştirmenin zor olduğuna, ülkenin sorunlarının çözümü hakkındaki bu karamsarlığın yanı sıra ülkenin küreselleşmenin de etkisiyle siyasal partiler ya da ulusal kurumlarca değil de ABD, AB, IMF gibi yabancı aktörler tarafından yönetildiği inancı da eklenince niye siyasetin gençler açısından anlamsızlaştığını anlamak hiç zor değil.

Yukarıda saydığımız örneklerle karşılaştırılınca çok daha şanslı bir hayat yaşamış, özel bir üniversitede psikoloji 3. sınıf öğrencisi olan Billur da diğer gençlerle aynı noktada yani siyasal alanda bazı şeylerin değiştirilmesinin çok zor olduğu noktasında birleşiyor. Her ne kadar siyasal açıdan "pasif" bir tutum içindeyse de, kendisini tüm bu sorunlar karşısında güçsüz hissetse de, ülkenin sorunlarıyla ilgili olduğunu, bunlardan rahatsız olduğunu şu sözlerle belirtiyor:

> Aslında adaletsizlik her tarafta ama biz sadece gözümüze batanlara adaletsiz diyoruz. [..] Sonuçta Kuştepe'deyiz birisi Porsche ile okula geliyor, öbürünün, Kuştepe'de yaşayan çocuğun ayağında ayakkabısı yok. Ne bileyim... Sokakta yatan milyonlarca insan var, insanlar aç ya... Sürekli şey yapıyoruz biz; televizyonda karşımıza böyle bir tablo çıkınca kanal değiştiriyoruz, yolda gördüğümüz zaman suratımızı dönüyoruz ama çözüm bu değil. Çözüm bana göre gözümüzü dikip on-

lara bakmak. Cidden gözümüzü açıp onlara bakmak. Haa, tamam insanların sinirleri bozulur, lanet olsun hepimize falan diyorsun. Bireysel olarak hiçbir şey yapamayacağımın farkındayım. Ben diyorum ki herkes bunların birazcık farkına varsın ya, o doğrultuda hareket etsin diye düşünüyorum.

Siyasal alanda birşeyler yapmanın zor olduğuna inanan ve şimdilik "bireysel olarak hiçbir şey yapamayacağını", tüm bu sorunlara çözüm bulamayacağını düşünen Billur, ileride mesleğini iyi yaparak ve psikolog olarak projelere dahil olarak birşeyler yapmayı ümit ettiğini belirtiyor:

Ben gerçekten önemsiyorum, herkesi önemsemeye çalışıyorum. Türkiye'de yaşayan herkesi önemsemeye çalışıyorum. Çoğu şeyin farkındalığı içindeyim. Ve birşeyleri değiştirmek uğruna da adım atıyorum. Benim yapabileceğim en iyi şey ne olur? Ben şöyle düşünüyorum, mesleğimde gerçekten iyi adım atarım, gerçekten iyi bir yere gelirim, kendime güvenirim, bu doğrultuda insanlara yardım edebilirim. Bireysel olarak yapabileceğim tek şey bu benim. Çünkü beraberlik mantığı fazla yok kimsede. Ya da ne bileyim, 35-40 psikolog bir araya geliriz, gerçekten güzel şeyler çıkarabiliriz, bunlar da yapılabilir ama şu anda ilk planda düşündüğüm şey değil. Ama şu anda şimdi... Hani hayatta kendinize goaller *[tam olarak İngilizce "goal", amaç kelimesini kullanıyor]* belirliyorsunuz, tek tek adımlar atıyorsunuz. İlk adım bu değil ama. Bu da kafamda bir yerde yer ediyor. Ve şey düşünüyorum, o kadar katı olamaz. O kadar kötü olamaz. Bu yüzden bir şekilde birşeyler yapmaya başladığımız zaman ben çoğu şeyin değişeceğini düşünüyorum.

Daha evvel de düşüncelerinden bahsettiğimiz Ayşe de bir yandan bazı şeylerin değiştirilmesinin ne kadar zor olduğundan yakınırken, ümitsizliğinden dert yanarken, diğer yandan kendi eylemsizliğine de kızdığını belirtiyor:

Ben Türkiye'de toplumsal vicdanın olduğuna inanmıyorum, bu yüzden çok muzdaribim! Ve Türkiye'nin her 10 yılda bir aynı sorunları tekrar tekrar yaşadığını ve değişmeyeceğini dü-

şünüyorum. Çok ümitsizim! Ayrıca bu ümitsizliğimin sebebinin benim eylemsizliğim olduğunu da düşünüyorum. Ya, birşeyler yapmak isteyip, birşeyler yapmamak... İşte bir yerde düşünmek ama birkaç kişinin içinde kalmak, bunu eyleme dökememek olduğunu da düşünüyorum.

Sisteme karşı savaşmanın ve birşeyleri değiştirmenin zor olduğuna, bireysel alanda birşeyleri değiştirmeye çalışanların yanında, bu ülkede birşeyler yapmanın zor olduğuna inanıp, başka bir ülkede yaşamayı düşleyenler de yok değil. Başka bir ülkede yaşama isteğini ilerleyen bölümlerde işleyeceğiz ve bu isteği belirtenlerin homojen bir kitle olmadığının altını çizeceğiz fakat en azından bazıları için başka bir ülkede yaşama isteği ülkede bazı şeyleri değiştirme inancının kaybolmuş olmasından dolayı oluştuğu için burada da bu konuya değineceğiz. Örneğin, Sevgi, ülkenin geleceği hakkında ne kadar karamsar olduğunu şu cümlelerle açıklıyor:

> Türkiye böyle gidecek, hiçbir şey yapamayacak. Bir şekilde uyanık olan yurtdışına kapağı atacak. Son yıllarda duyduğum kadarıyla konsoloslukların kapısı aşındırılıyormuş artık. Sanırım önemli bir kesim bunu görmeye başladı. Yani, burada bir şey yapmak çok güç. Yapacak kapasite tartışılır, yapacak olan adam tartışılır, yapmaya çalışanın köstekleri var, herkes şahit ne kadar zor olduğuna. Zor yani. Böyle.

Sevgi'nin dile getirdiği karamsarlıkta arkeoloji son sınıf öğrencisi olmasının, bu mesleği çok sevse de bu branşta iş bulabilmenin, üniversitedeki kadroların sınırlılığından kaynaklanan olumsuzlukların da payı var. Bu yüzden sık sık master ve doktora için yurtdışına gitmek istediğini ve yurtdışında mesleğini yapmak istediğini dile getiriyor. Öyle gözüküyor ki, gençlerin kendi geleceklerine dair umutlu olup olmamaları onların ülkenin geleceğine bakışlarını da etkiliyor. Örneğin, kendi geleceklerinden umutsuz olanlar, ülke açısından da en karamsar olanlar; kendi gelecekleri hakkında daha umutlu olanlar, toplumsal hareketlilik şansına yani sınıf atlama şansına

inananlar ise ülkenin geleceği konusunda daha olumlu düşünüyorlar. Çok açıktır ki seçmiş oldukları ve yapmak istedikleri mesleğin Türkiye'de çok ümit vaat etmediği hallerde (Sevgi'nin örneğinde olduğu gibi), ülkenin geleceği, ülkede birşeylerin değişeceğine dair ümit de azalıyor. Burada tam yeri gelmişken ünlü *stand-up*'çı 1973 doğumlu Cem Yılmaz'ın Türkiye'de bazı meslekleri yapmanın imkânsız olduğu konusundaki esprisini gülümseyerek hatırlayalım: Gösterisinde Cem Yılmaz, bir gün bir çocuğa ne olmak istediğini sorduğunu, "Astronot olmak istiyorum" yanıtını alınca da "Şimdiden zıplamaya başla belki Ay'a varırsın" cevabını verdiğini anlatır. Aslında sadece astronotluk için değil genetik mühendisliği, uzay mühendisliği, Sevgi'nin ifadesiyle arkeoloji gibi pek çok dalda meslekleri Türkiye'de yapmak oldukça zor görünüyor. Ve bu da bu dallarda eğitim gören veya görmek isteyen gençleri bir tür karamsarlığa itiyor.

Mizahtan bahsetmeye başlamışken hemen belirtelim, tıpkı gençlerde birşeyleri değiştirmenin zorluğu, sistemin katılığı, değiştirilemezliği konusundaki yaygın kanıya paralel olarak bugünün mizahçılarında da benzer bir tutum gözlenmekte. Karikatürist Metin Üstündağ'ın belirttiği gibi, 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'deki mizah dünyası bir kriz yaşamakta: Türkiye'de "[m]izah dergisi tirajları hep ve genellikle baskı dönemlerinde patlamıştır. Bugün sıradan bile görünen bir baskı yoktur. İnsanlar kuşatılmış durumda ama bunun adını koyamıyor."[59] Metin Üstündağ'ın söylediklerinden hareket ederek diyebiliriz ki bu belirli bir "düşman"ın belirlenemeyişi mizahçılarda bir karamsarlık yaratıyor ve kara mizah ve nihilizmi birleştiren sistemin "katı" ve "değiştirilemez" yanını ön plana çıkartan bir mizahın gelişmesini beraberinde getiriyor. Mizah dünyasından Bülent Üstün bu kısır döngüyü çok güzel bir şekilde açıklıyor –ki bu açıklama sadece mizahçılar için değil gençler için de geçerli bence. Şöyle diyor Bülent Üstün:

59 M. Üstündağ, "Yeni Kuşak Mizahçılarını Çıkartamadı", *Aktüel*, 28 Ekim 1993, aktaran L. Cantek, *Türkiye'de Çizgi Roman*, s. 266.

> Yergici, ironi ustası temelde umutlu, değişimden ve evrimden yana olan kişidir. Sövüyor, makaraya alıyor ya da çuvaldız batırıyorsa, daha iyi bir dünyanın varlığına yatırım yaptığı içindir. KARA MİZAH'çı için ise böyle bir umut yoktur. Bir kıyamet habercisi gibi, umudun, değişim özleminin, evrime olan inancın altında saklanan iki yüzlülüğe tutar ışığını. Ona göre, başlangıçtan bu yana hiçbir şey değişmemiştir ve bu kanlı maskaralıkta, yani "Hayat"ta kendisine düşen görev peçeyi düşürmektir.[60]

Gençler yaşam pratiklerinde kara mizahı oldukça aktif biçimde kullanıyor gözüküyorlar. "Peçenin altındakini" görüyor ama bunu değiştirmek için hiçbir şey yapmıyor ya da isteseler dahi değiştiremeyeceklerini düşünüyorlar.

Siyasi örgütlenmeler "bireyi" öldürüyor

Gençlerin siyasete soğuk durmalarını anlamlandırma çabamızda üçüncü ve son olarak, gençlerin siyasi örgütlenmeleri bireylerin kendilerini özgürce ve açıkça ifade edemedikleri, bireyi öldüren otoriter örgütlenmeler olarak görmeleri üzerinde duracağız. Örneğin, görüştüğümüz üniversite öğrencisi Gözde, bir siyasi örgütlenmeye ait olmayı "bir gözünü kapamak" olarak tanımlıyor. Şöyle diyor Gözde:

> İşte okuyan, yazan, çizen, düşünen, sola eğilimli ama aktif olmayan bir kişi olarak ben kendimi şöyle savunuyorum. Benim çok içten uyduğum bir şey bu: Hani sola eğilimli olmanın bir şekilde kurumlaştığı zaman çok faşizan bir şeye dönüşebildiği. En azından bizim açıklamamız bu. Faşizan bir şeye dönüşebildiği için mesafeli durmayı... Ya, hani şey var, bir şeyin tam içinde olursan onun ne olduğunu tam göremezsin gibi bir düşünce var bizim kafamızda. O yüzden her şeye belli bir mesafeden bakıyoruz, mesafeli davranıyoruz. Tamam sempatizan olabilirsin, tamam eğilimli olabilirsin... Ya, dahil olmak ama ait olmamak gibi bir şey tanımlıyorum kendi adıma. Yani hiçbir şeye... Dahil oluyorsun birşeylere ama ait olmak konu-

60 HBR, 15 Aralık 1995, aktaran L. Cantek, *a.g.e.*, s. 272.

sunda hep bir çekincen var. Böyle... Çünkü ait olmak hep bir gözünü kapamak gibi geliyor, yani bana öyle geliyor. Ve birçok insan için de bunu söyleyebilirim herhalde.

[...] Ya, kendini bir yere koyduğun an, bir yere koyduğun an zaten kendini tanımlamış ve yani az çok tanımlamış, sınırlamış, belli bir yola sokmuş ve orada ileriye doğru gidebilir halde kalıyorsun. Ya, etrafında birçok yol görmek istiyorsun, ben öyleyim en azından.

Benzer düşünceleri görüşme yaptığım gençlerden Okan da dile getirdi. Aslında Okan, liseyi bitirdikten sonra ağabeyi ile beraber çalışmak için Antakya'dan İstanbul'a göç ederken İstanbul'da bir örgüte ya da partiye katılmayı düşündüğünü, solcu olduğunu, birşeyler yapması gerektiğini hissettiğini anlatıyor. Fakat para kazanması gerektiğinden, pek çok farklı işte çalıştığından, hiçbir zaman siyasal bir parti ya da örgütle organik bir bağı olamamış, ne böyle bir fırsatı olmuş ne de zamanı. Bugün ise "Organik bir bağ oluşmadı. [...] Sonradan hakkaten de memnun kaldım öyle yaptığıma," diyor. Okan edebiyata çok meraklı, okumak isteyen bir genç olarak, hem çalışıp hem ders çalışmış, "bu parasızlıkla nasıl okuyacaksın?" gibi olumsuz sözlere rağmen üniversite sınavına girmiş ve kazanmış. Ben onunla görüşme yaptığımda psikoloji 3. sınıf öğrencisiydi; okulundan, öğrenci olmaktan çok memnundu. Edebiyatla ilgisi devam ediyor, şiirler yazıyor, elinden geldiğince psikoloji derslerinin yanında edebiyat ve felsefeden dersler de alıyordu. Neden siyasal bir yanı olduğu halde "organik bağı olmadığına memnun olduğunu" sorduğumda ise tüm bu siyasal gruplarda belirli bir disiplinin var olduğundan ve bu siyasal örgütlerde birey olarak varolmanın zorluğundan bahsetti:

Örgütlerin çoğunda Demet'ten, Okan'dan bahsedemeyiz. Orda işte tırnak içinde inançtan bahsedebiliriz: Bir şeye inanırsınız ve inancın doğrultusunda hareket etmeniz ve farklı bir sistem geliştirmeniz gerekir. İşte devrimci ahlak diye bir şey de vardır hatta, hâlâ konuşulur, söylenir. Bu sizi daraltır, küçültür.

O yüzden ben şimdi şükrediyorum, iyi ki böyle bir şeye girmemişim, iyi ki böyle bir sistemim olmamış.

Okan'ın bu düşüncelerinin oluşmasında üniversiteye hazırlanırken gittiği Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ile bağı olan Çağdaş Dershane'deki edebiyat hocasının önemli bir etkisi olduğunu belirtiyor:

O beni tamamıyla ters çevirdi bir şekilde. İnsanın kendisi için bir sorun olduğunu bana gösterdi. Ve bundan sonra da ben, aslında dışardaki insanla, ötekiyle, yani onlar dolayımıyla kendimle ilgilenmeye başladım. Daha çok sorun bendim yani, bendim. Bu yüzden de yavaş yavaş toplumdan elimi ayağımı çektim. Yani ne solculuk kaldı ne başka bir şey kaldı. Çünkü sadece benim için ben sorundum. O yüzden hep kendimle ilgilendim. Ya ben ne yapabilirim, ben ne okuyabilirim, kendimi nasıl geliştirebilirim diye.

Bütün bu kişisel değişime rağmen siyasi açıdan, öz olarak çok önemli bir değişiklik yaşamadığını düşünüyor Okan:

Bugün aslında fikirlerimin çok değiştiğini söylemiyorum. Dün Nevroz'la ilgili insanlar dayak yediler, onları izlerken bile acaip oldum, ürperdim yani. Yani nasıl olabilir bu şey? Hakikaten insanlar öfkelerini kusuyorlar o insanların üzerine ve hakikaten çok farklı, çok uzaktaki insanlarmış gibi. Halbuki insana da böyle davranılmaz ama... Bu bile ürpertti beni. Eğer bunu düşünmek, bunun insanı ürpertmesi solculuk ise ben solcuyum o zaman. Ama sadece bu doğrultuda düşünmeyi, bu doğrultuda bir örgüte ya da partiye katılmayı benimsemediğim için uzaklaştım solculuktan.

Eski sevgilisinin bir siyasal örgüte dahil olduğunu söyleyen Okan, o zaman siyasal grupları daha yakından görme fırsatı olduğunu ama kendisine yakın bulmadığını anlatıyor:

En son sevgilim böyle bir örgütten geliyordu mesela. [...] Belirli kuralları vardı, kendisinin inşa etmediği ama. Toplumun inşa etmediği, toplumculuğun inşa ettiği, küçük bir grubun

inşa ettiği. Bir ahlak sistemi vardı, bu ahlak sistemi de onu belirli davranış şeylerine itiyordu, belli davranışlara itiyordu. Sevgilim düşün, onu öpmemiz gerekecek bir şekilde –bu bir sözleşmedir zaten- onun için şey, eğer kitaplar varsa, kitaplık gibi bir yerse orası böyle bir şey olamaz. Mesela yanınızda biri varsa işte, üçüncü bir kişi varsa asla ona dokunamazsınız. Bu ne kadar can sıkıcı bir şeydir bilmiyorum artık. Ve örgütlerin çoğu da öyleydi zaten.

Daha çok sol örgütleri tanısa da, sağ ve sol örgütler/gruplar arasında bireysellik ve katı kurallar açısından çok önemli farklar olmadığını düşünüyor Okan:

> Kestirme sonuçlara varmak istemiyorum ama sağ ve sol grupların birbirlerinden çok farklı olduklarını sanmıyorum. Ahlakları olduğunu söylüyorum, hepsinin de böyle bir sorunu var zaten. Fark etmiyor yani ne olduğu. Belli bir disiplin gerekiyor zaten insanları belirli bir yöne baktırmak için. Düşünün etrafınızda bir olay oluyor, aslında o olayı sadece bir çerçeveden değerlendirmeyi öğretiyorlar size. Onların zaten örgüt içinde eğitimleri var, keza Müslümanlarda da vardır bu, solcularda da vardır. İç eğitimlerde mesela. Siz mesela 500 kişinin yürüyüşünü nasıl tanımlarsınız? Herkes farklı algılayacaktır: Müslümanlar diyeceklerdir ki "Cuma namazından çıkmışlar," diyeceklerdir, MHP'liler diyeceklerdir ki "Bugün herhalde Dokuz Işığın bilmem neyidir," diyeceklerdir, solcular diyecek ki "Hayır, 1 Mayıs!" Böyle bir durum yani. Dikkat ederseniz hepsi aynı. Yani tırnak içinde Tanrıya şükrolsun ki *(gülüyor)* iyi ki orada değilim. İyi ki öyle bir şeye ait değilim.

Okan'ın söylediklerinin siyasi grupların hepsi için geçerli olduğunu kabul etmek için siyasi grupların hepsi üzerinde ayrıntılı bir analiz yapmak gerekiyor –ki bu, çalışma çerçevesindeki konumuz dışında kalıyor. Zaten önemli olan bu grupların gerçekten böyle olup olmadıklarından çok gençlerin onları nasıl gördüğü, nasıl tahayyül ettiği ve niçin bir parçası olmayı reddettikleri. Açıkça görülüyor ki siyasal konularla ilgili olan, ülke

sorunlarından rahatsızlık duyan, bu konulara kafa yoran gençlerde dahi siyasi gruplar bireylerin kısıtlandığı, katı bir disiplin ve ahlak kurallarının uygulandığı, bireylerin militanlara indirgendiği gruplar olarak negatif bir imaja sahipler.

Gençlerin siyasete bakışları hakkında özet birkaç söz

Gençlerle yaptığımız söyleşilere bakınca onları vurdumduymaz ve kayıtsız olarak yorumlamanın yüzeysel bir bakış açısı olduğunu, onlarla derinlemesine görüşüldüğünde onların bakış açılarının muhalefeti, gerginliği, çelişkileri ve acıyı içinde taşıdığını gözlemliyoruz. Gerçekte bu gençler, klasik bir anlamda ait olmaya karşı soğuklar ve siyasal aidiyet *(engagement)* onlar için negatif anlamlar içeriyor; fakat bu, onların toplumun hiçbir sorunuyla ilgilenmediklerini, vurdumduymaz olduklarını göstermez. Siyasete karşı soğuk duruşları onları siyasal alanın dışına itiyor ve bireysel alana çekilmeye itiyor. Siyasal alanda bir "birey" olarak varolamayacaklarını, bazı şeylerin çok zor değişebildiğini ve politikanın "kirli" yapıldığına inanan gençler kendilerini farklılıklarıyla beraber özel alanlarında var etmeye çalışıyorlar. Bu onları siyasal alanda yerini bulamayan "muhalif bir bireyciliğe itiyor. Aslında görüştüğüm gençlerin hiçbiri bu kadar sorunlu bir ülkede yaşamak istemiyor, sorunlardan haberdar olduklarını, sorunları birebir yaşadıklarını belirtiyorlar. Alay ve kara mizah yoluyla da olsa yaşananların eleştirisi yapılıyor fakat siyasal sistem onların beklentilerini karşılamaktan çok uzak olduğundan kendilerini bu siyasal sistemin içinde konumlandırmazlar, olabildiğince uzağında yer alırlar. Gençlerin bakış açılarına göre siyasal alan oldukça değer kaybetmiş durumdadır. Kliyentelist ve kirli bir alan olarak, değişim yapılması çok zor, değişikliklere kapalı bir alan olarak görüldüğünden ve siyasal gruplar da bireylerin kendilerini rahatça ve özgürce ifade edemedikleri "otoriter" gruplar olarak tahayyül edildiklerinden, gençler bireysel alana çekilerek kendi özel hayatlarında birşeyler yapmaya uğraşırlar. Bu bireysel alana çekilme her ne kadar ilk bakışta "kayıtsızlık" ve "vurdumduymazlık" olarak düşü-

nülse de aslında açık bir şekilde siyasetin bugünkü durumuna ve siyasal sisteme bir eleştiri içerir. Burada tabii belirtmek gerekir ki, Türkiye'de gençlerde gördüğümüz bu "muhalif bireycilik" sadece bu ülkedeki gençlere özgü değildir, küresel düzeyde yaşanan bir olgudur. Bu konuya sonuç kısmında tekrar geri döneceğiz çünkü bu bakış açısının küreselleşme ve neo-liberalizmle çok ilgisi var.

Gençlerin siyasal tutumları ile ilgili bu bölümü bitirirken gelelim gençler için pek sık kullanılan –bu bölümün de başlığı olan "apolitik" terimine ya da "apolitizme". Aslında pek çok entelektüel, Türk gençliğini "apolitik" olarak tanımlarken daha çok bu terimi "depolitize" kavramı ile eşdeğerli olarak kullanıyor. Bir başka deyişle, 1980 sonrası kuşak kendisinin dışındaki bir dış faktör tarafından (darbe rejimi ve neo-liberalizm) depolitize edilmiş yani politikadan uzaklaştırılmış bir kuşak olarak düşünülüyor. Yani bu kuşak "pasif" olarak, siyasetle ilgilenmemeyi seçen değil, buna mecbur bırakılan olarak tahayyül ediliyor. Ben ise başlıkta "apolitik" kelimesini kullanırken, bunun gençlerin bilinçli bir seçimi olduğu, apolitizmin de "siyasi bir duruş" olarak algılanabileceği üzerine vurgu yapıyorum. Yani gençler bugünkü siyasal alandan memnun olmadıklarından dolayı, siyasi sistemin kendilerinin sorularına ve sorunlarına cevap verememesinden dolayı siyasetten uzak durmayı "tercih" ediyorlar. Tabii bu tercihlerinin oluşmasında, yani siyasi alanın negatif özelliklerini kazanmasında, darbe rejiminin, küreselleşmenin ve neo-liberalizmin etkisi büyük ama gençler düşünmeyen, vurdumduymaz kişiler olmaktan çok, ilgilendikleri, etkilendikleri ve negatif olayları gördükleri için siyasetten uzak durmayı seçiyorlar. Bu yüzden pasif bir izleyici konumu değil (depolitize terimi), aktif bir aktör (apolitik terimini) konumunu kullanmayı tercih ediyorum ben gençleri tanımlamak için. G. Hermet, B. Badie, P. Birnbaum ve Ph. Braud gibi ünlü Fransız siyaset bilimcilerin hazırladığı "Siyaset Bilimi ve Siyasi Kurumlar Sözlüğü"nde de değinildiği gibi iki çeşit apolitizmden bahsetmekte yarar var. Pasif apolitizm, yönetilenlerin siyasete karşı hiç olmayan ilgisini daha doğrusu ilgisizliğini anlat-

mak için kullanılır.[61] Halbuki konuştuğumuz gençler ne siyasiler, ne siyasi partiler ne de siyasi konulardan bihaber değillerdi. Yani gençlerin pasif bir apolitizminden bahsedilemez. Aktif apolitizm ise, tıpkı Kilise, diplomasi ve savunma gibi konularda örneği görüldüğü gibi kendini siyasetin dışında konumlandırmayı, siyasetin üzerinde partizan bakış açıların uzağında geniş bir konsensüs sağlama çabasıdır.[62] Gençlerin çoğu anne ve babalarından duyduğu '70'lerin siyasal ortamı ve siyasal şiddetle ilgili hikâyelerden de etkilenirler kuşkusuz ama tek sebep bu değildir. Siyasi alanın bugünkü durumunu beğenmeyen, zaten siyasetçilerden pek bir şey ummayan gençler siyaset üzerine hummalı, sonu şiddete varacak tartışmalar içine girmeyi tercih etmezler. (Tekrar belirtiyorum, bu söylediğim gençliğin tümünü kapsamıyor. Bugün Türkiye'de tabii ki gençler arasında siyasal olarak aktif olan gençler var.) Genel uzlaşma tabanını "apolitiklikte" yani hiçbir ideolojinin veya partinin partizanı olmamak olarak kuran gençler, aralarında çok önemli ayrımlar yaşansa da, arkadaş olabilirler ya da en azından oturup konuşabilirler. Örneğin, tekstil mühendisliğinde okuyan, okul dışında türban takan ama kendisini hiçbir ideoloji veya partiye bağlı hissetmeyen Vildan görüşmemizde bir sınıf arkadaşıyla muhabbet ederken onun ateist olduğunu öğrendiğinden bahsetti. Bu arkadaşıyla beraber din konularından konuştuklarını, aralarında hiçbir problemin çıkmadığını, şaşkınlıklar yaşasalar da birbirlerinin duygularını karşılıklı anladıklarını anlattı. Benzer şekilde bir başka üniversite öğrencisi, Cem, arkadaşlarıyla içki muhabbeti sırasında ülke sorunlarından bahsettiklerini, aslında hepsinin farklı düşüncelere sahip olduklarını ama aralarında önemli sorunlar çıkmadığını anlattı.

Ferhat Kentel, '90'lı yıllardan itibaren Türkiye gençliğinin yaşadığı değişimleri anlatırken gençlerin önemli özelliklerinden birinin "görelilik hissiyatı"[63] olduğunu belirtiyor. Aslında

61 G. Hermet, B. Badie, P. Birnbaum ve Ph. Braud, *Dictionnaire de Science Politique et les Institutions Politiques*, Paris, Armand Colin, 2000 (4. baskı), s. 25.

62 *A.g.e.*, s. 26.

63 F. Kentel, "Türkiye'de genç olmak: Konformizm ya da siyasetin yeniden inşası", *Birikim* (196), Ağustos 2005, s. 11-17.

düşünülürse bu görelilik hissiyatının oluşabilmesi de bir bakıma gençliğin bir ortak payda olarak siyaset ve ideolojiler ile sınırlarını koyabilmeleriyle gerçekleşiyor. Çünkü farklı ideolojilere mensup insanlar olarak ortak payda bulunamazken, benzer deneyimleri yaşayan genç bireyler olarak ortak paydalar bulunabiliyor. Gençler, deneyimlerinin, ortak paydalarının eşliğinde sorunlarına çözüm bulacak bir siyaset istiyorlar; laf üreten, insanları kamplaştıran ama çözüm bulamayan bir siyaset değil. Bu yüzden bir özel üniversitede 3. sınıf öğrencisi olan, en büyük dileği "suya sabuna dokunan birşeyler söylemek" olan Melike'nin siyasete ilişkin eleştirileri gençlerin siyasete bakışını anlamak açısından önemli:

> Böyle teoriler dönüyor ortalıkta tamam mı? İnsanların ideolojileri var, yapmak istedikleri falan var. Ve sürekli bir üst-dil, bir üst-bakış açısı, onun üzerinden konuşuyoruz her şeyi. Ama bunları... Yani Türkiye'de uygulanabilirliğini, neler olup bitiyoru, sorunlarımız neler, bunlar nasıl çözülebilir falan... Yani diş tırnağa dokunan şeyler görmüyorum açıkçası. Siyasi gruplara, derneklere, vs. o yüzden çok sıcak bakmıyorum, şu anda var olanlara en azından. Bu karşı olduğum anlamında değil. Kesinlikle sosyal oluşumların, alternatif şeylerin aranmasından yanayım yani.

Nasıl bir siyaset istediğini sorduğumda ise şöyle cevap veriyor Melike:

> Yani daha aktif bir kere. Oturduğu yerden sürekli konuşan, sürekli maltaval okuyan birşeyler olmamalı kesinlikle. Bu şey değil, orda burda eylem yapmak değil, bunlardan bahsetmiyorum aktivistlikten bahsederken. Daha böyle temeldeki şeyleri değiştirmeye yönelik şeylerden bahsediyorum. Ne bileyim işte? Çok, çok farklı kolları olabilir. Aslında biraz geniş bir şey, bunu gerçekleştirmek çok zor ama... İşte Doğu'ya örgün eğitimi götürmek gibi ya da İstanbul'da yaşayan insanların problemleriyle ilgilenmek de olabilir. Yani şey çünkü... Her zaman şeye çok karşı oldum, yerinde oturup böyle ahkam kesmeye

yani. Öyle bir şey değil düşündüğüm. Meydanlarda eylem yapalım falan değil, çünkü bir çözüme götürmüyor bunların hiçbiri. Benim söylediğim... Belki daha küçük adımlarla ilerlenecek ama çok daha sağlam bir şey olacak yani.

Melike'nin siyasete bakışı, getirdiği eleştiriler onun siyasetle ilgilenmediğini değil ama "farklı" bir siyaset istediğini gösteriyor. İşte tam bu noktada Ferhat Kentel'in gençlerin siyasete yönelik tutumlarına ve görelilik hissiyatına dair söylediklerine geri dönelim çünkü orada "yeni siyaset" üzerine kafa yoruluyor ve biz de oradan hareketle gençler ve yeniden siyasetin inşası üzerine düşünebiliriz.

İşte '90'ların (böyle bir başlangıç noktası varsa) temel özellikleri arasında yer alabilecek tek referans kurumunun, ideolojisinin olmaması, politikanın politikacıların elinden çıkması ya da politikanın kutsallığını yitirmesi, dinsel ifadelerin ön plana çıkması gibi tezahürleri gençlere bakarak anlamlandırmak mümkün görünüyor. Dikkatlice bakıldığı zaman, şimdiye kadar alışık olmadığımız bir biçimde ve birbirleriyle karşıt kutuplar halinde gördüğümüz referansların bir arada yaşadıklarını, kurdukları "inanma" tarzlarıyla birbirleriyle bağlantılar kurduklarını izliyoruz. Gençler laiklikle dini, devletçilikle liberalizmi, özgürlükçülükle otoritarizmi, milliyetçilikle evrenselliği, politiklik ile apolitikliği bir potada çeşitli bileşimler halinde eriterek yüzlerce "kimlik" ortaya çıkarıyorlar.

Ancak bu kadar farklı kimliklerin bir arada olmasını da gene ortaya koydukları "görelilik hissiyatı" sayesinde başarıyorlar. Bu yeni durumun adını koymak, artık hâkim olanın bu durum olduğunu söylemek için vakit henüz erken; çünkü, tek boyutlu, tek doğrulu, tek referanslı, tek kurumlu kimlikler şimdilik, niyetlerini çok daha kolayca ifade edebildikleri için, daha güçlü gözüküyorlar. Ama "görelilik dinamiği verdiği paradoksal imaja rağmen, bütün tekçi-total ideolojilerden daha birleştirici bir potansiyel taşıyor. Çünkü "ötekini" dışlamıyor, çünkü "ötekini" kendi içinde taşıyor; kültürlerarasılığın laboratuvarı olarak belirginleşiyor.

> Ve her şeyden önemlisi "ötekini kendi içinde taşıdığını" fark edebilmek; bu fark edildiği zaman ise "yeni siyaset" yapmak için gerekli ilk adım olarak "duyarlılık" ortaya çıkıyor.[64]

Gençlerle tüm görüşmelerimizden yola çıkarak göstermeye çalıştığımız gibi gençler "duyarsız" olmadıklarına, pek çok açıdan "duyarlı" olduklarına göre, farklı bir siyaset kurabilmek için umut var demektir.

Ekonomik sorunlar, paraya verilen önem ve konformist yaşam hayalleri

Kitabın ikinci bölümünde Şerif Mardin'e referans yaparak paranın Osmanlı'dan bu yana Türk toplumunun kültürel kodlarından biri olmadığını, ancak 1950'lerden itibaren bu durumun "Her mahalleye bir milyoner" sloganıyla beraber değişmeye başladığını belirtmiştik. '80 sonrası Türkiye toplumu ise neo-liberal politikaların etkisiyle paranın hüküm sürdüğü bir tüketim toplumu görünümündedir. Sonuçlarını incelediğimiz üç araştırma da gençlerin materyalist bakış açılarını, paraya verdikleri önemi gözler önüne serer niteliktedir. Örneğin gençlerin, devletten beklentiler listesinin en başına ekonomik beklentileri koymaları, kendi gelecekleri için materyalist ve konformist taleplerde (iyi bir iş, iyi bir ev, iyi bir araba, iyi bir aile gibi) bulunmaları ve gelecekleri için en çok işsizlik ve parasızlıktan korkmaları onların köşe dönmeci, materyalist ve bencil bir kuşak oldukları fikrini sağlamlaştırır niteliktedir. Sadece Kuştepeli gençliğe odaklanması açısından diğerlerine göre sınırlı ama Kuştepe gençliğini anlamak açısından önemli olan *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002* de gençlerin materyalist değerlere verdikleri önemi gözler önüne sermektedir. Araştırma, Kuştepeli gençlerin parasız kalmaktan çok korktuklarını ve gelecekten en çok istedikleri şeylerin sırayla sağlıklı olmak, iyi bir aile ortamı ve iyi bir iş olduğunu, gelecekle ilgili olarak korkularının başında sağlık problemleri, ikinci olarak ailesel problemler ve üçüncü olarak işsizliğin

64 F. Kentel, a.g.m., s. 16-17.

gelmekte olduğunu göstermektedir.[65] Ayrıca tüm bu niteliksel araştırmalarda gençler genelde aileleriyle ilgili sorunları olmadığını, ailenin kendilerinin hayatında en önemli kurumlardan biri olduğunu söyleseler de –bu konuyu zaten gençler ve aile konusunda daha detaylı bir biçimde analiz etmeye çalışacağız– yine aynı araştırmalar aile içinde paranın tartışma konusu olduğunu, gençlerin (özellikle erkeklerin) aileleriyle para konusunda tartıştıklarını göstermektedir.

Tüm bu materyalist isteklerden dolayı, siyasal ve kamusal alanda görmediğimiz gençler, siyasetten uzak oldukları, konforlu bir hayat düşledikleri için eleştirilirler. Hiç şüphesiz bu istekler, geçmişin "memleketi kurtarmak" için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır kuşaklarından kopuşu simgeler. Örneğin medyada da büyük yankı uyandıran *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*'nın sonuçları açıklandığı günlerde, gençler, pek çok köşe yazarı tarafından devletten beklentiler sorusuna ekonomik istekleri başa koydukları ve ekonomik istekleri, insan hakları ve özgürlük isteklerinden önce dile getirdikleri için çok eleştirilmişlerdi.

Gençlerle yaptığım görüşmelerin ışığında diyebilirim ki, gençlerin ekonomik sorunlara verdikleri bu önem onların bencil ya da köşe dönmeciliği benimsemiş olmalarından değil, ülkenin bugünkü yapısından kaynaklanıyor. Örneğin, ülkenin tüm sorunlarının hepsinin başına ekonomik sorunları koymaları, onların ekonomik sorunlar çözülürse diğer sorunların da son bulacağına dair inançlarından kaynaklanıyor. Mesela görüşmecilerimden 19 yaşındaki Aras örneğinden yola çıkalım. Bir Ermeni lisesinden mezun, üniversite sınavlarına hazırlanan Aras'ın, Ermeni kökenli bir Türk vatandaşı olmasının da etkisiyle, cemaat özgürlüğünü, insan hakları, kültürel ve dinsel haklar, demokrasi gibi konuları ülkenin sorunlarının ilk sıralarında görmesi beklenebilirdi. Ancak o, ekonomik krizin etkilerinin hâlâ çok etkili bir şekilde görüldüğü 2003 yılı başında yaptığımız görüşmemizde en çok ekonomik krizden ve hazırlanmakta olduğu üniversite sınavından etkilendiğini belirtiyor

65 Bkz. *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002*, Tablo 35, s. 65.

ve eğer ülkenin ekonomik sorunları çözülürse diğer sorunların da çözüleceğine inandığını söylüyordu. Ona neden ekonomik sorunları en önemli bulduğunu sorduğumda şöyle cevap verdi Aras: "*Hepsi ekonomiye bağlı diye herhalde.*"

Benzer bir şekilde lise mezunu, babasının ölümünden sonra babasının benzin istasyonunu işletmeye başlamış olan Serhat da tıpkı Aras gibi "*Ekonomi her şeydir!*" demektedir. Serhat'ın "ekonomi her şeydir" cümlesinde, ülkenin ekonomik sorunlarına verdiği önemin yanında paranın ne kadar önemli olduğunu kendi gündelik yaşamında görmüş olmasının da payı var. Benzin istasyonundaki işiyle ilgili konuşmamız sırasında iş hayatının zor ve acımasız bir dünya olduğundan, bu ortamda daha yakından görme fırsatı bulduğu iş sektörlerini de karşılaştırarak çok küçük çocukları uzun saatler zor işlerde çalışırken gördüğü sahnelerden bahsediyor sık sık. Tüm bu ortam onu o kadar yormuş ki, ona çok fazla parası olsa ve çalışmaya mecbur olmasa ne yapmak istediğini sorduğumda bir sene ara vermek isteyeceğini ve yorgun olduğunu, tatil yapmak istediğini söylüyor.

Görüşme yaptığım, siyasetle ilgileri olmadığını söyleyen gençlerin hemen hepsi ekonomik sorunlara, ekonomik krize, işsizliğe, vs. konuşmalarında yer verdiler. Benzer bir şekilde gündelik hayatta pek çok şey için paraya ihtiyaç duyan ve yokluğunu yaşayan gençler paranın önemli bir yeri olduğuna inanıyorlar. Ama bir kez daha belirtmek gerekir ki, bu, onların "bencil" ve "materyalist" bir kuşak olmalarıyla ilgili olmaktan çok, toplumda pek çok şeyin para ve ekonomik statü ile ilgili olmasından kaynaklanıyor; bu yüzden gençler parasız kalmaktan korkuyorlar. Bu açıdan Güneş iyi bir örnek aslında. İlk bakışta Güneş tam bir materyalist; parayı her şeyin üstünde tutan, geleceğin "yuppie"si görünümünde bir kişi. İleride iyi bir şirkette yönetici olmak istediğini, paranın önemli olduğunu, ekonomik statü sahibi olabilmek için endüstri mühendisliği okuduğunu kendisi zaten açık yüreklilikle belirtiyor. Fakat tüm bunlar onun çevresine karşı "duyarsız" olduğu anlamına gelmiyor, tam aksine yaşadıklarından ve gördüklerinden olduk-

ça etkileniyor, acı çekiyor ve bazı şeylerin değişmesi gerektiğini söylüyor Güneş:

> Ne olursa iyi olur bu ülkede? İşte insanlar arasındaki uçurum azaltılırsa iyi olur. Ben aç insan görmek istemiyorum. Onlar da normal seviyede yaşayabilecek hale gelsin. Ne bileyim? Asgari ücret artırılsın mesela. Ekmek daha ucuz olsun. Ve istediğim tek şey ücretsiz sağlık hizmetlerinin artırılması. Çünkü ben... Anneannem ve dedem bugünlerde sağlık problemleri yaşadılar. Anjiyolar bilmem ne oldular. Bir özel hastanede onları ameliyat ettirdik ama bakımları için, başka şeyler için devlet hastanesine yolumuz düştü kaç kere. Yani 5 saat 6 saat kalp hastası bir insanın o sıcakta sıra beklemesi gayet kötü. Sağlık hizmetinin yaygınlaştırılması çok iyi olur.

Güneş'e benzer bir örnek olarak bir özel üniversitede iktisat 3. sınıf öğrencisi olan Cem de verilebilir. O da tıpkı Güneş gibi geleceğin "yuppie"si portesi çiziyor ilk bakışta. O da paranın çok önemli olduğuna inananlardan; "Parayla saadet oluyor bence," diyor. Sonra kendisini açıklama gereği diyor ve şöyle diyor: "Daha doğrusu şöyle: 3. Dünya ülkelerinde paran varsa her şeye sahipsin."

Görüşmelerimizde daha alt sosyo-ekonomik sınıflardan gelen gençler de benzer şekillerde paranın öneminden bahsettiler. Örneğin pek çoğu çalışmak zorunda kalmalarının ve okula devam edememelerinin en önemli sebebi olarak parasızlığı gösterdiler. Gençlere yönelik kamusal gençlik merkezlerinin ve kamusal sosyal, sportif ve kültürel aktivitelerin olmaması, sportif, kültürel ve sosyal aktivitelerin parayla olması gençlerin "parayla saadet oluyor" düşüncesini güçlendiriyor hiç kuşkusuz. Ayrıca gençlikle özdeşleştirilen bu aktivitelerin paralı olması, ekonomik sermayeden yoksun gençlerin gençliklerini yaşayamamaları sonucunu doğuruyor. Ayrıca belirtmek gerekir ki İstanbul'un pek çok bölgesi kafeleri, alışveriş merkezleri, spor sahaları, sinemaları, tiyatroları ile gençler için aktivitelerin bol olduğu bir yer iken şehrin "diğer" bölgeleri bu aktivitelerden hayli uzakta. Örneğin Oğuz Işık ve Melih Pınar-

cıoğlu, Sultanbeyli örneğinde gençlerin boş zamanlarında vakit geçirebilecekleri yerlerin olmadığından bahseden Sultanbeylili gençlerin çok "sıkıldıklarını" belirttiklerini göstermişlerdir.[66] Tabii belirtmek gerekir ki genç erkekler şehre inip dolaşmakta, vs. daha özgürken, durum genç kızlar için daha iç karartıcıdır. Gençlerle derinlemesine görüşmelerimde Sultanbeyli örneğine benzer cümleler İstanbul'a gelmeden önce küçük şehirlerde yaşamış olan gençler tarafından da dile getirildi. Örneğin, bazıları şehirlerinde açılan üniversite ile beraber şehrin daha yaşanabilir bir hal aldığından, gençler için mekânlar açıldığından bahsettiler. Bu konuya değinmişken hemen belirtelim ki kuşkusuz taşrada genç olmak ya da olamamak üzerine derinlemesine araştırmalar yapmak gereklidir fakat bu araştırmanın sınırları içerisinde biz bu konuya sadece değinmekle sınırlı kalacağız maalesef.

Özetlemek gerekirse, sanıyorum gençliğin paraya verdikleri önemi ve konformist isteklerini şöyle anlamlandırmak mümkün: Her şeyin para ve ekonomik statü üzerine kurulu olduğu bir toplum içinde yaşayan gençler, para olmadan ne iyi bir eğitime, ne de iyi sağlık hizmetlerine sahip olamayacaklarını (Kuştepeli gençlerin neden en çok "sağlıklı olmayı" istediklerini daha iyi anlıyoruz) düşündükleri ve para olmadan iyi yaşam standartlarına sahip olamayacaklarını gözlemledikleri için para ve ekonomik statü onların hayatlarında merkezî önem taşıyor. Öyle görünüyor ki, zaten hiçbir zaman refah devleti olmamış, tam bir sosyal devlet olamamış olan Türkiye, refah devleti prensibinden uzaklaştıkça gençler paraya önem vermeye başlıyor ve tüm bunlar onların "Parayla saadet oluyor bence," demelerine sebep oluyor. Ama bu, onların bu durumdan memnun olduklarını düşündürtmesin kimseye, çünkü hiç de mutlu değiller ve önemli boyutlarda korkular yaşıyorlar.

66 O. Işık ve M.M. Pınarcıoğlu, *a.g.e.*, s. 291-292.

Gençlerin yurtdışına bakışı ve yurtdışında yaşama istekleri üzerine...

Gençlerle ilgili niteliksel araştırmalardan çıkan başka bir ortak nokta da, gençlerin büyük bir oranla Türkiye'nin AB'ye üye olmasını istemeleri; her ne kadar bunun zor olacağını düşünseler de Türkiye'nin AB'ye adaylığını destekliyor olmaları. Ayrıca yine büyük bir çoğunluk Türkiye'yi içinde görmek istedikleri uluslararası oluşumu Türki Devletler veya İslami Devletler olarak değil, AB olarak tanımlıyor. Üniversite öğrencileri arasında genç kızların erkeklere göre AB'ye üyeliğe daha sıcak baktıkları ve sosyo-ekonomik kategorilere inildikçe AB'ye üyelik isteğinin de daha azaldığı görülüyorsa bile yine de çoğunluk AB'ye üyeliği destekliyor.[67] Araştırmalarda çıkan bu tablo, Türkiye'nin müzakere sürecinin başlaması ile beraber önemli değişimler yaşadı ve 2006 yılı içindeki tüm araştırmalar bu oranlarda bir düşüş olduğunu gösterdiler.

Araştırmalardan çıkan başka bir sonuç ise gençlerin Avrupa ve ABD'de yaşama istekleri. Örneğin, *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* araştırmasında "Başka bir ülkede yaşamak ister miydiniz?" sorusuna görüşülen gençlerin %40.7'si "Evet" cevabını vermişlerdir. Ayrıca gençler üzerine yapılan araştırmalarda yurtdışında yaşamak isteyen grubun en üst sosyo-ekonomik gruplarda (A ve B) arttığı görülmektedir. Örneğin, A ve B sosyo-ekonomik gruplarında gençlerin %55'i yurtdışında yaşama isteklerini belirtmektedirler. İşte araştırmalarda çıkan tüm bu sonuçlar, medyada gençliğin sorunlarla mücadele etmek yerine kaçmayı seçen bir gençlik olduğu suçlamalarını beraberinde getirmiştir. Bu araştırmaların sonuçları dışında konsoloslukların önündeki kuyruklar, *Greencard* almak için artan başvuru haberleri de önemli bir kesimin ülkeyi terk etmek istedikleri fikrini güçlendirdi kuşkusuz. Örneğin 25 Haziran 2001 tarihli *Milliyet* gazetesi baş sayfasına "Green Türkler" başlığını atıyor ve *Greencard* başvurusunda bulunanların sayısı 2000 yılında 16.500 iken 2001 yılında (ekonomik kriz sonrası) bunun

67 Bkz. *Türk Üniversite Gençliği Araştırması*, Grafik 3.56, s. 296.

1.700.000'e çıktığı haberini veriyordu.[68] Yine aynı tarihli *Milliyet* gazetesinde bu konuda fikri sorulan Ankara Üniversitesi profesörlerinden Yahya Sezai Tezel, bu olgunun Almanya'ya olan göçten farklı olduğunu, Amerika'ya göç etmek isteyen bu kitlenin eğitimsiz, kırsal bir kitle olmadığını, üniversite mezunu, eğitimli, yabancı dil bilen bir kitle olduğunu belirtmektedir. Bu rakamlar tam 2001 ekonomik kriz sonrasının rakamları olduğu için ve bu kriz eğitimli kişileri de vurduğu için (hatırlanırsa ekonomik krizden özellikle bankacılık ve medya sektörü çok etkilenmişti) bu eğitimli ama işsiz kalmış kitlenin yurtdışına çıkma imkânları aradıkları görülmektedir.

Bu yurtdışına gitme, hayatlarının en azından bir bölümünde yurtdışında yaşama isteğine, ben de görüşmelerim sırasında sıkça rastladım. Fakat gençlerin bu isteklerini eleştirmek yerine hangi sebep ya da sebeplerle bu isteğe sahip oldukları üzerinde düşünmenin ve onları anlamaya çalışmanın daha yapıcı olacağını düşünüyorum. Yaptığım derinlemesine görüşmelerin ışığında, öncelikle gençlerin yurtdışında yaşama isteklerinin farklı nedenlere bağlı olduğunu, homojen bir kitleden bahsetmediğimizi belirtmeliyim. Ayrıca bir başka önemli nokta olarak da, gençler bazen bu yurtdışında yaşama isteğini belirtseler bile bunun aslında çok da üzerinde düşünülmüş bir şey olmadığını, daha çok ülkenin sorunlarından bıkıp "başka ülkede yaşasam ne kadar iyi olurdu" gibi gerçekleşmesi uzak bir dilek olarak da dile getirildiğini söylemem gerek. Daha evvel de belirttiğim gibi, bu yurtdışında yaşama isteğinin çok farklı nedenleri olabiliyor. Görüşme yaptığım gençlerden örnek vererek konuyu daha iyi açıklamaya çalışayım:

Örneğin, 21 yaşında üniversitede son sınıfta okuyan Zerrin için yurtdışında yüksek lisans yapmak, yurtdışında yaşamayı kısa bir süre için de olsa deneyimlemek ve ailesinden uzakta kendi başına yaşamanın özgürlüğünü tatmak için iyi bir fırsatmış gibi gözüküyor ve bu yüzden kısa süreliğine de olsa yurt-

68 Bkz. "'Green' Türkler", *Milliyet*, 25 Haziran 2001 ve K. Şahin, "Krizden Bunalan Amerika'ya Kaçıyor", *Milliyet*, 25 Haziran 2001. Ayrıca bkz. R.N. Bali, "'Çekip Gitmek' üzerine", *...VS*(1), Temmuz 2001, s. 50.

dışında okumak istediğini söylüyor Zerrin. Ama isteği eğitim amaçlı olmaktan çok özgür yaşayabilme isteği. Fakat tüm hayatı boyunca yurtdışında yaşamak istemediğini, ailesiyle tamamıyla ilişkisini kesmeyi düşünmediğini de hemen ekliyor.

23 yaşındaki Avni için ise yurtdışında yaşama isteği, yerleşik hayattan çok, gezmek, başka yerleri görmek isteğini ifade ediyor. Ailesi Muş'un bir köyünde yaşayan Avni, İstanbul'a üniversite okumak için geldiğinde de bunu da tam bir "macera" olarak algılamış ve elinden geldiğince İstanbul'u keşfetmeye çalışmış. Şimdi İstanbul'u yeterince tanıdığını düşünüyor ve yeni şehirler, yeni ülkeler keşfetmek için üniversiteyi bitirdikten sonra yurtdışında yüksek lisans ve doktora yapmak istiyor. Tabii ki eğitim önemli onun için ama onun yanında böyle bir "maceracı" yanı da ilgisini çekiyor. Avni gülerek "Hani tam Yörük hayatı benim istediğim. Hani at sırtında falan. [...] Çok da yerleşik değilim, zor geliyor yerleşmek," diyor.

23 yaşındaki prehistorya bölümü 3. sınıf öğrencisi Birol için işe (hatırlatmak gerekir ki kitabın başındaki alıntı sözler de Birol'a aitti) yurtdışında, daha doğrusu ABD'de yaşamak çok daha pozitif anlamlar içeriyor. Aslında ABD'ye yaşamaya gitmek gibi bir planı yok, iyi derecede İngilizce de bilmiyor fakat sevdiği pek çok şeyin doğum yeri olan California'da yaşamayı –eğer mümkün olsa– gerçekten çok isteyeceğini belirtiyor. "Amerika işte rüya bir şey benim için. En uç isteyebileceğim şey Amerika'da yaşamak olurdu. California'da yaşamak isterdim. En uç hayalim o," diyor ve ekliyor: "Ya orası çok farklı ya. Bütün hoşlandığım şeylerin çıkış noktası orası benim için. Yani her şey orada var. Sevdiğim müzik türü [ska punk] oradan çıkma, sonra yapılan sporlar var, kaykay var, sörf var. Hepsi oradan çıkma yani. Güzel, bayağı güzel bir yer benim için. Orda bir evim falan olsa başka hiçbir şey istemem yani. Orada yaşasam... Yani sokakta bile yaşasam... Yani hiç işim gücüm olmasın, yine de orada yaşayayım. O kadar güzel bir yer benim için, o kadar eğlenceli."

Bir özel üniversitede burslu okuyan, reklamcılık ve sosyoloji konularında çift anadal yapan, çok iyi bir öğrenci olan, iyi de-

recede İngilizce bilen Gözde ise yurtdışına iyi bir yüksek lisans eğitimi almak için gitmek istiyor. Asıl amacı iyi bir eğitim almak olduğu için herhangi bir yabancı ülkeye değil, iyi bir yabancı üniversiteye gitmek istiyor. Onun için yurtdışında eğitim görmek iyi bir eğitim almak ve bilgi ve araştırma açısından dünyaya açılmayı temsil ediyor.

Son olarak daha evvel de kendisinden bahsettiğimiz bir ocakbaşı restoranının mutfağında çalışan, ilkokul mezunu, hem Erzurum'da yaşayan ailesine para gönderip hem de İstanbul'da "yaşamaya çalışan" Sadi'nin yurtdışına gitme isteğinden bahsedelim. Sadi, yurtdışında yaşamak için bir adım atmış değil, öyle bir imkân şimdilik gözükmüyor ama kendisine yurtdışında yaşamayı isteyip istemeyeceğini sorduğumda hiç düşünmeden yurtdışında çalışmak isteyeceğini belirtiyor. Yurtdışında kazanılan para çok daha fazla olduğu için, üstelik döviz üzerinden maaş alacağından biriktireceği az bir miktarın bile Erzurum'daki ailesi için önemli olacağını düşünüyor. Özetle Sadi, yurtdışında yaşamayı ekonomik sebepler yüzünden, sırf daha iyi para kazanmak için istemekte.

Sonuç olarak görüşmelerin ışığında söyleyebiliriz ki, gençlerin yurtdışında yaşama isteklerinin birbirlerinden farklı sebepleri var ve bu sebeplerin çoğu onların ülke sorunlarına karşı duyarsız olmak yerine bu sorunlardan oldukça etkilendiklerini gösteriyor.

Gençler ve din

Gençler üzerine yapılan araştırmalar, gençlerin çok büyük bir çoğunluğunun "Allah'a ve dine inandığını" göstermekte. Örneğin, *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* adlı araştırmada, gençlerin %89.3'ü "Allah'a ve dine inandıkları" cevabını verirler. Fakat gençlerin inançlarının "sekülerleşmiş" bir inanç olduğu da araştırmaların sonucunda karşımıza çıkar. Benzer bir şekilde, TESEV'in Prof. Dr. İnci Erdem Artan tarafından yapılan *Üniversite Gençliği Değerleri: Korkular ve Umutlar* başlıklı 2005 yılında yayımlanan araştırmasının sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin %94'ü Allah'a inandıkları ceva-

bını vermişlerdir fakat hemen belirtmek gerekir ki öğrencilerin %97'si bilime de inandıklarını belirtmişlerdir.[69] *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* araştırması ise gençlerin din ile ilişkileri konusunda şu sonuca ulaşmıştır:

> Örneklem bir bütün olarak değerlendirildiğinde, gençlerin ancak yüzde 15 dolayında küçük bir kesiminin dinsel inancı aynı zamanda formel ibadet kurallarıyla, günlük yaşamlarını düzenleyen bir sistem olarak benimsediği görülmektedir. Bu bölümün dışındaki geniş bir kesim için formel ibadet kuralları dinin ikincil, ihtiyari bir boyutunu oluşturmaktadır. Örneğin, Allah'a ve dine inananların yüzde 37.3'ü hiç camiye gitmemekte, yüzde 22.2'si hiç namaz kılmamaktadır; yüzde 56'sı ancak özel durumlarda camiye gitmekte, yüzde 61.9'u ancak ara sıra namaz kılmaktadır.[70]

Ayrıca inancın ibadet ile birleştirilmesi –yine aynı araştırmaya göre– sosyo-ekonomik statüye göre farklılık göstermektedir. Örneğin, en alt sosyo-ekonomik kategoride (D) gençlerin %22'si düzenli namaz kıldıklarını belirtirlerken, bu rakam en üst sosyo-ekonomik kategoride (A) %3'e düşmektedir. Benzer şekilde düzenli dua edenler alt sosyo-ekonomik kategoride (D) %62 iken bu rakam üst sosyo-ekonomik kategoride (A) %44'e düşmektedir, vs.

Hiç kuşkusuz 1980 sonrası Türkiye toplumu İslami hareketin önemli bir siyasi hareket olarak ortaya çıktığı bir döneme tanıklık etti. Bir muhalefet içeren İslami hareket hem siyasi hem de toplumsal bir proje olarak Türkiye toplumunda yerini aldı. Fakat şunu söylemek gerekir ki bugün İslami hareket de bir değişim yaşamaktadır ve Ali Bulaç'ın deyimiyle, üç farklı "İslamcı" kuşak incelendiğinde bugünkü kuşağın ilk iki kuşağa göre önemli bir farklılık içinde olduğu söylenebilir. Bulaç'a göre bugünkü kuşak için "temel argüman politik merkeziyetçilik değil, ancak politik ve kurumsal olanın önemi ve gerekliliği yanında

69 *Üniversite Gençliği Değerleri: Korkular ve Umutlar*, İstanbul, TESEV Yayınları, 2005, s. 37.

70 *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, s. 74.

asıl bireysel tercihler, yeni ve iradi cemaat yapıları, birden fazla kimliğin ifade ve temsiline açık çoğulcu kamusallık, sivil inisiyatif kullanımı ve buna paralel olarak aşağıdan yukarıya doğru gelişen bir İslamlaşma sürecinin dinî hayatın (Hayatu'd-din) bizzat kendisini ve kendi hatırına bir amaç olarak öne çıkarmasıdır."[71]

Bulaç'ın gözlemlerini doğrular bir şekilde, gençlerle yaptığım derinlemesine görüşmeler sırasında da türbanlı genç kızlar arasında ya da kendilerini Müslüman kimliğiyle tanımlayan gençlerde de bireyselleşmenin, diğer gençlerde gözlemlediğimiz siyaset ve ideolojilerden uzaklaşmanın etkilerini gözlemleyebildim. Bu gençler İslam'ın hayatlarındaki önemine rağmen kendilerini bir ideoloji, bir parti ile tanımlamıyorlar, aksine diğer gençler gibi siyaset onlar için de negatif anlamlar taşıyordu. Aslında Nilüfer Göle, *Modern Mahrem* adlı kitabında genç kızların "türbanının" anne ve büyükannelerinin başörtüsünden farklı anlamlar taşıdığını, bu genç kızların özneleşme sürecinde olduklarını, modern hayatın bir parçası olma taleplerini gözler önüne seriyordu. Bu yüzden benim görüşmelerimden çıkarttığım bulgular "yeni" olmaktan çok, Göle'nin bulgularını doğrular nitelikte. Her ne kadar bu bulgular çok "yeni" olmasa da gençlerin düşünce ve duygularını daha iyi anlamak ve anlatmak açısından görüşmecilerimden iki farklı genç portresini sizlerle paylaşacağım.

İlk olarak Ayşe'nin duygu ve düşünceleri ile başlayalım. Bir özel üniversitede burslu olarak okuyan Ayşe, psikoloji ve sosyoloji konularında çift anadal yapıyor. Kendisiyle yaptığım görüşmede öğrenim gördüğü üniversitede türban konusunda bir problem yaşamadan okuyabildiği için kendisini şanslı hissettiğini anlatıyordu. Bu görüşmeden bir yıl sonra onunla tekrar görüştüğümde, türbanın okuduğu üniversitede de yasaklanması gibi pek çok sebepten dolayı sorunlu bir sene yaşadığını ve mezun olabildiği için mutlu olduğunu belirtiyordu "*En azından diplomamı alabildim!*" diyerek. Tüm bu sorunlardan dolayı çok yorgun olduğunu belirten Ayşe, yüksek lisansı sade-

71 A. Bulaç, "İslâm'ın Üç Siyaset Tarzı ve İslamcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. İslamcılık*, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004, s. 49.

ce bu sebepten dolayı Türkiye'de değil, yurtdışında yapmak istiyor fakat bunu gerçekleştirebilmek için burs bulması gerektiğini de ekliyor. Yüksek lisansını kendisine yeni bir "pencere" açabilmek için felsefe üzerine yapmak istiyor. Fakat asıl hayali bir gün kendi filmlerini çekebilmek yani sinema yapmak. Okuduğu farklı disiplinlerin (sosyoloji, psikoloji ve felsefe) kendisinin toplumu ve insanları daha iyi anlamasını sağlayacağını ve böylece iyi filmler çekmesine yardımcı olacağını düşünüyor. Kendisinden ve deneyimlerinden bahsederken, üniversitedeki arkadaşlarının onun duygu ve düşüncelerinde önemli değişikliğe sebep olduklarını belirtiyor. Bir yandan Ayşe onların türbanlı kızlar hakkındaki önyargılarını değiştirmiş, diğer yandan ise onlar, Ayşe'nin İslam'a bakışları kendisinden farklı olan, İslam'ı yaşayış tarzları farklı insanlarla iletişime geçmesini sağlamışlar. Halbuki aynı Ayşe, lise yıllarını "nevroz" dönemi olarak tanımlıyor (Bu arada Ayşe psikoloji öğrencisi olduğu için kendi ruh hali hakkında tespitlerde bulunuyor. Bu yüzden "nevroz" tanımlaması benim değil, tamamıyla onun tanımlaması). Lisede iken türban takmaya, kapanmaya karar veriyor Ayşe. Bu kararı nasıl verdiğini sorduğumda annesinin de türban taktığını, annesiyle beraber küçükten beri din üzerine söyleşilere, toplantılara gittiğini ve hep bir inancı içinde hissettiğini anlatıyor. Din üzerine okumalar yapmasıyla beraber kapanmaya karar veriyor. İlk bu kararını açıkladığında kendisi de kapalı olan annesi, beklentisinin aksine, onun bu kararına karşı çıkıyor ve okulda sorun yaşayacağı konusunda onu uyarıyor ama kararlı olduğunu görünce kararını saygıyla karşılıyor. Lise binasının önüne kadar türbanla giden Ayşe, binaya geldiğinde türbanını çıkartıyor ve bir nevroz dönemi yaşıyor lise hayatı boyunca. Ne okuldaki öğretmenleri ne de arkadaşları onun neden kapandığını anlamıyorlar ve Ayşe lisede önemli bir dışlanma yaşadığını söylüyor. Bu yüzden lise yıllarını, sınıfın arka köşesinde kulağında *walkman*, çevreden kendisini soyutlayarak geçiriyor. Dışlandığını hissettiği, mutsuz olduğu bu dönemde hem inancının hem de düşüncelerinin çok katı olduğunu, çevresini devamlı yargıladığını anlatıyor. Bugün o düşüncelerinden büyük

bir üzüntü duyuyor ve çok değiştiğini aktarıyor. Bu değişimde kuşkusuz üniversitede onu anlayan, onu dışlamayan arkadaşlar bulabilmesinin önemi büyük. Aynı şekilde, İslam'ı kendisi gibi yaşamayan arkadaşlarıyla pek çok şey paylaşıyor Ayşe, hatta onlarla beraber bara bile gidiyor. Bugün geldiği noktada Ayşe, "bu benim inancım ve başkası başka türlü düşünebilir. Ben kendi seçtiğim şeyleri, seçtiğim gibi, algıladığım gibi yaşıyorum," diyor. Lisede olduğu gibi kendisini *walkman*'i ile sınıfın köşesine saklamak yerine başkalarına açılıyor, kendisini ve diğerlerini birer "birey" olarak tanımlıyor. Belli bir inancı, belli bir dünya görüşü var ama kendisini herhangi bir parti, bir ideoloji ile özdeşleştirmiyor ve "*Politika kirli yapılıyor*," diyerek siyasal alanın bugünkü durumuna olan güvensizliğini belirtiyor. Üstelik siyaseti tabuların çok fazla olduğu bir alan olarak tanımlıyor ve bu tabular yüzünden gerçek anlamda tartışılamadığından yakınıyor. Halbuki ona göre din de dahil olmak üzere hiçbir konu tabu olmamalı.

Gençler ve özneleşme süreçleri ve din ilişkisine bir ikinci örnek olarak Mehmet örneğini vereceğim. 24 yaşında, hukuk fakültesi mezunu olan Mehmet, ben onunla görüşme yaptığım sırada hakimlik, savcılık sınavlarına hazırlanıyordu. Kendisini sosyalist ve Müslüman kimlikleri ile tanımlıyor. Babası da savcı olduğu için Mehmet ve ailesi tüm Anadolu'yu dolaşmışlar. Her ne kadar avukatlık yapmak savcılık ve hakimliğe göre daha fazla para getirse de, o, statüsünden dolayı savcı ya da hakim olmak istiyor. Bu isteğinden dolayı üniversiteye ilk başladığında, ileride istediği kariyeri tehlikeye atmamak için siyasetle ilgilenmemeye karar vermiş fakat ülkede yapılan haksızlıkları, adaletsizlikleri gördükçe kendisini siyasetle ilgilenir bulmuş. Şöyle diyor: "Bu ülkenin şartları oluşturdu, bu baskılar. Gerçekten öyle. Özgürleşmek adına insanlar sosyalist oluyor. Şu an Türkiye'de ciddi bir baskı var, bu Müslümanların üzerinde de var, diğer kesimlerin üzerinde de var. Var yani."

Müslümanlar da baskıya uğrayan, haksızlığa uğrayan kategorilerden biri olduğu için yavaş yavaş İslam'la da ilgilenmeye başlıyor. Bunun arkasından Mehmet, tasavvufla ilgilenmeye, da-

ha evvel hiç okumadığı, düşünmediği bu konuda okumaya, düşünmeye başlıyor ve tüm bunlar onun karakterinde önemli bir değişikliğe sebep oluyor. Şöyle anlatıyor bu değişimi Mehmet:

> Ben mesela Müslüman bir ülkede doğdum, Müslüman bir aileden geliyorum ama üniversiteye kadar Kuran-ı Kerim'i okumamıştım yani. Şu an okuyorum, halen de okumaya devam ediyorum ve edeceğim. Sonuçta araştırarak oldu benim tasavvuf ve İslam'la ilgilenmem. Tasavvuf erbabı ile tanışmam bunu biraz daha tetikledi, artırdı. Yoksa bu hal işi gerçekten. Okudukça, araştırdıkça Müslüman'ın nasıl olması gerektiğini görüyorsunuz. Sindire de biliyorsanız zaten bu hale bürünüyorsunuz. [...] Tasavvuf beni biraz daha yumuşattı. Daha çok okumama vesile oldu. Sadece tasavvufla ilgili değil, okuma alışkanlığını kazandırdı. Sonra yumuşattı beni. Müslümanlıkla ilgili bir şey aslında, tasavvuf da Müslümanlığın bir parçası. Yumuşattı derken, daha bir tevazu sahibi olma yoluna soktu beni. Onun haricinde dine eğilmem beni biraz daha tembellikten kurtardı. Hayat tarzı olarak.. Ben mesela namaz örneğini veriyorum. Kendimi programladım bir anlamda ciddi katkıları oldu bana.

Her ne kadar ülkenin sorunlarıyla, haksızlıklar, adaletsizliklerle ilgilense de, hiçbir siyasal partiye, siyasal gruba kendisini yakın hissetmiyor Mehmet. O, sadece kendisini bireysel alanda geliştirmeye çalışıyor: "Evet, ben gidip somut olarak devrim yapamam filan ama insanlar zaten kendilerini yetiştirerek, bu fikirleri kendisinde sağlamlaştırarak bir şekilde bir potansiyel oluşturur. Zaten hareketi yapan bu potansiyel. [...] Bu anlamda bazı grupların içine girmek gerekiyor mu, gerekmiyor mu, ben girmedim ama yine de bu potansiyeli kendimde oluşturdum." Bir başka deyişle, Mehmet, kendi üzerine düşünerek, Kuran okuyarak, daha çalışkan ve daha alçakgönüllü bir insan olarak, tasavvufla ilgilenerek, ney üfleyerek, vs. kendisini geliştirmeye ve bir birey olarak inşa etmeye çalışıyor.

Tabii bu bölümü bitirmeden önce şunu söylemeliyim ki, bu bireyselleşmenin, bu özneleşmenin toplumun tüm kategori-

lerine yayılan bir olgu olduğunu düşünmemek lazım. Cemaat mantığının ağırlığını korumadığını, insanların "birey" değil, sadece itaat eden pasif kişiler olarak algılanmadığını, böyle olayların yaşanmadığını söylemek yanlış olur; tıpkı olgunun ne kadar karmaşık olduğunu unutup, önyargılarla yaşamaya devam etmenin yanlış olacağı gibi...

Gençler ve ailesel değerler

Niceliksel araştırmalardan ortaya çıkan sonuçlardan bir tanesi de gençlerin ailelerine ve ailesel değerlere verdikleri önemi göstermesidir. Ailenin kendileri için önemli olduğunu belirten gençler, aile içinde önemli sorunlar yaşamadıklarını belirtirler. Ailenin tarihsel açıdan Türk toplumunun önemli kurumlarından biri olduğunu biliyoruz. Görülüyor ki, hızlı kentleşme oranlarına rağmen aile hem ekonomik hem de duygusal açıdan bireylerin hayatında önemini devam ettirmektedir toplumun tüm farklı sosyo-ekonomik kategorilerinde.[72]

Gençlerin aile kurumu ile ilgili düşüncelerinin öğrenilmeye çalışıldığı *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* adlı araştırmada gençlerin hayatlarındaki en önemli kurumun aile olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin gençlerin %81.8'i "Aile, kaç yaşında olursa olsun genci koruyan, ona kucak açan bir kurumdur" cevabını vermektedirler.[73] Bu cevaplar sosyo-ekonomik statü açısından incelendiğinde de her kategoriden genç için ailenin önemli olduğu görülür. Aileyi koruyucu bir kurum olarak gören gençlerin "Ben bütün ciddi sorunlarımı önce aile içinde konuşurum," diyenlerin oranı %49.1 iken "Ailem yakın arkadaşlarımı tanır," diyenlerin oranı ise %65.1'dir.[74] Ailelerin gen-

72 '80'li yıllarda Türkiye'deki aileler üzerine araştırma yapan A. Duben ailenin toplumdaki önemi hakkında önemli gözlemlerde bulunmuştur. Bkz. "The Signifance of Family and Kinship in Urban Turkey", Ç. Kağıtçıbaşı (der.), *Sex Roles, Family, and Community in Turkey* içinde, Bloomington, Indiana University Turkish Studies, 1982, s. 73-100. Bu makalelerin Türkçe basımı için bkz. A. Duben, *Kent, Aile, Tarih*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

73 *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, Tablo 45, s. 27.

74 *A.g.e.*, Tablo 47, s. 28.

cin arkadaşlarını tanıma oranı ise sosyo-ekonomik statü ile beraber artmaktadır. Bir başka deyişle her ne kadar her kategoriden genç için aile önemli ise de öyle görünüyor ki üst sosyo-ekonomik statülerdeki ailelerde genç ve aile arasındaki iletişim daha fazladır. Benzer bir sonuç *Türk Üniversite Gençliği Araştırması*'nda da ortaya çıkmıştır. Örneğin, üniversite öğrencilerine "Bir sorunla karşılaştıklarında en çok başvurdukları yol" sorulduğunda, "alt sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler, sorunlarını daha çok kendileri çözme eğiliminde iken, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler ailelerine daha fazla danışma eğilimindedirler."[75] Alt sosyo-ekonomik gruplarda gençlerle aileler arasında bir iletişim eksikliği göze çarpmaktadır.

Gençlerle yaptığım derinlemesine görüşmeler de ailenin gençlerin yaşamındaki önemini destekler nitelikte. Öyle görünüyor ki her ne kadar arada anlaşmazlıklar yaşansa da sadece ekonomik açıdan değil, duygusal açıdan da aile kurumu, gençlerin hayatlarında önemli bir yer edinmiş durumda. Bu konuda üniversite öğrencisi Melike'nin annesiyle yaptığı tartışmaları anlattıktan sonra annesinin ve ailesinin kendisi için önemini ifade etmesine kulak verelim. Ailesi İzmir'de yaşayan ve kendisi üniversite okumak için İstanbul'a gelen Melike, annesi ve babasıyla çok şiddetli olmasa da bir kuşak çatışması yaşadıklarından bahsediyor. Ama tüm bunlara rağmen onlardan vazgeçemeyeceğini de sözlerine ekliyor Melike:

> Bir kuşak çatışması var, kesinlikle var. Olması da çok normal zaten. Yani çünkü birincisi Türkiye çok fazla sallanan bir ülke sürekli. Her dönemde bir sürü şey değişiyor ve sen o dönemde büyüdüysen o dönemle ilgili şeylere kafa patlatıyorsun. Yani benim çocuğumla benim aramda da çok büyük bir kuşak çatışması olacak. *(Gülerek)* Yani hani dişe diş, kana kan hale gelebiliriz çocuğumla. Acayip çocuk sahibi olmak istediğim için, çok üzerinde düşündüğüm bir konu bu. Ben ailemle de çok yaşıyorum mesela. Onlar çünkü mesela... Annem benim böyle giyindiğimi falan görünce ağlıyor kadın "Ah kızım,

75 *Türk Üniversite Gençliği Araştırması*, Grafik 3.73, s. 312.

vah kızım" diye. *(Hırkasının kolu sökük ondan bahsediyor.)* Anne, diyorum, saçmalama, olmadığından değil, önemsemediğimden. Önemseyecek olsam çok pahalı da bir şey değil, gider alırsın, giyersin falan yani. Haa, özellikle yırtık giymek için de giymiyorum zaten. Yani öyle özel bir önemim yok kıyafetime karşı falan. Ve kuşak farkı var yani. Ama aileyle olan ilişkiler, şey böyle, daha duygusal ilişkiler olduğu için... Sen ailenle çok farklı olabilirsin, çok farklı görüşlere sahip olabilirsin... [...] Aile kavramı gerçekten çok önemli Türkiye'de. Ve yani ne olursa olsun, kanlı bıçaklı düşman da olsalar 3 gün sonra, 1 ay sonra, 2 yıl sonra yine bir araya gelirler yani. Mutlaka. Çok ekstrem durumlar dışında. Ya ben bile –ki kendimi cesur bir insan olarak görürüm bu konuda– ama vazgeçemem onlardan yani. Tamam artık hayatımda yoksunuz falan diyemem, duygusal olarak bunun ağırlığını kaldıramam.

Aslında gençleri ve aileleriyle ilişkilerini tam olarak anlayabilmek için ayrıntılı aile sosyolojisi araştırmalarına ihtiyacımız var. Özellikle son 20 yıldır Türkiye toplumunun yaşadığı değişimden ailelerin de etkilendiği şüphesiz ve bu olgu daha ayrıntılı çalışmalara gerek duyuyor. Ben gençlerle ilgili bu çalışma çerçevesinde sadece sınırlı sayıda görüşmelere dayanarak birşeyler söylemeye çalışacağım. Melike örneğinden yola çıkarak anne-baba ve gençler arasındaki kuşak farkı ve duygusal bağ üzerinde durduk fakat belirtmek gerekir ki görüşmelerimiz sırasında kardeşler arasında da güçlü bağlara ve kardeşler arası maddi-manevi destek örneklerine tanıklık etme fırsatı buldum. Örneğin bir kafede garsonluk yapan, 24 yaşında ve lise mezunu olan Yılmaz, erkek kardeşinin üniversite masraflarını karşılamaktaydı. Bir bayan kuaföründe manikür-pedikür yapan lise mezunu 23 yaşındaki Ayşen ise ortaokulda okuyan kız ve erkek kardeşinin eğitimleri ve kendisinden daha iyi yaşamaları, kendisinden daha iyi bir hayata sahip olmaları için elinden geleni yaptığından bahsediyordu.

Yurtdışına gitmek, yurtdışında yaşamak istediklerini belirten gençlerde de, örneğin, aileleriyle bütün ilişkilerini kesmek,

bağlarını tamamıyla koparmak istediğini söyleyen bir gence hiç rastlamadım. Ama tüm bunlar, ailede, özellikle gençlerle annebabalar arasında, hiç sorun yaşanmadığı anlamına gelmiyor tabii ki. Anne-babalarla ilişkiler konusunda daha evvelki bölümde de örnek verdiğim Güneş'in deneyimlerinden bahsedeceğim. Hatırlanacağı gibi Güneş'in ileride bir şirkette yönetici pozisyonunda çalışmak istediğinden, endüstri mühendisliği okuduğundan bahsetmiştim. Tek çocuk olan Güneş, anne ve babasının (annesi ilkokul öğretmeni, babası bir şirkette yönetici) iyi insanlar olduğunu ve aslında sevimli insanlar olduklarını söyledikten sonra özellikle sınav dönemlerinde az çalıştığını söyleyen anne ve babasıyla sık sık tartıştığını anlatıyor. Bir başka tartışma konusu ise eve gidiş geliş saatleri ve kız arkadaşlar. Bu yüzden her ne kadar sevimli insanlar olsalar da anne ve babasının "geleneksel, tutucu" insanlar olduklarını düşünüyor Güneş. Ama bu konularda yavaş yavaş anne-babasını "eğittiğini" anlatıyor: Akşamları çıkma konusunda onu çok sıkan ve erken eve gelmesini isteyen ailesini cezalandırmak amacıyla bir keresinde iki gün bir arkadaşının evinde kalmış ve onlara artık çocuk olmadığını ve eğer onu böyle sıkmaya devam ederlerse, onu kaybedeceklerini anlatmaya çalışmış. Bu olaydan sonra anne ve babasının hareketlerinin değiştiğini söylüyor Güneş; anne ve babasının şimdi ona karşı eve geliş-gidiş saatleri konusunda daha anlayışlı olduğunu anlatıyor. Anne ve babası ile sorun yaşadığı başka bir konu ise kız arkadaş konusu. Bu konuda da "tutucu" olduklarını düşünüyor onların. Örneğin, annesine ilk defa kız arkadaşında kalacağını söylediği zaman annesinin ne kadar şoke olduğunu, oğlunu dikkatli olması gerektiği konusunda uyardığını, bu kızla evlenmek zorunda kalabileceğinden bahsettiğini, annesiyle yarı dalga geçerek anlatıyor. O ise annesine "*Ne diyorsun anne? Türk filmi mi bu?*" diyerek cevap vermiş. Anne ve babasının kadın-erkek konularında geleneksel olduklarını düşünüyor. Aslında gençlerin konuşmalarında anne-babalarının tutumları ile ilgili Türk filmleri ('60'lar ve '70'lerin başlarının Yeşilçam filmleri) örneğini vermeleri oldukça ilgi çekici. Anne-babalarının çoğu konuda olaylara bu Yeşilçam

filmlerinin naifliği ile yaklaştıklarını düşünüyorlar. Örneğin, kötü arkadaşlara dikkat et, içeceklere dikkat et ilaç koymasınlar, içki içme, dikkatli ol, vs. gibi öğütler içkinin, ecstasy gibi çeşitli ilaçların "serbestçe", "görünür bir şekilde" dolaştığı, kadın-erkek ilişkileri konusunda bazı tabuları yıkmış bir kuşak için anne-babalarının tavsiyeleri Yeşilçam filmleri gibi "komik" ve "naif" görünüyor. Bütün bu sebeplerden dolayı olsa gerek, Güneş, anne-babasına "Çocuk Ahmet" ve "Çocuk Ayşe" diyor arkadaşlar arasında.

Güneş'in ve bazı diğer gençlerin bu anlattıkları, Fatih Akın'ın 2004 Berlin Festivali Altın Ayı ödüllü filmi "Duvara Karşı"daki (*Gegen die Wand*) bir sahneyi akla getiriyor: 1973 doğumlu "genç" yönetmen Fatih Akın'ın filminin Sibel'in istenme sahnesinde, baba figürü çikolataları getiren erkek tarafına çikolataların içinde alkol olup olmadığını tekrar tekrar sorar. Çikolataların alkolsüz olduğunu öğrendikten sonra ise ardı ardına çikolataları bir "çocuk" gibi midesine indirir. Gerek dinsel sebeplerden, gerek alışık olmadığından, çikolatanın içindeki azıcık alkolden "kaçan" babanın aksine ve de babasına ve ağabeyine tepki ile Sibel, her açıdan hayatı (kokainden, alkole, cinsel deneyimlere) yaşamak istemektedir. Baba ve kızı rolleri değiştirmişlerdir adeta. Sibel özgür bir yetişkin olmak isterken, baba "çocuk" gibi davranmaktadır. Bu rollerin değiştirilmesi sahnesine benzer bir başka sahne de yine görüşmecilerimizden biri tarafından, kendi hikâyesinden yola çıkılarak anlatıldı. Görüşme yaptığım üniversite öğrencisi Sinem, Bursa'dan İstanbul'a okumak için gelmiş olduğunu ve yine kendisi gibi öğrenci olan ağabeyi ile aynı evi paylaştıklarını anlatıyor. Annesi ve babası da sık sık onların evine ziyarete geliyorlarmış. Sinem, iki haftadır onlarda kalan annesinin hem onların konuşma şekilleri hem de VCD'den seyrettikleri filmler dolayısıyla "Kadının bizim yüzümüzden ahlakı bozulacak," diyerek annesinin ahlakını kötü şekilde etkilediklerini söylüyordu.

Burada şunu da belirtmek gerekir ki, niceliksel araştırmaların da gösterdiği gibi gençlerin aileleriyle iletişimi ve aile

içi demokrasi alt sosyo-ekonomik gruba doğru inildikçe azalmakta. Örneğin, Ümraniye'de tekstil atölyesinde çalışan genç kızlar ailelerinden pek çok şeyi (örneğin erkek arkadaşlarını) gizlemek zorunda kaldıklarını anlattılar. Daha evvelden bahsettiğimiz küçük kardeşlerinin eğitimini karşılamaya çalışan 23 yaşındaki Ayşen, 19 yaşından beri lüks bir semt olarak tanımladığı Suadiye'de manikürcülük yapıyor. Yaşadığı Ümraniye ile Suadiye'deki ailelerin karşılaştırmasını yapıyor ve kendi yaşadığı yer olan Ümraniye'deki ailelerin daha geleneksel olduklarından, pek çok konunun tabu olduğunu, halbuki çalıştığı yerdeki gözlemleyebildiği gençlerin aileleriyle pek çok konuyu (bir kız/erkek arkadaşı olması dahil) paylaşabildiğinden bahsediyor. Bir başka görüştüğüm genç, ortaokuldan beri erkek kuaförlerinde çalışan 23 yaşındaki Fatih de yaşadığı daha "fakir" bir bölge olarak tanımladığı Yenibosna ile çalıştığı Bahçelievler'i kıyaslıyor ve Yenibosna'da ailelerin daha "tutucu" olduklarını söylüyor. Yenibosna'da kızlar daha çok evlerinde bir yaşam sürerken, gezintiye falan aileleriyle beraber çıkarlarken, Bahçelievler'dekilerin daha "özgür" olduklarını ve erkek arkadaşlarıyla rahatça kapının önüne kadar gelebildiklerini, ilişkilerini saklamak zorunda kalmadıklarını anlatıyor.

İlginç olan nokta, ailelerinin tutucu ve geleneksel olduklarını söyleyen, pek çok şeyi anne-babalarıyla paylaşamayan gençlerin dahi aileleriyle bir empati kurabilmeleri ve böyle davranmalarının sebebini yaşadıkları çevre, eğitimsizlik, yetiştikleri ortam gibi sebeplerle açıklamaları ve onlara hak vermeseler de bir açıdan onları anlamaya çalışmaları. Fakat bu tutumun kaynağı kişiler değil de yaşanan çevre, eğitimsizlik gibi değiştirilmesi zor öğeler olarak tanımlanınca bunları değiştirmek de bir o kadar zorlaştığından, gençlerin çoğu bu tutucu niteliklere karşı "savaşmak" yerine yalan söylemek, ailelerinden saklamak gibi konformist taktikler geliştiriyorlar. Bu geliştirdikleri taktikler gençlerin "başlarının çaresine bakma sanatının" bir parçası niteliğinde...

"Ayrı dünyaların gençleri": Sosyo-ekonomik açıdan gençler arasındaki farklar

Gençlerden ve onların tutumlarından bahsederken bir kez daha belirtmek gerekir ki, gençlik derken homojen bir "gençlik"ten değil "gençlikler"den bahsetmeliyiz aslında. Gerek cinsiyet, gerek sosyo-ekonomik, gerek de kültürel açıdan, pek çok farklı "gençlikler"den bahsetmek mümkün. Tüm bu farklılıklara rağmen aynı dönemde, aynı ülkede, benzer referanslarla yetişen bir kuşak olarak gençler ortak noktalara da sahipler bir bakıma. Aslında bu bizi bir kez daha gençlik sosyolojisindeki bir tartışmaya getiriyor. Gençlik sosyolojisinin önemli isimlerinden Herbert Marcuse, '68 kuşağına yol göstericiliği yapmış yazılarında gençliğin aynı dönemde doğup büyümüş olmaktan dolayı kendi içinde homojen bir kitle olduğunu ve iş hayatının içinde "zincirlenmiş" bulunan yetişkinlerin aksine devrimin sisteme zincirlenmemiş kategorilerden olan gençlik tarafından gerçekleştirileceğini savunur.[76] Pierre Bourdieu ise gençliğin sosyo-ekonomik açıdan homojen bir kitle olmadığını, burjuva (öğrenci) gençliği ile işçi gençliği arasında kapanmaz farklar olduğunu, iki farklı dünyada yaşadıklarını savunur.[77] Gençlik sosyolojisindeki üçüncü farklı görüşü ise François Dubet, önceki iki görüşün sentezini yaparak savunur. François Dubet'ye göre her ne kadar farklı sosyo-ekonomik gruplara ait gençler arasında farklar olsa da aynı dönemde, aynı ülkede, aynı konjonktür içinde doğup büyümüş olmaktan ötürü gençler arasında bazı ortak noktalar bulunur.[78] Görüşmelerim sonucunda ben sosyolojik bakış açıları arasından François Dubet'nin bakış açısını benimsedim. Her ne kadar gençler arasında farklılıklar olsa da bazı ortak nok-

76 Bkz. H. Marcuse, *Reason and Revolution: Hegel and the Rise of Social Theory*, Boston, Beacon Press, 1960; *One-Dimensional Man: Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*, Londra, Routledge, 1964 ve *Counterrevolution and Revolt*, Londra, Allen Lane, 1972.

77 Bkz. P. Bourdieu, "La jeunesse n'est qu'un mot", *Questions de Sociologie*, Paris, Editions de Minuit, 1980, s. 143-154.

78 Bkz. François Dubet, *La galère: jeunes en survie*, Paris, Fayard, 1987, s. 160-161.

talarda birleşiyorlardı. Bunu kanıtlayan bir örneği *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* araştırması da veriyordu. Her ne kadar farklı şartlarda yaşayan, farklı hayatlar yaşayan gençler olsa da (örneğin aynı araştırma gençleri, varsıllar, yalnızlar, aydın eğilimliler ve genç olamayanlar olmak üzere dört ana gruba ayırmıştı) bu gençler ülkenin sorunları konusunda benzer hassasiyeti paylaşıyorlar, işsizlik, yoksulluk ve eğitim sorunlarına bu dört farklı grup tarafından da dem vuruluyordu. Görüşmecilerimden 20 yaşındaki, hem üniversiteye hazırlanan hem de İstanbul'un lüks caddelerinden birinde simitçilik yapan Ahmet, bu konuyu iyi özetliyor. Çalıştığı lüks caddede gençlerle kendisini karşılaştırıyor ve "Ayrı dünyaların insanlarıyız," diyor. "Onlar kendini kurtarmış, annesinin, babasının parası var. Sadece düşündükleri gezmek." Kendisinin ise örneğin dershaneye gitmek için kendi parasını kazanması gerektiğinden, gezmek için onlar kadar para harcamasının imkânsız olduğundan bahsediyor. Fakat tüm farklara rağmen bazı ortak noktaları olduğunu düşünüyor: "Ayrı dünyaların insanıyız. Ortak yanımız çok az olur. Yani Türkiye hakkında fikirler aynı olabilir ama... kimse problemli bir ülkede yaşamak istemez çünkü..."

Gençlik üzerine yapılan niceliksel araştırmalarda farklı sosyo-ekonomik kategorilere ait gençlerin cevapları, dünyaya bakışları ve değerleri incelendiğinde önemli farklar göze çarpıyor. Örneğin, *Türk Üniversite Gençliği Araştırması*'nda öğrencilere "kendileri için en önemli gördükleri konu" sorulduğunda, üst ve orta-üst sosyo-ekonomik sınıftan gelen gençler "yaşamdan zevk almak" cevabını verirlerken, alt sosyo-ekonomik sınıftan gençler "dürüstlük" cevabını vermişlerdir.[79] Cevaplar incelendiğinde hayattaki en önemli değeri dinsel değerlerde, ekonomik değerlerde, vs. değil yaşamdan zevk almada bulan gençlerin hayatta mutlu olmak istediklerini ve de belli bir bireyselleşme içinde olduğunu gözlemliyoruz. Alt sosyo-ekonomik gruptan öğrencilerin "dürüstlük" cevabı ise dürüst olmadığına inandıkları bir dünyada dürüstlüğe verdikleri önemi gösteriyor kuş-

79 *Türk Üniversite Gençliği Araştırması*, Grafik 3.68, s. 307.

kusuz. Burada parantez açarak belirtmeliyiz ki, aslında Türkiye toplumunda "fakirlik edebiyatı" diyebileceğimiz söylem hep aynı damardan beslendi: "Fakirler", alt sosyo-ekonomik gruptakiler dürüst, temiz insanlarken, "zenginler" hep dürüst olmayan, olumsuz öğelerle resmedilir. Martin Stokes'un arabesk üzerine yaptığı araştırmasında da belirttiği gibi '80'li yıllarda doruk noktasını yaşayan arabesk sanatçıların oynadığı "arabesk" sinemada, her zaman zenginler dürüst olmayan, entrikacı, kötü karakterlerken, arabesk sanatçıların oynadığı "iyi" karakter, şehre yeni gelmiş, saf, temiz, fakir ama gururlu delikanlıdır.[80] Benzer bir gözlemi Can Kozanoğlu 1990 sonrasının televizyon dizileri için de yapıyor –ki kesinlikle bu yapılan değerlendirme sadece dizilere değil magazin programlarına da uyuyor: Zenginlerin "dejenere" hayatlarını bu televizyon dizileri ya da magazin programları aracılığıyla seyreden insanlarda bu programlar "her şeye rağmen biz temiziz" hissi yaratır. Şöyle diyor Can Kozanoğlu:

> Dizinin bir bölümü bitip de başını kaldırdığında, izleyici o manken kızla yatmanın çok zevkli olacağını, o yakışıklı işadamıyla yemeğe çıkılacak her gecenin heyecanlı geçeceğini, o kadar lüks bir villada yaşamanın insanı mutlu edeceğini düşünebilir. Bazı izleyiciler işin bu yanına hiç takılmaz belki. Sonunda, büyük çoğunluk aynı ruh halinde buluşur. "Ne kirli insanlar var, biz yine de temiziz."[81]

İşte hayattaki en önemli değerin "dürüstlük" olduğunu söyleyen gençler de benzer bir şekilde "Evet ekonomik sorunlarımız var, fakiriz ama en azından dürüstüz ve dürüstlük bu hayattaki en önemli değerdir. Bu yüzden biz de siz paralı, zengin insanlar kadar değerliyiz hatta daha değerliyiz" cevabını vermektedirler. Benzer bir sonuç *Kuştepe Gençlik Araştırması*'nda da çıkmaktadır. Kuştepe gençliği, mahallelerinde bulunan özel üniversitenin öğrencileri ile kendileri arasında çok az benzer nokta olduğunu belirtmektedirler. Örneğin sadece %2.4'ü yaşayış stili, aile ilişkileri açısından aralarında benzerlik olduğu-

80 M. Stokes, *a.g.e.*, s. 211.

81 C. Kozanoğlu, *Yeni Şehir Notları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 121.

nu düşünür.[82] %65.8'i ise bu üniversitenin öğrencilerini "aşırı serbest" bularak eleştirmektedirler. Halbuki araştırmanın bulgularını analiz eden Gülten Kazgan'ın da belirttiği gibi aynı gençler ailelerinin onları serbest bırakmadığından şikâyet etmekte, özellikle kız/erkek arkadaş konularında ailelerle sürtüşmeler yaşadıklarını belirtmektedirler yani bir başka deyişle aslında kendileri de "serbest" olmak, özgür olmak istemektedirler. Anlaşılan Kuştepeli gençler kendilerine göre çok daha ayrıcalıklı gördükleri zengin, üniversitede okuyan, çoğu arabalı gençlere karşı kendilerinin de bazı önemli değerlere sahip olduklarını belirtmek istemektedirler. Benzer bir sonuca işçi sınıfını inceleyerek James C. Scott,[83] Paul Willis[84] ve Michèle Lamont[85] da ulaşmışlardır. Scott ve Willis, üst sınıfların değerlerini değil de ahlaksal değerleri öne çıkararak işçi sınıfının egemen olan kültüre karşı bir direniş gösterdiğini belirtirler. Lamont ise kendi değerleri ve saygınlıklarını öne çıkararak işçilerin bir kişinin sosyal sınıfının onun değerini gösterdiği fikrine de karşı çıktıklarını belirtmektedir. Hiç kuşkusuz Kuştepeli gençler de böyle bir tutum içindedirler ve aslında "Biz de varız, biz de değerliyiz!" demektedirler.

Üçüncü Bölüm'ü bitirirken: Gençlerin başlarının çaresine bakma sanatı: "Gerekli Konformizm"

Her ne kadar niteliksel araştırmalarda gençler Hirschman'ın[86] terimleriyle söylersek "voice"tan (ses çıkartmak, muhalefet etmekten) uzak, "loyalty (sadakat)" gösteren "sadık" bireyler ya

82 *Kuştepe Gençlik Araştırması*, Tablo 18, s. 56.

83 J.C. Scott, *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, New Haven, Londra, Yale University Press, 1990.

84 P. Willis, *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Classs Jobs*, New York, Columbia University Press, 1977.

85 M. Lamont, *La dignité des travailleurs. Exclusion, race, classe et immigration en France et aux Etats-Unis*, Paris, Presses de Sciences Po, 2002.

86 Bkz. A.O. Hirschman, *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, Massachusetts, Londra, Harvard University Press, 1970.

da araştırmalardan birinin adıyla söylersek "suskun kitle" olarak tanımlansalar da, gençlerle konuşulduğunda siyasal sisteme karşı yaptıkları eleştirileri görmek mümkün. Açıkça görülüyor ki, gençlerde görülen, Hirschman'ın terimi "loyalty"den (sadakat) çok farklıdır. Çünkü sadakatte, yöneticilere güven ve sorunlara çözümün yakın zaman içinde yöneticiler tarafından bulunacağına dair bir inanç vardır. Aslında Hirschman'ın ne "loyalty", ne "voice" ne de "exit" terimlerine uyar bugünün gençleri. Guy Bajoit bugünkü gençliğe ilk bakışta daha uyuyormuş gibi duran başka bir terimi ekler Hirschman'ın terminolojisine: Kayıtsızlık (*apathy*). Kayıtsız olanlar (bu terimi tam nasıl çevireceğime bir türlü karar veremedim ama sanırım kayıtsız kelimesi "vurdumduymaz", "ilgisiz" gibi kelimelere göre daha nötr bir anlam içeriyor ve bu yüzden daha uygun), ne gruba yeterince sadıktırlar, ne protesto etmek için yeterli derecede örgütlenmişlerdir, ne de "exit" etmeye cesareti olanlardır. Aslında Bajoit'nın ilk başta "loyal" gözüken grubun da ne kadar heterojen olduğunu göstermesinin önemli olduğunu düşünüyorum fakat gençlerin "kayıtsız", hiçbir şeyle ilgilenmeyen bir kitle oldukları fikrine de katılmıyorum. Örneğin, yaptığım görüşmelerde %100 bir kayıtsızlığa hiç rastlamadım. Bu gençler ülkenin sorunlarından haberdardılar, hatta birebir olarak bu problemlerden etkilenmekteydiler. Ayrıca siyasal alanı eleştirmekte, bu alana eleştiri getirmekteydiler. Fakat şurası kesin ki, siyasal alan gençlerin sorunlarını çözmede yetersiz kalan bir nitelikte görülmekte ve negatif olarak algılanmaktadır gençler tarafından:

- siyasal alan bozulmuş, çıkar ilişkileri içinde "kokuşmuş" düzen gibi negatif çağrışımlarla anılmaktadır.
- siyasal alan değiştirilmesi zor, katı kuralları olan bir alan olarak, birey olarak birşeyleri değiştirmenin çok zor olduğu bir alan olarak algılanmaktadır.
- ve tüm siyasal dernekler, partiler, vs. gençler tarafından kendilerini/kendi özelliklerini rahatça belirtemeyecekleri, ancak bir grubun parçası olarak varolabilecekleri "otoriter" gruplar olarak tanımlanmaktadır.

Siyasal sistemi kokuşmuş, bozuk bir sistem olarak gören, ülkede bazı şeylerin değiştirilemeyeceğini düşünen ve siyasal örgütlenmeleri "otoriter" bulan, onlara güvenmeyen gençlerin neden bazı şeyleri değiştirmek için müdahale etmediklerini anlamak hiç de zor değil. Bütün bunlara globalleşmenin etkileri, Türkiye'nin ABD, AB ya da IMF tarafından yönetildiği de eklenince... Fakat bütün bunlar demek olmuyor ki, bu gençler olup bitenle hiç ilgilenmiyor, olup bitenlerden etkilenmiyor. Tüm olup bitenlerden dolayı yaşanan mutsuzluk ve huzursuzluk var ve bu mutsuzluk ve huzursuzluğun içinde saklı bir eleştiri, gizli bir muhalefet var aslında. Ama bu eleştiri klasik siyasetin içinde yerini bulamıyor.

Öyle sanıyorum ki konuştuğum üniversite öğrencilerinden Billur, gençlerin siyasi tutumlarını iyi bir şekilde analiz etti, kendisini ve kendi kuşağını da eleştirerek: "Kendi açımdan ve çevremdekiler açısından inanç sıfır. Biz artık dalga geçer şeklindeyiz, 'Haa haa' şeklindeyiz. Direkt dalga geçiyoruz, yaptığımız tek şey o." İzleyici kitlesi genellikle gençlerden oluşan *Zaga* adlı –2005 yazından itibaren yayın hayatı son bulan– TV programının gençlerin bir metaforu olarak okunabileceğini düşünüyorum. 15 Kasım 2003 günü, İstanbul'daki iki sinagoga yapılan saldırıdan sonra –ki biliyorsunuz bu saldırıyı HSBC binasına ve Taksim'deki Ingiliz Konsolosluğu'na yapılan saldırılar izlemişti- programın sunucusu ve "beyni" diyebileceğimiz Okan Bayülgen şöyle açıyordu televizyon programını:

> Biliyorsunuz bugün sabah saatlerinde çok acı bir olayla hepimiz sarsıldık. Bu sadece bizim vatandaşlarımıza yönelik bir saldırı değil. Bu çok önemli, çok mühim bir olay. Tabii ki biz çok gerilimli bir ülkede yaşıyoruz. Ben hangi mutlu günde program yapacağımı şaşırdım. Hangi mutlu gündür ki ben o gün çok mutlu, neşeli program sunayım. Hepimiz bu ülkede yaşamaktan tabii ki gururluyuz ama çok mutsuzuz. Ben de bu çok mutsuz günün sonunda asık suratımızı maskeleyip gülmek zorundayız ama aslında benim buna halim yok. Ama hepiniz buraya geldiğinize göre biz bu berbat, mevhum saldırıyı

unutmuş gibi yapmak zorundayız. Onun için bugün hepimiz burada eğleniyor gibi yapacağız.

Bu "the show must go on" açılışı –ki Okan Bayülgen televizyonculuk hayatında her trajik olaydan sonra benzer cümleler kullanmak zorunda kaldı– aslında gençlerin gündelik hayatlarında sık sık kullandıkları bir çeşit "taktik" gibi gözüküyor. Bu arada taktik derken Michel de Certeau'nun *L'invention du quotidien*[87] (Gündelik Hayatın Keşfi) adlı kitabında zayıfların sanatı olarak adlandırdığı "taktik" terimini kullanıyorum. Nedir bu taktik? "Her şey iyiymiş, her şey normalmiş gibi yapmak." İzleyici kitlesi genellikle gençlerden oluşan bu televizyon programına baktığımızda da her hafta pek çok üniversite kulübünün katıldığı, öğrencilerin stüdyoda bulunduğu programda gerek klip arkası gerek medya arkası bölümlerinde, çekilen klipler, sanatçılar, vs. eleştirilir, dalga geçilir ama tüm bunlar bir sonuca bağlanmaz, sadece eleştiri olarak kalır. Her ne kadar bir harekete dönüşmemiş olsa da burada da açıkça görüyoruz ki gençler %100 kayıtsız (duyarsız) değillerdir, aksine gerçek ve güçlü bir eleştiriyi görmek mümkündür.

İşte tüm bunlara ben "zoraki (gerekli) konformizm" adını veriyorum ve bunun günümüz gençliğini tanımlayan bir terim olduğunu düşünüyorum. Bu gerekli konformizm teriminde Fransız sosyolog François Dubet'nin geliştirdiği "gerekli kurgular (*fictions nécessaires*)"[88] kavramından yararlanıyorum. François Dubet'ye göre "gerekli kurgular" ne ideolojidir, ne de ahlaksal inançlardır; "gerekli kurgular" sosyalleşme projesinin gerçekleşmesi için gerekli zihinsel ve ahlaksal çerçevedir. Bu kurgulara insanlar gerçekten inanmazlar aslında ama bunların yanlış olduğunu, hayatlarının anlamını boşaltmadan kabullenemezler. Örneğin, Dubet'nin sık sık kullandığı örneği kullanırsak, öğretmenler her öğrencinin eşit şartlarda yaşadığına ve yarıştığına gerçekten inanmazlar aslında ama öğretmenlik işine devam edebilmek için yarışın adil olduğunu, her çalışanın

87 M. de Certeau, *L'Invention du quotidien. 1. Arts de faire*, Paris, Gallimard, 1990.

88 Bkz. F. Dubet, *Le Déclin de l'Institution*, Paris, Seuil, 2002, s. 48.

isterse başarılı olabileceğini bir "gerekli kurgu" olarak kabullenirler. Teorik çerçeve olarak Dubet'nin "gerekli kurgu" kavramından etkilenerek gençler arasında bir yaşama sanatı olarak – ki yaşama sanatı derken yine Michel de Certeau'ya referans yapıyorum- *conformisme nécessaire*'in yani zoraki (gerekli) konformizmin geliştiğini düşünüyorum. Dubet'nin teriminden hareket ediyorum ama aynı şeyi söylemiyorum aslında. Dubet'nin teriminde insanlar, hayatlarına anlam vermeye devam edebilmek için bu kurgulara inanmak zorunda hissederler kendilerini, oysa Türkiye'deki gençler bu nevrozla beraber yaşarlar yani toplumun kurallarına uyarlar çünkü bunlara karşı savaşamayacaklarını, savaşsalar da kazanamayacaklarını düşünürler; bu yüzden ilk bakışta bu kurallara uyuyormuş gibi gözükseler de aslen bu kurallara gerçekten inanmazlar ve bunlara uymamak, bir şekilde yan çizebilmek için isyan etmek yerine çeşitli "taktikler" keşfederler devamlı olarak.

Örneğin, görüştüğüm Ümraniye'de tekstil atölyelerinde çalışan kızlar anne-babalarının onların özel hayatlarına müdahale ettiklerini, namus kuralları, yaşanan mahalledeki dedikoduları, vs. bahane göstererek erkek arkadaşları olmasını engellemeye çalıştıklarını anlatmaktadırlar. Aslında hiçbiri gerçekten anne-babalarını suçlu da bulmazlar, suçu onların yaşam standartları, yaşam stilleri ve onların eğitimlerinin düşüklüğünde ararlar. Savaşırlarsa onlara muhalefet ederlerse de çok bir şey kazanacaklarını da düşünmezler. Bu yüzden bir taktik olarak "yalan söylemeyi", ilişkilerini saklamayı seçerler. İlk bakışta ailelerine uyumlu gibi gözükerek "zoraki (gerekli) konformizm" yaşarlar ama aslında onlara uymayarak paradoksal olarak o kuralları eritirler ya da anlamını boşaltırlar. Örneğin, 21 yaşındaki Fatma evlenmeden önce, şimdiki kocasıyla ailesinden gizli şekilde 2 sene çıktıklarını anlatır. Ablası ise bir buçuk yıldır bir ilişki yaşamaktadır ve o da ailesinden bu ilişkiyi saklamaktadır.

Benzer bir şekilde 14 yaşından beri türban takan Zeynep, üniversiteye giderken başını açmayı reddettiği için 4 yıl kaybettiğini anlattı görüşmemiz sırasında. Bu sene artık kararlıydı, çok sıkılmıştı evde, artık üniversite sınavına girecek ve üni-

versiteye girerken başını açacaktı. O hiçbir partiye güvenmiyor ve hiçbirinin kendi sorunlarına çözüm bulamayacağını düşünüyor. Artık kararı kesin, 4 yıl kaybettikten sonra eğitim almak istiyor. Gülerek diyor ki *"Ben 4 yılımı kaybettim ama hiçbir şey değişmedi. Madem hiçbir şey değişmedi o zaman ben değişmeliyim öyle değil mi?"* Aslında türbanla okula girmenin yasak olduğu, bu kuralın katı bir şekilde uygulandığı üniversitelerde, başını okulun kapısında açan, perukla, şapkayla okula gelen pek çok genç kız görmek mümkün. Bu genç kızlarla görüştüğümüzde bir yandan onların eğitimlerini devam ettirmek istediklerini, diğer yandan okula başını açarak, peruk takarak ya da şapka takarak gitmeyi reddeden arkadaşlarına karşı kendilerini suçlu hissettiklerini söylüyorlar. Bu gençler bu kuralların "kutsal" ve uyulması gereken kurallar olduklarını düşündüklerinden onlara uymuyorlar, bir çeşit zoraki konformizm gösteriyorlar sadece. Her ne kadar bir siyasal harekete dönüşmüş olmasa da, bariz bir muhalefet göstermeseler de, bu gençler şapkaları, perukları ya da kapıda türbanlarını açma pratikleri ile "gizli" bir direniş gösteriyorlar ve bu pratikleri aslında bu kuralların içini boşaltıyor.

En son olarak zoraki konformizme örnek olarak 19 yaşında, gazetecilik öğrencisi Aslı'nın hayat hikâyesinden örnek vermek istiyorum. Bana kalırsa en çarpıcı zoraki konformizm örneği ondan geldi. Aslında konformist bir genç olarak adlandırılamaz Aslı. 16 yaşında henüz lise öğrencisiyken intihar teşebbüsünde bulunmuş, kendi deyimiyle "başaramamış" ve ailesinin ne kadar üzüldüğünü görünce yaşamaya devam etme kararı almış bir genç o. *"Hayata öyle ya da böyle devam edeceğim,"* diyor. *"Üniversiteye girdim, üniversiteyi bitireceğim,"* diyor. Savaş muhabiri olup Filistin'e gitmek istiyor. *"Yapabildiğimce yaşamaya devam edeceğim,"* diyor...

SONUÇ

"Mit"ten Uzaklaşıp Gençliği Anlamaya Calışmak

Tüm bu çalışma boyunca gençliğin modern Türkiye tarihi boyunca siyasal bir kategori, siyasal bir kimlik olarak inşa edildiğini ve 1980'lere kadar gençlerin de kendilerine verilen siyasal misyon ekseninde siyasal sahnenin önemli aktörlerinden biri olarak hareket ettiklerini Türkiye gençlik tarihine bakarak analiz etmeye çalıştım. "Gençlik miti" olarak tanımladığım, gençliğin siyasi bir kategori, kimlik olarak tanımlanması kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli mitlerinden birini temsil ediyor. O kadar güçlü bir mittir ki bu, 1980 sonrasının kuşaklarının siyasal sahnede görünür olmamaları, onların "gençlik" kimliklerinin sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir adeta. Bu çalışma çerçevesince gençlik tarihini inceleyerek, gençlik mitinin doğuşu ve gelişimini analiz ederek bugünkü gençliği "mit"lerden uzak bir şekilde anlamaya çalışmak için bir çağrı yapıyorum denebilir. Çünkü Leyla Neyzi'nin de gençlik ile ilgili makalesinde belirttiği gibi "[g]ençlik, ancak kendisine dayatılan misyonun yükünden kurtularak 'genç' olabilir".[1]

1 L. Neyzi, "Nesne ya da Özne? Türkiye'de 'Gençliğin' Paradoksu", *Ben Kimim? Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004., s. 136.

Şunu ısrarla belirtmek gerekir ki, gençlik tanımı itibarıyla siyasal bir kategori ya da siyasal bir kimlik değildir. Gençlik, her şeyden evvel biyolojik bir evreye işaret eder fakat aynı zamanda sosyal bir kategoridir de, çeşitli toplumlara göre değişkenlik gösterir; tarih boyunca da statik ve değişmez bir kimlik olmaktan öte değişimler geçirmiştir. Ulus-devletlerin kurulması aşamasında –Türkiye örneğinde de incelediğimiz gibi– siyasal bir kimlik olarak ulus-devletler tarafından inşa edilmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1950'lerin ikinci yarısından itibaren "gençlik kültürünün" oluşmasıyla gençlik, kültürel bir kategori, kimlik haline gelmiştir. Uzun lafın kısası, gençlik aynı zamanda hem biyolojik, hem toplumsal, hem siyasal, hem de kültürel bir kategori olabilmektedir.[2] Bir başka deyişle, gençliğin siyasal bir kategori olması gençliğin alabileceği kimliklerden sadece bir tanesidir.

Bana öyle geliyor ki, bugünkü Türkiye gençliğini, 1980 sonrası kuşağı anlayabilmek, layıkıyla analiz edebilmek için öncelikle gençliğin tanım itibarıyla siyasal bir kategori olduğu fikrinden ve eski kuşaklara dair nostaljiden kurtulmak gerekiyor. Ancak bu mitten ve nostaljiden kurtularak bugünkü gençliğe objektif bir şekilde bakılabilir. Bugün sadece Türkiye gençliğinde değil, tüm dünyada gençlerde geleneksel siyasetten bir soğuma, siyasetle ilgilenmeme hissi mevcut. Global olarak gözlemlenen siyasetin aşınmasında gençleri suçlamak ve eski kuşaklara özlem duymak yerine geleneksel siyasetin neden aşındığını anlamaya çalışmak, insanların siyasetten niçin uzaklaştığı üzerine kafa yormak daha yapıcı olur diye düşünüyorum. Gençlerin siyasete ve siyasal alana yaptıkları eleştirilerden hareketle siyaset üzerine tekrar düşünülebilir ve "yeni bir siyaset" tanımı yapılabilir sanıyorum ya da öyle umuyorum diyelim...

Bir kez daha belirtelim, Türkiye gençliğinde gördüğümüz si-

2 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. G.D. Lüküslü, "Farklı Kitaplar ve Farklı Açılardan 'Gençlik' Analizleri", *Birikim* (196), Ağustos 2005, s. 69-72 ve "Gençlik: Biyolojik, Toplumsal, Siyasal ve Kültürel Kimlikler Arasına Sıkışmış Bir Kimlik", III. Kültür Araştırmaları Sempozyumu Kimlik ve Kültür'de sunulan tebliğ, İstanbul, 14-17 Haziran 2005.

yasetten uzaklaşma, bireyselleşme ve konformizm gibi özellikler sadece bu ülkenin gençlerine ait bir olgu değil, global olarak rastlanan bir olgu. Bu konu Birleşmiş Milletler'in 2005 Gençlik Raporu'nda da açıkça vurgulanıyor.[3] Her ne kadar Türkiye gençliği Türkiye toplumunda doğmuş, büyümüş olmanın verdiği bu topluma ait özelliklere sahipse de daha global anlamda aynı kürede, aynı dönemde doğup büyümüş olmaktan dolayı diğer ülkelerin gençleri ile benzer özellikler taşıyor. Onlar, 1980'lerin Ronald Reaganlı, Margaret Thatcherlı neo-liberal dalganın yaşandığı bir ortamda gözlerini açtılar, Berlin Duvarı'nın yıkıldığı, ardından SSCB'nin dağıldığı bir dünyada büyüdüler; yani dünyadaki "alternatif" bir sistemin çöktüğü, neoliberalizmin tek yol olarak gösterildiği bir ortamda. Dünyanın "alternatifsiz" kalması dışında iletişim araçlarının gelişimiyle, TV, bilgisayar, internet, uydu antenler, vs. ve tüketim ile daha çok benzer hale gelen ama bir o kadar da uçurumlarla ayrılan toplumlarda yetiştiler. İşte tüm bu sebeplerden dolayı bu kuşak tüm dünyada benzer özellikler gösteriyor. Ünlü sosyal bilimci Zygmunt Bauman, insanların giderek siyasetten uzaklaşmasını küreselleşmeye bağlıyor ve küreselleşmenin, "iktidarın siyasetten tedricen ayrılması anlamına"[4] geldiğinin altını çiziyor. Bu iktidarın siyasetten gittikçe uzaklaşması ise "artan siyasi duyarsızlığı, seçmenlerin en tepedeki tiplerin sahne ışıkları altında icra ettikleri iç gıcıklayıcı skandallar dışında 'siyasi' olan her şeye karşı ilgilerini giderek yitirmelerini ve şu anda ya da gelecekte oralarda kimler oturuyor olursa olsun hükümet binalarından bir kurtuluş gelebileceği umutlarının sönmesini aynı anda açıklayan bir durumdur."[5]

Bu yüzden bugünkü Türkiye gençliği eleştirilirken bu eleştirinin sadece bu toplumun gençliğine özgü değil, daha geniş anlamda başka ülkelerin gençliğine de özgü olduğunu unutmamak gerekir. Bugünkü toplumların 30-40 sene evvelsinin top-

3 Bkz. *World Youth Report 2005*. United Nations, s. 73 (www.un.org/esa/socdev/unyin/wyr05.htm).

4 Z. Bauman, *Siyaset Arayışı*, İstanbul, Metis Yayınları, 2000, s. 129.

5 *A.g.e.*, s. 28.

lumları ile aynı özelliklere sahip olmadıkları, toplumların çok hızlı bir değişim yaşadıkları kesin.

Bu 80 sonrası kuşağı küreselleşen, neo-liberal bir dünyada doğup büyüdükleri, siyasetten uzaklaştıkları ve "fazlasıyla" bireysel oldukları için eleştirmek mümkün olduğu kadar Ulrich Beck ve Elisabeth Beck-Gernsheim'ın yaptıkları gibi "Özgürlüğün Çocukları (Freedom's Children)" olarak da tanımlamak pekâlâ mümkün. *Individualization* (Bireyselleşme) adlı kitaplarında Beck ve Beck-Gernsheim bireyselleşmenin her zaman apolitiklik, ilgisizlik ve egoizm ile eşdeğerli olmadığını belirttikten sonra gençleri *"an actively unpolitical younger generation"*[6] yani aktif bir apolitik genç kuşak olarak tanımlıyorlar. Genelde aktiflik ve apolitizm bir arada düşünülmez biliyorsunuz ama bu kuşak aktif bir şekilde apolitik olarak bazı "zombie" kategorilerin yani ölmüş ama yaşamaya devam eden kurumları (geleneksel siyaset gibi) etkisizleştiriyor hatta yok ediyor. Siyasetin tekrardan inşa edilmesi, yeniden tanımlanması gerektiğini düşünen Beck ve Beck-Gernsheim, bu açıdan gençlere büyük önem veriyor ve onları eleştirmek yerine "Özgürlüğün Çocukları" olarak tanımlıyorlar.

Her ne kadar yapmış olduğum araştırma siyasetin yeniden tanımlanmasının gerekliliğini, siyasetin tanımı üzerine tekrar düşünmemiz gerektiğini gözler önüne serse de bu araştırmanın sınırları yeni bir siyaset tanımı yapmamızı engelliyor. Fakat umarım bu çalışma geleneksel siyasetin eksiklikleri, nerelerde tıkandığı üzerine kafa yormamızı sağlamış ve en önemlisi gençlere eleştiren gözlerle değil, anlayan gözlerle bakmamıza yardımcı olabilmiştir. Ne de olsa bu çalışmanın amaçlarından biri de gençler hakkında yapılan eleştiri ve negatif betimlemeleri kabul etmek yerine onları negatif değerlendirmelerden uzak bir şekilde analiz etmek idi. Fakat hemen belirtelim ki, bu sanıldığından daha zor bir iş aslında çünkü gençlerin kendileri dahi bu olumsuz tanımlamaları kabullenmiş durumdalar. Örneğin, *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında* araştırmasında gençle-

6 U. Beck ve E. Beck-Gernsheim, *Individualization*, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications, 2003, s. 159.

rin %60.7'si "Gençlik içinde amaçsızlık, idealsizlik, vurdumduymazlık yaygındır" önermesine katılmaktadır.[7] Yaptığımız görüşmelerin asıl amacı gençlerin duygu, düşünce ve deneyimlerini daha iyi anlayabilmek ve önyargısız bir şekilde analiz etmek idi. Türkiye gençliğini anlamak için kullandığım "zoraki konformizm" teriminin gençleri anlamak için önemli bir anahtar kelime olduğunu düşünüyorum, ya da umut ediyorum diyelim. Benzer bir şekilde "apolitizmin de siyasal bir duruş" olabileceğini söylerken yine gençleri artık ezberlediğimiz şekilde suçlamak yerine onları anlamaya çalışmanın ya da onların eleştirilerinden yeni bir siyasetin inşası için dersler çıkartmanın daha yararlı olacağını düşünüyorum ya da umut ediyorum diyelim.

En son olarak, çalışmamızda pek çok defa gençlik dediğimiz kategorinin homojen olmadığını, bu yüzden gençlikten değil gençliklerden bahsetmemiz gerektiğini belirttik. Bu çalışmada farklı gençliklere göndermeler yaptıysak da asıl olarak gençlerin genel özelliklerinden bahsetmekle sınırlı kaldık. Türkiye'de gençliğin layıkıyla analiz edilebilmesi için gençliğin bu tüm "renkleri"nin araştırılması gerekecektir ve ancak bu gençlikler üzerine düşünerek bütün üzerine anlamlı birşeyler söylenebilecektir. Doktoramı 2005 yılında tamamladıktan sonra da gençlik üzerine çalışmaya devam ettim ve devam ettikçe de bu konunun ne kadar derin bir konu olduğuna, çalışılacak çok farklı konuları içinde barındırdığına dair düşüncem bir o kadar güçlendi. Tez süresince gençlik deyince genelde akla gelmeyen bir kategori olan "ev kızı" üzerine çalışmanın gençlik çalışmaları için önemli bir açılım getireceğini düşünmüştüm. Gençlik konusuyla genç işsizliği bağlamında kafa yormakta olan meslektaşım Kezban Çelik ile Ankara ve İstanbul'da ev kızları üzerine küçük çaplı bir saha araştırması yapma fırsatını bulduk.[8] Bu çalışmanın gençlik çalışmaları ile kadın çalışmalarını harmanlamak açısından bir adım olduğunu umuyoruz. Gençliği

7 Bkz. *Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında*, Tablo 134, s. 98.

8 Bkz. G. D. Lüküslü ve K. Çelik, "Sessiz ve görünmez, 'genç' ve 'kadın': Ev kızı", *Toplum ve Bilim*, no: 112, 2008, s. 101-118; K. Çelik ve D. Lüküslü, "Spotlighting a Silent Category of Young Females: The Life Experiences of 'House Girls' in Turkey", *Youth & Society*, cilt: 44, no: 1, 2012, s. 28-48.

anlamakta, analiz etmekte önemli bir başka mecranın da internet olduğunu özellikle üniversitede ders vermeye başladıktan sonra anladım. İnternetin gençlik sosyolojisi için (özellikle orta sınıf kentli gençliği anlamak için) inanılmaz geniş bir mecra sunduğunu, gençler tarafından eğlenmek, haberleşmek, bilgi almak dışında alternatif siyasi bir mecra olarak da kullanılabildiğini düşünüyorum. Bu konu üzerine kafa yormaya çalıştığım bir yazıda Ekşi Sözlük, Genç Siviller ve %52 hareketinin internet sitelerini analiz ederek bu internet siteleri üzerinden yeni siyaset üzerine kafa yormaya gayret ettim.[9] İnterneti alternatif bir siyaset yapma aracı olarak kullanan internet sitelerinin, kişisel blogların çokluğu bu konuda çok daha ayrıntılı araştırmalara ihtiyaç duyduğumuzu düşündürtüyor. Son olarak, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) çatısı altında Yüksel Taşkın ve Pınar Uyan ile beraber, proje asistanları Volkan Yılmaz, Cemil Boyraz ve Cangül Örnek eşliğinde gerçekleştirdiğimiz "Gençlerin Siyasal Katılım Biçimleri"[10] araştırması için İstanbul'da 27 farklı genç grupla yaptığımız odak grup toplantıları sayesinde 2008 yılında da doktora tez bulgularımı test etme imkânını buldum. Doktora saha araştırmam 2004 yılında bittiğinden, 4 yıl sonra yeniden gençlerle siyaset algısı üzerine sohbet ediyor olmak beni çok heyecanlandırdı. Siyasete uzak duruşun devamını görmek, yapılan eleştirilerin aynı eksende devam ettiğini gözlemlemek, zoraki konformizm örneklerine şahitlik etmek, doktora tezimin bulguları ve gençleri anlamak için niteliksel çalışmaların önemi konusunda beni bir kez daha ikna etti. Araştırmamız İstanbul ile sınırlı kaldığından, farklı kentlerde, farklı gençlerle yapılan odak

9 Aslı Telli Aydemir'in derlediği *Katılımın "e-hali": Gençlerin Sanal Alemi* adlı derleme kitap bu konuda çok önemli bir boşluğu doldurmakta ve konuya dikkat çekmektedir. Kitabın içinde yer alan makalem için bkz. D. Lüküslü, "Bilişim Teknolojileriyle Örgütlenen Gençlik Hareketleri ve Yeni Bir Siyaset Arayışı", *Katılımın "e-hali": Gençlerin Sanal Alemi* içinde, der. A. Telli Aydemir, İstanbul, Alternatif Bilişim, 2011.

10 Bu araştırmanın bulgularından yola çıkarak hazırlanan derleme kitap için bkz. C. Boyraz (der.), *Gençler Tartışıyor. Siyasete Katılım, Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, İstanbul, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (TÜSES) Yayınları, 2009.

grup toplantılarının gençlik sosyolojisine önemli katkıları olacaktır hiç şüphesiz.

Tabii ki gençlikle ilgili konular bununla sınırlı değil. Gençlik o kadar geniş bir olgu ki çok farklı açılardan yaklaşımlara ve araştırmalara ihtiyaç duyuyor. Çevremde gençlerin kendi kuşaklarıyla ilgilendiklerini, araştırmalar yaptıklarını görmek ise en umut verici nokta. Gençlerin kendi kuşaklarını anlamlandırma çabaları hiç kuşkusuz gençlik çalışmaları alanını çok zenginleştirecektir.

Bir başka deyişle, bu mütevazı çalışma Türkiye gençlik çalışmaları için sadece küçük bir adımdır ve başka çalışmalarla geliştirilmeye muhtaçtır aslında...

BİRİNCİ BÖLÜM

Kitaplar

75 Yılda Kadınlar ve Erkekler, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

Ahmad F., *The Making of Modern Turkey*, Londra, New York, Routledge, 1993.

Akın Y., *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar. Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Andrieu G., *L'éducation physique au XXe siècle. Une histoire des pratiques*, Paris, Editions Actio, 1993.

Ariès P., *L'enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Paris, Seuil, 1973.

Arnaud P., (ed.), *Les Athlètes de la République. Gymnastique, sport et idéologie républicaine 1870/1914*, Paris, l'Harmattan, 1997.

Atabek E., *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2003.

Berkes N., *The Development of Secularism in Turkey*, Montreal, McGill University Press, 1964.

Defrance J., *Excellence corporelle. La formation des activités physiques et sportives modernes (1770-1914)*, Paris, AFRAPS, 1987.

Defrance J., *La sociologie du sport*, Paris, La Découverte, 1995.

Erikson E., *Identity: Youth and Crisis*, New York, Norton, 1968.

Foucault M., *Hapishanenin Doğuşu* (çeviren: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, İmge Kitabevi, 2000.

Galland O., *Sociologie de la jeunesse*, Paris, Armand Colin, 2001.

Hobsbawm E., *Nations and nationalisme depuis 1780*, Paris, Gallimard, 1992.

Ihl O., *La fête républicaine*, Paris, Gallimard, 1996.

Kabacalı A., *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, İstanbul, Altın Kitapları, 1992.

Kafadar O., *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara, Vadi Yayınları, 1997.

Kaplan İ., *Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Keyder Ç., *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Laty D., *Histoire de la gymnastique en Europe. De l'antiquité à nos jours*, Paris, PUF, 1996.

Legrand F.G., *L'éducation physique au XIXe et au XXe siècle. A l'étranger*, Paris, Armand Colin, 1970.

Levi G., Schmitt J.C. (der.), *Histoire des jeunes en Occident. L'époque contemporaine*, Paris, Seuil, 1996.

Lewis B., *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998.

Mannheim, K., *Le problème des générations*, Paris, Nathan, 1990 (1re éd.1950).

Mardin Ş., *Türk Modernleşmesi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Mardin Ş., *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Morin E., *L'Esprit du temps. Essai sur la culture de masse*, Paris, Bernard Grasset, 1962.

Parla T., *Atatürk'ün Nutuk'u*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Parla T., *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Parla T., *Kemalist Tek-parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

Pilkington H., *Russia's Youth and Its Culture: A Nation's Constructors and Constructed*, Londres, Routledge, 1994.

Postman N., *The Disappearance of Childhood*, London, W.H. Allen, 1983.

Tarcan S.S., *Beden Terbiyesi. Oyun-Jimnastik-Spor*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1932.

Tarcan S.S., *Spor Pedagojisi*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1943.

Tarcan S.S., *Gençlerle Başbaşa Nasıl Mes'ut Olabiliriz ?*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1944.

Tarcan S.S., *Hatıralarım*, İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1946.

Thiesse A.M., *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XXe siècle*, Paris, Seuil, 1999.

Thomas R., *Histoire du sport*, Paris, PUF, 1991.

Thomas R., *Sociologie du sport*, Paris, PUF, 1993.

Tunçay M., *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Üstel F., *İmparatorluktan Ulus-Devlet'e Türk milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.

Üstel F., *"Makbul Vatandaş"ın Peşinde. II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Vigarello G., *Le corps redressé*, Paris, J.P. Délarge, 1978.

Vigarello G., *Passion Sport. Histoire d'une culture*, Paris, Textuel, 2000.

Zürcher E.J., *Turkey. A Modern History*, London, New York, I.B. Tauris& Co Ltd., 1995.

Makaleler

Abbas N., "Halk Evleri ve Memleket Sporu", *Ülkü* (73), cilt XIII, Mart 1939.

Baba N., "Bir Beden Terbiyesi Enstitüsü Esasları", *Ülkü* (91), cilt XVI, Eylül 1940.

Bourzac A., "Les bataillons scolaires en France. Naissance, développement, disparition", Arnaud P. (der.), *Les Athlètes de la République, sport et idéologie républicaine (1870-1914)*, Paris, l'Harmattan, 1987.

Çavdar T., "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

Duman D., "1930'larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: 'Yaşasın Yerli Malı Yaşasın Kumbara'", *Toplumsal Tarih* (40), Nisan 1997.

Duman D., "Yeniden 'yerli malı'", *Toplumsal Tarih* (63), Mart 1999.

Dumont P., "La période des Tanzimat (1839-1878)", Mantran, R. (der.), *Histoire de l'Empire ottoman* içinde, Paris, Librairie Arthème Fayard, 1989.

Dumont P. ve Georgeon F., "La mort d'un Empire (1908-1923)", Mantran R. (der.), *Histoire de l'Empire ottoman* içinde, Paris, Librairie Arthème Fayard, 1989.

Gaullier X., "Ages mobiles et générations incertaines", *Esprit* (10), Ekim 1998.

Georgeon F., "Le dernier sursaut (1878-1908)" Mantran R. (der.), *Histoire de l'Empire ottoman* içinde, Paris, Librairie Arthème Fayard, 1989.

Georgeon F., "Les Jeunes Turcs étaient-ils jeunes ? Sur le phénomène des générations à la fin de l'Empire ottoman", Georgeon F. ve Keiser K. (der.), *Enfance et jeunesse dans le monde musulman* içinde, Paris, Maisonneuve et Larose, 2007.

Güven Ö., "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gençlik ve Spor Bayramları", *Toplumsal Tarih* (65), Mayıs 1999.

Güzel M.Ş., "1940'larda Öğrenci, Gençlik Dernekleri ve Eylemler I", *Tarih ve Toplum* (55), Temmuz 1988.

Güzel M.Ş., "1940'larda Öğrenci, Gençlik Dernekleri ve Eylemler II", *Tarih ve Toplum* (56), Ağustos 1988.

İlmen V., "Vagon-Li (Yataklı Vagonlar) Olayı", *Tarih ve Toplum* (189), Eylül 1999.

İnanç G., "Bir Memleket Davası: Beden Terbiyesi", *Toplumsal Tarih* (14), Şubat 1995.

Kadıoğlu A., "Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

Kazgan H., Kazgan G., "Le mouvement des étudiants en Turquie. (Aperçu historique)", *La jeunesse et ses mouvements. Influences sur l'évolution des sociétés aux XIXe et XXe siècles* içinde, Paris, CNRS, 1992.

Köksal D., "İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, İnkılap ve Terbiye: Ulusun Çocukluğu", *Toplumsal Tarih* (40), Nisan 1997.

Kriegel A., "Le concept de génération: apogée et déclin", *Commentaire* (7), Güz 1979.

Luzzatto S., "Jeunes révoltés et révolutionnaires (1789-1917)", Levi G. ve Schmitt J.C. (der.), *Histoire des jeunes en Occident. L'époque contemporaine* içinde, Paris, Seuil, 1996.

Lüküslü G.D., "Constructor and Constucted: Youth as a Political Actor in Moder-

nising Turkey" Forbrig J. (der.), *Revisiting Youth Political Participation. Challenges for Research and Democratic Practice in Europe* içinde, Strasbourg, Council of Europe Publishers, 2005.

Malvano L., "Le mythe de la jeunesse à travers l'image. Le fascisme italien", Levi G. ve Schmitt J.C. (der.), *Histoire des jeunes en Occident. L'époque contemporaine* içinde, Paris, Seuil, 1996.

Mannheim K., "Problem of Generations", *Essays on the Sociology of Knowledge*, Londra, Kegan&Paul, 1952.

Michaud E., "'Soldats d'une idée'. Les jeunes sous le 3e Reich", Levi G. ve Schmitt J.C. (der.), *Histoire des jeunes en Occident. L'époque contemporaine* içinde, Paris, Seuil, 1996.

Neyzi L., "Nesne ya da Özne? Türkiye'de 'Gençliğin' Paradoksu", *Ben Kimim? Türkiye'de Sözlü Tarih, Kimlik ve Öznellik*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Nora P., "La génération", *Les Lieux de mémoire. III.Les France. 1. Conflits et Partages* içinde, Paris, Gallimard, 1992.

Shorter F.C., "The Crisis of Population Knowledge in Turkey", *New Perspectives on Turkey* (12), İlkbahar 1995.

Şahin M., "Darülfünun Talebe Cemiyeti Önderliğinde Gerçekleştirilen Bir Öğrenci Hareketi", *Tarih ve Toplum* (107), novembre 1992.

Toprak Z., "II. Meşrutiyet Döneminde Paramiliter Gençlik Örgütleri", *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt 2, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

Tutel E., "Okumayı Çizgi Romanlarda Söktüm!", *Tarih ve Toplum* (197), Mayıs 2000.

Dergiler

Beden Terbiyesi ve Spor, Aralık 1939-Mart 1944.

Genç Liseli, Ekim 1935- Temmuz 1936.

Ülkü, Şubat 1933- Ağustos 1941.

Dokümanlar

CHP Tüzükleri (1923-1945).

CHP Programları (1923-1945).

İKİNCİ BÖLÜM

Kitaplar

Abadan N., *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri. Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1961.

Alkan T., *Siyasal Toplumsallaşma. Siyasal Bilincin Gelişmesinde Ailenin, Okulun ve Toplumsal Sınıfların Etkisi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979.

Attias-Donfut C., *Sociologie des générations. L'empreinte du temps*, Paris, PUF, 1988.

Baykam B., *68'li Yıllar. Eylemciler*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2002(1. baskı 1998).

Baykam B., *68'li Yıllar. Tanıklar*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999.

Belge M., *Tarihten Güncelliğe*, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1983.

Bora T., Can K., *Devlet Ocak Dergâh. 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000 (1. baskı 1991).

Bourdieu P., Passeron J.C., *Les Héritiers. Les étudiants et la culture*, Paris, Minuit, 1964.

Bozarslan H., *100 Mots pour dire violence au Moyen-Orient*, Paris, Maisoneuve-Larose, 2005.

Bozarslan H., *Histoire de la Turquie contemporaine*, Paris, Editions La Découverte, 2004.

Cantek L., *Türkiye'de Çizgi Roman*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002 (1.baskı 1996).

Çalışlar O., *68' Başkaldırının Yedi Rengi*, İstanbul, Aralık Yayınları, 1998.

Dubet F., *Le Déclin de l'Institution*, Paris, Seuil, 2002.

Ergil D., *Türkiye'de Terör ve Şiddet*, Ankara, Turhan Kitabevi, 1980.

Eröz M., *Türk Ailesi*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1977.

Feyizoğlu T., *Türkiye'de Devrimci Gençlik Hareketleri Tarihi 1960-68*, cilt 1, İstanbul, Belge Yayınları, 1993.

Frey F.W., *The Turkish Political Elite*, Massachusetts, MIT Press, 1965.

Gürses F., Gürses H.B., *Dünyada ve Türkiye'de Gençlik*, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 1997.

Hirschman A.O., *Exit, Voice and Loyalty*, Cambridge, Massachusetts, Londres, Harvard University Press, 1970.

Kabacalı A., *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*, İstanbul, Altın Kitaplar Yayınevi, 1992.

Kaçmazoglu H.B., *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri*, İstanbul, Birey Yayıncılık, 2000.

Kağıtçıbaşı Ç., *Gençlerin Tutumları. Kültürler Arası Bir Karşılaştırma*, Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1973.

Karadeniz H., *Olaylı Yıllar ve Gençlik*, İstanbul, May Yayınları, 1975.

Keleş R., Ünsal A., *Kent ve Siyasal Şiddet*, Ankara, A.Ü.S.B.F Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, 1982.

Keyder Ç., *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Kışlalı A.T., *Öğrenci Ayaklanmaları*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1974.

Kongar E., *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1981.

Köknel Ö., *Türk Toplumunda Bugünün Gençliği*, İstanbul, Bozak Matbaası, 1970.

Köknel Ö., *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*, İstanbul, Cem Yayınevi, 1979.

Lerner D., *The Passing of Traditional Society. Modernizing the Middle East*, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1958.

Mardin Ş., *Ideoloji*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Marwick A., *The Sixties*, New York, Oxford University Press, 1998.

Morin E., *L'Esprit du temps. Essai sur la culture de masse*, Paris, Bernard Grasset, 1962.

Morin E., Lefort C., Castoriadis C., *Mai 68: La brèche. Suivi de vingt ans après*, Paris, Editions Complexe, 1988.

Ozankaya Ö., *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966.

Ozankaya Ö., *Türk Devrimi ve Yüksek Öğrenim Gençliği*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1978.

Özbek M., *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999 (1. baskı 1991).

Özbudun E., *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Arıkara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1975.

Saran N., *Üniversite Gençliği*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1975.

Sarıoglu S., *Nar Taneleri. Gayriresmi Portreler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Scognamillo G., *Türk Sinema Tarihi (1896-1997)*, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 1998.

Stokes M., *Türkiye'de Arabesk Olayı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

Sunar İ., *State and Society in the Politics of Turkey's Development*, Ankara, A.Ü.S.B.F Yayınları, 1975.

Tezcan M., *Türklerle İlgili Stereotipler (Kalıp Yargılar) ve Türk Değerleri Üzerine Bir Deneme*, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.

Tezcan M., *Türk Ailesi Antropolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi, 2000 (1ère édition).

Timur S., *Türkiye'de Aile Yapısı*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1972.

Toker M., *Solda ve Sağda Vuruşanlar. Türkiye'deki İki Yönlü İhtilal Ortamının Anatomisi*, Ankara, Akis Yayınları, 1971.

Touraine A., *Le mouvement de mai ou le communisme utopique*, Paris, Editions du Seuil, 1968.

Tunç A., *Bir Maniniz Yoksa Annemler Size Gelecek. '70'li Yıllarda Hayatımız*, İstanbul, Can Yayınları, 2006 (1.-32. basım: 2001-2004 Yapı Kredi Yayınları).

Ünsal A., *Umuttan Yalnızlığa Türkiye İşçi Partisi (1961-1971)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.

Weber H., *Que reste-t-il de mai 68 ?*, Paris, Le Seuil, 1998.

Wieviorka M., *Sociétés et terrorisme*, Paris, Fayard, 1988.

Wieviorka M., *Violence en France*, Paris, Editions Seuil, 1999.

Wieviorka M., *La violence*, Paris, Editions Balland, Collection « Voix et Regard », 2004.

Zileli G., *Yarılma (1954-1972)*, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2000.

Zileli G., *Havariler (1972-1983)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003 (1. baskı 2002).

Zileli G., *Sapak (1983-1992)*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Makaleler

Akman A., "From Cultural Schizophrenia to Modernist Binarism: Cartoons and Identities in Turkey (1930-1975), *Interdisciplinary Journal of Middle Eastern Studies* (VI), special issue: Cultural Representations in the Middle East: Political Cartoons, İlkbahar 1997.

Alpay Ş., "'68 Kuşağı Uzerine Bir Deneme", *Toplum ve Bilim* (41), İlkbahar 1988.

Belge M., "'68 ve Sonrasında Sol Hareket", *Toplum ve Bilim* (41), İlkbahar 1988.

Birtek F., "1968'e Gelirken; Bir Tanıklık", *cogito* (14), İlkbahar 1998.

Bora T., "'68: İkinci Eleme", *Birikim* (109), Mayıs 1998.

Boratav A., Göktürk Y., "Türkiye'de 68 Yaşanmadı. Nilüfer Göle ile Söyleşi, *Nokta*, 3 Ocak 1988.

Bozarslan H., "Le phénomène milicien: une composante de la violence politique en Turquie des années 1970", *TURCICA* (31), 1999.

Bumin K., "'68 Türkiye'de yaşandı mı?", *Birikim* (109), Mayıs 1998.

Büker S., "Film Ateşli Bir Öpüşmeyle Bitmiyor" Kandiyoti (D.), Saktanber (A.) (der.), *Kültür Fragmanları. Türkiye'de Gündelik Hayat* içinde, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Engin A., "Herkes Kendi Mayıs '68'ini Yaşadı", *cogito* (14), İlkbahar 1998.

Eyüboğlu E., "Devrim Dışında Devrim", *cogito* (14), İlkbahar 1998.

Gürbilek N., "Ben de İsterem", *Defter* (37), Yaz 1999.

Hyman H.H., Payaslıoğlu A., Frey F.W., "The Values of Turkish College Youth", *Public Opinion Quarterly* (3), Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas, Güz 1958.

Kahyaoğlu O., "Türkiye'de Pop ve Rock Müziğin Doğuşu", *Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yayınları, cilt 7, 1988.

Kışlalı A.T., "Siyasal Tutumlarda Kuşak ve Cinsiyet Etkenleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (1-4), cilt XXXI, Mart-Aralık 1976.

Kürkçü E., "Hâlâ Bir '68 Kuşağı Var mı?", *cogito* (14), İlkbahar 1998.

Laçiner Ö., "Bir Aydınlanma ve Aydın Hareketi Olarak '68", *Birikim* (109), Mayıs 1998.

Maktav H., "Türk Sinemasında '68'liler ve 12 Mart", *Birikim* (132), Nisan 2000.

Mardin Ş., "Türkiye'de Gençlik ve Şiddet", Mardin Ş., *Türk Modernleşmesi* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.

Meray S.L., "Üniversitede Yüzeye Çıkan Bunalım", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* (2), cilt XXIII, Haziran 1968.

Neyzi L., "Object or Subject? The Paradox of 'Youth' in Turkey", *International Journal of Middle East Studies* (33), Ağustos 2001.

Nora P., "La génération", in Nora P. (der.), *Les Lieux de mémoire. III.France. 1.Conflits et partages*, Paris, Gallimard, 1992.

Sarıoğlu S., "Fazla '68'iniz var mı?", *Birikim* (109), Mayıs 1998.

Öncü A., "1990'larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi", Kandiyoti D., Saktanber A., (der.), *Kültür Fragmanları. Türkiye'de Gündelik Hayat* içindee, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Özgüden D., "Her On Yıl Bir 68!", *cogito* (14), İlkbahar 1998.

Özkonur K.K., "'68'in Anlamı ve Mirası Üstüne Düşünceler. '68'li olmak: 98'li olmak", *Birikim* (109), Mayıs 1998.

Roos L.L., Roos N.P., Field G.R., "Students and Politics in Contemporary Turkey" Lipset (S.M.), Altbach (P.G.) (der.), *Students in Revolt* içinde, Boston, Houghton Mifflin Company, 1969.

Somay B., "Hamlet Kuşağı", *Defter* (37), Yaz 1999.

Toprak Z., "1968'i Yargılamak ya da 68 Kuşağına Mersiye", *cogito* (14), İlkbahar 1998.

Tura R., "'68 ile '71 Arasında Sıkışan Zaman: '70'li yıllar", *Defter* (37), Yaz 1999.

Türkeş A.Ö., "Romanda 12 Mart Suretleri ve '68 Kuşağı", *Birikim* (132), Nisan 2000.

Uğur A., "Cumhuriyet'in İlk Özgün Popüler Kültürü: Arabesk", Uğur (A.), *Keşfedilmemiş Kıta* içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

Vaner S., "Violence politique et terrorismes en Turquie", *Esprit* (10-11), Ekim-Kasım 1984.

Yalçıner M., "Dünü ve Bugünüyle 68", *Birikim* (109), Mayıs 1998.

Zileli G., "'68'in İdeolojik Kaynakları", *Birikim* (109), Mayıs 1998.

Filmler

Rebel Without A Cause (Asi Gençlik), yönetmen Nicholas Ray, ABD, 1955.

İkili Oyunlar, yönetmen İrfan Tözüm, Türkiye, 1989.

Tezler

Göle N., Ingénieurs *en Turquie. Avant-Garde Révolutionnaire ou Elite modernisatrice?*, Doktora tezi, EHESS, Paris, 1982.

Kentel F., *La société turque entre totalitarisme et démocratie. Etude de la transformation des intellectuels révolutionnaires et islamistes*, Doktora tezi, EHESS, Paris, 1989.

Yaltı Y., *La formation et l'expression du mouvement étudiant en Turquie entre la période de 1960-1975*, Yüksek lisans tezi, Université de Paris X-Nanterre, Paris, 2002.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Kitaplar

Türk Gençliği 98: Suskun Kitle Büyüteç Altında, Ankara, İstanbul Mülkiyeliler Vakfı, Konrad Adenauer Vakfı, 1999.

Türk Gençliği ve Katılım, İstanbul, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 2001.

Türk Üniversite Gençliği Araştırması. Üniversite Gençliğinin Sosyo-Kültürel Profili, Ankara, Gazi Universitesi Yayını, 2003.

Altıntaş B., *Mendile, Simite, Boyaya, Çöpe... Ankara Sokaklarında Çalışan Çocuklar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.

Atabek E., *Modern Dünyada Değer Kayması ve Gençlik*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2003.

Bali R.N., *Tarz-ı Hayattan Life Style'a. Yeni Seçkinler, Yeni Mekanlar, Yeni Yaşamlar*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Bozarslan H., *Histoire de la Turquie contemporaine*, Paris, Editions La Découverte, 2004.

Certeau M. (de), *L'invention du quotidien. 1.Arts de faire*, Paris, Gallimard, 1990.

Duben A., *Kent, Aile, Tarih*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Dubet F., *Les Lycéens*, Paris, Seuil, 1994.

Dubet F., *Le Déclin de l'Institution*, Paris, Seuil, 2002.

Erder Köksal S., Lordoğlu K., *Geleneksel Çıraklıktan Cocuk Emeğine: Bir Alan Araştırması*, İstanbul, Marmara Universitesi, Friedrich Ebert Fondation, 1998.

Göle N., *Modern Mahrem*, İstanbul, Metis Yayınları, 1998.

Göle N. (der.), *İslamın Yeni Kamusal Yüzleri*, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

Göle N., *Melez Desenler*, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

Gürbilek N., *Vitrinde Yaşamak*, İstanbul, Metis Yayınları, 1993.

Kahramanoglu E. (der.), *Türkiye'de Çalışan Çocuklar Sorunu ve Çözüm Yolları*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Friedrich-Naumann Foundation, 1996.

Kandiyoti D., Saktanber A. (der.), *Kültür Fragmanları. Türkiye'de Gündelik Hayat*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Kazgan G. (der.), *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Keyder Ç. (der.), *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında*, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

Kozanoğlu C., *Cilalı İmaj Devri. 1980'lerden 90'lara Türkiye ve Starları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992.

Kozanoğlu C., *Yeni Şehir Notları*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Kozanoğlu C., *Pop Çağı Ateşi*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.

Kozanoğlu H., *Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.

Köknel Ö., *Kimliğini Arayan Gençliğimiz*, İstanbul, Altın Kitaplar, 2001.

Lamont M., *La dignité des travailleurs. Exclusion, race, classe et immigration en France et aux Etats-Unis*, Paris, Presses de Sciences Po, 2002.

Lamont M., *La morale et l'argent. Les valeurs des cadres en France et aux Etats-Unis*, Paris, Editions Métailié, 1995.

Mardin Ş., *İdeoloji*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002.

Scott J.C., *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, NewHaven, Londres, Yale University Press, 1990.

Stokes M., *Türkiye'de Arabesk Olayı*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.

Singly F. (de), *Sociologie de la famille contemporaine*, Paris, Nathan, 1993.

Timur S., *Türkiye'de Aile Yapısı*, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, 1972.

Urgan M., *Bir Dinazorun Anıları*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 1999.

White J.B., *Para ile Akraba. Kentsel Türkiye'de Kadın Emeği*, İstanbul, İletişim Yayınları, 1999.

Whyte W.F., *Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum*, Chicago, Londres, The University of Chicago Press, 1981 (genişletilmiş baskı).

Willis P., *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*, New York, Columbia University Press, 1977.

Makaleler

Akbalık E., "Kariyer de istiyorum, çocuk da! ", *Radikal Iki*, 9 Kasım 2003.

Akdogan Y., "Adalet ve Kalkınma Partisi", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. İslamcılık*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Aksoy A., Robins K., "İstanbul Between Civilisation and Discontent", *New Perspectives on Turkey* (10), 1994.

Alkan T., "Cinsel Devrim", *Radikal*, 6 Temmuz 2003.

Arman A., "İstanbul ve Bodrum Gecelerinin Küçük Kadınları. Tatil Lolitaları", Aktüel (5), 8 Ağustos 1991.

Atik A., "Market Kızları", *Radikal Iki*, 1 Şubat 2004.

Bajoit G., "Exit, voice, loyalty and apathy. Les réactions individuelles au mécontentement", *Revue française de sociologie*, (XXIX), 1988.

Bali R.N., "'Çekip Gitmek' Üzerine", *...VS* (1), Temmuz 2001.

Belge M., "Ya Gençler Düşünürse", *Radikal*, 26 Mayıs 2001.

Belge M., "'Bencil' Gençlik", *Radikal*, 27 Mayıs 2001.

Bennani-Chraïbi M., Fillieule O., "Exit, voice, loyalty et bien d'autres choses encore...", Mounia Bennani-Chraibi et Olivier Fillieule (der.), *Résistances et protestations dans les sociétés musulmanes* içinde, Paris, Presses de Sciences Po, 2003.

Bora T., Denizmen S., Dikkatli S., "Öğrenci hareketinin sorunları üzerine", *Birikim* (7), Kasım 1989.

Boratav H.B., "Kuştepe Gençliği: Penceremden Gördüklerim", Kazgan G. (der.), *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002* içinde, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Bourdieu P., "La jeunesse n'est qu'un mot", *Questions de Sociologie*, Paris, Editions de Minuit, 1980.

Bozarslan H., "La crise comme instrument politique en Turquie", *Esprit* (271), Ocak 2001.

Bulaç A., "İslâm'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslamcıların Üç Nesli", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. İslamcılık*, cilt 6, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Çalışlar R., "Tikilik ve Tiki Karşıtlığı", *Radikal Iki*, 23 Haziran 2002.

Dikkatli S., Denizmen S., "Öğrenci Hareketi Üzerine Bir Deneme", *Birikim* (9), Ocak 1990.

Duben A., "The Signifance of Family and Kinship in Urban Turkey", Kağıtçıbaşı Ç., (der.), *Sex Roles, Family, and Community in Turkey* içinde, Bloomington, Indiana University Turkish Studies, 1982.

Durukan A., Özden A., Tunalı N., "Jean'e Tapanlar", *Aktüel* (3), 25 Temmuz 1991.

Dündar C., "Lolita İhtilali!", *Milliyet*, 17 Temmuz 2003.

Erdem T., "Alacakaranlık Kuşağı", *Defter* (37), Yaz 1999.

Erdoğan E., "Türk Gençliği ve Siyasal Katılım Boyutları. Bir Katılım Endeksi Denemesi", *Türk Gençliği ve Katılım* içinde, İstanbul, ARI Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği, 2001.

Göle N., "Modernité et société civile en Turquie: l'action et l'idéologie des ingénieurs", Gökalp A., (der.), *La Turquie en transition* içinde, Paris, Maisonneuve et Larose, 1986.

Gürbilek N., "Ben de İsterem", *Defter* (37), Yaz 1999.

Kazgan G., "Kuştepe Gençliğinin Sosyoekonomik Görünümü", Kazgan G., (der.), *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002* içinde, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Kentel F., "Recompositions du religieux en Turquie. Pluralisme et individualisation", *CEMOTI* (26), Temmuz-Aralık 1998.

Kentel F., "Türkiye'de Genç Olmak: Konformizm ya da Siyasetin Yeniden İnşası", *Birikim* (196), Ağustos 2005.

Mağden P., "En Yeni Türk Gençliği ", *Radikal*, 19 Mayıs 2001.

"'Materyalist' Veletler", *Nokta* (52), 3 Ocak 1988.

Mert N., "Türkiye İslamcılığına Tarihsel Bir Bakış", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. İslamcılık*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Neyzi L., "Object or Subject? The Paradox of 'Youth' in Turkey", *International Journal of Middle East Studies* (33), Ağustos 2001.

Öncü A., "İstanbullular ve Ötekiler", Keyder Ç. (der.), *İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında* içinde, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.

Öncü, "1990'larda Küresel Tüketim, Cinselliğin Sergilenmesi ve İstanbul'un Kültürel Haritasının Yeniden Biçimlenmesi", Kandiyoti (D.), Saktanber (A.) (der.), *Kültür Fragmanları. Türkiye'de Gündelik Hayat*, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Şahin K., "Krizden Bunalan Amerika'ya Kaçıyor", *Milliyet*, 25 Haziran 2001.

Temelkuran E., "Bir Vicdan Ödevi De Sen Yap!", *Milliyet*, 2 Şubat 2004.

Türker Y., "Metroseksüelim, delikanlıyım ", *Radikal İki*, 1 Şubat 2004.

Yalçınkaya A., "Yeni Mezunun Hitabesi", *Radikal İki*, 19 Ekim 2003.

Yılmaz N., "İslamcılık, AKP, Siyaset", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce. İslamcılık*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

Yumul A., "Kuştepe'de Gençlik Algılamaları", Kazgan G. (der.), *Kuştepe Gençlik Araştırması 2002* içinde, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.

Yumul A., "Bitmemiş Bir Proje Olarak Beden", *Toplum ve Bilim* (84), İlkbahar 2000.

Tezler

Lûkûslû G.D., La jeunesse turque actuelle: La fin du "mythe de la jeunesse"?, Doktora tezi, EHESS, Paris, 2005.

Lûkûslû G.D., *Etudiants en Turquie: d'une jeunesse politisée à une masse apolitique ?*, Yüksek lisans tezi, EHESS, Paris, 2001.

Türkmen B., *La reconstruction de l'espace public turc par les jeunes kémalistes et islamistes*, Doktora tezi, EHESS, Paris, 2001.

Filmler

Gegen die Wand (Duvara Karşı), yönetmen Fatih Akın, Almanya, 2003.

Tabutta Rövaşata, yönetmen Derviş Zaim, Türkiye, 1996.

Acilciler 85
Adalet Partisi (AP) 51, 52, 54, 56, 73, 74, 106
Alkan, Türker 58, 68, 121
Ankara Üniversitesi 62, 66, 68, 75, 76, 89, 139, 172
Apolitizm 17, 145, 147, 162, 163, 198, 199
Arabesk müzik 103-105, 108, 131, 188
Ariès, Philippe 19
Aslan, Yusuf 52, 84
Atabek, Erdal 43, 135
Atatürk, Mustafa Kemal 15, 28, 30, 43, 44, 64, 76-78, 81, 113, 117, 143
Avcıoğlu, Doğan 81, 82
Aydınlık hareketi 85

Bauman, Zygmunt 197
Bayülgen, Okan 191, 192
Beck, Ulrich 198
Beck-Gernsheim, Elisabeth 198
beden eğitimi 24, 25, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 38
beden terbiyesi 33, 35, 36, 38, 39
Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü 35
Beden Terbiyesi Kanunu 35, 36
Belli, Mihri 83
bireyselleşme 176, 179, 187, 197, 198
Bora, Tanıl 11, 85, 87
Bourdieu, Pierre 65, 127, 186
Bozarslan, Hamit 10, 53, 90
Bulaç, Ali 175, 176

Can, Kemal 85-87
Certeau, Michel de 192, 193
Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) 29, 34, 40-42, 51, 52, 57, 73, 78, 80
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) 52

Çayan, Mahir 52, 83-85

Demirel, Süleyman 51-53, 148
Demokrat Parti (DP) 51, 54, 56, 57, 61, 67, 73
Dev-Genç 83, 88, 97
Dinç Derneği 25
dönemin ruhu 40, 46, 86, 114
Dubet, François 10, 65, 127, 186, 192, 193

Ecevit, Bülent 52, 148, 151
elitsizleşme (de-elitizasyon) 56, 65, 74
Erdem, Tuna 133
Ergil, Doğu 59, 89, 90, 92, 93

Fikir Kulüpleri 80, 96
Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) 83

Gaullier, Xavier 20, 47
Gencebay, Orhan 103-105
Genç Liseli dergisi 38, 39
gençlik miti 14-17, 19, 45, 49, 59, 66, 70, 114, 117, 143, 195
Gençlik ve Spor Bayramları 27, 33, 34
Georgeon, François 23
Gezmiş, Deniz 52, 83, 84, 88, 96, 134
Gırgır dergisi 103, 105-107
Göle, Nilüfer 10, 112, 176
Gürbilek, Nurdan 110, 131
Gürbüz Derneği 25
Gürtunca, Mehmet Faruk 39

hanzo 129, 132

İdman (Jimnastik) Bayramı 26
İnan, Hüseyin 52, 84
İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) 58, 95, 139
İttihat ve Terakki 24, 25

jimnastik 24-26, 32, 33, 36, 38
Jön Türk kuşağı 15, 23

Kadıoğlu, Ayşe 37
Karadeniz, Harun 95
Kaypakkaya, İbrahim 52, 84, 85
Kazgan, Gülten 189
Keleş, Ruşen 59, 89-92
Kemalizm 28, 29, 41-43, 81, 112
Kentel, Ferhat 9, 103, 163, 165
kıro 129, 132
Kışlalı, Ahmet Taner 60, 64, 71, 74
Kommer, Robert W. 78, 79
Kozanoğlu, Can 137, 188
Kozanoğlu, Hayri 123, 137
Köknel, Özcan 58, 59, 136
küreselleşme 118, 120, 142, 153, 162, 197
Kürkçü, Ertuğrul 84, 96

Lamont, Michèle 132, 189

maganda 129-132
Mağden, Perihan 138
Mannheim, Karl 45
Marcuse, Herbert 112, 127, 186
Mardin, Şerif 23, 54, 56, 57, 65, 74, 124, 166
Marksist Leninist Silahlı Propaganda Birlikleri (MLSPB) 85
Marwick, Arthur 111
Meşrutiyet, II. 24
metroseksüel 122, 125
Milli Demokratik Devrim (MDD) 80, 82, 83
Milli eğitim 28, 30, 36, 40
Milli Nizam Partisi (MNP) 52
Milli Selamet Partisi (MSP) 52
Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) 52, 85-87, 89, 160
modernleşme hareketleri 22, 23, 40

neo-liberalizm 44, 125, 131, 142, 162, 197
Neyzi, Leyla 10, 44, 46, 195

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) 75-78
Osmanlı Genç Dernekleri 25
Osmanlı Genç Dernekleri Mecmuası 26
Ozankaya, Özer 66, 67, 71, 73

Öncü, Ayşe 130, 131
Özal, Turgut 14, 56, 133, 136, 137, 139
Özbek, Meral 104, 105
Özbudun, Ergun 54, 79, 80

Passeron, Jean-Claude 65
Perinçek, Doğu 83-85, 88, 96

Robert College 62, 63, 68, 75, 76

Saran, Nephan 58
Sarıoğlu, Sezai 88, 97
Somay, Bülent 113
Spor 25, 27, 33-36, 38, 135, 169, 173
Stokes, Martin 188

Tarcan, Selim Sırrı 25, 26, 32, 33, 38
Tek-parti 27, 29, 40, 41, 67
Temelkuran, Ece 134

terbiye 21, 22, 29-33, 35, 36, 38, 39, 56
Tezcan, Mahmut 67, 68, 71
tiki 122, 124-126
Toprak, Zafer 26
Touraine, Alain 66, 110, 111
Türk Gücü Cemiyeti 25
Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu 83
Türk Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi (THKP-C) 83, 85, 89, 91
Türkeş, Alparslan 52, 85, 87
Türkiye İşçi Köylü Kurtuluş Ordusu (TİKKO) 85
Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi (TİİKP) 85
Türkiye İşçi Partisi (TİP) 73, 74, 80, 82, 83, 96
Unat, Nermin Abadan 72, 75-78
Urgan, Mina 136

Ülkü Ocaklan 89
Ünsal, Artun 59, 90, 91, 92
Üstün, Bülent 156
Üstündağ, Metin 156

Yılmaz, Cem 156
Yön dergisi 81
yuppie 78, 122-126, 137, 138, 168, 169

Zileli, Gün 84, 88, 96, 111, 112
zonta 129, 132
Zoraki (gerekli) konformizm 17, 189, 192-194, 199, 200

Gençliğin dinamizmi, her zaman siyasal bir aktör olmasındaki en önemli etken sayılagelmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı toplumunu modernleştirme girişimlerinin de, Cumhuriyet'in inşa döneminin de en gözde siyasal aktörlerinden birisi kabul edilmiştir. 1980'e kadar da bir toplumsal aktör olarak gençlik, kendisine yüklenen sorumluluğun, onun için tarif edilen ve "kurtarma"dan "koruma"ya uzanan tarihsel rolünün çerçevesinde, verili bir durumun tamamlayıcısıdır. Yaratılan "gençlik miti", 1980 sonrası dönemde yeni neslin zaaflarını, tarihsel ve toplumsal sorumluluktan ne kadar uzak olduğunun tarifinde devreye sokulmuştur. Demet Lüküslü *Türkiye'de "Gençlik Miti"*nde, yaratılan mitlerin gölgesinde, askerî darbe ve yeni bir iktisadi düzen döneminde yetişmiş gençlerin, kendilerini, toplumu ve dünyayı nasıl gördüğünü hesaba katarak kapsamlı bir tartışmayı devreye sokuyor. Türkiye'deki 1980 sonrası gençliğini, yeni bir mit yaratmadan ya da küçümsemeden tartışmaya özen gösteriyor. ■

iletişim

ISBN-13: 978-975-05-0670-3